

ספר

שם אבותי

עיונים במסכת אבות

מאת

הרב ישראל אליעזר רובין

אלבני, ניו יארק

התשס"ח

לעילוי נשמת

הרה"ת ר' משה רובין שו"ב ז"ל ממאנטרעאל

לכבוד היארצייט - ערב ראש חודש ניסן

לקבל הקונטרסים נא לפנות:

Pirkei Avos Institute

Rabbi Yisroel Rubin

122 S. Main Ave • Albany NY 12208

518.482.5781 • FAX 482.3306

rabbirubin@saratogachabad.com

ספר

שם אבותי

חלק א'

הקדמה

'הפך בה והפך בה' (אבות פ"ה מי"ד), הרי מזהרנו שלא נסתפק בלימוד שטחי, ואם מסכת אבות, אבוהון דכולהו, מזהירנו להתעמק במסכתות אחרות, לעצמה לא כל שכן, לעיין ולירד לעומקה,

ובפרט שנוהגים אנו לשנות ולשלוש פרקי אבות במשך הקיץ, שיהיו בעינינו כחדשים ולא כדיטגמא ישנה. וכן שמענו מפורש יוצא מפי כ"ק רבינו מליובאוויטש ללמוד בכל שבת לכל הפחות משנה אחת בפרקי אבות לעיונא.

ודא עקא, שאף שנתחבבו פרקי אבות אצל המון עם, אבל תופשי התורה לא ידעוה, ואינם מדייקים בה במילי דחוכמתא כשאר סוגיות הש"ס, כאילו ח"ו דברי תורה עניים במקום זה, ומסתפקים בהבטה בעלמא, לפום ריהטא, 'גמרא גמור זמורתא תהא' (ביצה כד:): בלי עומק השקו"ט, קושיא ופירוקא, ומאבדים הונה של תורה כאילו שמועה זו מילתא דפשיטא, ונמצאת תורת אבות מונחת בקרן זווית, בשעה שאינה לא יום ולא לילה בשבתות הקיץ.

וזה צריך לימוד, אם יוצא י"ח באמירה לחוד, שרב עמרם גאון ורש"י (הפרדס) כתבו: 'צריך ללמוד פרקי אבות'.

ואף שלשון הרמ"א (סרצ"ב): 'נוהגין לומר פרקי אבות בקיץ', משמע רק כאמירת שיר המעלות בחורף? י"ל שזהו רק להמון עם היוצאים חובת ת"ת בק"ש שחרית וערבית, אבל לא ח"ו שעיקר חסר מן הספר בלימוד אבות בעיון.

שלכתחילה, הרי קריאה ביחס ללימוד בעיון הוי ביטול תורה, כלשון 'מבטלין ת"ת למקרא מגילה' (מגילה ד:), והקשה הרב יעקב'קא בן הנוב"י בשו"ת בית אפרים, למה מבטל תורה כשקורא מגילת אסתר בכתבי הקדש? ותיירץ רבינו, שקריאה ביחס ללימוד נקרא ביטול תורה, וכן הדין בפרקי אבות. (אבל בשער הציון (מ"ב סי' רצ"ב) כתב שפרקי אבות נקבע במנחה דשבת שאינו זמן בהמ"ד (שבת קטז:)).

ומיושב קושיית ט"ז על רמ"א (או"ח סתקנ"ג) למה אין קורין פרקי אבות בט' באב שחל בשבת, מאי שנא מתפלה וקרה"ת שמותר? אלא פרקי אבות מעיקרא ללימוד ניתנו, לא כ'איזהו מקומן' בסדר התפלה, שדי בקריאת 'נשלמה פרים שפתינו'. ולמהר"ל, תקנו לימוד אבות בקיץ כשיש שהות ביום ללמוד בעיון, שבחורף אין הזמן מספיק לעיון.

ואוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שהרי אבות תורה היא ולימוד צריכה כשאר הש"ס, ו'לא דבר רק הוא מכם', שנוסף על מילי דחסידותא, הרי סדנא דאורייתא חד הוא, ואב אחד לכולנה, ו'הוי זהיר...שכל דבריהם כגחלי אש'.

וארא אל האבות, ותמכתי יתדותי בדרך רבינו, לקשר אלו קשרים לשיטתייהו בסוגיות הש"ס.

וזאת למודעי, ששאלתי וקבלתי רשות מכ"ק רבינו לבאר לפענ"ד, גם שלא כמבואר בלקוטי שיחות.

וכהוראת רבינו להדפיס חדו"ת (וע"ד הצחות י"ל 'עשה תורתך קבע' לשון 'יקבענה בדפוס' (פסחים נה:), שהדפוס קובע ד"ת לדורות) הנני מו"ל בזה קיצור עיונים במסכת אבות, ובחלק שני כמה ענינים

שנתבארו יותר בקונטרסים: א) הרהורי תורה על 'בן ה' למקרא' (פ"ה), 'כל ישראל', 'הדלקה כשרה בזר', ו'איני דר אלא במקום תורה' (פ"ו), מדרשותיי בבהכ"נ שומרי תורה וישיבת רמב"ם באלבני יצ"ו.

ויראתי בפצותי, שלא יכולתי להתדבר עם חברים שהתורה נקנית בהם, וזה מטרתי בקונטרס זה היוצא ראשונה לקבל תגובות והערות, לפני שאזכה לקבעו בדפוס אי"ה. ויה"ר שתעמוד לנו זכות אבות, שנזכה אני ואשתי שיינא רחל תחי' לגדל בנינו לתומ"צ, ולהצליח בהפצת היהדות, להביא לימות המשיח.

ישראל אליעזר בן הרב משה רובין
אלבני, נ.י.

חייב אדם לומר בלשון רבו

זה לשון רבינו (שבת נשא י"ב סיון תנש"א):
"...בביאור תוכן האמירה והלימוד בענין 'משה קבל תורה מסיני' בשבת אחר מ"ת, י"ל שעיקר ההדגשה בזה על ההוספה והחידוש שבתורה ע"י מקבלי התורה, כמודגש בדיוק הלשון 'משה קבל...ומסרה', שנעשית תורתו של כל אחד ואחד ממקבלי התורה עי"ז שלומדה ומחדש בה.

...בפשטות- התחדשות והוספה בלימוד בתורה מתוך חיות ותענוג עד שמחדש חידושים בתורה, הן בנוגע לעצמו, והן בנוגע לפעולה על הזולת, 'העמידו תלמידים הרבה',

כידוע שכל איש ישראל יכול לגלות תעלומות חכמה ולחדש שכל חדש בתורה, הן באגדות, הן בנגלה, והן בנסתר, כפי שרש נשמתו. ומחוייב בדבר, כולל ובמיוחד - התחדשות והוספה בלימוד והפצת פנימיות התורה שנתגלתה בתורת החסידות, שהיא מעין 'טעימה' מתורתו של משיח, שלכן מזרזים וממהרים עי"ז ביאת דוד מלכא משיחא.

ונכון ביותר שכל אחד יקבל על עצמו, נוסף על אמירת פרקי אבות 'מילי דחסידותא' בכל שבת משבתות הקיץ, שיוסיף וילמד בעיון משנה אחת לכל הפחות עם פירושי המשנה, כל חד לפום שיעורא דלילה".

הריי"צ סיפר שבשבת ראשונה אחר פסח תרנ"ה א"ל אביו הרש"ב כי 'פרק' יש ללמוד בגמרא דפוס ווילנא, שיש בה פירושים רבים, וכל המרבה כו' (רשימת א' הת' מאטוואצק, וראה שיחת שמיני תשי"ב -'כרם חב"ד' סקל"ז ע' 61)

ברשות אבי מורי ז"ל

וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים זה שקנה חכמה יהללוהו, לסדר 'בני בכורי ישראל' אשר בך אתפאר. אף שאין אדם מעיד על בנו, ארהיב עוז בנפשי אהבה דוחקת הבשר. וא"א שלא להתרגש ולהתפעל מפרי לימודו ועבודתו על פרקי אבות מילי דחסידותא של בני אהוב נפשי צמוד לבבי מחמד עיני איש חמודות בעל מדות טובות יפות ונעימות.

החכם מכל אדם אומר (משלי כג, טו) 'בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני', שלימות האב עם הבן. אף חכמתו עמדה לו, תורה שלמד באף, שהשקיע מנעוריו כל זמנו וכחותיו מרצו ושקדנותו בתורה נגלה ודא"ח, ושם לילות כימים בגפ"ת ברובא דמינכר בש"ס. וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה במלא מובן המלה בדיוק נוצר תאנה יאכל פריה, בספר זה, שיש בו פירושים וביאורים נחמדים על כל שורה של מסכת אבות.

זאת ועוד אחרת, האמת ניתן להאמר בשער בת רבים. מרגלא בפומא דרבא (ברכות יז.). תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים'. תפקידו ומגמת נפשו של בני ישראל אליעזר בחיים הוא ללמוד וללמד לשמור ולעשות ודורש טובת זולתו, במשבצות של שמחה וסבר פנים יפות לכל יהודי המשכים לפתחו, בעזר וסיוע בגו"ר לכל מבקש ה' ומשתוקק ללמוד ולהבין בתורת ה' חפצו.

בני ש'י' דולה ומשקה מתורת רבו לכאו"א מישראל, ומוציא לאור הדפוס פרי לימודו וחידושיו זעיר שם באבות מילי דחסידותא, ועוד ידו נטויה וחיליה לאורייתא. מקרב לב עמוק הנני לברכו לאחלו ולזרזו, לך בכחך זה וכו'.

אביו המחבבו ומשתוקק לראות ולשמוע טוב ממנו ומכל יו"ח, ויקרא בהם שמי ושם אבותי, זרע ברך ה', תהא שנת אראנו נפלאות,

הדו"ש, משה ב"ר ישראל רובין מעיר סלאנים

מסכת אבות פרק א

כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנא' ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר

לכאורה, הקדמת 'כל ישראל' לפני פרקי אבות, ומשנת 'רבי חנניה בן עקשיא' לאחריה נראים כסותרים:

'כל ישראל' משמע שמוחלט כצדיק גם בלי ריבוי זכויות, ולאידך גיסא 'הרבה תורה ומצות' משמע ש'צדק' תלוי ברבוי?

ואיך נרבה על תרי"ג מצוות, הרי אסור ב'בל תוסיף' ות"ט (סנה' י"א, מ"א) פי' ש'כל ישראל' הקדמה ל'אלו שאין להן חלק לעוה"ב', אבל הרי כאן מדגיש הטוב שיש לכל חלק? וכי מבשרנו שכר מצוה, הרי מזהיר 'אל תהיו...ע"מ לקבל פרס'?

אמירת קדיש

ומה נשתנה מס' אבות שרק בה יש הקדמה וסיום? והנה רש"י כתב שמסיים בר"ח בן עקשיא צריך אגדתא לומר אחריו קדיש. אבל א"כ, למה אומרה גם יחיד שאין אומר קדיש? ובאר שבע (סוטה מט:), ה'ק', תהא אבות כאגדתא לקדיש?

ומג"א (או"ח סנ"ד) כ' שלקדיש צריך לסיים בתורה שבכתב (אף שנק' 'קדיש דרבנן' על תושבע"פ לא שבכתב (א"ר סקנ"ה) ומחש"ק סנ"ד כ' שנק' 'דרבנן' מנוסח 'על ישראל ועל רבנן').

(מענין לענין: בענין קדיש אחר לימוד ביחיד, והמסתעף – ראה 'קובץ פלפולים אהלי תורה' חל"ב בארוכה).

אבל הרי פרק ראשון ופ"ו דאבות כבר מסיימים בפסוק תורה? (ובמנחת סולת מחלק משועה"ר בין אגדה של פסוק).

ואי מצד קדיש, למה בחרו רק בר"ח בן עקשיא, ולמה לא 'ת"ח מרבים שלום בעולם' כאחר קטורת ו'במה מדליקין'?

אחד המרבה ואחד הממעיט

וי"ל ששאר מסכתות פסקי דין והלכה מוחלטת השוה בכל, אבל מסכת אבות אינו שוה בכל, רק לעוררנו להוסיף ולכנס לפנינו משורת הדין ומדת חסידות.

אבל הוספה זו נותנת מקום לטעות, כאילו שורת הדין אינו מספיק, ויטעו ח"ו דהוי רשע בלי מדת חסידות, ו'כי לא עבד מצוה מן המובחר רשע קרית ליה?' (הוריות י:). ויש לזהר בזה מאד, ש'הקורא לחברו רשע...' (קדושין לו:).

ולכן נחוץ להקדים 'כל ישראל', שבאמת כל אחד מ'ישראל צדיק בלי שום הוספה, שאחד המרבה ואחד הממעיט כו'.

שדרגת 'חסידותא' למע' מדרגת מ'צדיק' (וראה סה"מ ח"ו ע' סז) -ש'עמך כולם צדיקים' כדתנן: 'מכשרתו להיות צדיק וחסיד' (פ"ו, מ"א). (ומתאים להכל בו שמקדים 'כל ישראל'

לפייס עמי הארץ).

אבל לאידך גיסא-הרי 'אי אתה בן חורין להבטל ממנה',

לכן מדגיש לסיים במשנת ר"ח בן עקשיא, שמצד שני, לא יסתפק ב'עשיר שהביא מנחת עני', ואדרבא, נשתדל להגדיל תורה ולהרבות זכויות לפניו משוה"ד.

ואפשר לקיים שני האופנים בעבודת ה' הנראות כהפכיות, - ד'כל ישראל' וד'ר"ח בן עקשיא'.

'בין שאמרו להדליק, בין שאמרו שלא להדליק'

שמצד א' יש להרבות ליכנס לפניו משורת הדין, אך יחד עם זה, לכבד ולייקר גם הממעיט ומעמיד דבריו על דין תורה.

וי"ל שזהו דרך אמצעית 'שביל הזהב' גם במדת חסידות, שאחר שמזכיר הרמב"ם (הל' דעות פ"א ה"ד) שחסידות קיצונית לצד א' חוזר ומזהיר שנצטוונו לילך בדרך האמצעי.

ולכאור' מדת חסידות הנוטה מקו האמצעי צריך דרך אמצעי?

אלא כנ"ל, שכשיש מקום בראש לשתיים, אין מדת חסידות מדה קיצונית, שהרי היא מושפעת גם מקצה ההפכי.

שני אופני חטא הנזיר

זהו איחוד שיטות הפכיות בנזיר המוסיף על מה שאסרה תורה שנקרא 'חטא על הנפש':

(א) לר"א הקפר נזיר חוטא שציער עצמו מיין (גדרים י:).
(ב) אבל לס' החינוך, חוטא שחזר לשתות יין בגמר נזירותו ואיך מביא רש"י (נשא ו, יא) ב' השיטות ההפכיים?

אלא יש בחומרת נזיר המוסיף על דין תורה חיוב ושלילה, ומבין שניהם יחד, יוצא דרך בינונית המכרעת בין שניהם.

ואכן הרמב"ם (דעות רפ"ג) מצרף ב' כיווני ר"א הקפר לדרך האמצעית: 'שמא יאמר...הואיל והקנאה והתאוה והכבוד מוציאים מן העולם כו'... הרי נזיר שציער עצמו מן היין'.

'כל המוסיף גורע'

שאף שטוב להוסיף בחסידות וסייג, יש לזכור שסייגים גדר לעצמם, ולכן ספק דרבנן לקולא אף שדרבנן מ'לא תסור' שלא יהיו גדר תורה ממש (רמב"ן ס' המצות שרש א').

חטא עץ הדעת

וכן כשהוסיפה חוה 'אלקים אמר לא תגעו בו', ש'כל המוסיף גורע' (סנהד' כט). עברה על 'אל תוסף על דבריו' (רע"ב

וכן 'מתן שכרם של צדיקים לע"ל' (סוף פ"ב) אינו רק שלילי כשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אלא אדרבא צדיק טועם עוה"ב גם כשהוא בעוה"ז (קונט' כ"ב שבט תשנ"ב הע' 47).

אבל לקמן (פ"ו) 'טוב לך בעוה"ב' (יעבץ גרס 'לעוה"ב')?

וי"ל היא הנותנת, שלקמן מחלק בין קורת רוח שיש רק בעוה"ב, לקורת רוח בעוה"ז, לכן נקט בעוה"ב. אבל משנתינו משלבים יחד מעלות עוה"ז ועוה"ב דלקמן פ"ה.

אבל קשה ל' 'אביו שמת ואמר זכרוננו לברכה לחיי העוה"ב' (קדושין לא:) הרי כבר מת, ומהו 'לעוה"ב'? וכן 'גהנום לעוה"ב' (גדרים ח:)? וכן 'תכרת לעוה"ב' (שבועות יג)?

וי"ל שרק במשנתינו, ש"ש להם' מדגיש שלו מעכשיו (כדקל לפירוטיו דקני לרבנן, ולא דשלב"ל כ'פירות דקל'). ולפ"ז 'חלק' זהו מצות שעושה בעוה"ז שעי"י יבא חלקו לעוה"ב.

להם: הק' אם לרבות כל א' מ'ישראל, יהיה מי שיהיה, יאמר ל' יחיד 'כל ישראל יש לו', או יקצר 'לכל ישראל יש חלק'?

וכעין 'כולם נכנסים בשער א' וכשלנים כו' (שבת קנב. פרש"י באר"א) שכשמחלקים הש"ס כ"א זכה בכולו (שד"ח ערך מ' ע' תקנז).

חלק: קונטרס 'כל ישראל'

שנאמר: מציין מקור בתורה לעוה"ב, אף שבכלל אינו מראה מקום, שרצו חז"ל (סנה' צ) למצוא מקור בתורה (לא ללמדו בק"ו) 'שאל"כ מה לנו ולידיעתו' (רש"י ד"ה האומר אין תחיית המתים מה"ת).

ועמך: מצו"ד (ישעיה) פי' שישארו 'צדיקים' אחר שיכלו מהם הרשעים. אבל זהו נגד משנתינו שכולל כל ישראל.

וי"ל שהוכחת משנתינו מל' 'ועמך' (שאחר 'נצר מטעי' צריך לומר 'ועמי'?) לא 'עמך', כאילו ה' מתרחק מהם שאין עושים מעשה עמך, כמו 'שחת עמך' בחטא העגל, אבל משה השיב: 'כי עמך הגוי הזה', שמ"מ גם להם יש חלק לעוה"ב.

ש"כ"מ שנ' 'עם' (לא עמי) רשעים' (במ' "א רש"י ד"ה העם). אבל 'גם במקום שיאמרו לא עמי אתם, יאמרו להם בני אל-חי', גם כש'אין נוהגים מנהג בני, בני הם' (קדו' לו).

וכן בדוד 'הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב, אבל המלכין פני חברו.. אין לו חלק לעוה"ב' (ב"מ נט.).

והנה מלבין חבירו אבד חלק עוה"ב רק בלי תשובה, ש'כולהו בלא עשה תשובה, אבל תשובה מועלת לכל' (תוד"ה חוץ ב"ק נח: ונבאר בפ"ג, וראה עיון יעקב סנהד' מג:). הרי שגם בלי תשובה הבא על א"א יש לו חלק עוה"ב.

(ענף יוסף (סנהד' צט.) דייק 'מחלל הקדשים' (פ"ג) בהוה, לא 'חילל הקדשים' ל' עבר, שרק מחזיק ברשעו בלי תשובה. אבל אין ראוי 'ש'המסית והמדיח' וחייבי מיתה ל' הוה (סנהד' נג:). וצ"ע דרק 'מתוודה יש לו חלק לעוה"ב' (סנהדרין מד:)?

ועמך כולם צדיקים: לרמב"ם (תשובה ספ"ג) גם עבירה חמורה שאבד חלקו לעוה"ב, מתקבל בתשובה. אבל לרש"י (ר"ה יז.) אין תשובה לעבירות כאלו, ותוס' חלקו. וראה עיון יעקב (סנהד' מג:). ובמגדול עוז מוכיח כרמב"ם. ועכן, שעבר על כל התורה והפר ברית, כיפר לו ויודי (סנהדרין מד:).

לקמן מ"ז). ולכאוף מה חטאה, אדרבא, הוסיפה סיג?

ותי' המפ' שחווה חטאה לומר 'אלקים אמר', ולא חלקה בין ציווי ה' לסייג אדם (בלק"ש ח"ב ע' 485 -שבג"ע א"צ סיג).

כל ישראל: נתבאר בקונטרס 'בני ישראל' שם עצם או תואר

יש להם: עוה"ב לשון הוה, הרי 'שכרן של צדיקים לעתיד לבוא' (פ"ב), ויאמר בלשון עתיד: 'היה להם', כסיום הש"ס: 'עתיד...להנחיל לכל צדיק'?

וי"ל שעוה"ב שלו מעכשיו, לא דשלב"ל, שעוה"ב לא ספק 'מי ימר דאית' (ב"מ לד.), שגם לר"מ שקונה דשלב"ל, זהו רק אי עבידי דאתו כפירות דקל (תוס' ב"מ לג:). וגם לרבנן דדשלב"ל ל"ק, עוה"ב שאני, שהשכר שלו מעכשיו, כדלקמן.

יש: הבאר שבע דייק שאינו ל' מזומן או מובטח לחיי עוה"ב (ע"ז ד:), ש"ש' במציאות ממש, וכן 'יש שכר הרבה' (פ"ד), ו'הקדן קיימת לעוה"ב' משמע שישנו כבר, לא דשלב"ל, ועדיף מפירות דקל שיכול לחזור בו עד שלא באו לעולם (תוס' ב"מ לג:), ש'עוה"ב לא שאינו נמצא עתה כו' ואח"כ כו' אין הדבר כן אלא ה"ה מצוי ועומד שנא' אשר צפנת ליראיך' (רמב"ם תשובה פ"ח ה"ח). אבל ראב"ד חולק שעוה"ב לע"ל, כשהקב"ה יחדש עולמו. ולשון 'עולם הבא' משמע לעבר ולהבא, כ'רחל בתו באה' (בראשית כט, ו).

וכן בשו"ת מהרש"ק (סי' קא, משמרת שלום יו"ד רמ"ו) שהמוכר לחבירו חלקו בעוה"ב לא קנה לוקח ששכר מצוה לא ניתן למכירה, אבל מעיקר הדין, ישנו בעולם. (ואבד חלקו, שרצונו למכור כהוה על הראשונות, שהמתחרט על מצוותיו אבד חלקו (רמב"ם תשובה פ"ג), כמו- להבדיל- עכ"ם שמכר ע"ז שלו, לרבי בטלה (ע"ז פ"ד מ"ה)).

ול' 'צדיק כל ימיו ומרד איבד הראשונות' (קדושין מ: מוכח שהשכר ישנו אלא שאבדו דלא שייך 'אבידה' בדשלב"ל.

והרי שכר מצות שבת כנתן כבר פת לתנוק הודיע לאמו (שבת י: ו'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא' (קד' לט:)) משמע בעוה"ב איכא, ו'כשם שקבלתי שכר על הדרישה' (פס' כב:).

ורחב"ד (תענית כה.) קיבל רגל זהב בשכרו בעוה"ז, הרי שהשכר ישנו כבר למעלה, רק שנתגשם ברגל זהב (אבל יש לדחות, ששם קבלו תפלתו והקדימו שכרו, כיוצא מן הכלל).

ומיושב הקושיא (לק"ש חכ"ט תצא), איך 'היום לעשותם ולמחר לקבל שכר', הרי ה' עובר ב'לא תלין פעולת שכיר'? שאינו בבל תלין, שבעולם אחר כבר ישנו השכר עכשיו.

וכן תי' הישמח משה (בשלח) 'מצות שאדם אוכל פרותיהן בעוה"ז והקדן קיימת לעוה"ב', הרי פירות אסור מצד רבית?

אלא כשיש למוכר פירות נקנה מיד לקונה ואינו רבית, והוי שכר כ'אומר הלוני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח' (ב"מ עה.). וי"ל שדוקא עוה"ב 'יש' האמיתי, לא הוה ונפסד.

לעולם הבא: הק' אלשיך שיאמר 'בעולם הבא' כ"פה שעה א' בתשובה ומעשי'ט בעוה"ז קורת רוח בעוה"ב' (פ"ד כ"א).

וי"ל ש'לעוה"ב' כולל שניהם עוה"ב בעוה"ז, עד ועד בכלל, ש'לעוה"ב' זהו המטרה, וגם פרודור עוה"ז המביא לעוה"ב, 'עולמך תראה בחיך', כ'אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב' (פ"ו מ"ד). ש'הנפטר מהחי יאמר לך לשלום ולא בשלום' (ברכות סד.) מעלה יתרה, שגם כשחי בעוה"ז ירגיש שכר עוה"ב.

הכרם שנפרצה (ב"ק ק, רק ר"מ מחייב גרמי)?

ו"ל שקמ"ל 'כל שתלמיד ותיק עתיד לחדש', אף שכאילו 'גדל' מעצמו, 'כבר נאמר למשה מסיני' (מגילה יט.) שגם חידוש האדם מה', 'מי הקדימני ואשלם, מי עשה ציצית שלא נתתי לו בגד כו'. כעין 'זכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד', אבל 'אתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם' (פ"ב מ"ב).

וט"ז (סקל"ט) פי' 'זחיי עולם נטע בתוכנו', זהו תושבע"פ ש'כדרכונות נטועים, שפרה ורבה, אף ד"ת כך' (חגיגה ד:).

ותלוי במחל' אי דורות ראשונים מתפארים במעשי הבאים אחריהם, שרש"י פי' 'מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו' (חול' ז.), שבכוונה ומדעת הניחו אבותיו מקום להתגדר. אבל בתוס' משמע שהיו מוטעין. ולריטב"א (ר"ה טז.) וגר"א (יתרו) רבנן לא בדו מעצמם, אלא כן רצה ה' תחלה שיגלוה חכמים, כ'ראוי' פ' נחלות לכתב ע"י משה וזכו בנות צלפחד ונכתבה ע"י. ולכן תקנו דרבנן 'כעין דאורייתא' (ב"מ ד:).

ומתאים להקדמת אבות, שאף שמש' זו אינה הלכה כדבר ה' ועצם ד"ת, רק שחידשו חכמים מדת חסידות לפנים משורת הדין, מ"מ גם חדושי חכמים בא מסיני כנצר מטעי כנ"ל.

ע"ל דקמ"ל 'נצר מטעי' שמרובה מדה טובה ממדת פורענות דדינא דגרמי, 'שהזכות יש לה פירות' (קדושין מ.), ולכן העושה מצוה א' מקבל שכר התוצאה שאחרים ילמדו ממנו.

וזהו משל 'נצר מטעי', נטיעה דוקא, לא זריעה. שלכא' דיבר הכתוב בהוה, וזריעת חטים שכיח ונחוץ יותר מנטיעת אילן לפירות רק לבסומא וטעם טוב? ועוד שזריעה פעולת אדם, אבל רוב עצים גדלו בלי תפיסת יד אדם? (גם באבות מלאכות (שבת עג.) נקט זורע (ונוטע) תולדת זורע (לפר"ח), אלא ששם זורע מסמני המשכן, דתנא סידורא דפת נקט).

ו"ל שחטה ושעורה, זרעו כלה ונרקב, וגידולין אח"כ חדש ולא המשך הזרע הראשון, 'שתילי תרומה טהורים מלטמא ואין מעילה בגדולין' (שבת יז:) ואין הגידולין 'מעשה ידי' שיתפאר בו. ומדויק משל 'מטעי' ששרשו קיים, ולכן גם גדולי הנצר, המשך ישיר של מטעי, ושייך להתפאר ממנו.

נצר מטעי 'מטעי' רבים משמע שיש לה' גם מטעים אחרים? ו"ל 'צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה' (ב"ב פ.), מעלת תמר יש לו פירות, וארז גזעו מחליף, ב' סוגי צדיק, וגם ליהודי פשוט שאין עושה פירות חלק עוה"ב, וסתם 'נצר' אין עושה פירות, רק גזע ישי 'נצר משרשו יפרח' (ישעי' יא.).

מעשי ידי: ל' רבים, שכוונת משנתינו למעשי צדיקים, שגדולים ממעשי שר"א שנא' מקדש ה' כוננו ידיך' (כתו' ה.).

להתפאר: מי? אם ה' מתפאר בישראל, למה ל' התפעל, לא יסתום אלא יפרש, כ'ישראל אשר בן אתפאר?' ו"ל לא רק ה' מתפאר בישראל, שגם ישראל יתפאר במעשי צדיקים, שאינו כ'היתפאר גרזן על החוצב בו', שזה וזה גורם, כביאורנו.

סיום כתובות: 'עתידין אליני סרק שיטענו פירות' לסיים בטוב (תוס'), אבל מה שייכות ב' הדפים דחיבוב א"י למס' זו?

ו"ל שבנות ציון בגלות כגרושות ו'היתה כאלמנה', רק אוכלות מזונות כתובה, אבל העיקר חיבוב א"י כש'תקראי לי אישי', (וזהו חומר חטא מחזיר גרושתו 'אחרי הוטמאה תועבה לפני ה'), והם יהיו אז אליני סרק שיטענו פירות.

(ואולי תלוי במחלוקת רחב"ג וחכמים אי 'חייבי כריתות' שלקו נפטרו מכרת' (מכות כג:). ורמב"ם פסק כרחב"ג דתשובה מהני, אבל תוספות פסקו כחכמים.)

ויש להוכיח מ'מקדש ע"מ שאני צדיק אפי' רשע גמור חיישי' לקדושין שמא הרהר תשובה בלב' (קדושין מט:). ולמה רק ספק להצריכה גט, יהיו קדושין ודאי ש'עמך כולם צדיקים'? הרי שזהו רשע ממש שאבד חלק עוה"ב, ודי בהרהר תשובה.

לעולם יירשו: תו"ח דייק ל' ירושה, ש'אסור להעביר ירושה אפילו מבן רשע לצדיק' (ב"ב קלג:). והק' עיון יעקב שזהו שמא יולד לו בן טוב, ולא שייך בעוה"ב?

עוד קשה, שמצינו לשון 'ירושה' גם ב'סופו יורש גיהנום' לקמן פ"א מ"ה ובסוף פ"ה, ולא כ"ע יורדי גיהנום הם?

ו"ל ש'לעולם' אינו לאורך זמן, דפשיטא שירושה אין לה הפסק, כמכר ומתנה שחוזר ביובל, אלא 'לעולם' 'בכל אופן' (גיטין ט. ו'לעולם יהא אדם רגיל' (ברכות ס., עיון יעקב), בין כך ובין כך, בלי התחשב במצבו, לא יבקר בין טוב לרע.

ו'יירשו' (לא כמתנה ומכר) שאין תלוי בגדלות ופקחות, גם תנוק בן יומו יורש ו'הבא משום ירושה א"צ טענה' (ב"ב מא)

(רל"י ברדיטשוב פי' 'עמך...צדיקים' ביחס ל(אומות) עולם).

ארץ: מגלן ש'ארץ' עוה"ב, אולי קרקע גשמית כפשוטו? ויש מציין לפסוק 'אתהלך לפני ה' בארצות החיים'.

אבל קשה, שזהו רק כשמפרט 'החיים', הא ארץ סתמא לא? ותיר'ט ציין ל'נוחל את הארץ' (קדושין לט:). אבל הרי לשון חכמים לחוד ומהו הכרח משנתינו להוציא הפסוק מפשוטו?

ו"ל ש'ע"כ אין 'ארץ' כפשוטו, שירושה אינו תלוי בצדקות האדם, שגם מומר יורש (קדושין יח., ראה פרד"י (דברים)), ואסור להעביר נחלה אפילו מבן רע לבן טוב (ב"ב קלג:). ועל כרחק 'ארץ' זו, שתלוי בצדקת האדם-היינו עוה"ב.

ואולי 'ארץ' דרגא נמוכה בעוה"ב כזיבורית בערך עידית, שייך גם פחות בישראל, אבל צדיק זוכה למעלת כגבוה שמים על הארץ, 'שלא לשמה' 'עד שמים' (פסח נ:). אבל 'לשמה' 'על השמים', וכן"ל במשנתינו שלא לשמה כצדיק.

נצר מטעי: רד"ק ומלבי"ם (הפט' תבא) פי' נטיעת נצר, אבל בישיעיה י' פריחת הנצר, ותנחומא פ' לך 'אין נוטעין נצר'.

נצר מטעי, מעשי ידי: כפל 'מעשה ידי' ו'נטיעה' י"ל כמרד"ל: 'ויטע אשל, י"א פונדק ו"א אילן' (רש"י, בראשית כא, לג), שלא ראי זה כראי זה, שבית חזק ואינו משתנה כחציר גנות שקדמת שלף ויבש. אבל עץ צומח ומגדל פרי, לא דומם כאבן. וצריך מעלות שניהם, 'אדם עץ השדה' (דברים כ, ט), וגם 'תפארת אדם לשבת בית' 'מי שאין לו בית אינו אדם'.

נצר מטעי, מעשי ידי: מה נוגע לנו סוף הפסוק, הרי כבר הוכיח שיש להם חלק מ'לעולם יירשו ארץ'?

ולמה כופל 'מטעי', 'מעשי ידי', והרי סותרים זה לזה, ש'נצר מטעי' גדל מעצמו ואינו מעשה ידיו שיתפאר בו? ולהלכה הנוטע צמח שגדל ומזיק אינו אחראי במחיצת

א משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מס' לאנכה"ג. הם אמרו ג' דברי' הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה.

אלא ש'משה' מוסיף בתורה כח האדם, ש'דברי' סופרים יש בהם ממש' (ערובין כא:), וזהו כענין 'גדול עונה אמן יותר מהמברך' (ברכות נג:), שלכאורה, איך תגדל 'אמן' שהיא רק מלה אחת, יותר מברכה שלימה (כשאלת הפרישה)?

אלא מעלת אמן הוא שבא מצד המקבל, ש'מתלמידי' יותר מכולם, ד'כיון דאתיא מדרשא חביבא ליה', ש'רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו' (וראה לקו"ש חל"ה ויחי).

תורה: אין זה תורה שבכתב, ש'תורה צוה לנו משה, מורשה (לכל) קהלת יעקב', לא ח"ו רק ליחיד סגולה יהושע וזקנים. אלא הכוונה לתושע"פ (שדרבנן נק' 'תורה' - שד"ח ע' ת), שמסור לחכמי כל דור לחדש להגדיל תורה ויאדיר, כדלקמן.

חילוק 'קבלה' ל'מסירה'

מהפך הסדר, שתחילה 'משה קיבל מסיני' המקבל מהנותן, וסדר שאר המסורה מנותן למקבל, יהושע לזקנים כו'?

וי"ל שרב המוסר תורה לתלמיד הוי כשליח להולכה, שחל רק כשיתקבל אצל המקבל-התלמיד באופן 'שימה בפייה' (רש"י ריש משפטים ד"ה לפנייהם).

אבל הקבלה עצמה תלויה בתלמיד- שתהא שלהבת עולה מאליה (כדלקמן 'כשקיבלו עליהם.. הדין', בע"ד מצ"ע בלי כפיית הדין. ו'התקן עצמן ללמוד שאינה ירושה לך' (פ"ב).

אבל נתינת התורה למשה חידוש יוצא מהכלל, שעשאו ה' שליח לקבלה 'לקבל תורה בא', שגם כח הקבלה שלו מסיני.

ובית הלוי (יתרו ד"ה להבין) כ' שיום א' דמ"ת ו' סיון נק' 'מתן תורה', וז' סיון נק' 'קבלת התורה'.

ולכן ברוב התנאים נאמר 'קבלו מהם', אבל במשנתנו 'מסר', שקבלה ומסירה אופני קנינים שונים זה מזה:

קנין מסירה מצד המוכר קונה גם ברשות מוכר (ב"ב עה:), אבל 'קבל' קנין משיכה מהלוקח קנה רק ברשותו או סמטא.

ורצה הקב"ה לזכות שישראל ישתתפו ויוסיפו באתערותא דלתתא, ו'קבל' ממעלות התורה 'שומע ומוסיף' (פ"ו).

ובמשה שייך 'קבל', שמשנה תורה 'מפי עצמו אמרה', ו'משה רבינו גזר הרבה גזרות ותקנות' (שבת ל. ר"נ גאון), ו'פלפול תורה, להבין דבר מתוך דבר נתנה רק למשה' (נדרים לח.).

ומסרה ליהושע: אבל 'מסרה ליהושע', ש'יהושע יושב ודורש והכל יודעים שתורתו של משה היא' (יבמות צו:).

ובזה נתווכחו (במדבר יא, כז) שיהושע כעס שנתנבאו אלדד ומידד מעצמם, כמורה הלכה בפני רבם, אבל משה אמר,

משה קבל: פרע"ב שמקדים שלשלת הקבלה לאבות להדגיש תורה משמים, לא שחז"ל בדו מעצמם, לא כנימוסי נכרים.

אבל אם ללמדנו שתורה מן השמים, יתחיל בשם ה', לא בשם אדם, שלשון 'קיבל' נראה כמתעלם מנותן התורה ח"ו? ולמה נקט המקור 'סיני', ולא 'שמים', מקור התורה?

ואיך קבלום חכמים מסיני: ממה נפשך, אם מה', אינו חידוש שלהם, ואם החכמים חידשו בעצמם, איך מייחס זה לסיני?

וי"ל שמש' אבות מיוחדת משאר מסכתות דבר ה' זו הלכה, שמש' אבות נותן לנו רשות להוסיף בתורה לפנינו משוה"ד. שאינו מספיק רק תורת ה', אלא האדם יוסיף נופך משלו כ'אומן הקונה בשבח כלי', שנקראת תורתו (קדושין לב:).

ו'משה' מדגיש כח אדם המוסיף בתורה ש'טפשי דקיימי מקמי ס"ת ולא מקמי גברא רבא' (מכות כב:).

וכוונת משנתנו שגם חדושי החכמים מסיני (ריטב"א ר"ה טז, גר"א יתרו), שדברי חכמים שרשם מה', שכך עלתה לפניו מתחילה אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי, לגלות למפרע רצון ה' (כ'כתב רחמנא אלמנה דעתידי רבנן לתקן' (כתו' י:). ו'מקום הניחו לו אבותיו' (חול' ז). לא נשאר ממילא, אלא בכוונה הניחו מקום לנו להתגדר (תוס' ל"מ כו).

וכ"כ ט"ז (או"ח מז סק"ד) 'תקנו לחתום נותן התורה ל' הוה לא 'נתן' ל' עבר, שהוא ית' נותן לנו תמיד כל יום תורתנו, שאנו עוסקים בה וממציא לנו ית' בה טעמים חדשים'.

וזהו **מסיני:** מקור חידוש זה שיכול אדם להוסיף, הוא מזה שהוסיף משה מדעתו יום א' לפני מ"ת והסכים לו ה', שלא שרתה שכינה עד למחר' (שבת פז:).

וזהו דיוק מסיני (לא 'בסיני' מראה מקום), שמסיני למדנו מעלת התעוררות מלמטה, שיוסיף אדם על ה' (כלק"ש ח"ט ע' 15 מחלו' בייסותים בממחרת השבת (מנחות סה:)).

אבל עדיין תמוה, איך 'העיז' משה לדחות מ"ת למחר, אחר שספר בני' ספירה כל יום בכליון עינים?

וי"ל שמשה רצה לתרץ טענת המלאכים 'מה לילוד אשה.. תנה הודך על השמים', שמ"ת רק מלמעלה, בלי אדם למטה, 'מודעא רבה לאורייתא', שכפה עלינו הר כגיגית.

אבל במה נשתתף, אחר שכבר נצטוינו גם על ההכנה למ"ת? לכן הוסיף משה יום א' כהשתתפותנו במ"ת, ש'אף שאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט'.

וזהו 'משה השביע ישראל.. על דעתי ועל דעת המקום' (נד' כה:), שלכאו' מספיק דעת המקום, ומה מוסיף דעת משה?

אדרבא, 'מי יתן כל עם ה' נביאים'.

וכן כ'ששכחו ג' אלפים הלכות באבלו של משה, רק עתניאל בן החזירם מפלפולו, אבל לא יהושע (תמורה טז).

אבל אח"כ במשך הדורות עד אנכה"ג (חוץ שלמה שתיקן ערויבין ונט"י (מסדר תרומה) ומנהג נביאים ערבה בהושע"ר), לא חידשו. ובאותם דורות לא שייך 'קבלה', שרק מסרו תורה לדור אחריהם כמות שהיא בלי הוספת נופך משלהם.

ו'י' תנאים תיקן יהושע' (ב"ק פ:). רק תקנות מעשיות למנוע קטטה, אבל לא ענין חיובי של הוספה בתורה עצמה. וזה שיהושע תיקן ברכת הארץ בבהמ"ז עיקרה בתורה בפסוק 'וברכת את ה' אלהיך על הארץ' (תוספתא פ"ו, ברכות מח:). רק יהושע חיבר נוסח הברכה כשבאו לארץ (לקו"ת עקב).

וכן תקופת הנביאים 'לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה' (מגילה יד.). וגם ספרי נ"ך הם דבר ה' אשר גילה ע"י עבדיו הנביאים, 'דבר ה' דבר בי ומלתו על לשוני' (שמואל ב, כג), דרך מעבר, ש'נביא אינו רשאי לחדש דבר מעצמו', 'המתנבא מה שלא שמע חייב מיתתו', ונכללו נביאים בכתיב הקודש, שאינם תושבע"פ.

אבל 'חכם עדיף מנביא' (ב"ב ט). שמבין דבר מתוך דבר בשכלו, ומוסיף כמעין המתגבר לא רק מה שמסר לו רבו, ש'לא בשמים היא' ואנכ"ג שסידרו תפלת אדם חידשו לקבל תורה לא רק דרך מסירה, אלא דרך קבלה, להוסיף נופך משלו. ו'העמידו תלמידים' שתהא שלהבת עולה מהתלמיד. ו'קיימו מלמע' מה שקבלו מלמטה' כשהוסיפו מגלת אסתר והסכים ה' (מכות כג:).

ו'ל' שלכן נקראו 'אנשי כנסת הגדולה', לא בקיצור: 'נביאים מסרוהו לכנסת הגדולה' (כל' שייך כנסת הגדולה' כדלקמן פ"ד: כל 'כנסיה שהיא לש"ש' ולא נאמר 'אנשי כנסיה', ולא נקראו 'אנשי סנהדרין' רק 'סנהדרין'), ש'אנשי' חידשו כח אדם להוסיף בתורה ממטה למעלה כנ"ל, שניתנה תורה לילוד אשה, לא למלאכים 'בשכר שקראו אדם' (שבת פז:).

חילוק בן ותלמיד

ומיושב קו' תי"ט (פ"א ט"ז), למה לא 'קבל' מרבו במשניות סוף פ"א וריש פ"ב? שכן, חכמי שושלת ר"ג למדו בן מאב. ובן אינו ירא לחדש ולהוסיף על אביו, ואדרבא 'חכם בני וישמח לבי גם אני'. ואף שלא יסתור דברי אביו (קיד' לא:). אבל כשמת (באופן כבוד) אמר רבי על אביו רשב"ג 'נראין דברי מדברי אבא' (ערויבין לב). ש'פה כח הבן מכח האב'.

וכחילוק בן לתלמיד, שכן אצל אביו חייב להסב, משא"כ תלמיד אצל רבו מובהק (פסחים קח:), ובאביו והוא רבו, צריך הסיבה (או"ח תע"ב ס"ה). ולכן 'קבלת הבן' להוסיף על אביו פשוט ומובן מאליה, וא"צ לפרש שה' באופן 'קבל'.

'צאו וראו'

וכן אמר ריב"ז לתלמידיו (פ"ב מ"ט): 'צאו וראו', שלכא' יציאה זו למה? אלא רצה שתלמידיו יאמרו מדעת עצמם, בלי מורא רבם עליהם, וחשש שמא ילמדו תלמידיו ממנו שריב"ז 'לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו' (סוכה כח:),

לכן זרזם לצאת ממקומו לחדש בעצמם, לא לחזור רק מה שמסר להם, שמס' אבות מחדש להגדיל תורה מצד המקבל. (וכן חת"ס מחלק 'קבלה ממסירה'. ראה לקו"ש ח"ל ע' 11).

לשון הרמב"ם

ובהקדמת רמב"ם 'אלעזר פנחס ויהושע קבלו משה', (ונוסף לזה) מסר משה ליהושע, הרי ש'מסר' עדיף מ'קבל'?

ו'ל' שרמב"ם מדגיש השתלשלות המסורה וההלכה מה' בלי שנוי עד היום, ולזה, עדיף מסירה, ובזה יהושע גדול מפנחס. אבל סדר מס' אבות לפנינו משה"ד בכיוון הפכי, לא הדגשת ההלכה מלמעלמ"ט, אלא הוספת חכמים, שאז הקבלה עדיף.

שהשתלשלות הדורות במשנתנו אינה רק מלמע' למטה שהראשונים כמלאכים כבמד"ש, אלא אדרבא מלמטה למע', ללמדנו מעלת דורות האחרונים וכחם להוסיף ולחדש, כענין 'דור לדור ישבח מעשיך', ואכשור דרי למעליותא, בגילוי חידושי תורה של כל תלמיד ותיק שעתיד לחדש.

מסרה ליהושע: מכל הדורות פרט רק יהושע כפני לבנה, ולא פרט זקנים כפנחס כו' שגדלו מיהושע, ובכו על שפלותו (ב"ב עה). ובנביאים לא פירט ישעי' וירמי', אלא כללם? ו'מימות משה לא מצינו תורה וגדולה במקום א', והא הוי יהושע, הוי אלעזר' (סנהד' לו:), ובאבל משה החזיר עתניאל תורה מפלפולו (תמורה טז).? ויהושע אינו ב'סדר תורה, משה לימד אהרן אלעזר ואיתמר, זקנים וכל ישראל' (יומא)?

(מאירי תי' שיהושע נער לא מש מן האוהל-היה שם תמיד) ורמב"ם בהקדמתו, שמשה לימד אלעזר פנחס ויהושע, ועלי קיבל מפנחס? כמ"ש 'לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו'.

ואולי 'תורה' במסכת אבות תורת מוסר ומדות, שבזה גדל כח יהושע 'גדולה שמושה יותר מלימודה'. שמונה סדר הדורות ללמדנו שאין גדלות רק מוח חריף, אלא ביטול שלא מש מהאהל, המסור וטבל למשה ומורא רבו כמורא שמים, ש'כלי ריקן דוקא מחזיק' (ברכות מ). אבל גדולי תלמידי משה לא מילאו מקומו ד'אידי דטריד למפלט לא בלע'.

ושמעתי מאבי ז"ל חילוק דבש הדבורה מצואת השממית, ששממית מוציאה ומחדשת מעצמה ו'אין בשרצים שנואה כשממית' (ילק"ש משלי רמז תנ"ה), אבל אף ש'היוצא מטמא טמא', דבש הדבורה מותר, שמלקטת ומקבלת ממקור אחר.

ו'ל' שלכן שינתה משנתנו הכיוון ביהושע 'ומסרה', בחידוש, לא לזקנים, שלא 'קבל' בכח עצמו, שמשה הוצרך לעודדו מיוחד, 'ונתת מהודך עליו' ולהוסיף יוד לשמו.

זקנים: זקנים לא האריכו ימים שנתעצלו בהספד יהושע (שבת קה:). ו'ל' זקנים שביזוהו 'יהושע כפני לבנה' (ב"ב עה). ולרש"י ריש שמואל שופטים בכלל זקנים.

נביאים מסרוהו לאנכה"ג: יעב"ץ תמה, למה חוזר וכופל 'מסרוהו', יאמר רק 'נביאים לאנכה"ג' כדורות שלפניהם?

ו'ל' שעד כאן מסירה כמות שהיא, לא מוסיף מדעת עצמו, ומכאן התחיל אופן חדש של קבלה, כדלקמן.

הם אמרו: 'הם אמרו' זקנים ונביאים ואנכה"ג אמרו א' מאלו (ר"ש אלשקר) אבל בספרי (דברים) רק אנכה"ג חידשו.

אנכה"ג: אמר ריב"ל למה נקרא שמם כנה"ג? ע"ש שתיקנו בתפלה הא-ל הגדול' (יומא סט:). ו'מ' ששלשת הדברים כנגד 'הגדול הגבור והנורא'. ולכא' מה הקושי, למה לא נפרש 'גדולה' כפשוטו, אסיפה גדולה של ק"כ זקנים?

ו'ל' שבדקדוק צ"ל 'הכנסת הגדולה' בה"א הידיעה, כ'האל הגדול' 'הכהן הגדול' (ויקרא כא, י, ופ"ה נבאר 'שבת הגדול').

דין: (פירושו: א) תחלת דין. ב) גמר דין (שבת ט:), במשנתנו הוא תחלת הדין, מתון בשעת משא ומתן (סנהדרין מ.). אבל מתניות בפסק הדין הוי עינוי הדין, מ'ז' גופי עבירה' (פ"ה). ולכן מקדים 'דין' ב'אתה עתיד ליתן דין וחשבון' (פ"ג).

והחיד"א הק' הרי ה' חורץ הדין, לא האדם? שזהו תחלת דין (ת"ט פ"ב מדרך חיים) כלשון 'דין ודברים אין לי בנסייך' (כתובות נו.) אבל 'כשקבלו את הדין', 'העולם עומד על הדין', 'הדין דין אמת' (פ"ד) זהו גמר הדין.

העמידו: מד"ש פי' 'העמידו' ש'היו לומדים בעמידה, ומימות ר"ג ירדה חולשה ולמדו בישיבה' (מגילה כא.). וזהו ל' מרבה ישיבה מרבה חכמה, וי'ושב ועוסק בתורה' (פ"ג מ"ב).

אותו היום... נתנה רשות לתלמידים ליכנס... אתוספו כמה ספסלי, פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן' (ברכות כז.) והרב מרגליות דן בספרו שם עולם (ע' לה)

והרי ישיבת תלמידים 'על הכסאות' (רמב"ם ת"ת פ"ב), ולא מצינו 'ספסל' לתלמיד (רק רב פפא (ב"ק י:)) רק בדיינים 'לחכה אש בספסליהם' (סנהדרין קד:) ומלך 'מיסב על הספסל' (סנהדרין יח.) ו'ספלין' במרחץ (ב"ב פ"ד מ"ו), ו'ספסל המלמדים' (תוספתא כלים פ"א מ"א) כסא רחב לרב.

ו"ל שהביאו ספסלים לתלמידים חדשים שלא הורגלו לישוב בקרקע, או אולי לא הספיק הזמן לייחד מקום לכל א', וספסל מושב ארעי להרבה, כ'סואר קורות' (שבת קכה:). ולמה מנו מנין הספסלים ולא מנין תלמידים עצמם?

ו"ל שקל למנות ספסלים מאנשים, או שלא לספור ישראל. אבל למה נחלקו חכמים (במצאות) בדיוק מספרם, מאי דהוה הוה? (ואולי המספרים בזמנים שונים ביום).

ואולי נחלקו אי למנות תלמיד גרוע. ש'מלמדים רק תלמיד הגון או 'תם' (רמב"ם ת"ת שם) ולמלמ"ל ספק אי תוכו כברו. ור"ע יוסף מא"י דן אי להלל ילמד גם פושע (אדר"נ). ואי 'תם' כולל 'מכניס בזו ומוציא בזו', או רק 'סופג הכל'?

ו"ל שלכן מנאו רק מקומות ישיבה, לא מספר התלמידים.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם ואחד רשע' בהגדה 'ברוך המקום' ד' פעמים לכל רוח, שלא נעלים עין מבין ישראל מכל מקום (ויקדו וישתחו בפ' בא על בשורת הבנים (בן רשע) לבל ידח ממנו, שעלינו לדאוג לשלום כל א' פרטי, 'העמידו תלמידים הרבה', לחנכו לחכמו ולענות בסבלנות שאלת כל א' במיוחד, 'חונן לנער ע"פ דרכו',

אבל היתכן, שכשאותו בן שצריך טיפול וקירוב יותר מהכל פונה לנו בשאלתו, מיד מתנפלים עליו בחרי אף על ששמענו ממנו רק רמז של רשעות, בלי שום לימוד זכות ופתח חרטה, בסגנון הכי חריף ושליילי, להקהות את שיניו לטורדו ולדחות אבן אחר הנופל ולנעול בפניו שערי גאולה,

והרי חוץ מוסר, נשתדל לקרבו למשכו בעבותות אהבה, 'תינוק... שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כניחזי שדחפו בב' ידי' (סוטה מז.) ו'קפדנות שמאי בקשה לטורדנו מן העולם' (שבת ל.) והרי דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום, ש'לא אחפץ במות רשע כ'א בשובר' 'תמו חטאים-לא חוטאים'?

(הרב ויסברג הער"ב פסח תשס"ח) עיקר ההגדה לבן רשע)

דיוק לי'

גם הקשו הראשונים שאין 'לי' תשובה לרשע אלא לשא"ל?

אבל ב'כנסת' בלי ה"א אין 'כנסת' שם עצם ו'הגדולה' תיאור של 'כנסת', אלא אדרבא 'כנסת' נסמך למילת 'גדולה', תואר של 'גדולה', שעיקר הכינוס היה 'הגדולה', להחזיר גדולת ה'. (וראה רש"י 'בית הלחמי' (ש"א טז, ב) ה"א בין ב' מילות).

הו מתונים בדין: לא להתיימש ממדת הדין בירידת הדורות, שגם זו לטובה, ש'לפום צערא אגרא', ירידה צורך עליה.

שמתונים בדין, שגם המתניות וההגבלה, שלכא' נראה כהתאפקות מחוסר דעת, זריזות, וחריפות, שמעלים ומצמצם הברקת אור החכמה (קדושין ל.) 'אם ישאלך אדם אל תגמגם אלא אמור לו מיד', קמ"ל שגם המתניות מדרכי החכמה (כ'שתיק רב' (ביצה ו.) והלכה כמותו) ש'חכם אינו נבהל להשיב' (פ"ה), ודוקא במתניות יורד לעומק הדין,

לכן חידשו אנכ"ג 'העמידו תלמידים הרבה' 'העמידו' כ'קנים שמעמידים עליהם הגפנים' (ב"ב סט.) סעד תומך גפנים ותלמידים חלשים לחזק ברכים כושלות, שמסירת תורה אינו רק רב חכם, אלא 'מתלמידי יותר'. 'הרבה', מעלת כמות דורות אחרונים, יותר מאיכות דורות הראשונים.

גם חידשו: סייג לתורה - שסיג שייך במקום שנפרץ שצריך גדר 'רב בקעה מצא וגדר בה גדר' (חולין קא.), שאדרבא זה מחדש יותר, ש'ערבים דברי סופרים מיינה של תורה'.

נביאים: הנביאים מסרו תורה דרך 'מסירה', לא 'קבלה' כאנכ"ג, אבל 'אנכ"ג' ונביאים ביניהם' (מגילה יז: ובירו' 'שלשים') עזרא מרדכי חגי זכריה ומלאכי, מעלת 'קבלה' על 'מסירה' 'עזרא תיקן קריה"ת ב' וה' כו' (ב"ק פא:), שהגדיל תורה בהוספות החכמים כאנכ"ג, כנ"ל.

לשון יחיד ורבים - רוב פרקי אבות לשון יחיד, חוץ משנה זו, ומשנה יא דאבטליון, בלשון רבים, ומובלט בפ"ב מ"ב, שמתחיל בל' רבים, וב'עשה רצונך' משנה ר"ג ללשון יחיד?

ו"ל שמשניות בלשון רבים מכוונים לחכמים עיני העדה, שחכם יחיד 'כיון דאתו רבים מינה כרבים דמי' (ר"ה לב:).

וגם במשנתנו הראשונה 'הו מתונים', 'העמידו תלמידים' 'ועשו סיג', הנה עשיית סיג וגדר שייך בעיקר לחכמים, וכן העמדת תלמידים, ש'תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה עליו נאמר עצומים כל הרוגיה' (תענית ז.) כתי"ט ד"ה וקנה לך.

ולפ"ז י"ל ש'משמשים הרב שלא ע"מ לקבל פרס' נאמר גם לעוסקי בצ"צ, ש'כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם' (הוריות י.), שיעבדו רק לש"ש (פ"ב מ"ב) שאצלם אין שייך 'לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה'. וראה תי"ט לקמן פ"ב, שאמר אנטיגנוס: 'אל תהיו כעבדים' למנהיגים. אבל במ"ג 'עשה רצונך כרצונו' לשון יחיד ששייך לכל אחד.

ולכן ליחיד אמר שמעיה: 'אל תתוודע לרשות', פוסל לגמרי להתחבר לממשל, אבל לאיש צבורי לטובת הכלל, אמר ר"ג 'הו זהירין ברשות' (פ"ב) שמתיר לעסוק עמהם, רק להזהר.

מתונים בדין: 'לדון כל אדם לכף זכות' (חת"ס), אבל א"כ למה כופלה במשנתנו? ואולי מעלת המתניות כשא"א לדון לכף זכות, שיש שני בעלי דינים ש'בעיניך כרשעים', כדלקמן.

או הכוונה למדת חסידות, שלא ידון העצמו לכף זכות, שאדם קרוב אצל עצמו ועל כל פשעים תכסה אהבה, אלא ירד במתניות לעומק הדין בחשבון הנפש, ש'יהא שם אורחותיו ודעותיו תמיד' (רמב"ם הל' דעות פ"א ה"ד).

אבל לא אמר 'הו מעמידים תלמידים' רק 'העמידו', ולא 'הו עושים סיג', רק 'עשו סיג'?

ובתניא (פ"ל) פי' לשון המשנה (פ"ד): 'הוי- באמת לאמיתו'. (ואולי יש להתאים זה עם לקוטי לוי"צ לתניא שם).

עשו סיג לתורה: סיג במקרא: 'לא תסיג גבול רעך' (דברים יט) פרש"י ל' נסוגו אחור', שמרחיק גבול לתוך שדה חבירו'. ויומתק ל' משנתנינו, שתקנות חז"ל מסיגים גבול התורה לתוך שטח רשות האדם ל'קדש עצמך במותר לך' (יבמ"כ).

ולהעיר שכמעט כל תקנות עזרא הסופר (ב"ק פב.) ממיסדי אנה"ג, קום ועשה, לא שב ואל תעשה, וגם איסור ב"ק בתפלה, 'תיקן טבילה לבעלי קריין', כ'סוגה בשושנים'.

'סיג' באדר"נ משמע תרתי, לא רק להוסיף, אלא לקצר. אבל לרצ"ה קלישר (ריש עדיות) 'סיג' חדש במשנה, לא ל' תורה.

ולא מצינו שם העצם 'סיג' במקרא (וכמעט לא במשנה, חוץ מ'נדרים סיג לפרישות' (לקמן פ"ג) ו'העושה סיג לדבריו' (פ"ו), שרובם ל' פועל לא שם העצם (כולו סג יחד', 'לא נסוג לבנו') שפירושו 'הבדלה והרחקה'.

אבל 'סיג' במשנתנינו, שם עצם של גבול וגדר, שבלשון פועל אין מתאים 'עשו סיג', כקושיית 'מחיצה פלוגתא- א"ה שרצו לעשות מחיצה, שרצו לחצות מבעי ליה' (ריש ב"ב)? (ויש לדחוק משנתנינו 'כדאמרי אינשי תא נעביד פלוגתא' ללשון א' בגמרא).

והנה חקרו אי אסור רבנן רק שלילי מ'לא תסור' כ'שב ולא עשה עבירה', או גם חיובי מ'שאל אביך ויגדך' (שבת כג:)?

וי"ל ש'סיג' משנתנינו שם עצם של 'גדר', 'מאי מחיצה גודא' (ב"ב ב.) שתקנת חכמים לא רק הרחקה, אלא בנין מציאותי גדר ממש, 'המעשה אשר יעשון- זו לפנים משוה"ד' (ב"מ ל:), שאף שתקנה נראית כשלילה והרחקה, הרי היא כמעשה, לא רק אסור גברא להרחיק מעבירה, אלא כח חכמים גם בחפצא. וחיד"א מקשר 'סיג לתורה' לעשיית מעקה'.

ולאבודרהם ומהר"ל ייתור 'לי', אם אינו ענין לשא"ל, תנהו ענין לרשע. אבל הרי אין 'לי' מיותר, שדרש בהגדה מ'לי' ש'חייב לראות א"ע כאילו יצא ממצרים' (ורא"ש ורי"ף ל"ג)?

למה ל' לשון נסתר

גם הק' ראשונים, שהמענה לרשע מגומגם, שע"פ דקדוק יש לומר בנוכח לך... אילו היית שם לא היית נגאל' כמכילתא? ומהר"ל כ' שלשון המענה נופל על לשון 'לכם ולא לו'.

וי"מ לכבוד המסובים, שלא יחשבו שאומר להם (שבוע' לו). ולהגר"א, ל' נסתר ש'אל תתחבר לרשע', שלא ידבר לו בנוכח, אלא יסב דבורו לשאר הבנים שלא שאלו, ולכן דורש פסוק שאינו יודע לשאול. ש'דע מה שתשיב רק לאפיקורס עכ"ס, אבל 'אפיקורס ישראל פקר טפי', ולכן ב'אמרתם זבח פסח' לרשע לא נאמר 'אליהם' דרך יחס כמו לשאר הבנים.

ולקוטי שש כ' שהרשע לא נשאר לתירוץ שאלתו ועזב.

אחד כנגד ארבעה

וי"ל שהבנים שונים בפרשיות שונות וחכם לסוף (ואתחנן), אבל בהגדה בסדר הפוך (יהל אור) מעין ד' דרגות ותכונות בן אחד, שבראש וראשונה חכם, ויש לו גם חלק רשע בשני לבבן יצ"ט ויצה"ר, ותם נפש השכלית המבחינה ביניהם, ושאל"ל נפש הבהמי והחומרי שלא מדעת ידבר. שבנפשו בשאלתו כלולים רגשות כל ה'בנים'.

שיש להזהירו עד היכן יכול להגיע חלק הרשע, וכוונת 'לא לו' הוא לרשע גמור שבתורה, לא לבנו שלפניו, שבו בשעה יש לקרבו בחלק החכם שבו.

תשובה לשון 'השבת אבדה' (לקו"ש ח"ב, ע' 409), ד' אופני אבידות כד' בנים, ותשובה עם כל אחד:

שור כוונתו להזיק הרוצה לברוח מבעליו, כבן רשע 'לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל'. חמור רוצה לפרוק עול, אבל אין כוונתו להזיק, כבן תם. שה אין כוונתו לברוח, כבן חכם, אבל שה פזורה ישראל מחפשת דרך לחזור לבעלה. ושמלה כבן שא"י לשאול, דומם שאינו זז ממקומו בעצמו.

הוי- מצינו באבות ל' הוי או הוי, כ'הוי דן לכף זכות' (לא 'תדון'), 'הוי מתאבק בעפר רגליהם' (לא 'תתאבק') 'הוי מקבל כל אדם בספ"י' (לא 'תקבל'), 'הוי גולה למקום תורה',

ב שמעון הצדיק הי' משכנה"ג. הה"א על ג"ד העולם עומד על התו' ועל העבודה ועל גמ"ח

ומ'שיירי' משמע שהיו עוד, ולא פירשו שמם ודבריהם? ומנינא 'שלשה' למעוטי מאי?

ומה מחדש שמעון הצדיק ב'תורה עבודה וגמ"ח', פשיטא, שהם מה"ת, לא מילי דחסידותא? (ודברי ברוך כ' 'צדקתו שביטל עצמו כשיריים) וי"ל ש'צדקתו' בזה ססירב לאכול מקרבן נזיר, ו'פליגי רבנן עליה דשמעון הצדיק' (שם י.).

ולכא' היכן נחלקו חכמים, ומנלן לאפוש פלוגתא? (חת"ס יר"ד רי"ט) כ' שהם 'חסידים הראשונים' במשנת רבי יהודה. ודוחק, שלא נזכרו עד ר"י, ר' שנה אחר שמעון הצדיק?

הצדיק: לא נתפרש למה מתייחס בשם צדיק יותר משאר תנאים שכולם צדיקים' (תשב"ץ)? 'לא מצינו למה רק הוא צדיק שכולם היו צדיקים' (חיד"א)?

(בנימין הצדיק' (ב"ב י.) 'משה הצדיק' (נדרים לא:)) נוגע לענין, אבל לא נקרא משה 'צדיק' במס' אבות? ובנימין הצדיק' (זבח' נג:) קמ"ל שרצה לבלוע חלק חבירו מצדקותו, כמו שנפרש בבן החוטף). (אולי נק' 'צדיק' שעלה גורל בימין כו' (יומא לט.)).

והרי שמעון הצדיק בכלל אכנה"ג במשנה לפנ"ז, ולמה יצא? ולמה משבחו 'משיירי' כנה"ג, ישבחנו בזכות עצמו, ש'מ' שנה ששימש גורל עולה בימין ונר מערבי דולק' (יומא שם)?

וידוק ה"א הידיעה לא רק שינוי לשון גמ"ח מהתורה והעבודה, שבסוף פרקין 'הדין והאמת והשלום' הכל בה"א הידיעה, אף שאינם דברים מוגדרים. אבל 'התורה' בה"א הידיעה, הידועה מה' בלי הוספת סיג, 'דיין מה שאסרה תורה', לשיטת שמעון הצדיק שלא אכל מאשם נזיר כנ"ל.

גמ"ח: מה מוסיף 'גמילות', די רק 'חסד', שב'תורה ועבודה' לא זכר הפעולה, -'לימוד התורה' או 'עשיית העבודה'? ולמה 'חסדים' ל' רבים, לא 'חסד' ל' יחיד, כבתורה ועבודה? ועם לועז כ' כמו שמלוה מתחסד ללוה, לזה מתחסד מלוה.

בציבור ניתנה

ו"ל ש'גמילות' זהו תשלום שכר, לשלם טובה תחת טובה, כ'חיישין לגומלין' (כתובות כו:), 'גומל לאיש חסד כמפעלו' (פיט יגדל) 'לא כעונותו תגמול עלינו' (תחנון), ומגילת רות 'תחלתה וסופה גמ"ח' 'שלם לך ה' כגמולך' ו'שוכביונות כגמ"ח' (ב"ב קמה). 'המשלם גמול לכל אויבי נפשנו'.

להודיענו יסוד המצוה, שאין החסד רק לאיש פרטי, אלא בציבור נתנה, כחברים בחברה ואגודה, שחברינו מצויים כמונו. איש רעהו יעזור, כמים הפנים לפנים כן לב האדם.

ולכן 'גמילות חסדים' ל' רבים, ש כמו שנעשה חסד לפלוני-כן ישיב לנו, הוא או ישראל אחר, שכולנו ערבים זה בזה.

גלגל החוזר בעולם

וגם עשיר שא"צ צדקה הרי 'גלגל החוזר בעולם' (שבת קנא:), ענף יוסף). שענין 'גלגל החוזר' אינו רק מסובב, שכשנותן צדקה יתנו אח"כ לבניו, אלא זוהי סיבה ותנאי מצוה זו.

שהמתחסד לעני הוא רק גומל חסד שעשה לו איש אחר. לא ח"ו שיעשה חסד רק לתשלום שכר, כרש"י (ויחי מז, כט) 'חסד ואמת', שחסד של אמת אינו מצפה לתשלום שכר, אלא העיקר, שצדקה זו מקשרנו לכל ישראל ערבים זה בזה.

וכדיוק בעה"ט ב'זנתנו' (שמות ל, יב) שגם למפרע 'זנתנו'.

וכ"כ מלב"ם: 'גומל נפשו איש חסד' (משלי יא, יז): 'מבואר אצלי שפעל גמל בא על המעשה שנקשר עמה התפעלות אהבה או איבה'. (או ו"ל 'גמילות' כמשנתינו (פ"ד) 'תן לו משלו שאתה ושלך שלו', שמחזיר לה' הטוב שנתן לו), ואולי חסדים לשון רבים שכולל ביקור חולים הלויית המת כו'.

כל ישראל ערבים

וזהו 'אהבת לרעך כמוך' כלל גדול בתורה', שאהבת ישראל מערבותם בתורה, כביאורנו ב'כל ישראל ישי'. ולכן חיוב גמ"ח לבני עמך, שכולנו שותפים במעגל זה, גומלין זה לזה (כתו' ח:). וצריך ריבוי מיוחד לאהוב גר כאהבת המקום (רמב"ם דעות פ"ו ה"ד) שבגר אין גמול לעבר, רק להבא.

הסיבה והמסובב

אבל אם 'גמל' תשלום, בשלמא 'לגמול חסד עם העלובה' שהגוף מסייעו, אבל ק' 'הגומל חסדים' (ברכה"ש) 'גומל חסדים טובים' (שמו"ע) 'אשירה לה' כי גמל עלי', 'השב ישיב לנו..אשר גמלנו אותו', 'כי רעה גמולך' (ברא' נ, טו; יז), 'הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו', מהו התשלום?

ואולי גמול כולל הסיבה וגם המסובב, שם המושאל וחלק המעגל החוזר חלילה, דאי לאו דעביד ליה נייחא דנפשא לא יחיב ליה מתנתא' (ב"מ טז.).

ויש ב' המובנים יחד: 'את גמולך שגמלת לנו' (תהל' קלז, ח). ויש לצייר משנתינו כמשולש: תורה מלמעלה למטה, 'תפלה'

ו"ל שחכמים החולקים על שמעון הצדיק הם אכנה"ג ונק' שמעון הצדיק 'משיירי כנסת הגדולה', מלשון 'וישאר שני אנשים' (במדבר יא, כו), שנפרד לעצמו, נגד אנכה"ג בענין 'סיג לתורה', שאם לא כן, אינו מן הכבוד לקרותו 'שיריים'.

ואנכה"ג ושמעון הצדיק נחלקו בכמות ואיכות, שלאכנה"ג 'העמידו תלמידים הרבה' אף שאין תוכו כבדו, ו'סיג תורה' כעין נזירות. שגם דרבנן פועל בחפצא ובעולם (כר"ע אתון) דאורייתא כלל י' בנר חנוכה, קונט' כב שבט תשנ"ב הע' 75).

אבל שמעון הצדיק התנגד לנזירות וסייגים. שלדעתו זהו לחוטא, ולא היה מתון בדיון, אלא דן הנזירים לכף חובה.

ולכן מנה שמעון הצדיק רק ג' עיקרים אלו, מנינא למעוטי עניני סיג. ומדגיש 'העולם עומד עליהם', שרק ד"ת עצמם 'דפתראות ופנקסאות שנברא בהן העולם', שקדמו להוספות החכמים, שהם רק חובת גברא, ואין פועלים חפצא בעולם.

ושמעון הצדיק שנשאר לעצמו, העדיף איכות (ואכל רק מנזיר שכיוון לש"ש) יותר מכמות (שאר נזירים) והסתפק בתלמידים מועטים, אפי' יחיד כאנטיגנוס, ללמד רק תוכו כבדו, ש'אלף נכנסין למקרא וא' יוצא להוראה' (קה"ר ז, כח) שהא' התכלית, והשאר כתבן שתכליתו שיצא ממנה החטה. אבל אנכה"ג ייקרו גם שאר אלף תלמידים הנכנסים למקרא.

ו מהר"י חגיז (ברכות כח). הק' איך סגר ר"ג 'כל תלמיד שאין תוכו כבדו לא יכנס'? וכ"כ רע"ב ש'העמידו תלמידים הרבה' נגד ר"ג. ו"ל שר"ג בשיטת שמעון הצדיק.

הוא היה אומר: י"מ 'הוא היה', אומר, שבעל המאמר נתעצם במדתו, ונאה דורש ומקיים.

אבל קשה לפרש 'הוא היה אומר'..ל' דברים קשים' (ב"ב י.), 'הוא היה אומר ה' דברים שהם י"ב' (עדות סוף פ"ב), 'ואמר שמואל אומר היה ר"מ (ב"מ יג. אבל כן רגיל בר"מ). ולהעיר מ"ר אומר' (פסחים קטז:). ובהגדה 'ר"ג היה אומר'.

אבל לפ"ז יאמר באנכה"ג 'הם היו אומרים', לא 'הם אמרו'? ול' 'הוא היה אומר' נותן מקום לטעות שאמר כן רק בעבר, וחזר בו (שק"ט בל' תוס' שד"ח מערכת הא סי' קח ע' קכ),

ו"מ שתנא 'היה רגיל לומר' (כ'מרגלא בפומיה (ברכות יז). 'הלל היה כורך' 'וכך היה מונה' (יומא נה). רק אחת בשנה? 'ל' בעבודת כ"ג והלל דכורך 'היה' ל' עבר, רק כשהב"מ ק היה קיים, לא היום, דמצה דאורייתא מבטל מרור דרבנן.

ובהגדה 'שהיו מסובים' ו'היו מספרים' הרי רק אז בבני ברק סיפרו כל הלילה, שלר"א ורואב"א מספרים רק עד חצות?

י"ל שלא ה' זה רק מקרה ששכחו השעה, אלא היו מספרים בכונה כל א' לשיטתו, מר כדאית לי' ומר כדאית לי'.

גמילות חסדים: משנה הלשון, שלא אמר 'גמילות החסדים' בה"א הידיעה כ'על התורה ועל העבודה'? או לאידך גיסא, למה 'התורה' בה"א הידיעה ולא 'תורה', כ'משה קבל תורה'?

ו"ל כרמב"ם (סהמ"צ שרש ב' והל' אבל רפ"ד, שלא כסמ"ג ורמב"ן) שביקור חולים קבורה וניחום אבלים אינם מצות לעצמם, אלא פרטי גמילות חסדים ל' רבים, שאינה מוגדרת כתורה ועבודה, ידוע ומפורט, רק תלוי לפי הצורך. שאין פרטי השבת אבדה: 'לשורו וחמורו ושמלתו' (דברים ר"פ כב) מצות מיוחדות, אלא אופנים שונים במצוה א'.

מלמטה למעלה, וגמילות חסדים בקו ישיר בין אדם לחבירו.

ג. אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק. ה"ה או' אל תהיו כעבדים המשמשין עמלק"פ, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא עמלק"פ; ויהי מורא שמים עליכם.

לקבל פרס, דאי נעלה יותר מעבד כנעני שאינו מקבל פרס?

(ומהרש"א הרגיש בזה (יומא עה.), אבל באורו צ"ע, למה נחשוב שעבד כנעני מעולה יותר? ולמה לא הוכיחו (גיטין יב.) מכאן ש"יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך"?)

והכא באבות במילי חסידותא עסקינן, ורמב"ם (סוף עבדים) מביא רמז מ'כעני עבדים אל יד אדוניהם, שמדת חסידות לזון עבד כנעני, הרי שגם עבד כנעני משמש לקבל פרס!

'הרב' ל' יחיד, למה 'עבדים' ל' רבים, לא כ'עבד שמבקש פרס מרבו' (ברכות לד.)? ו'הרב' בה"א הידיעה משמע ש'רב' זה ידוע, ובמשל צ"ל: 'עבדים המשמשים את רבם'?

ו"ל שאין משנתינו סיבת טעות צדוק וביתוס אלא המסובב שהוכיח אנטיגנוס שאר תלמידיו אחר שפקרו (ראה רמב"ם תשובה פ"ה ה"ד) ולכן כ' השימוש של 'עבדים' מנוקד פת"ח, כה"א הידיעה, לא בשב"א, שצדוק וביתוס הם הם העבדים שעבדו 'הרב' הקב"ה, רק לשכר, ומזהירים לא ללמוד מהם.

המשמשים: בעבד שייך ל' 'עובד', 'עובד את רבו' (גטין מא.), ו'משמש' מכובד יותר, כ'שימוש חכמים' (פ"ו). ואולי 'משמש' רמז לכהנים ששימשו לקבל פרס (יומא ט) בזמן אנטגנוס (ושמעון הצדיק) כ'כהן משמש' (הוריות פ"ג מ"ד) 'מ' שנה ששימש' (יומא לט) 'כהן הדיוט משמש בד' (יומא עא:) 'כהנים ששימשו בבית חוניו לא ישמשו'.

פרס: הרע"ב מפרש 'פרס' מלשון שכר של קורת רוח. ואולי יש לפרש גם מלשון 'דרכו של עני בפרוסה', 'ככדי אכילת פרס', ו'טומאת בית הפרס'. שהשכר שעבד משמש בשבילו אינו אלא חלקי, זול ופחות ביחס לשלימות שכר המצוה.

מורא שמים עליכם: בפרי תבואה מקשר דברי משנתינו, שלא יחשוב שכיון שאינו עובד לשכר, אינו אחראי כשומר שכר, רק שומר חנם שפטור מגניבה ואבדה, קמ"ל שלא ישכח שהעיקר לירא את ה', שאהבה בלי יראה לא סגי (כרע"ב, תניא מ"א) כ'זרוק אומצא לכלבא וחוטרא אבתריה'.

ובביאורים לפרקי אבות מקשה, הרי מצות עשה בתורה, לירא את ה' הגדול והנורא, לא מדת חסידות במס' אבות? ותיירץ שזהו יראה עילאה, 'עליכם' (לא 'בכם', כקו' יעב"ץ).

תיר"ט דייק 'מורא שמים' 'יראה זאת לא יראת עונש, עבודה חיצונית, וזהו כינוי 'שמים' ששם נראה גדולתו וכחו, שלא יסתפק ביראת עונש ארציית, אלא יעלה לדרגה עליונה באהבה ויראה (אבל קשה 'מורא שמים עליכם' כמורא בשר ודם, שלא יראני אדם' (ברכות כט.?).

אל: משך חכמה 'אל תאכלו ממנו נא...ולא תותירו' (שמות יב, ט) מחלק, ש'לא' נאמר בהדגשת ציווי, לכן אינו שייך כלפי מעלה, ורק הקב"ה מצוה לאדם, אבל 'אל' לשון בקשה.

ובספר חסידים (אלף תת"מ) 'המקום שיאמר אל באזהרה היא לשון בקשה, לכן בכל נא' כתובים אזהרות ל' אל, שלא יתכן לומר לא נא, וראה מרגליות הים סנהדרין סה. אות ד;

ואולי לכן רגיל 'אל' באבות, וספר משלי, שאינם ציווי, רק מדת חסידות, כ'קח נא את בנך... בבקשה ממך'. אבל ק' מ'הרג ואל יעבור' (וי"א שגם אונס חייב מיתה), 'אל ימסרו לנשים' (סוטה) 'אל תכנס לפניך תפלת עוברי...' (יומא נג.).

ואין לומר דברי חכמים לחוד, שלמדו הוצאת שבת מ'אל יצא איש' (ערו' יז.), ומ'אל יעשו עוד מלאכה' (שבת צו.).

ובתורה 'אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו' (וירא כב, יב), 'אל יהרסו' (שמות כ, כד). 'אל תקח מאתו נשך', 'אל תחלל בתך', 'אל תפנו אל האלילים', שאלו אסורים ממש, ומצינו שניהם יחד: 'אל ינום שומרך, הנה לא ינום ולא יישן' (תהלים קכא, ג), שהא' תקוה ובקשה, והב' הבטחה ודאית.

וכן יש לפרש הנ"ל (לא כמשך חכמה) ל' בקשה נוסף על האיסור, שגנאי לישראל. ולהעיר מ'אל בני כי לא טובה השמועה' (קדושין פא.) ובפרט לרז"ל שבני עלי לא חטאו.

כעבדים: מובא באדר"נ, שדברים אלו גרמו תקלת תלמידיו צדוק ובייתוס שלא הבינו, וחשבו שאין עוה"ב, ונתפקרו.

וקשה 'חכמים הזהרו בדבריהם', שאם לומד המשנה יכול לטעות, גם בן 'למשנה', ניזהר בדברינו שלא נכשל כצדוק ובייתוס? ו'חזקה על חבר שלא יוציא דבר שאינו מתוקן'?

(ותולדות יהושע פי' שאנטיגנוס מוסיף 'ויהי מורא שמים עליכם' שלא נטעה ח"ו בדבריו. ובאדר"נ מוסיף 'שכרכם לעתיד לבוא' אבל במשנה בלי הוספה זו יצא מזה תקלה?).

ולמה כופל חיוב ושלילה, 'אל תהיו' ו'היו', הרי מכלל לאו שומע הן? ויכול לקצר: 'אל תעבדו לשם שכר'?

ולתירוץ תיר"ט תמוה, שאנטיגנוס אמר רק שנים, לא ג', כשאר משניות בריש אבות, שרובם משולשים?

ולמה לי ציור משל 'עבד ורב', הרי משל בא להוסיף הסברה, וכאן להיפך, שהרי אדרבא, עבד עברי שמשמש רבו על מנת

ד. יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים; והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

ויסוד מחל' לסמוך או לא לסמוך - אם להפריד או לאחד ההפכים. ולהלל 'תיכף לסמיכה שחיטה' שמחבר הנראים כהפכיים, כ'אם אין אני לי מי לי וכש'אני לעצמי מה אני'. ו'היה כורך פסח מצה ומרור ואוכלן ביחד' (פסח' קטו). שאף שמצה ומרור כהפכים, 'אין מצוות מבטלות זו את זו'.

ולהלל 'מברך בורא מאורי האש' (ברכות נב:), חיבור גנים הפכים באש, אבל לשמאי 'חדא נהורא איכא באור'.

יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים: שניהם מכניסי אורח בשיטות שונות (שהזוגות זלעז'ז) לפי מגורם, ללמד שהמקום גורם, מר כי אתריה ומר כי אתריה:

(לכן ציין מקומם, שיוסי בן יועזר נזכר בש"ס בלי צרדה. שאם רק ששמותם שוין, למה כופל מקומם פעמיים, די א')

א) יוסי בן יועזר מדגיש הכנסת אורח לטובת המארח, שיהא ביתו ועד לחכמים, ללמוד מהאורח, כלוט שהכניס מלאכים חשובים, וכשונמית שאירחה אלישע הנביא. שיוסי בן יועזר מעדיף לארח ת"ח, ש'אוי לי שנתתי פתי לע'ה' (ב"ב ח). שיוסי בן יועזר (ב"ב קלג:) הקדיש כל נכסיו לשמים שבנו לא נהג כשורה, אף שאין רוח חכמים נוחה מזה.

ב) אבל יוסי בן יוחנן פתח לרוחה גם לטובת עני פשוט. כאברהם שנראו לו כערביים, ואירחם והאכילם והשקם.

ירושלים 'עיר רבתי עס, רבתי בחכמה' (ריש מדרש איכה) עיר גדולה של חכמים לא חסר חכמה לרוב אנשי ירושלים, שהיו פקחים, 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים', וכי 'תבן אתם מכניסים לעפריים' (מנחות פח), וחכמי ירושלים לא הוצרכו לשלחן אחרים, ולכן האירוח שם לטובת עניים.

אבל בצרדה, עיר קטנה (נזכרת רק במלכים א יא, כו), עיקר הכנסת אורחים לטובת המארח, שיוכל ללמוד מן החכמים.

יוסי בן יוחנן איש ירושלים: מה מחדש שיוסי בן יוחנן 'איש ירושלים', הלא מסתמא כל הנשיאים ואב"ד היו בירושלים, שרק כמה שנים אח"כ, מ' שנה לפני החורבן גלתה סנהדרין וישבה בחנויות' (שבת טו). ו'כל נביא שלא נזכר שם עיר, בידוע שהוא מירושלים' (מגילה טו)?

ו"ל שמרמז 'לא אמר אדם... צר לי המקום בירושלים' (פ"ה) ע"ל שמחדש שגם בירושלים ש'נקיי הדעת שביירושלים לא נכנסין לסעודה אח"כ יודעין מי מיסב עמהם' (ב"ב ס:). מ"מ אמר 'הי ביתך פתוח לרווחה', שלעני, התנהגו ברחבות 'כל דכפין ייתי ויכול'. וראה מרש"א (יבמות סג.) לקיים שניהם.

איש סוכו: ת"ט פי' 'איש' 'אדון המקום', כ'איש כה"ג (יומא יח). תואר כבוד כ'השתדל להיות איש' (פ"ב), 'איש' האדון המיוחד של המקום. 'יאות לקרואם אישים.. כשם שהאיש מפרנס ב"ב, כך אלו מפרנסים בני מדינתם' (ס' מוסר - תלמיד הרמב"ם).

אבל כאן 'יוחנן איש ירושלים' הי' אב"ד, לא נשיא ירושלים. ודברים נחמדים פי' שהיו שני ירושלים.

אבל רמב"ם בהקדמתו: 'מזכיר שמות ערי החכמים כשהיו מחשובי אותה העיר', וכ"כ ת"ט (סנהד' פ"ג מ"ו) 'איש פלוני אמר לי', ו'שבנא איש ירושלים' (שבת יב:). פרש"י איש גדול היה בירושלים. וכי הי' 'תודוס איש רומי' (פסחים נג.) אדון רומי של אדום? אלא 'מחשובי העיר'. ואולי ראש הקהילה היהודית ברומי.

יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן: 'זוגות' אלו אינם חברים לדעה. אדרבא, מחלוקת התחילה מהזוגות 'לסמוך-לא לסמוך' (חגיגה טז, תוס' מירושלמי) 'הלל ומנחם לא נחלקו' לא יצא לנו כלום מזוג זה, כדיוק פענוח אגדות).

ש'זוג' נראים הפכיים, כאיש ואשה ש'קשה לזווג' (סוטה ב). ואדרבא, שינויי זכר ונקבה צריכים זה לזה. וכן 'זוג של מספריים' שמאלי וימני שונים. ואין הזוגות דעותיהם שוות, שחלוקים ב'שמאל דוחה וימין מקרבת'. אבל אלו ואלו דא"ח. (אבל 'הלכה כאותו הזוג' (יבמ' קא:) דעה א').

וראיה שנחלקו באבות, ש'איזהו מקומן' הפרק היחידי שלא נחלקו בה (ב"י בעט"ז אר"ח ס"ג). הרי, שנחלקו בשאר מסכתות, כולל אבות. רק שלא נחלקו בהלכה לפועל, שזולת דין סמיכה ביר"ט, לא חלקו הזוגות בהלכה ממש.

ולשון: 'זה אומר וזה אומר' (בכל אבות חוץ מ'אמר ריב"ל בת קול יוצאת' ו'אמר ריב"ק' (פ"ו) ואולי שם סיפור מעשה) מוכח שנחלקו, וכתב ת"ט (בכורים פ"ג מ"ו) ש'רבי פלוני אומר' בא לחלוק לזכות או חוב. (וראה שד"ח ח' דף מט מערכת א', וח"י בדרכי שלום כללי הש"ס אות א' דף 228. ובית אהרן כללי הש"ס מעיר מפרקי אבות. (אבל בשיירי כנה"ג (נג) כ' שכלל זה רק בענין א', לא בענינים שונים).

מחלוקת הזוגות לסמוך או לא לסמוך- זוגות אלו התחילו המחלוקת הראשונה ב'תיכף לסמיכה שחיטה' (חגיגה טז).

ולכאור' למה נחלקו הזוגות בענין סמיכה דור אחר דור, כתמיהת 'בא וראה..ונחלקו בה גדולי הדור' (שם עב:)? ומהו החיוב ושלילה בתיכף לסמיכה שחיטה, עד ש'רב ברונא לא פסיק חוכא כולא יומא' (ברכות ט:)?

והנה 'שלש תכיפות הן-תיכף לסמיכה שחיטה, תיכף לנטילת ידים ברכה, תיכף לגאולה ברכה' (ברכות מב:), והקשו תוס' (ברכות נב:) למה לא מנה גם: 'תיכף לנט"י המוציא'?

ו"ל שחידוש הסמיכות הוא חיבור דברים שלכאורה נראים כהפכים ומנגדים. כקריאת שמע בניגוד לתפלה, שקריאת שמע עמוד התורה מלמע' למטה, כ'מים יורדים מקום גבוה למקום נמוך' (תענית ז). 'היו הדברים האלה' 'דברים ככתבם' (ברכות טו). שבתושב"כ אסור לשנות מלה אחת.

אבל 'ודברת בם, ולא בתפלה', שתפלה עבודת האדם העולה ממטה למעלה, שעיקרה דברי המתפלל, וצריך לחדש דבר בתפלתו להביע רגשי לבו. ולכן 'עשה תורתך קבע' (סוף פ"א), אבל 'אל תעש תפלתך קבע' (סוף פ"ב), ואולי יש להפסיק ביניהם, ומחדש, שאדרבא, יסמוך גאולה תפלה.

וכן סעודה וברכה כהפכים, זה גשמי וזה רוחני, 'כיון שאמר נברך אסור לאכול', וא"א לברך כשאוכל, מ"מ יסמיכם. ובקרבן, סמיכה 'אין סמיכה בשחוטין' (מנחות סב:) ושחיטה מתחילה גדר חדש בקדושת הבשר ואיסור פגול כו' אין שייך מחיים, ואף שמנוגדים, מ"מ 'תיכף לסמיכה שחיטה'.

וכן 'תיכף לתלמיד חכם ברכה' (ברכות שם), גם זה חיבור הפכים, ש'לא לחכמים לחם' 'לא כל המרבה בסחורה מחכים' (פ"ב). ומעשה אבות סימן לבנים, שיעקב איש תם ולבן רמאי מנגדים זה לזה, שתורה והצלחה גשמיית הפכים, ש'לא תמצא בסחרנים ולא בתגרנים' (ערובין נד). ו'דרכה של תורה פת במלח תאכל, ומים במשורה, וחיי צער' (לקמן פ"ו), ו'ריחים בצאוריו ויעסוק בתורה?' (קדושין כט:). ו'אפשר אדם חורש כו' תורה מה תהא עליה'?

ועפר' (דברים כח, כד) 'אבק דרכים' (שבת קד:) בכתובה, 'אבקת רוכל' (וראה 'אבק' בס' הערכים חב"ד).

צ"ע מ'לא יטמיננה...באבק' (שבת לז) וכי יטמין באבק פורח? ואי עפר, היינו חול? ובשביעית (פ"ב מ"ב, מ"ק ג) זהו עפר.

אברהם אמר 'רחצו רגליכם' שחשדם שהשתחוו לעפר (ב"מ פו:). אבל כן כל בא מן הדרך 'ויתן מים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו', וכן אחי יוסף (ברא' מג, כד)?

וכלי יקר, יפה תאר וכסף נבחר, תמזהו שזה רחוק ומוזר? ופירשו שהשתחוה ל'כחי ועוצם ידי'. ותו"ת מביא משל"ה שעבדו לחמה, ואבק תולדות חמה.

ורא"ם כ' שאבק דבר קטן עצמי. וגור אריה פי' שמשתחוים לשפל יותר, או זהו סמל ערבי הולכי דרכים. ויעב"ץ (ב"מ שם) כ' שהשתחוו לאבק, שהכל היה מן העפר.

ופרד"י כתב 'רחצו רגליכם' שעכ"ם מבטל ע"ז שלו ושל חבירו. והתנן במסכת אבות: 'הוי מתאבק בעפר רגליהם'?

אבל להלכה, למה הקפיד אברהם הרי קרקע עולם לא נאסר (ע"ז נד:) ואיך אפשר להשתחוות לדבר שעל רגליו?

ושפ"ח מוכיח מלוט 'לינו' ואח"כ 'רחצו' (בר' יט, ב) אבל תמזהו? ולרש"י לא רצה לוט שירחצו מיד מיראת סדום.

וי"ל לא לטובת עצמו שלא יטנפו ביתו כ'לא תביא תועבה', אלא רצה א"א לקרבם לה', שיתרחצו מטעות כח הטבע שלעכ"ם הדרך סגולתי שהביאם, כאיחול 'דרך צלחה' אלא כאליעזר 'בדרך נחני ה', 'מה' מצעדי גבר כוננו, משא"כ לוט

עפר רגליהם: דייק עפר רגליהם, לא 'עפר סביבם', שת"ח עושה רושם לא רק בשמים ממעל בתורה שבראשו, אלא גם בארץ מתחת שדורך עליו (היום יום טו אדר א').

ויסי בן יועזר גזר טומאה על גוש ארץ העמים (שבת טו.), ואם טומאה עושה רושם בארץ, ק"ו לטהרה, שמרובה מדה טובה ממדת פורענות, 'כשם שחכם ניכר בחכמתו כך ניכר בהילוכו' (רמב"ם דעות פ"ה ה"א).

מתאבק...והוי שותה: מקדים חצוניות 'עפר רגליהם' ל'הוי שותה' ש'גדולה שמושה יותר מלימודה' אלישע יצק מים ע"י אליהו (ברכות ז:), ואחר שמתאבק בעפר חכמים יכול לשתות בצמא, כעין 'כבוד תורה חמיר מת"ת' (מגילה ג:).

שותה בצמא: שצמא גם אחר שתיה. וכתב חת"ס, שברכת התורה מן התורה רק לפניה ולא לאחריה (ברכות כא.) בניגוד לבהמ"ז מה"ת לאחריו ולא לפניו, אף שק"ו 'כשהוא רעב מברך כשהוא שבע לא כל שכן' (ברכות לה.)? שבלימוד אין 'כדי שביעה', שאדרבא צמא לשתות יותר, שיוסיף דעת יוסיף מכאוב. כמדות הארון שבורות, ושל שלחן שלמות.

קבלו מהם: ל' רבים, הרי אנטיגנוס יחיד? (י"ג 'ממנו') ולמה לא נזכר אנטיגנוס בשמו כ'אנטיגנוס קבל משמעון' (ת"ט)?

ולפירושו שאין דעות הזוגות שוות, אלא שונים, מסתבר, שלא קבלו יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן רק מאדם אחד, כדוחק 'תרי תנאי אליבא דחד תנא', אלא 'קבלו מהם', לא רק מאנטיגנוס, אלא גם משמעון הצדיק (רבינו יונה), שכל א' מהזוגות ממשיך דרכו בעבודת ה' שסללו דורות לפניו.

ותליא באשלי רברבי, כחילוק אכה"ג ושמעון הצדיק, כנ"ל. אבל כשקבל אנטיגנוס משמעון הצדיק, קיבל יחיד מיחיד.

ביתך בית ועד: למה כופל 'בית' ולא קיצר: 'ביתך ועד לחכמים'? והרי 'אל תרבה רעים בתוך ביתך' ו'הוקר רגלך מבית רעך' (תיר"ט מסנהדרין ק:)?

וי"ל 'ארעא בדיקלי' דקל ממש, אבל 'בי דיקלי' מקום ראוי לדקל (ב"ב סט:). וכאן אם יתוועדו בביתו תמיד 'פריע חייו, אלא ביתו מזומן כשיצטרך מקום להתוועד לזמן מוגבל.

וי"ל 'בית הועד' אצל כל א' שסנהדרין ילכו בכל ישראל (תדא"ר) כעין שכינה ש'כל המקום...אבוא אליך' (פ"ג) 'בתוכו לא נאמר אלא בתוכם- בתוך כל אחד מישראל'.

מתאבק בעפר רגליהם: 'ויאבק איש עמו' (ברא' לב, כה) פרש"י: (א) לשון אבק ועפר, (ב) לשון חיבוק.

ובמשנתינו 'אבק' ל' עפר', שלא יקפיד להתלכלך בעפרורית, לא שיחבק העפר, ואדרבא, 'כל עת יהיו בגדיך לבנים'.

ודרך חיים פי' גם כשמתאבק ומתווכח יהא בענוה תחת רגליהם. ומרש"א תולה במחל' תנאים אי גיד הנשה ירך ימין או שניהם. ומרש"א (כתוב' קו.) פי' 'אבק' משנתינו כ'אבק' מדות טובות, הסתעפות דבר טוב (היפך 'אבק' לשון הרע').

וברמב"ם (ת"ת פ"ג ה"ח) משמע שמתאבק בעפר רגליהם לא ללמוד, אלא ביטול, כ'אנכי עפר ואפר' 'נפשי כעפר לכל תהיה' (לא כתוס' בר' יז). 'עפר רגליך ילחכו', ומראה חיבה כ'מגנדר בעפרא' (כתוב' קיב:) כתלמיד שנשק אבן שישב עליו ר"מ, ו'מובילנא מאני בתריה לבי מסותא' (ב"מ מא.).

והגר"ע יוסף פי' שיתאבק וילחום גם על דבר קטן של רבו.

ובדרך ארץ זוטא 'הוי מטנף כסותך', והרי ת"ח שנמצא רב על בגדו? (ע"ז טז. ברש"י) 'ניכר שפחמי אתה'. וראה רש"י (ערובין נד.) 'בכל הש"ס דרך ת"ח להקפיד על מאכלן דרך גדולה וכבוד ועל מלבושיהן כדכתיב 'משניאי כו'. (ואולי 'אבוקה' להבדלה שרשה מ'חבוק', שהנרות מתאבקים יחד).

מתאבק בעפר: אבק אינו 'עפר' (זבחים יט., וכן בזהר וישלח דף קע שאינו מגדל צמחים), ש'אבק' דק 'כאבק פורח' (נתינה תוקף) ובמכת כנים 'אבק על ארץ מצרים', 'מטר ארץ אבק

ה יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך. ואל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו, ק"ו באשת חברו מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנום.

וק' למה לא סתם 'אשה' כ'אל יספר עם אשה' (ברכות מג:)? ומה נוגע לנו השקר'ט וקל וחומר בין אשתו לאשת חבירו?

וי"ל שמדגיש אשת חבירו בהמשך ל'היו עניים בני ביתך', שלא יחזק עניה כבן בית ה'מפייס עני מתברך' (ב"ב ט:). אמירה לשון רכה לאשה, ו'באשה ימין מקרבת', לכן מזהיר שלא ירבה עמה שיחה (כ'אלמנה עניה אין ממשכנין שמשיאה שם רע' (ב"מ קטו). וא"ז נגד 'היו עניים בני ביתך' שגם בביתו זו אשתו יסתייג, לכן לא תתעצב האורחת כשלא ישיח עמה. ואף שפיוסו יחזקה אבל לעצמו גרם רעה

'בוטל' לא 'בטל', הרי בטול תורה ממילא 'שב ואל תעשה'?

אלא כנ"ל, שהמפייס אשה עניה, אף שעוסק בצדקה ופטור ממצות כפרוטה דרב יוסף, אבל גורם רעה לעצמו.

(ש'לצרכו ולצרכה' אסור (ב"מ ל.), שאף שאינו יושב בטל, שמנצל 'מצוה' זו לבטל תורה ('ביטל במזיד משמע' ברכות כו.), כ'בתולה צליינית' ועושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס' (סוטה כב.)).

אבל הרי 'במילי דעלמא-אתתך גוצא גחין ולחיש לה' (ב"מ נט:). ואם באשתו אמרו, 'יאמר 'אשתך', או אשה לכלול גם אשת חבירו, מהו 'האשה'? ואם זהו גנאי לאשה שמביאתו לקלות ראש, הרי דוקא ברוריה אמרה כן לר"י (ערוכין נג:). ואם רצתה ברוריה לקצר למה רבתה לומר 'גלילאה שוטה'?

וי"ל שאין רבוי דברים רק באשה, ש'כל המרבה דברים מביא חטא' (ערוכין נג:). וכן מסיתו להרבות 'שיחה' לאשה ('מגיד לאדם מה שיחו - שיחה יתרה בין איש לאשתו' (חגיגה ה:). 'מרצה מעות מיד ליד לא ינקה מדינה של גהנום' (ברכ' סא).

וזוהו 'האשה', שלאיש לא ידבר כן. וכשאסור גם באשתו המתרת לו, אינו רק גרם חטא, אלא מבטל תורה, 'שלא יהיו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים' (ברכות כב.).

גורם רעה לעצמו: טעם זה מספיק, ולמה מוסיף 'כיהודה ועוד לקרא' שגם מבטל תורה, ומאי נפ"מ בין ב' הטעמים?

וי"ל ש'גורם' כ'גרמא בניזקין' לאחר זמן, ששיחתו תגרום אח"כ שיתחבר לאשה. ואף שכשמהלך בדרך, אין חשש שיתחברו, שלא ישאר שם, מ"מ ת"ח מבטל תורה עכשיו.

וזוהו שאמרה: 'גלילאה שוטה, לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה' (ערוכין נג:). וכי שכת ריה"ג משנה מפורשת? והרי ברוריא הרבתה לדבר? אלא ריה"ג חשב שכשנוסע לא יתקרבו בינו לביתה. והזהיר, שאף שלא יתקרב, הדיבור מבטלו עכשיו מתורה. אבל ריה"ג לא ביטל, שלימדו פירוש המשנה, והוסיף במס' ערוכין (ש"ר דייק רח"פ למאירי מערוכין). למהרש"א ('העובר' ברכ' סא: 'מרבה שיחה' רגיל, אבל בברוריא לא רגיל?).

פתוח לרוחה: לכאורה, היינו 'היו עניים בני ביתך'? וי"מ 'רוחה' שהכנסת אורחים ירויה לו. אבל זהו לקבל פרס?

ורע"ב פי' שיעשה ד' פתחים כאברהם. אבל רק רב חנא נהג כן (ברכות נח:), ונאנח ר"ח שחבר ביתו ואין עוד נוהג כן. וי"מ שלא יעשה לעצמו בית שער, כ'הוא חסידא דעביד בית שער ולא אישתעי בהדיה אליהו' (ב"ב ט:). וי"מ דקמ"ל שיעשה גמ"ח לרווחה, גם לעשיר-לא רק לעני בשעת דחקו. עי"ל שפתח הבית אינו רק לנוחיות העני, אלא לטובת בעה"ב, שלא ירום לבו כמבצר סגור, 'כחי ואומץ ידי עשה לי החיל הזה' אלא יפתח ביתו כסוכה שזקוק לרחמי שמים.

ד' פי': כאברהם, לרווחת צער העני, לרחוב, לרווחת הנותן.

פתוח לרוחה: 'שכר לוייה גדול מהכל' (סוטה מו., רמב"ם סוף אבלי). ולמה גדל מהכרח אכ"ש, שאין לוייה נחוצה כ"כ? וי"ל שחקרו אי מצות צדקה בשביל הנותן, או רק למלא חסרון העני המקבל, ונ"מ באבד סלע ומצאה עני, ואי עדיף להרבות ליתן פרוטה לרבים, או הרבה ליחיד. והראיה שעיקרו לנותן, ממלאכים אורחי א"א רק נראו כאכלו ומ"מ זהו מקור הכנסת אורחים שגדולה מקבלת פני השכינה.

ולכן מצות לוייה גדולה מהכל, אף שאינו כ"כ לצורך האורח, שאין חסר לו לוייה כאכילה ושתייה (וראה לקו"ש כ"ה ע' 57).

ולכן מקדים 'פת לאורחים' לצדקה לעניים' (ב"מ שברך'), אף ש'עניי עירך קודמין?' שכשעוזר לאורח ההולך, מכון הנותן יותר לשם מצוה, שאין טובתו ניכרת במקום מגורו. **עניים בני ביתך:** ישכור עני ישראל מלקנות עבד (ב"מ ס:). וכי משנתינו רק בעשיר הקונה עבד? והרי ר"א קנה עבד, ר"ג וטבי, ר"נ ודארו, לר"ט 'עשיר..ק' עבדים' (שבת כו)?

וי"ל שיטרח לעני יותר מכדי מחייתו, לשאת בבקשותיו. ש'בני ביתך' כ'כך שמתחטא על אביו ואומר שטפני בחמים רחצני בצונן, תן לו...ועושה לו כל צרכו' (תענית כג.).

גם י"ל שלמדו מאברהם (כ'ביתך פתוח לרוחה'), 'חניכיו ילידי ביתו' (ברא' יד, יד), 'יצוה בניו וביתו.. לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' (ברא' יח, יט), שלא יהיו רק כעבד, אלא חלק רוחניות הבית.

שיחה עם האשה מנלן שבאשתו אמרו אולי רק אשת חבירו?

וי"ל האשה בה"א 'אשה המבוררת בקרא' (תוס' קדושין ב.). והרי רוב שיחות במקרא בין איש לאשתו, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, ויעקב עם רחל ולאה (אבל מצינו שיחות בתורה גם עם אשת חבירו, כיוסף עם אשת פוטיפרע, יהודה ותמר, ובין רבקה ליעקב בנה, ובין לבן לרחל).

אשת חבירו משמע שפנויה מותר. אבל למאירי 'אפי' פנויה',

ו יהושע ב"פ ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע ב"פ או' עשה לך רב, וקנה לך חבר; והוי דן את כל האדם לכף זכות

אבל לא די ברב, שמצד גודלו אינו לפי כבודו לטפל בעניים שפלים, ורק חבר בערכו יכול להכירם, 'מחבירי יותר מרבותי' (מגילה ז:). רגלא בחבריה ידע' (ע"ז כב:). 'זמנין דניחא ליה בחבריה טפי מרביה' (ערוכין לו:).

ג) ואף שיעשה רב ויקנה חבר לעצמו, אבל אחר ידן לזכות.

עשה לך רב להלן מט"ז רב המלמדו הלכה, וכאן רב המלמדו מדות נפשיות (כחילוק 'מורי' ו'רבי' מצ"צ משלי ה, יג).

ולפ"ז כל דברי משנתינו בהמשך אחד: א) רב יבחין מעשיו, שלא יהא נוגע בדבר, ש'אין אדם רואה נגעי עצמו'.

קנה לך חבר: פרע"ב 'לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון לקנות אהבתו', אבל ברב לא שייך זה, שצריך ללמדו בחנם. והק' המפרשים, וכי יקנה חבר, 'אהבה התלויה בטל אהבה'?

והנה רש"י פי' 'קנה לך חבר' על ספרים. וצ"ע, שבימי ר"י בן פרחי' היה איסור 'דברים שבעל פה א"א רשאי לכותבן', ורק ק' שנה אחר זה, בימי רבי', התירו משום 'עת לעשות' ואין לדחוק 'קנה לך חבר' לענין ס"ת או חומשים, שהרי מצוה מן התורה שיכתוב לו אדם ס"ת, ולא רק מילי דחסידותא?

ו"ל שיש ב' אופני חבר: 'ת"ח בבבל עומדים זה מפני זה' (ב"מ לג:) ורק ת"ח בבבל כרבו (מהרש"א פי' בענין אחר) שהם 'מקל חובלים שחובלים זה בזה בהלכה' (סנה' כד.) (כפירושינו בהזוגות), אבל של א"י מנעימין זה לזה בהלכה. וקמ"ל שיבחור לעצמו חבר המוכיחו (כבבל) לא מי שמסכים לו ועונה הן על כל דבר, אלא יהא לו חבר שצריך 'לשלם' עבור זה, כשמוכיחו, דרך משא ומתן, שקו"ט בינו לחברו.

ומיושב 'כבוד חברך כמורא רבך' (פ"ד מ"ב), שלכא' כבוד ומורא ענינים נפרדים (קדושין לא:) ולא שייך להשוותם?

ו"ל שבחבירו לא שייך לירא שלא יסתור דבריו ככרב, שאדרבא, החבר עזר כנגדו, בדעה מתנגדת, לכן קמ"ל, שיקבל בכבוד עניני מורא חברו. **הרחק משכן רע:** היינו 'אל תתחבר לרשע', ואינם ג' רק ב'?' ו'הרחק' משמע רחוק מאד, ו'אל תתחבר' משמע שקרוב קצת טוב? ומהו לשון 'תיאש'?

ו"ל ע"ד הדרוש שנתאי מכוון דבריו נגד חבירו יהושע בן פרחי' (כחילוקי שמאי והלל והזוגות, כדלקמן סוף הפרק):

(א) נגד 'עשה לך רב', אומר שמספיק שכן שתמיד עמו.
(ב) צריך 'לקנות לו חבר', אבל יזהר שלא יתחבר לרשע.
(ג) אף שידון לכף זכות, 'כבדהו וחשדהו', אולי חייב פורענות.

ז נתאי הארבלי אומ' הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות.

אל תעש עצמך כעורכי הדיינים: למי פרקי אבות מכוון: רק לחכם ודיין חסיד ובני עליה מועטים, או גם לכלל ישראל? ורמב"ם בהקדמתו למשניות כ', 'לפיכך תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינים' שסמך אבות לסנהדרין שמדבר לדיינים, וכן הטור מתחיל חושן משפט בקטעים מאבות.

אבל הרי רוב אבות נאמר לכל אדם, ואדרבא: 'יהי ביתך בית ועד לחכמים, 'הוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא דבריהם', 'הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים' אינו לדיין, רק לשאר אדם? ורק אבטליון אמר: 'חכמים הזהירו?' וע"כ שטעם הרמב"ם רק לסמיכות המסכתות, לא לתוכנם.

ו"ל שחכמים לקחו מנסיונם בדיינות דוגמאות ללמד העם. ע"ל שמכוון לבחי' ה'דיין' בכל אדם, לדון עצות בנפשו בנוגע לזולתו, כ'דן את האדם לכף זכות' (ולמדו) (שבועות ל.) מ'בצדק תשפוט עמיתך'. וכן: 'אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו', הלשון מושאל מב"ד ודיינות, אבל שייך לכל.

(ומיושב 'אמור רבנן הוו מתונים בדין' (סנה' ז:), ה"ז משנה באבות? אלא משנתינו לענין מידות 'מתון ד' מאות זוזי שויה' (ברכות כ. כפי' ב' ברש"י) לא להל' דיינים).

אולי יש לדייק 'עורכי הדיינים' ל' רבים, שהם חוג המותר, אבל אתה לא תעשה עצמך כמותם.

ו'פרקליט' (פ"ד) ו'אין קטגור נעשה סניגור' (ר"ה כח.) למה בחרו מלה יוונית, הרי נגאלנו ממצרים שלא שינו לשונם, ורבי חיבר המשנה בלה"ק צח ונקי (רמב"ם ריש תרומות)? וכשאלת 'מי סני מעקה דכתיב באורייתא או מחיצה דאמור רבנן' (קיד' ע.)? ויאמר 'מליץ' כ'מלאך מליץ אחד', או 'עורכי הדיינים'? ואולי זהו מקור דין 'הבא לדון בהרשאה בכלל' אשר לא טוב עשה בתוך עמיו' (שבועות לא., רמב"ם שלוחין פ"ג ה"ה, תו"ת (שמות כב, ח)) ש'אל תעש עצמך כעורכי הדיינים' ואף שלתוס' וראב"ד מותר אם בלעדו יפסיד, אבל אין ע"ד מצוי בב"ד ישראל, לכן הוצרך ל'פרקליט' מערכאות.

הרחק משכן רע: וכמה מדת הרחק? 'מנגד' (במדבר ב, ב) 'אלפיים אמה כריחוק תחום שבת', למד גז"ש מ'מנגד הרחק כמטחוי קשת' (רש"י ושב"ח), הרי 'הרחק' אלפיים אמה. וק', שכשחנו ישראל במדבר, נכשלו ב'אוי לרשע או לשכנו' למרות ריחוק קרח ממחנה ראובן (רש"י במדבר ג, כט)?

ואולי מחנה לויה תוך התחום, וקרח וראובן שכנים קרובים. ולצ"פ נ' אמה (ב"ב כג.), ובת"ש כ' שיעורים בזה. אבל 'הרחק לא תרחיקו' (שמות ח, כד) ג' יום, ו'הרחק מעליה' ד' אמה' (ע"ז טז:).

שכן רע...רשע: מה החילוק בין 'רע' ל'רשע'? ובברכות השחר כופל 'אדם רע ושכן רע'?

ואולי שכן זה טוב, ורע רק כשכן, שאינו מותר כו', כשכינות דבורים וחרדל (ב"ב כו) שכל אחד טוב בפני עצמו. אבל א"כ מה ראייה מראובן וקרח, ששם היו רעים ממש.

הרחק: תי"ט (ותורת המגיד מזריץ) דייק 'הרחק' בנין הפעיל, לא 'התרחק', לשון התפעל? ומיישב שאחז' ל' מקרא.

ולכא' רגיל במשנה: 'התקן עצמך ללמוד' (פ"ב), 'התקן עצמך' (פ"ד), ובמקרא 'הרחק לא תרחיקו' (שמות ח, כד).

אל תתיאש מן הפורענות: וכי יצפה לעונש רשע? ואפילו אם נתאי חולק על 'דן לכף זכות', הרי ה' 'לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכו וחי' (תפלת נעילה)? וכשציפה יונה לעונש נינוה, לימדו ה' 'ואני לא אחוס על נינוה?' וכשהתפלל ר"מ שימותו הרשעים, אמרה אשתו 'יתמו חטאים ולא חוטאים' וחזרו (ברכ' ט:)?

ו"ל שלא יתיאש כשאינו רואה פורענות רשעים, ש'אין בדינו משלוות הרשעים' (פ"ד) וכן בתנא' שלמה רדומסק.

ח יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי או' אל תעש עצמך כעורכי הדיינים. וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך, יהיו בעיניך כרשעים; וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך כזכאים, כשקיבלו עליהן את הדין.

שאינ מילת 'זכאי' רק פטור, שלא נתחייב, שהרי בפזמון 'א-
ל בנה' קורין להקב"ה 'זכאי הוא'. וזהו גם שבח אבי ר"י בן
זכאי, מלשון זכיה, 'שזכות אבותם מסייעתם' (פ"ב), וכמאמר
ראב"ע 'לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים' (ברכות פ"א מ"ט),
ופרש"י לשון נצחתי. וכן לשון 'האב זכאי בביתו בקידושיה'.

וכן במשנתנו, הבע"ד זוכה שעל ידו יצא ד"ת לאמיתתה,
וקיים מצות 'והשיב את הגזילה, שהוציא גזילה מתחת ידו'.

(ומיושב קו' תי"ט למה לא הוזה מיד שני בעלי דין
כ'זכאים', ש'זכאי' אינו רק 'פטור', שלילי לחוד ש'בלתי
חייב', אלא מעלת ניצוח, כנ"ל). (אבל ל' דין כל האדם לכך
זכות, אין פי' זוכה ממש, אלא שאינו אשם).

מאמר שמעון בן שטח מתאים לדבריו לחבירו יהודה בן
טבאי (מכות ה:): 'אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי,
שהרג עד זומם א' בלי שיזמו כולם'. שאף שאותו עד ודאי
ניזום, אבל אם לא ירבה לחקור גם שאר עדים יצא חורבן.
והיו זהיר בדבריה' רמז ליהודה ב"ט ש'אם לא הרגתי עד
זומם להוציא מלבן של צדוקים, שמחילול ה' ששפך הדין
דם נקי למדו צדוקים לשקר, ולמרוד 'טול קורה מבין עיניך'.

הוי זהיר בדברך: שלא יתרגל הדיין לשאול אותם שאלות
ממש כל פעם, שאז ידעו העדים מראש להתכונן לשאלותיו.

ילמדו לשקר: 'לימוד' זה אינו לימוד ממש, אלא רגילות,
שיתרגלו לשקר. וזה שבית הלל אומרים: 'כלה נאה וחסודה'
(כתובות יז). אינו נראה כשקר, דכולי עלמא הכי אמרי (וראה
אהע"ז סימן סב). ואף שיותר לשנות מפני השלום (יבמות
סה:), הנה רב חשש ל'למדו לשונם דבר שקר' (יבמות סג).

מתוכם ילמדו לשקר: כפשוטו, כ'אוי לי אם אומר, אוי לי
אם לא אומר' (ב"ב פט:), שילמדו הרמאים.

אבל א"כ לא אמר שמעון בן שטח ג' דברים, כבשאר הפרק,
ש'מתוכם ילמדו לשקר' רק טעם, לא דין חדש?

וי"ל דקמ"ל ענין חדש (וכן פי' תי"ט לא רק לבע"ד ועדים,
אלא לכל אדם) שגם כשאדם טורח לחפש האמת, קמ"ל
ליזהר ממנגדים אנשי 'אפכא מסתברא' להפך דבריו לשקר,
כעלילתם על פנחס: 'בן פוטי זה פיטם עגלים לע"ז',
'למשמאילים בה סמא דמותא'.

אהוב את המלאכה: אם רק עצה טובה קמ"ל במה יתעסק,
למה יעדיף מלאכה על רבנות עד שישנאהו, הלא 'פה ת"ת
עם דרך ארץ? ות"ט דייק מהו 'אהוב את המלאכה', יאמר
'עשה מלאכה', ש'הוי ממעט בעסק? ואם מדבר רק לחכם,
למה ישנא אומנתו? הרי שמעי' עצמו נשיא האסור בעשיית
מלאכה? ואיך ישנא את הרבנות, הרי זו היתה מלאכתו של
שמעיה, וסותר עצמו, שאמר 'אהוב את המלאכה'?

(והגר"ח פי' שהכוונה להרב, שלא יתגאה על העם. אבל הרי
מס' אבות שייכת לכל, רק אבטליון דיבר ל'חכמים')?

אל תעש עצמך כעורכי הדיינים: משניות באבות שבלשון
יחיד אינם רק לדיין, שאין זה מס' סנהדרין או הל' שופטים.
ו'אל תעש עצמך כעורכי הדיין' לא לדיין עצמו (אף שר"י
אמר 'עשינו עצמנו כעורכי הדיינים' (כתובות נב:)) אלא כל
אדם לא יגבה לבו לפסוק על חברו, אלא ידונו לכף זכות.

בע"ד עומדים לפניך, וכשנפטרים..כזכאים: ע"ד הצחות רמז
למרז"ל שגם מי שהיה רשע בחייו (כשהיה קיים ועומד),
מ"מ אחר שנפטר, וקיבל דין במיתתו 'שהיו גשמים מזלפין
על גבי מטתו' (סנהדרין לז:). שמתכפר, אז כזכאי.

כשבע"ד עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים: למה מחשב
שני בעלי דינין לרשעים, שגם בודאי רמאי, איך יהיה כצדיק
כרשע, וכי 'טוביה חטא וזיגוד מנגיד'? (וראה לקוטי שש)

ולת"ט זהו לחפש ולירד לעומק הדין, אבל א"כ צ"ל 'יהיו
בעיניך כספק רשעים' או 'חשודים' או 'כחייבים' (היפך
'זכאין') אבל איך נחשב כרשע, שכל ישראל בחזקת כשרות?
ואף שנק' רשע רק עד גמר דין, אבל 'אל יהי רשע לפני
המקום אפי' שעה א'" (נדה יג). ובאבות מילי חסידותא?

וגם להלכה 'לא יסתכל בפני בע"ד, שאסור להסתכל בדמות
רשע' (ש"ח ח"מ ס"ז סק"ג)?

והרי סוגיית 'מגו דחשיד אממונא לא חשוד אשבוּעא' (ב"מ
ה:): נגד זה, שמהפך בזכות הבע"ד שלא נחשבהו כרשע,
ד'קמשתמט עד דהוי לי זוזי', או 'ספק מלוה ישנה יש עליו'?

ואולי זהו דיוק 'יהיו בעיניך' (ולא קיצר 'יהיו כרשעים', או
'יהיו לפניך' כרמב"ם הל' סנה' ספכ"ג), שנחשב כרשע רק
לענין הסתכלות (כש"ד) אבל לא בלבנו (כמו שנפרש).

אבל אם בע"ד הרמאי נחשב כרשע, איך נאמינו בשבועה,
הרי רשע (אף שלא עשה מעשה) חשוד לשבועה, ו'המרים יד
על חברו..פסול לשבועה' (מרדכי ב"ק קג, ב"י ח"מ צב).

וי"ל שתואר 'רשע' במס' אבות לא רשע ממש, כ'בלעם
הרשע' (פ"ה), אלא כ'לא יתן ולא יתנו אחרים רשע', 'לא
הולך ולא עושה רשע', שאין נחשבים כרשעים להלכה ממש.

אבל לפ"ז קשה, למה אסור להסתכל בפני הבעל דין?

וי"ל הטעם כיון שאסור לשמוע בע"ד בלי חברו (שבוע' לא).
שלא יחשוד שכנגדו שהדיין נכשל באיסור הסתכלות ברשע,
לדעתו. וראה אוה"ח 'שמוע בין אחיכם' (דברים א, טז).

יהיו בעיניך כזכאים כשקבלו עליהם את הדין: כעין מרז"ל:
'חייבי כריתות שלקו נפטרו...כיון שלקה הרי הוא כאחיד'
(מכות בסופו), 'ימות זכאי ואל ימות חייב' (סנהדרין עא:).
אבל 'זכאי' באבות, מילי חסידות, נעלה מ'הרי הוא כאחיד',
שכאן, גם בעל הדין שנתחייב, נחשב כאילו זכה ונצח בדין.

גם עמל המלאכה, שרק 'טרח בע'ש יאכל בשבת', כתפלת הסיום 'אנו עמלים ומקבלים שכר', ש'לפום צערא אגרא'.

ושמיעה לשיטתו: 'ייתון בני עממין לשלם דעבדין (מלאכה) מעשה אהרן, לא שם (תואר הרבנות של) אהרן' (יומא עא:).

גם הקשו, שמשנה זו כחולקת על רבי נהוראי ש'מניח אני כל אומנות ואיני מלמד בני אלא תורה' (קדושין פב:)?

ו"ל שבתורה וגם במסחר, יש אומר: 'לא יגעתי ומצאתי', שרוצה רק גמר מלאכה, כשקונה בשבח כלי ומכה בפטיש בסוף, אבל שונא טורח ההכנה וגוף המלאכה. וקמ"ל שיאבח

ט שב"ש או' הוי מרבה לחקור את העדים; והוי זהיר בדבריה, שמא מתוכם ילמדו לשקר.

או י"ל בעדים שאמרו עכשיו הרגו, שלרוב הראשונים (לבד רמ"ה) צריך לשאלם ז' חקירות, 'אע"ג דל"צ, רמינן עליה כדי שתטרף דעתם, לא מעיקר הדין, רק מדת חסידות.

ועיון יעקב תי' בדין מרומה. אבל אין זה רק מדת חסידות? ובפשטות אין מס' אבות עוסקת בדין ב"ד, אלא הוראה לכל, שהשומע שמועה על פלוני, ירבה לחקור אי אמת. אבל לאידך גיסא לא ילמד זכות יתר מדאי, שהעברין ילמד להרשיע.

כשבוע"ד עומדים לפניך, וכשנפטרים כו' שייך לכל במצות תוכחה, שכשמוכיח יאהב חבירו כזכאי, 'הוכח תוכיח ולא תשא עליו חטא' (ויקרא יט, יז).

מרבה לחקור: רק 'מרבה בבדיקות משובח' (סנהד' מ). אבל חקירות רק ז' מ'זוהר גו"? ומאירי תי' 'לחקור' זו 'בדיקה'.

גם סיוע לפנ"י (פס' יב: תוד"ה שזה) לתרץ קו' תוס', שנסאלו אי ידע עיבור החודש? ותני' פנ"י: 'אה"נ, שיילינן ל' בתר הכי, שמרבה לחקור משובח..רק לא ממנין החקירות'.

או י"ל כרמב"ם ש'מרבה לחקור' בדרישות כעין חקירות, אף שאין הזמה תלויה בם, אבל נוגעים בעיקר המעשה, כגון א' אומר בסייף וא' אומר בארירן, שבזה אם אמר א' איני יודע עדותן בטילה, שהם יותר משבע, וטוב להרבות בהם (עדות רפ"ב, וראב"ד פ"ג) חולק, ולהמלמ"ל רמב"ם חולק על רש"י.

י שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה או', אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות.

ויש לתלות מחלוקת זו, אם מלכות מקרבת לצורך עצמה במח' ר"י ורשב"י (שבת לג:) אי נאים מעשיהם של אומה זו'.

ולמה כפל 'נראין כאוהבין בשעת הנאתן' הרי כבר אמר 'אין מקרבין אלא לצורך עצמן'? ולתוס' ראשון לציון, 'הווי זהירין ברשות...שאין מקרבין' שלא נחשוד כל מלוכה, רק הידוע.

אל תתוודע לרשות: לרע"ב זהו כרבן גמליאל: 'הווי זהירין ברשות' (פ"ב מ"ג). אבל חלוקים, שלר"ג יהתקרב לרשות, אבל יזהר איך ומה, כאביו רבי יהודה הנשיא שנתקרב לאנטונינוס מלך רומי לטובת לישראל (ע"ז י:).

ור"ג נסע עם הזקנים לרומי, רק 'זהיר' (כ'חכמים הזהרו בדבריהם' 'הווי זהיר בתלמוד') לא יתרחק לגמרי, אלא לזהר.

יא אבטליון אומר: חכמים, הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות, ותגלו למקום המים הרעים, וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל.

הרבים אין חטא בא ע"י (פ"ה), אלא שע"י חובת גלות של אחר, יתחייב גם החכם, ש'תלמיד שגלה מגלין רבו עמו', ולכן 'לא ילמד אדם תלמיד שאינו הגון' (מכות י), שע"י שתלמידים שותים מהמים הרעים, נמצא ש"ש מתחלל. **חובת גלות:** אולי אמר אבטליון לדברי שמעיה חבירו ש'אל תתוודע לרשות', כ'יוסי ששתק יגלה לצפורי' (שבת לג:) שלא יבזו תלמידים המלכות, ש'הווי מתפלל בשלומה של מלכות'.

מים הרעים: ה"א הידיעה, לא סתם, אלא מים ידועים. לא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים, וק' שמכאן למדו 'לקרות ב' וה' שאין מים אלא תורה" (ב"ק פב). ואיך 'מים מרים'? אלא גם ד"ת 'לא זכה נעשית לו סם המות' (קד' ל:). 'ויורהו ה' עץ' עץ חיים למחזיקים בה', תורה לשמה (ד"ה באתי לגני תשט"ו, ס"ח) וכן במשנתנו 'מים הרעים', ח"ו יגלו דברי חכמים בלימוד לקנתר. ע"ל 'מים של אנשים' רעים,

הזהרו בדבריכם: אבטליון נזהר כ"כ בדבורו, עד שאין כוונתו ברורה. למה נחוש להורג נפש הנס לעיר מקלט? (י"מ לגלות ישראל מא"י, אבל אבטליון יותר מק' שנה לפני החורבן)?

ומהו שייכות צרת 'מים רעים' לדברי החכמים, הלא די צרת מיתת התלמידים, ומה מוסיף שגם 'שם שמים מתחלל'?

ו"ל לא שהחכם עצמו יגלה למקלט, אלא שדבריו גולים, שמוציאים דבריו ממקורם, כאילו מים המשולים לתורה רעים, ותולים בוקי סריקי בחכם. כצדוק ובייתוס, שהוציאו ע"מ לקבל פרס' מכוונתו, ותלו טעותם ברבם. ו'גלות' משנתנו היפך 'אומר דבר בשם אומרו מביא גאולה' (פ"ו).

תחובו חובת גלות: למה לא קיצר: 'תחובו גלות'? ו"ל שלחכמים עצמם לא יאונה לצדיק און ש'כל המזכה את

ישתו התלמידים: גם משנה זו מיוסדת על מספר ג', שאי-זהירות דברים קטיל תלתא: (א) חכמים עצמם שלא נזהרו. (ב) תלמידים יזהרו, אף ששגגה היא להם, 'שגגת תלמוד עולה זדון'. (ג) אנשים אחרים יזוקו מחילול השם.

שהיה לו לומר 'המים הרעים'. (רש"י במדבר ה, יח) 'לא יתכן לפרש מים אורזים, שקדושים הן'.

יב הלל ושמאי קבלו מהם. הלל או: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

ואילנא דחיי פי' 'ויעש כן אהרן- שלא שינה' שאהב את הבריות באמת, לא רק 'לשנות מפני השלום' (יבמות סד:).

ע"ל, שפעמים עדיף בדרך שקט 'בקש שלום' שב ואל תעשה למנוע ולא לעורר מחלוקת. ורק כשאין מועיל אז 'ורדפהו'.

אהרן: למה רק אהרן (שעסקו שלום לא מפורש בתורה, רק באדר"נ פ"ב)? ומי חולק עליו להתנגד לשלום?

ו"ל שמשא 'יקוב הדין את ההר' (סנהדרין ו:). שחשש 'מדבר שקר תרחק' בהבאת שלום (אבל לסוף 'וישמע משה וייטב בעיניו', שקדשי דורות שאני), אבל אהרן 'שלא שינה', שראה פנימיות אדם אמר באמת (בלי רמיה) שחבירו רוצה לפייסו.

והלל לשיטתו שהכיר פנימיות הגר שרוצה באמת (רש"י שבת לא, תוס' יבמות קט) אף שבחצוניות חשב להיות כה"ג. וכן להלל 'מרקדין לפני הכלה...נאה וחסודה', לא 'דבר שקר תרחק' (כתוב' טז:). שכן באמת בפנימיות.

ע"ל 'אהרן' נגד מנגדי שמעיה, ש"יתון בני עממין לשלם דעבדין עובדין דאהרן' (יומא עא:).

מתלמידיו: יקצר 'הוי כאהרן' או 'תלמידו של אהרן' ש'הוי' ל' יחיד, 'אוהב שלום' (לא 'אוהבי שלום'), ומה נוגע לתלמידים אחרים?

ויש לרמז שלא ירדוף שלום לקטטה בעוסקים לקרבן לתורה, והרבה דרכים למקום, שגם לאהרן היו הרבה תלמידים, ואינו התלמיד היחיד, כתלמידי ר"ע שלא נהגו כבוד, שכל א' חשב שרק דרכו הישרה, ואהבת ישראל בערה בלב כל א' לזכות חבירו בדרכו (לק"ש ח"ז ע' 243).

תלמידי אהרן: למה מייחדו רק לתלמידי אהרן, הרי 'בקש שלום ורדפהו' נאמר לכל? ובשאר אבות לא נתן דוגמת אדם שהצטיין, וב'יתן פתוח לרוחה' לא ציין לאברהם שהכניס אורחים? ולמה כופל 'אוהב שלום, ורודף שלום'?

ורבינו יונה פי' 'אוהב שלום' רק בלב, ו'רודף שלום' בפועל. וק' מה נוגע אוהב בלבו, המעשה העיקר, לעשות שלום?

ו"ל דקמ"ל שהבאת שלום צ"ל פנימי בנפש, שאוהב ונוגע לו טובת זולתו כאהרן, שלא יתעסק ב'קירוב' כמקצוען פרופסינלי לבד. ורק 'אוהב את הבריות, יוכל לקרבן לתורה'.

יג ה"ה או' נגד שמא אבד שמיה, דלא מוסיף יסף, ודלא יליף קטלא חייב, ודאשתמש בתגא חלף.

דלא מוסיף יסף: 'סף' דבר והיפוכו במילה אחת (שכן דרכו של הלל לקמן פ"ב) בחי' 'אחת דבר.. שתיים שמעת':

(א) 'אסף ה' חרפתי', לשון כליון וגרעון (אבן עזרא ורמב"ן) וכן 'ויאסף אל עמיו', 'אסף אסיפס' בהפטרט ט' באב.

(ב) 'יוסף ה' לי בן אחר' כברכת 'יוסף ה' עליכם', ל' הוספה. וב' בחי' אלו ביוסף: מנשה 'כי נשני', ואפרים 'הפרני'.. בארץ עניי, ושניהם א', 'כאשר יענו..כן ירבה', 'מה יעשה ויחיה ימית עצמו', 'ונפקדת כי יפקד מושבך'. ומתווכ ב' פירוש 'ויתנבאו ולא יספוי' (סנ' יז). וברש"י שם מחל' ספרי ואונקלוס, כמחל' רש"י ורמב"ן ב'קול גדול ולא יסף'.

'חלף': רמז ל'נותנים ממון לכהונה ומחליפין אותם כל יב חדש, שכ"ג שהשתמשו בבגדי כהונה לכבודן, סופן לחלוף.

אשתמש בתגא: שלהלל מותר שמש ע"ה (ברכות נב:).

נגד שמא: לפלא שהלל שדרכו נועם וחסד 'לא הקפדן מלמד' מפחידנו בעונשים ר"ל 'אבד שמיה, יסף, קטלא, וחלף'?

ו"ל שהלל מכוון לעצמו, כתשובת המשקל לעסוק כאהרן לטובת הכלל ('כשאני לעצמי מה אני'), לכן מוסיף הלל הענוותן ליזהר בגאות נגד שמא, כ"רב כי חזי אמבוהא דספרי' (סנה' ז:). ואף שמיקל הלל לאחרים- לעצמו מחמיר בתוקף, שקרא על עצמו 'לגמול חסד עם העלובה'. וראה פירושונו ב'לא יזח החשן מעל האפוד'.

נגד שמא: 'כשימשך שם האדם לגודל כו' (רמב"ם) רק מתאמץ לגדל שמו, ש'גמלא אזיל למבעי קרני, אודני גזיון' (סנהד' קו). אבל שם חכם גדל ממילא, 'צורבא מרבנן כיון דנבט נבט' (תענית ד:). ו'עקיבא שמך הולך מסוף העולם עד סופו' (יבמות טו:), 'שמעו הולך בכל המדינות' (אסתר ט, ד).

אבד שמא: אחר 'אגדלה שמך' הוצרך אברהם ל'היה ברכה'.

יד הוא היה או', אם אין אני לי, מי לי; וכשאני לעצמי, מה אני; ואם לא עכשיו, אימתי.

ולהלל 'מצוות אין מבטלין זו את זו' (פסחים קטו). שמרגיש טעם מצוה פרטית בכלל מצוות השוה לכולם, קלה כחמורה (לקמן פ"ב עשה רצונך כרצונו).

אם אין אני לי: גם כשהיחיד מעורב בציבור ניכר מעלתו הפרטית ולא בטל. שהלל 'מברך בורא מאורי האש' (לא 'מאור האש') (ברכות נא): שגם בכלל האור יש פרטי הגוונין.

טו שמאי או' עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בספ"י

פנים יפות: אף שתחילה היה קפדן, חזר בו אחר 'קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו' (שבת לא), ו'אין אדם עומד על ד'ת אא"כ נכשל'. ולכן מקדים הלל לשמאי, היפך 'מקדימין ב"ה דברי ב"ש לדבריהם' (ערובין יג:), שכאן שמאי העלוב.

בסבר: מה מוסיף 'בסבר', מספיק 'קבל בפנים יפות' ואולי קמ"ל שבאמת יסבור כך, לא יחייך רק לפנים, אלא פיו ולבו שוים. ואף שחזר בו שמאי מקפידתו אחר מעשה הגרים, מוגבל הוא רק לסבר פנים יפות, בלי שמחה כרבי ישמעאל (פ"ג מ"ב כתי"ט מרמב"ם). שלשמאי די לקבל בספ"י כשיבואו אליו (כג), אבל לא יצא לרדוף שלום כהלל.

פנים יפות: פנים רעים' (ברא' א, ז), 'פניך הולכים' (שמ' לג, טו) ל' זכר אבל 'פניך מועדות' (יחז' כא, כא) ל' נקבה? ולכאן, 'באשה נקט ל' נקבה' (קדו' ב:). אבל אבות נשנית בל' זכר, ו'פנים יפות' ל' נקבה? וכן 'פנים חדשות' (כתובות ז). ל' נקבה בברכת חתנים, ואשה אינה 'פנים חדשות' (שטמ"ק שם, עזר מקודש אע"ז סב, שאינה עולה למנין י').

ואולי 'פנים' משמש לשון זכר ולשון נקבה, כתוס' (קדו' ב:). (וראה דיוק רבינו על 'ארבעה יסודות רעים' (מ"מ מהגהות והערות קצרות' לתניא סוף פ"א, ובנסמן שם).

עשה תורתך קבע: היפך 'אל תעש תפלתך קבע' (פ"ב), שזמן תפלה קבוע עד ד' שעות כו', אבל תורה זמנה כל היום, וצריך לקבוע זמן.

שמאי אומר עשה תורתך קבע: שלא ביטל שמאי מתורתו להתווכח עם הבא להתגייר (שבת לא). באמיתת תושבע"פ, ש'אמור מעט-ועשה הרבה', ודחפו ב'אמת הבנין' שעסוק בבנינו של עולם 'אל תקרי בניך אלא בוניך'. ואף שרצה הגר ללמוד כל התורה על רגל א' (כ'אמור מעט'), אבל שמאי רוצה קביעות, לא כשממהר ונחפז על רגל א'.

ששמאי נתמנה לאב"ד במקום 'מנחם שיצא לעבודת המלך' (חגיגה טז:), ולא יכול מנחם לעשות תורתו קבע. ותלוי במחלוקת מרדכי 'רצוי לרוב אחיו, ולא לכל אחיו, שפירשו ממנו מקצת סנהדרין' (מגילה טז). מטרדתו בעבודת המלך. אבל מהו 'תורתך', הלא תורת ה' היא? ו'משה קבל תורה', לא 'תורתו'? ואבן שלמה הק' לא רק חסידות אלא 'עשם עיקר ואל תעשם טפל, עיקר דבורך לא יהא אלא בהם'?

וי"ל שמחדש לא רק תורה עצמה, אלא גם 'תורתך' שתלמיד ותיק יחדש, 'בתורתו יגה' (ע"ז יט). לא יקל בעיניך, אלא יעשנה קבע, שחביבים דברי סופרים (ואף שטוב להגדיל תורה ויאדיר, 'אמור מעט')

טז ר"ג אומר עשה לך רב, והסתלק מן הספק; ואל תרבה לעשר אומדות.

וי"ל כ'הולך למוד גרנו...מדד ואח"כ בך ה"ז תפלת שוא, שאין הברכה...בדבר המדוד...אלא ב.סמוי מן העין' (ב"מ מב). ואף שחלק מעשר ימוד בדיוק, אבל ישער רוב הגורן באומד ולא ימוד, שיתברך, קמ"ל שימוד, שלמצוה יתברך מ"מ, כוזהר (פקודי רכב-רכה) לא מנו זהב שנדבו למשכן, שנתרבה הזהב יתר ממה שנדבו, אבל הכסף שמונו לפני שנתקדש, לא נתברך. שבקודש לא ימדוד.

ומרש"א (ב"מ מב). 'הולך למוד' גם לעשר אומד ולא מדידה, כ'וימצא מאה שערים אומד זה למעשרות' (רש"י ברא' כו, יב). (פי' רבינו 'שערים' לשון 'לשער' וכן 'אומדות' לשון מדה, 'שמה תאמרו מאומד ומשמועה' (סנהדרין לז),

ושפ"ח ציין למשנתינו, וק' (חור"י סרכ"ד ד"ה דברי הגאון, ראה תוס' לראב"ג ביצה יג, וחת"ס משל"ה) איך אמד יצחק למעשר? וי"ל שמעשרות מקולקלין לא שייך לפני מ"ת.

עשה לך רב: כבר קדמו יהושע בן פרחיה (מ"ו)? שבזמן ר"ג התחילו התלמידים לישב כרבים (מגילה כט). והוצרכו להיכר בין רב לתלמיד, להשתמש בתואר 'רבי' לחלק כבוד (שמות).

אל תרבה לעשר אומדות: הק' תי"ט 'אל תרבה' משמע שמעט יעשר אומדות, הרי 'מרבה במעשרותיו.. מקולקלים' (קדו' נא), ומס' אבות רק הידור מדת חסידות?

וי"מ כרבי יוסי, לעשר קצת באומד בכדי שהדעת נוטה. ולמרכבת המשנה, משנתינו בתרומת מעשר ש'ניטלת באומד' (ביצה יב). אבל דוחק, שתרומת מעשר רק ללוי?

ומאירי פי' משנתינו בתרומה, ו'מעשר' רק שיגרא. גם י"ל במעשר כספים שהוא רק מנהג (ראה ט"ז י"ד שלא ס"ק לב, דרך אמונה להגר"ח קניבסקי מתנות עניים פ"ז ציון הל' נג).

וצ"ע למה מנין ישראל, שנצטוו 'שאו את ראש בני', לא הגין מנגף, וצריך שקל או 'ויפקדם בטלאים', כנהוג למנות מנין לתפלה בפסוק 'הושיעה את עמך'? וראה פרד"י פקודי.

יז שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה; ולא המדרש עיקר אלא המעשה; וכל המרבה דברים מביא חטא.

ויש לפרש 'גוף' 'עיקר' כז' גופי עברה' (פ"ה), 'גופו של גט' (גטין פ"ט מ"ג) 'הן הן גופי תורה' (חגיגה יג:); ל' 'גופא' בש"ס שלעיקר הלימוד טוב לשתוק לקבל בביטול, כמ"ת שקיבלו 'נעשה ונשמע'. וכן למד עיקר תורה מרבו, אבל טעם ומדרש יוסיף בעצמו, ומהו 'עיקר'? לא המדרש אלא המעשה.

ולפ"ז 'טוב' זה אין פירושו שהשתיקה טובה לגוף, כטובו אהליך, 'טוב לשמים וטוב לבריות', אלא מוטב שתיקה מדיבור, כטוב פת חרבה.. מבית מלא זבחי ריב' (משלי יז, א), 'מוטב יכנס החץ ב', 'מוטב שיהו שוגגים ולא מזידים'.

לא מצאתי לגוף טוב משתיקה: הרי 'לא הביישן למד' (פ"ב)? ו'כל עצמותי תאמרנה, אם ערוכה בכל שמורה' (ערוב נד)?

ואם 'גדלתי בין החכמים', הרי לימוד בהמ"ד אינו בשתיקה, אלא צועקים בקול, לא כשקט ספריית גויים?

ו"מ הדגשת משנתנו 'לגוף', ולא 'לא מצאתי טוב משתיקה' שדוקא לעניני הגוף יפה שתיקה, ולא לדברי תורה. אבל קשה הקדמתו 'גדלתי בין החכמים', איך מצא טוב לגוף בין חכמים רופאי הנפש? שלא בדק אצל רופאי הגוף, או באמבטיאות, או עוסק בגופות כאבא שאול קברן מתים?

יח רשב"ג או' על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, שנא' אמת משפט ושלום שפטו בשעריכם.

כמשולש 'דרייפוס' (טריפוד' רש"י 'חצובא', ב"מ כה). כסא של ג' גולים עומד, כשהאמצע קרוב ורחוק לכל צד בשוה, וא"א בלי כל א'. וראה כלי יקר 'לא תסור ימין ושמאל'.

רשב"ג: למה הפסיק שושלת ר"ג להתחיל פרק חדש ברבי? ולפירושו, דברי שלום ואמת של רשב"ג מסכמים הפרק 'את והב בסופה', שנעשין אוהבין זה לזה (קיד' ל:), 'שעיקר הפרק חילוקי דעות הזוגות, שאלו ואלו דא"ח',

ואף שלא נחלקו מפורש באבות, הרי כל פרקי אבות נשנו בלשון 'זה אומר וזה אומר' (חוץ מ'אמר ריב"ל כל יום בת קול יוצאת' (פ"ו מ"ב), ומשנה ט' 'אמר ר"י בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך', ואולי מפני שנאמרו בדרך סיפור).

ואף שיש יוצאים מהכלל (ת"ט בכורים פ"ג מ"ו), אבל בסתמא 'כל היכא דתנן רבי... אומר' רק הוא אומר כן, ונחלקו עליו חבריו' שיש ביניהם נטיה דקה לזכות או לחוב (ראה ת"ט מכות פ"ב מ"ו, ופ"ג מט"ו, 'שד"ח ח' דף מט מערכת א', 'שד"ח ח"י, דרכי שלום כללי הש"ס אות א' 228).

ומזה שנבחר 'איזהו מקומן' כפרק היחידי בלי מחלוקת (ב"י אר"ח נ) הרי ששאר המשנה, כולל אבות, שנויים במחלוקת.

ובפרקנו: שמעון הצדיק ואנכ"ג נחלקו ב'סיג'. יוסי ב"י ויוב"י נחלקו אי הכנסת אורח לחכם, או פתוח לרוחה גם לע"ה. וליהושע ב"פ 'קנה לך חבר' דרך חיוב, אבל נתאי מזהיר בשלילה 'הרחק משכן רע'. ושמאי והלל נחלקו אם רק 'לקבל' בפנים 'יפות' או לרדוף אחר השלום, אם ללמוד 'קבע', או 'אם לא עכשיו אימתי' ו'אל. לכשאפנה אשנה', אם לפרש כל פרט לתלמיד, או ללמד בשתיקה, כשמעון.

ורשב"ג מרבה שלום בעולם להכריע להשוות מחלוקת שכולם עולים בקנה א', שרשב"ג חתם הפרק לאחד קצת המדות (פרקי משה לר"מ אלמושינינו) 'אמת ושלום' עם 'דין', ו'דין ואמת' עם 'שלום' ו'דין ושלום' עם 'אמת', ש'לא נמנעו ב"ש ובה'... שנא' האמת והשלום אהבו' (יבמות יד:).

ג' דברים: כל פרקנו כחוט המשולש: 'הם אמרו ג' דברים', 'על ג' דברים העולם', ואמצעיתו רובם שלשה, ומסיים: 'על ג' דברים קיים', וגם מאמרי תלמידי ריב"ז משולשים בפ"ב. ומנינא למה לי? הרי ודאי אמרו החכמים יותר מג' דברים?

ו"מ כחזקת ג' פעמים. אבל הוי חזקה רק אותו דבר ג"פ ש'נגח שור גמל שור אינו מועד' (ב"ק לז). ואלו ג' נפרדים?

ו"ל כמרד"ל 'אין קורין אבות אלא לשלשה' (ברכות טז). שצירוף חסד גבורה תפארת, שתי קצת, וחיבורם יחד חוט המשולש שלא ינתק. ומס' אבות מבוססת על שלשה, מדה האמצעית שבקצה כל מדה, כרמב"ם הל' דעות, ו'בריק רחמנא דיהיב אוריין תליתאי לעם תליתאי' (שבת פז, לקו"ש חכ"א ע' 10) וכביארנו למה נקראת מסכת 'אבות'.

על ג' דברים העולם קיים: בטור ריש חו"מ מקשה שסותר למשנה 'על ג' דברים העולם עומד'? ולמה לן לאפוש פלוגתא באבות שאין בה מחלוקת מפורשת? ומנינא למה לי? וכאן מביא ראיה מפסוק ולא בראש הפרק? ומהפך סדר הפסוק? ומה ראיה שזה מקיים כל העולם? והרי 'במקום שיש משפט אין שלום, וכשיש שלום אין משפט' (סנה' ז)?

ורבינו יונה תי' שבזמן שמעון הצדיק שמקדש על מכונו 'גורל עולה בימין ונר מערבי דולק' (יומא יח). עמד העולם על תורה עבודה וגמ"ח כראוי. אבל בימי רשב"ג (הנהרג) אכשור דרי בתמיה, שחורב הבית משנאת חנם וחוסר גמ"ח, הוסר התמיד ובטלה עבודה, ונשתכחה תורה, אז אין העולם 'עומד' רק 'קיים' בשלילת מחלוקת כשיש שלום, ואמת שלילת השקר, אבל לא בונים כבזמן שבהמ"ק קיים. אבל 'מקיים נפש מישראל' בחיוב: שעוסק להציל, לא רק קיים לבד. ולקמן (פ"ה) נפרש 'צדיקים שמקיימין העולם'.

ו"ל שכוונתו גם לעולם קטן זה האדם, 'כאילו קים עולם מלא', ש'העולם נתן בלבם' (קהלת ג, יא), שיהא שם דרכיו במשקולת, לא לעמוד על קיומא דחד סמכא, ש'משפט' כולל אופנים הפכיים של פשרה, דין, ואמת, ורק מיזוג שלשתן

ו'הרבה תורה ומצוות...יגדיל תורה ויאדיר' מעין החתימה, ש'יגדיל תורה' מלמדנו שאין השגת גבול במלמדים (רמב"ם ת"ת סוף פ"ב), ש'קנאת סופרים תרבה חכמה', שהדין יוצא מריבוי הדעות, אלו ואלו דא"ת, כנ"ל ברשב"ג.

שפטו בשעריכם: סיום הפרק 'שפטו בשעריכם', למה תעמוד בחוץ ב"ד בשער העיר, הרי 'ואלה המשפטים- תשים סנהדר' אצל המקדש'? אלא ב"ד לא רק בתוך העיר אלא בשער (חוץ שזהו מרכז המסחר ושוק) רמז ל'חרבה ירושלים שהעמידו.. רק על ד'ת', לא להסתפק בפנים, אלא לשמור גם סוף העיר.

ומעין חתימת 'ויאדיר', ארז"ל: 'הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר' (ביצה טו:) פרש"י גבול השדה, שאין עיקר השמירה בפנים, רק חוצה. ובבני יששכר מסביר ברוחניות, שחודש אדר ענינו מס"ג, ולפ"ז י"ל ההמשך למאמר ר"י בראב"ש: 'בני לוו עלי ואני פורע', שאף שהיו ישראל אז דלים מן המצוות, אבל תוקף אדר עמדה להם שלא יהיו נגזלים ונחמסים, ומתכיף סיומה לתחלתה 'סיג לתורה'.

מסכת אבות פרק ב

א רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות; והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. הסתכל בג' דברים וא"א בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך עין רואה, אוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין

וע"ז מתרץ 'דרכו של איש לחזר אחר אשה' (קיד' ב.), 'דרכיה דאתרוג כירק' כו' (שם ג) כפירוש א', ש'דרך' ל' טבע והרגל. אבל 'דרך שיבור לו' אינו דרך התורה ממש, רק דרך חסידות ומוסר שכל א' בורר לו דרך מתאימה המוביל לתומ"צ. אבל בתומ"צ עצמם 'זהיר בקלה כבחמורה'.

דרך ישרה ל' נקבה, ש'תורה ל' נקבה' (קדושין ב.). וכן: 'דרך טובה שידבק בה האדם' (מ"ט). ו'כך היא דרכה של תורה' (פ"ו), 'דרך זו אלך' (תהלים קמג, ח) - כולם דרך התורה.

ו'יתיצב על דרך לא טוב' (תהלים לו, ה) ל' זכר, דהיפך דרך התורה. ו'דרך ישר לפני איש' (משלי יד, יב) נגד דרך התורה (ולקמן פ"ב 'איזוהי דרך רעה שירחק ממנה האדם', שהיפך דרך התורה? י"ל אידי דתני רישא, תני נמי סיפא, כרגיל בש"ס. וניחא לריטב"א שסתם דרך ל' נקבה, רק בל' זכר צריך ליישב. וכן 'דרך רשעים תאבד' (תהל' א, ו)

ו'דרך ארץ פלשתים..קרב הוא' (שמות יג, יז) ש'דרך איש לעשות מלחמה' (קד' ב.). אבל 'בדרך ישר' (ירמ' לא, ח) זכר? ואין לו' רק דרך גשמי זכר, לא דרך רוחני מליצי, שבגמ' לא תרצו כן 'דרך א' יצאו', והוכרח ל'דרך איש לעשות מלחמה'?

גם צ"ע 'דרך ישר לפני איש ואחריתה' (משלי יד, יב) ש'דרך' כאנדרוגינוס זכר ונקבה? ואם נאמר ש'דרך' יוצא מהכלל, שיכולה להשתנות לזכר ולנקבה, כ'המחנה האחת והכהן' כפרש"י (ריש וישלח), קשה כל דיוקי הגמרא בקדושין?

והנה לתוס' (קדושין ב:) אין לדייק בכל מקום, רק היכא דאפשר לשנויי. אבל קשה, כנ"ל, הרי גם מלת 'דרך' אי אפשר ליישב שני הלשונות בפסוק אחד, וא"כ גם 'דרך' כמלות המשתנות מזכר לנקבה, ולמה דחקה הגמרא ליישב?

גם תירצו תוס' שמחפש טעם למה שינתה המשנה לשונה לפי הכתובים. והקשה תי"ט שמצינו דרך לשון זכר ונקבה באותו דבר: 'היתה דרך הרבים עוברת' 'דרך המלך אין לו שיעור' (ב"ב צט:), 'אבדה לו דרך שדה' (כתובות קט:).

תפארת לעושיה: 'הולך' מתאים ל'דרך ישרה', מהו 'עושיה'?

ויש לפרש 'תפארת לעושיה' שלא ילך בגבוהות ונפלאות ממנו, 'מסאנא דרב מכרעי' (קדו' מח:), אלא יברור לו הנהגה שבערכו, המתאימה לדרגתו כשאלת 'את חשיבת לאתאבולי על ירושלים? - יוהרא' (ב"ק נט:).

איזוהי דרך ישרה: למה מקדים שאלת 'איזו דרך', יאמר 'הוי עוסק בדבר שתפארת לעושיה', כשאר המס' ישר בלי שאלות, 'שיבור לו האדם' למה ל' וכי יקיים רק מצוה ש'תפארת מן האדם', אדרבא 'איזוהי מכובד המכבד את הבריות' (ריש פ"ד)?

וכי ממעט מצוה שאינה נאה, הרי 'הוי עז כנמר' (פ"ה) ו'אל יבוש מפני המלעיגים' (א"ח א) 'ונבזה בעיניו...ז' מלח גרמא, רבא מלח רישא רב ספרא מלח שבוטא' (שבת ק"ט)?

וכי בא למעט דרך שאינה ישרה? הרי רק 'היכא דאיכא פלוגתא תני דרך' (קדושין ג.) ולקמן אמר רבי 'הסתכל בשלשה דברים? ואם דרך זו כפרשת דרכים, לבחור דרך א' מכמה דרכים, יאמר שיבחור, לא שיבור? וכי מיעץ לנו רבי לבחור בין מצוות, הרי הזהירנו לא לבחור שקלה כחמורה?

ו"ל ש'מימות משה עד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום א' (סנהד' לד.) אף שבאמת עדיף לחלק נשיא ואב"ד בהנהלת הצבור כזוגות 'ראשון נשיא ושני לו אב"ד'. והזהירו: 'לא תיתב במתא דרישיה אסיא' (פסחים ק"ג). שחכם העסוק בתורה לא ישגיח כראוי בעסקי העיר. ורבי עצמו חילק 'שמעון בני חכם, גמליאל נשיא' (כתובות קב:).

וקמ"ל שאף שתורה וגדולה כא' יוצא מהכלל ולא לדורות, מ"מ יברור (כ'בורר אוכל') מרבי דרך ישרה לנצל 'תפארת לו מן האדם' גדולת קרבתו למלך רומי (ע"ז י.). 'הנוי והעושר כו' נאה לצדיקים ונאה לעולם נתקיים ברבי' (פ"ו) ו'תפארת לעושיה- תורה, שיתקבלו דבריו כ'תורה וגדולה במקום א'.

דרך ישרה: (י"מ 'ישרה' עקומים). בפשטות יש בכל דבר מעלה וחסרון, דרך ארוכה וקצרה, וקצרה וארוכה (ער' נג:). אבל דרך שתפארת לו ולאדם, קצרה מכל צד, בלי עיקום.

דרך ישרה שיבור לו האדם: הק' במדרש שמואל, איך יברור לו דרך כרצונו, הרי 'הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה'?

ו"ל שיש ב' עניני 'דרך': (א) מנהג טבע והרגל, כ'דרך ארץ'.

(ב) דרך ושביל זמני וטפל, אמצעי ומעבר המוביל לעיר ובית.

ואולי זהו קושיית 'למה תני דרכים לתני דברים' (קדושין)? ש'דרך' משמע טפל המוביל לעיקר, והרי קנין אישות אינו רק הכנה אלא עיקר, כהרגצובי, שקניני אישות (בפרט ביאה) הם חלק האישות ופעולה נמשכת אח"כ כל חייהם.

ע"ל שאינו ביזוי, כ'מדליק מנר לנר' (שבת כב.) כגמ' מגילה, ש'מסמך גאולה לגאולה' מבטל אין מעבירים על המצות.

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה: הרי 'אבן במאי זהיר טפי? א"ל בציצית' (שבת קיח.) משמע שטוב ליזהר במצוה א'?

גם נראה כסותר עצמו, שלרשב"ג 'לא נחא לחבר לעבד איסור קל שלא יעשה ע"ה אסור חמור' (ערוכין לב.) אבל לרבי - רוצה חבר לעשות איסור קל?

אם יש ענין במצוה פרטית, או כולם כאחד מצות ה' בלי חילוק טעמים הפרטי, כמחלוקת ר"ש ור"י אי דרש טעמא דקרא, ולרבי אלמנה עשירה אסור למשכנה (ב"מ קטו.) כר"י דלא דרש טעמא דקרא, שמצוות המלך קלה וחמורה שוה.

ולכן 'שכרן של מצוות' ל' רבים, לא 'שכרה של מצוה', מצוה קלה אחת, כלקמן 'הוי רץ למצוה קלה ששכר מצוה מצוה' אלא כוונת משנתינו למשותף בכל המצוות כאחד. (וקב"ע מצוה בלי טעם שייך לרבי, ש"לא נהנה מעוה"ז אפילו באצבע קטנה) וב'עשה רצונך כרצונו' נבאר ב' האופנים.

זהיר במצוה קלה: ע"ל שהזהירות במצוה קלה מחשיבה קלה לחמורה, שלפום צערא אגרא, כ'אוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא, לכון 'צרו עדיף' (ב"מ לב.) וכן להלכה, מצוה למסור נפשו אעקתא דמסאני (רק מראית עין) בשעת הגזירה, וכעין זה פי' אברבנאל ושא"א. (אבל ראה לקמן פ"ד בהוי רץ למצוה קלה- שבן עזאי מוסיף על רבי).

מתן שכר: לא רק 'שכרן' (כ'שכר חלף עבודתכם' (במדבר יח, לא) אלא 'מתן', נוסף על שכר המלאכה (תיר"ט). וזהו גדר מתנה דפליגי (ב"מ טז.) אי 'מתנה כמכר דאי לאו דעבד ליה נייחא דנפשא לא יחייב לי מתנתא', או כירושא דממילא.

הוי זהיר...הוי מחשב: ממה נפשך, ארכביה אתרי ריכשי, שהטעמים נוגדים זה לזה, שברישא, אינו יודע שכר, ובסיפא, אפשר לחשב שכר המצוה? ות"י"ט הק' מ'אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס'?

ו"ל חילוק רישא לסיפא, אי יש בה חסרון כיס, ש'מצוה קלה' אין בה חסרון כיס (ע"ז ג.) שבמצוה שיש חסרון כיס, אף שאין יודע שכרה, ואינו עושה לקבל ריוח, מ"מ למניעת ההיזק, לכל הפחות כנגד הפסדה ודאי ישלם לו ה'. בכרם רבעי 'להוסיף לכם תבואתו, דברה תורה כנגד יצה"ר, שלא יאמר הריני עובד וטורח לחנם', לכן הבטיחה תורה הוספת התבואה. וכן בשמיטה, 'אם תאמרו מה נאכל- ג' ועשת התבואה לג' השנים'. ותשלום ההיזק אינו קבול שכר.

שיקיים ה' מה שמצוה לעבדיו, ש'אם מלאכה שלו מרובה משל חבירו פטור שנא' לא יהיה בך אביון- שלך קודם' (ב"מ ל.) וכשצוה ה' לאדם להניח שלו לעסוק במצוה, ודאי ישלים הפסדו ש'הוא הדין (פ"ד) ו'אם יש שם ב"ד מתנה בפניהם', ולרמב"ם (אבידה) בעלים כב"ד, שמקבל הפסדו שהיה יכול להרויח בעסקו, הרי ה' חייב ליתן עכ"פ מה שהפסיד ממצוה, זולת שכר רווח עוה"ב חסדך אשר צפנת.

ומיושב ק' אברבנאל ב'אל תהיו כעבדים ע"מ לקבל פרס', שיעודי שכר לקיום מצות רק כדי חייו להחזיק קיום, שלא יפסיד, לא 'מתן שכר', כ'יודע אני בכס שנותנים לי כל ממון שבעולם, אלא א"א מבקש אלא ממון שהפסדת' (קד' לא.).

וזהו 'איקום...ואקבל אגרא' (בר' כח.) ו'אנו עמלים ומקבלים שכר' (שם כח:) שמתור לחשב שכר מצוה להשמר מהפסד עבירה, רק מניעת היזק (אבל לחי"ט גם שילום טורח

ותלוי במחלוקת 'חתן אם רצה לקרות ק"ש לילה ראשונה' (ברכות יז:) שלחכמים גם פשוט יכול להחמיר ע"ע בכוונות למעלה מדרגתו ולא הולמתו.

אבל להלכה, רבי יהודה הנשיא כאביו רשב"ג ש'לא כל הרוצה ליטול את השם יטול', רק בדרגת 'תפארת לעושיה', שהולמתו ומתאימה לו, יכול ליטול את השם, ואם לא, מחזי כיוהרא ומתנאה, ואין לו 'תפארת מן האדם'.

ומדייק 'לעושיה', שחסרון יוהרא זהו רק כשעושה מעשה, כקורא שמע, אבל לא כשנמנע לפנים משה"ד, כמניעת מלאכה בט' באב, שלרשב"ג: 'יעשה אדם עצמו ת"ח'.

תפארת לעושיה: הרי התפארות שייך רק לזולת, שא"א שיתפאר לעצמו, וא"כ היינו 'תפארת לו מן האדם'?

ו"ל היא גופא קמ"ל, שבראשונה צריך שיתקבל יפה בעיני עצמו, מתאים לתכונות נפשו, לא רק שיפה בעיני אחרים.

ו'רבי נאה דורש ונאה מקיים, לשיטתו 'לעולם ילמוד אדם במקום שלבו חפץ' (ע"ז יט:) 'רבי היה לומד כסדר שהיו התלמידים רוצים' (תוס' ראשון בבא מציעא), כמאמר רבי 'מתלמידי יותר מכולם' (מכות י.), שאינו לומד יפה אם אינו חפץ בהכרח מה שאחרים חפצים, כשהוא תפארת לעושיה, לא בדרך 'בטל רצונך', אלא מדת 'עשה רצונך'. וכן לקמן פ"ו: מדת 'נוי כח ועושר' נתקיים ברבי, בראשונה 'פה לצדיקים, ורק אחר"כ גם 'נאה לעולם', 'תפארת לו מן האדם'.

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה: תיר"ט כתב שאם יש לפניו שתי מצוות כאחת, גדולה וקטנה, השכל מחייב לעשות הגדולה ויניח הקטנה וקמ"ל משנתינו ששתייהם שוים. (וי"מ שזהו כגזירה דרבנן 'שמא יעבירה ד"א ברה"ר' שמבטלת שופר מה"ת). וכן פרש"י (מו"ק ט.) 'אורח חיים פן תפלו', דכשאל"א ע"י אחרים יעשה מצוה קטנה כגדולה, גם אם באו שניהם כא', אבל מהרש"א פי' להיפך. וראה צ"צ (או"ח קלה) אם לדחות מצוה קלה מפני מצוה חמורה העתידה אח"כ.

זהיר במצוה קלה כבחמורה: אף שזהו רק מדת חסידות, נ"מ להלכה, ש'מודיעים הבא להתגיייר מצוות קלות וחמורות', והק' עיון יעקב (יבמות מז:) הרי די בחמורות, למה צריך גם קלות, זו וא"צ לומר זו, ובכלל מאתים מנה? אלא שידע שאנו נזהרים בקלות כחמורות, ואולי יחזור בו מחומרא זו.

והמאירי פי' אולי יתחרט כשידע שאנו מרבים בדקדוק קל. וב"ח (יר"ד רסח ד"ה ומ"ש שמודיעין) כתב להיפך, שלא יפרוש גר שלבו לשמים, וידע שיקבל שכר גם במצוה קלה.

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה בשו"ת רדב"ז (ראה משנ"ב ובאה"ט צ"ס"ק כח), מי שתפוס במאסר והניחו השר לצאת רק יום א', אם יצא מיד לעשות מצוה קלה, או להמתין עד יו"כ למצוה חמורה, ופסק שאין מעבירים על המצוות שנא' 'ושמרתם את המצוות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה', שיצא מיד ולא ימתין. וזהו זהיר במצוה קלה כחמורה.

אבל מילה שמצותה מיד בבוקר מותר לשהותה למשך היום, וכן אברהם מל בעצם היום להראות כו' וראה תו"ת (בא). וכן משהים קדוש לבנה למוצ"ש כשמבושם (או"ח תכ"ו).

ולענ"ד יש לחלק, דאף שגם באותה מצוה שייך 'אין מעבירים על המצוות' (תוס' מגילה ו:), אבל אסור רק כשמבזה אותה מצוה, וכאן עוסק להדרה, כעין 'אל תחמיצנה', שכל זמן שעוסק בעיסה לא בא לידי חימוץ. ואין זה ביזוי, 'הלינו לכבודו אינו עובר עליו' (סנהדרין מז.).

והוצאה א"א יודע). אבל מצוה בלי חסרון כיס לא שייך.

וצריכא לפרט ב' מצות אלו: דאי אשמועי' מצוה קלה ה"א רק מצד הזהירות זוכה לשכר גדול שא"א לשער, אבל בלי זהירות, אימא לא יקבל כלום בהפסד הנגרם ממצוה, קמ"ל.

למעלה ממך: יקצר 'דע מה למעלה', מה מוסיף 'ממך'? ור"ל ברדטשוב הק' ה' למע' מעולמות, לא רק 'ממך'?

ו"ל שבדרגות למע' לא יתבונן ש'אסור להסתכל מה למע' (חגיגה פ"ב) אבל משנתינו אינו חוקר בדרך מופשט למע' מהשגת אדם, אלא מבין שלמע' יש עין רואה 'ממך', מ'מבשרי אחזה אלוה' (איוב יט, כו) 'הנוטע און הלא ישמע יוצר עין הלא יביט' (תה' צד, ט) ומטכנולוגי.

עין רואה יחיד, שאין לו גוף ועינים ממש (ת"ט). ו'יראה ה' ורע בעיניו' (פ"ד)? בשני בנ"א, אבל הרי 'עין ה' אל יראיו'?

'עייני ה' אל צדיקים'?! לא יגרע מצדיק עיניו' (איוב לו) 'עין בעין נראה אתה ה' (במדבר יד יד), 'עייני.. פתוחות ואזני קשובות' (דה"ב ז, טו), 'אזניך קשובות' (תה' קל)?

ועיין יעקב (חגי' ד.) חילק בין זמן רצון לכעס. ו'יראה ה' ורע בעיניו' (פ"ד ט"ו) י"ל ש'השיב מעליו אפו' ברצון. וצ"ע 'עייניו משוטטות', 'עיניך פתוחות' (מ"א ח, כט), 'עיניך פתוחות' (נב).

ובס' הליקוטיוס (צ"צ, אות עין ע' רלו) 'ב' עיני ה' חיבור ב' השגחות הוי' ואלקים ממכ"ע וסוכ"ע, ועין א' ממכ"ע יח"ת מלכות. ובסה"מ עזר"ת חיי שרה (עמוד סא) מביא מדרש שה"ש, ומסיק דעין אחת למטה, ועין אחת למעלה. (וכן יש 'עייני ה' שבעה', וראה סה"מ תש"ז ע' 26. 'עיינים' קאי א'כלים' – תנ"א יד, ד – ולכן נק' משוטטות).

ונ"מ להלכה לר"י בן דהבאי סומא בא' מעיניו פטור מראה 'כשם שבא לראות בשתי עיניו' (חגיגה ב.)? אבל דעת יחיד וסתם משנה נגדו.

ותלוי אי 'דברה תורה כלשון בני"א' גם בפרטים. (תוד"ה בג' שמי' אגד סוכה יג.)

בספר נכתבים: אי ניקוד אות ב"ת בפתח, זהו ספר הידוע, ספר התורה (כפ"י הבעש"ט, דע שכל שלמע' בשמים, בא ממך), כ'אילו ידע ראובן שעתידיה תורה לכתוב וישב ראובן אל הבור' (מדרש רות פ"ה): שכתובה בספר אינו זכרון עוונות, אף שעייני ה' משגיחים תמיד, הנה כתב חטא נמחק (מגילה טז.), אלא כתיבה לטוב נצחיית לזכות ישראל אינו נמחק לעולם (מגילה שם) לשבחו 'תפארת לו מן האדם'.

ובשפ"א (ויחי) פרשה זו סתומה שנסתמו עיניהם ולבם, מעלת ישראל שרגשותם עושה רושם למע' ובתורה.

אבל בסיודור הרב ב"ת 'בספר' נקוד בשו"א, לא כה"א הידיעה. וי"ל שאינו ספר חשוב כ"כ (ברכות ו תוד"ה חד), אבל מ"מ, זכות ישראל עושה רושם למע', מה למעלה ממך.

מעשיך בספר: 'עין רואה ואזן שומעת' מיוסד על 'הנוטע און הלא ישמע היוצר עין הלא יביט' (תה"ל שם), להגיד שבחו שעיינו ואזנו משוטטות בכל. אבל 'מעשיך בספר' גריעותא, וכי צריך ה' ש'אין לפניו שכחה' (פ"ד) ספר להזכירו?

ואם כ'לשון בני אדם', הרי גם באדם גרע כתיבה, ש'מפיהם ולא מפי כתבם' (גטין עא). כ"ש ה' שהכל גלוי לפניו? ואי רק לשבר אוזן אדם כ'ספרי צדיקים רשעים ובינונים' (ר"ה יז). ש'ספרים' כינוי כביכול, שבידיעת עצמו יודע כל הנמצאים, 'דברה תורה כלשון בני"א' (רמב"ם תשובה) ימשיך סגנון 'עין רואה ואזן שומעת' לומר 'היד כותבת' (כפ"ג מל"ב)?

וי"ל שה' א"צ ספר לזכור אלא להודיענו שמעשינו רושם למע', וראויין להעלותם על הכתב. ויפה הדבר לאומרו לרבינו הקדוש, שאף ש'דברים שבע"פ א"א רשאי לכותב' (גטין ס, תמורה יד.) אבל 'עת לעשות לה' נתנו ליכתב.

ויש לחקור אי כתיבת תושבע"פ רק דיעבד מירידת הדורות, או הותרה גם לכתחלה? ושד"ח (ח"ח א'תרמ"ט) מביא שרבי נתן אדלר החמיר לא לכתוב דברים שבע"פ שלא לצורך, ותמה שלא נהגו כן? ונ"מ להדר לכתוב חדו"ת על ניר יפה.

וי"ל שרבי לשיטתו שכהן מותר לשנות יין בזה"ז שקלקלתו תקנתו (סנהד' כב:) שכיון שכך עלתה בימינו, הוי לכתחילה.

וכן הכתיבה בספר (שמדגיש ספר קבוע, לא פנקס ארעי, כספ"ג) אינה רק דחוויה בדיעבד, אלא אדרבא, מצותו בכך, שתחילה זכו להכתב רק דברי ה' ונבואה בספר. אבל מזמן רבי (י"מ) עין רואה לזמן נביאים, ואח"כ און שומעת ב"ק, ואח"כ גם תושבע"פ שהאדם זכה להנצח בספר.

ו'זקק רבי אצבעותיו...גלוי וידוע לפניך..שיגעתי בי' אצבעותי בתורה' (כתוב' קד.) שכתב המשנה באצבעותיו (עיון יעקב).

אבל לחת"ס (או"ח רח) מחבר שלא לשמה 'עובר על דברים שבע"פ א"א רשאי לכותב', שהותר רק לעשות לה', ואם לא, איסור במקומו עומד. (להעיר שחת"ס פי' 'דע מה למעלה ממך' בירידת הדורות, שקודם ראו ה' במוחש, ואח"כ השתמשו בבת קול, ואח"כ נתדרדר ונכתב בספר).

ויש לתלות כתיבה לכתחלה או דיעבד בב' פרש"י (מכות כג:.) אי 'הפרו תורתך' (שאיילת שלום בשם) 'מותר', או 'חיוב'. ולמהרש"א 'תלמודו בידו' (ב"ב י.) שהכתיבה מועלת. ואג"מ (או"ח ד לט) תולה כתיבת תשבע"פ דחוויה או הותרה במחל' רמב"ן ר"ן וטור אי לכתוב פסוקי דרחמי. ונ"מ להציל גליוני תושבע"פ מדליקה, ואי לגונזם אם לא נלמדו.

ב ר"ג בנו של ר"י הנשיא או' יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון; וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וכל העמלים עם הצבור יהיו עוסקים לש"ש, שזכות אבותן מסייעתן, וצדקתם עומדת לעד. ואתם מעלה אני עליכם כאילו עשיתם.

ואולי יש לדחוק לפרש 'משכחת עון' כ'שכוח מעיקרו' (ב"מ יא.). וי"מ 'משכחת' לשון מציאה, כ'דוק ותשכח'. וי"מ לשון 'רזה', כ'מכחיש בבשר', אבל פשט משנתנו ל' 'שכחה'. אבל לפ"ז צ"ל 'משכחת' נקוד בשו"א תחת המ"ם ושלושה פתחי"ן רצופין (כ'לומד תורה ומשכחה' (סנה' צט). ולא נדפס כן.

וכל העוסקים: ל' רבים (לא 'כל העוסק' כריש פ"ו), וכן 'הו זהירין ברשות', אף שרוב אבות בל' יחיד? שמנהיג 'מכח ציבור אתי כציבור דמי' (ר"ה לב.), שאינו בכח עצמו, אלא זכות אבות מסייע. (אבל א"כ צ"ל אבותיהם, לא 'אבותם'?)

עוסקים עמהם: אף שנשיא צריך להתנשא על העם, כמו ששמע ר"ג בעל המאמר מאביו ר"י הנשיא 'נהג נשיאותיך ברמה' (כתובות קג:) 'טול מקל והך על קדקדם' (סנה' ז). 'שום תשים... שתהא אימתו עליך'. אבל הוזהר לבלתי רום לבבו מאחיו, שהמלך יעבוד עם העם, 'אין ממנין פרנס על הציבור אלא אם נמלכין בציבור' (ברכות). כטענת ר"י לר"ג: 'אוי לדור שאתה פרנסו שא"א יודע בצעון של חכמים במה מתפרנסים' (ברכות כז.).

לא כ'הנשיאים הביאו' (שמות לה, כז), שאמרו 'תנדבו צבור ואנחנו משלימין', וכן עשו' פרש"י אף משה ואהרן עשו כן. וראה לקמן ב'ן חמשים לעצה'.

זכות אבות מסייעתם: י"מ אבות הצבור, אבל בפשטות אבות העוסקים בצ"צ. ואולי 'גר פסול לשררה' (יבמות מד.) שאין לו סיוע זכות אבות (ל' שאבטליון אמו מישאל).

ולכן לא מינו ר"ע לנשיא (ברכות כז:) אלא בחרו רבא"ע עשירי לעזרא. שמצד הדין יכלו למנות את ר"ע, אלא נמנעו דלמא עניש ליה, שעדיף שיהיה לעוסק בצ"צ זכות אבות. וכפרש"י 'וארא אל אברהם יצחק ויעקב', 'אל האבות'.

ולפ"ז מיושב למה כשנתמנה משה ועסק בצ"צ, א"ל ה' שלא נתגלה לאבות, רק יתגלה לבני, וכי אכשור דרי? לכן מוסיף, שאף שנסתלקו האבות, מ"מ גם הגילוי למשה בכח האבות, ש"פה כח הבן מכח האב" - גם יתרון הבן נובע מכח האב.

זכות אבות מסייעתם ואתם מעלה אני עליכם כאילו: אף שבלי אבותם לא היו מצליחים, מ"מ נחשב כאילו עשו.

אבל ק' מדין 'זה אינו יכול וזה אינו יכול' שאין המעשה מתייחסת לו? והוי רק כגדר 'גרמא בנזקין', דפטור, ולמה נחשב הסיוע המועט, לזכותם הבנים ש'כאילו עשיתם'?

וי"ל שמלאכת הצבור 'חכמה ואינה מלאכה' (שפרנס הצבור אסור בעשיית מלאכה ממש). וע"ד מלאכת מחשבת 'אמרה תורה' ש'ליבה וליבתה הרוח' (ב"ק ס.) ופירש תוס', שאם מנצל סיוע אחרים להביאו לפועל, נחשב המעשה שלו.

אבותם: 'אבותם' מאן דכר שמיהו? וי"ל כשוע' (הל' ק"ש ס"ע) שרק דורות הראשונים עוסקי ציבור עשו לשמה, וכאן שתובע שיעסקו לשמה, צריך לסמוך על זכות אבות.

כאילו עשיתם חסידים: 'מלאכתם מתברכת' (רש"א ברכ' לג.).

תוד"ה ר"ג (חולין ה:) הק' שסתם ר"ג דיבנה. מדמייחסו כאן. וראה מג"ש. וי"ל שמייחסו בנוגע לתוכן משנתנו, כדלקמן (בפ' ויצא י"ל תורה דרך ארץ יגיעת שניהם - שעקב נשא רחל ולא, ובבא שניה 'תורה ומלאכה' כנגד ז' שנים שעבד) ד' טעמים (טבעות) בלאו 'לא יסורו הבדים ממנו': (א) דעת זקנים, שלא יהיו אפי' רגע יתרה בקדש בקדשים (ב) כלי יקר, נושאי הארון הם ט"ז עולים לתורה 'בדי זהב' (ג) חת"ס וחפץ חיים, עץ חיים למחזיקים בה הבע"ב (ד) רש"ר הירש, לא לסגור תורה בחדר אלא להביאה לכ"מ.

ת"ת עם דרך ארץ: ר"ת דייק (תנ"י יומא פד.; הגמ"מ ת"ת) 'תורה עם דרך ארץ' שהתורה טפלה לד"א כל' 'וחי אחיך עמך' חייך קודמים לחיי חברך' (ב"מ סב.). והק' ר"א הלא 'תורתו ארעי ומלאכתו קבע לא נתקיימה בידם?' 'ודברת בם, עשם קבע ואל תעשם ארעי?' 'ועשה תורתך קבע'?

גם יש לדייק איפכא מסיפא 'כל תורה שאין עמה מלאכה?' ותירט' (ור"ש טהרות פ"ז) פ' 'עם' להיפך, שהתורה עיקר.

וי"ל שהוקשה לר"ת, למה כופלת משנתנו 'תורה ודרך ארץ' בהן ולא, הלא מכלל הן 'שיפה ת"ת עם ד"א' אתה שומע לא? וקשיא רישא לסיפא, שבסיפא היה לו לומר 'כל תורה שאינה עם מלאכה', משמע שהתורה עיקר (כקו' ר"א)?

וע"ז תי' ר"ת שרישא בזמן היום שעסק בד"א, כשמלאכתו עיקר, קמ"ל שגם אז ילמוד דרך ארעי, אף שנראה כבזיון התורה שאינה עיקר אז, מ"מ 'פה תלמוד תורה', כהלל 'אל תאמר לכשאפנה אשנה'. ומוסיף בסיפא, שייחד זמן שאז תורתו עיקר, 'עשה תורתך קבע', ובזמן זה מלאכתו טפילה. שאף הקובע עתים לתורה חייב ללמוד 'בלכתך בדרך' (הל' ת"ת פ"ג ה"ו), שגם בהלכו ברחוב או יושב בחנות ישתדל ברגעיו הפנויים לחזור ד"ת (היום יום).

יגיעת שניהם: גם בתורה 'אנו עמלים, ולפום צערא אגרא' (פ"ה), 'בתורה אתה עמל' (פ"ו) 'אגעת ומצאתי' (מגילה ו:)?

וי"ל שייגיעה זוהי השתדלות לאחד הפכים הנראים כמנגדים, כתורה ומלאכה, כתמיהת 'דיחים בצוארו ויעסוק בתורה?' (קדו' טט:) 'ולא כל המהרה בסחורה מחכים' ויגע להתאימם יחד כשיטת ר"ת, ללמוד גם בעסקו במלאכה.

וי"ל שזהו ענין 'ת"ח מרבים שלום בעולם', שלכאו' איזה שלום ת"ח עושה, ועל איזה שלום מרבים? ולמה נוציא 'בניך מפשרטו, יפרש ב'ן, כ'בנים אתם לה'?

וי"ל שאפיקורס טוען 'מאי אהנו לן רבנן' (סנה' צט:) שגשם ורוח נפרדים, -עושים שלום כ'עושה שלום במרומי' גבריאל אש ומיכאל מים', לתווך תורה עם העולם ברבוי אופנים, כל 'א' בענינו, 'הנהג בהם מנהג ד"א' (ברכות לה:) שהתורה בונה עולם, לא הורסו ח"ו.

משכחת עון: 'משכחת' אינו כ'א"א בא לידי עבירה' לפנ"ז, או 'מרחקתו מהחטא' (פ"ו מ"א) שלא בא מעולם לידי חטא. אבל כאן 'שכחה' משמע 'הכיר ולבסוף שכח' (שבת סח:), ואם ה' בו עון תחלה, במאי תפקע, איך נשכח ע"י היגיעה?

וי"ל כרד"ל 'מחשבה מועלת אפי' לד"ת' (סנה' כה:), שגם מה שלמד נשכח מדאגת פרנסה, ומרובה מדה טובה מפורענות.

ג הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן, נראין כאוהבין בשעת הנאתן, ואין עומדין לאדם בשעת דוחקו.

לא 'שררין עליהן' (בדפ"ר ומהדו' תר"ח ורמב"ם 'עמלים עם הצבור') 'לא שררה,,אלא עבדות' (הור' י.), אבל עכו"ם (וישראל לא לש"ש- כתוכחת שמואל) מקרבין. לצורך עצמן.

הוו זהירין: לא מקדים 'הוא היה אומר', כבמשנה לקמן, ש'בשם אומרו מביא גאולה?' ו"ל שממשיך ממשנה לפנ"ז, להבדיל שררה ישראל מעכו"ם. ש'לעולם ירוץ לקראת מלכים, שאם יזכה יבחי' (בר' יט:), שישראל 'עוסקין עמהם'

ד הוא ה' אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

עיקרה קבועו"ש, 'בכל מאדך' שלא ע"מ לקבל פרס, ליחיד סגולה ובני עליה. אבל פרשה שניה ל' רבים, להמון עם העובדים לשם שכן (רמב"ם סוף תשובה) ולכן מזכיר בפרשה שניה שכן ועונש 'עשב בשדך לבהמתך ואכלת'.

וכן סתירת 'מספר ב"י... 'אשר לא יספר מרוב' (יומא כב.) ותי', כאן עושין רצונו"מ, כאן אין עושים רצונו"מ. וקשה, איך מחלק פסוק א' לב' מצבים הפכיים? ובריש במדבר נמנו במספר מחביבות? ובפועל, כשאין עורצונו"מ, ובשעה א' יעשו תשובה, איך ישתנה מספרם לבלי מספר?

ו"ל שאין הכוונה למספר האנשים, אלא לדרגות שונות בעבודה, שאין עושין רצונו"מ שונה פרקו במספר ק' פעמים (חגיגה ט:), שעובד רק לפי הרגלו ושכלו על מנת לקבל פרס. ודרגת עושין רצונו"מ למעלה מכו"ד, רק לקיים רצונו ית', 'עבדו' ק' פעמים וא' זהו בלי מספר (וכשעושין תשובה זדונות כזכיות, ויש מעלת שניהם, מספר ובלי מספר).

ושאלת החכם 'מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה"א אתכם', הרי שואל אתם? והאם החכם מבקש רשימת מנין המצוות? ומה משיב: 'כהלכות הפסח?' ולמה בחרו דוקא 'אין מפטירין..אפיקומן'?

ו"ל שחכם זה אינו צדיק, אלא שואל לקנטר כשאר אחיו, ומחמתו חושב שעדיף לעבוד בכו"ד 'טעמו וראו כי טוב ה", שלא תהא תורה עליו כעול. שתויי יין כנדב ואביהו ביינה של תורה, בלי קב"ע מצווה ועושה, ושואל מה העדות והחוקים, ל"ל קב"ע, הרי הבנה עדיף? ומשיב לו כהלכות אפיקומן שא"צ קינוח סעודה תענוג חצוני, שעבודת עבד עצמה תענוג (תניא פמ"א, שמחת עבד האוהב אדונו תרס"ו).

ו"ל שבזה נחלקו הלל ורבנן אי 'מצוות מבטלות זו את זו' (פסחים קיז:), היינו מצד פרטי טעמי המצוה, או כולן שוין בקבלת עול רצון ה' 'אילו נצטוונו לחטוב עצים היינו חוטבים עצים' (תניא פמ"א). ולא אפסקא הלכתא לא כהלל ולא כחכמים, שמקום יש בראש לשתיים בעבודת ה'.

(ומתורץ קו' ראב"ד פ"ח חו"מ, למה כהלל דעת יחיד? ו"ל מצד זכר לחרות, שבה"ז שמרור דרבנן א"א לכורכם יחד, והלל (מחייב עניים (יומא לה:)) נתקיים בו עשירות ועניות-חרות וגאולה יחד).

וכן בשמיטה: 'כללותיה ופרטותיה נאמרו בסיני' (סוטה ג.), רש"י ריש בהר) ולמה לא די באמירת אהל מועד כשאר

עשה רצונך כרצונו: 'בה' מיני דגן יוצא י"ח' (פסחים לה.), 'לא תאכל עליו חמץ...ז' ימים תאכל מצות' כל שחייב על חימוצו, יוצא בה מצה'. ואמר ר"ל חמץ עשירה אין חייב כרת ומעשה שנתנמנם רב אידי, ועסקו בזה ר"פ ור"ה בר"י,

וקשה, שהלכה כר"י שלא כהיקש זה, וחמץ אסור מו' שעות ומע' והנה לרבי יהודה פסק לקובעו חובה אפי' בזה"ז (פסחים כח:), והקשו תוס' דהא ממושבותיכם נפקא?

גם הק' איך אמר ראב"י מצה בזה"ז דרבנן נגד כל התנאים? והרי אין היקש למחצה, ולמה 'המחה חמץ וגמעו חייב'?

ולמה ביזם 'דרדקי' משום שלא ידעו, הרי 'יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך', ו'לא הקפדן מלמד'?

ו"ל שאין עיקר הלימוד מהיקש, אלא כירושלמי: אין יוצא ברבוכה מ'שמרתם את המצות', מצה צריכה שימור. שלכא' מהו קשר חמץ למצה, הרי טוב שלא יתכן כלל להחמיק?

אלא ביזם על שביזו ת"ח, שלא הבינו גדולת ר"ל שאינו רק היקש בלי טעם, אלא טעמו ונימוקו עמו.

שדוקא לר"ל שבע"ת גדול מצדיק, תנאי עיקרי במצה שיוכל לבוא לחימוץ, ש'המושל ביצרו גדול מחסיד המעולה' (רמב"ם ח' פרקים, תניא פ"ל) כמענה משה למלאכים: 'כלום למצרים ירדתם, לפרעה השתבעדתם, יצה"ר יש ביניכם'?

צ"ע שהיקש זה לחייב נשים במצה שהם בבל תאכל חמץ'?

עשה רצונך.. ב' דרכים הפכיים בעבודת ה': א) 'עשה רצונך כרצונו' 'אי אפשי בבשר חזיר', שגם שכל אנושי יסכים.

בטל רצונך: ב) קבלת עול בטל רצונך, 'אפשי בבשר חזיר ומה אעשה שאבי בשמים גזר עלי'.

וב' האופנים בריש פרקין: 'הוי זהיר במצוה קלה כחמורה', כולם שוים, ולאידך גיסא, בכל מצוה סגולה פרטית, ל'חשוב שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד עבירה כנגד שכרה'.

וכן: 'למה קדמה שמע להיה אם שמוע' (ברכות יד.) והקשו תוס', מה השאלה, הרי קדמה בפ' דברים לפני ואתחנן?

ו"ל שמשנתנו שואלת למה נכפלו פרשיות שמע והיה א"ש, כמעט סגנון א' ומתרחץ שיש ב' אופנים, פרשה ראשונה

המצות? וכמה פרטי שמיטה לא נתפרשו בכתוב?

ו"ל ש'כלל' ענינו קבלת עול, השווה בכל המצוות, ו'פרט' זהו הבנת טעם מצוה פרטית, ושמיטה מלמדנו שגם טעם מצוה פרטית מיוסדת על קב"ע סיני. כפי' חת"ס ששמיטה למע' משכל, דרך הטבע וכלכלה, שכל העם שובת ממלאכה, וישאלו מה נאכל, ואעפ"כ יוצא הרווחה כהבטחת התורה.

וכפי' 'למה אין מערבין בה דבש? מפני שהתורה אמרה'.

שיבטל רצון אחרים: וכי נקיים ע"מ לקבל פרס? וי"ל מדה כנגד מדה, שמשכר המצוה נדע מהותה, וכיון ש'בטל רצונך' גדול יותר, שיכול ל'בטל רצון אחרים', הרי שביטול רצונו באתכפאי ('בטל רצונך') עדיף על אתהפכא ('עשה רצונך'). (אבל חת"ס ועוד חילקו 'עשה' ו'בטל' להיפך, ש'עשה רצונך' גדול מ'בטל רצונך', ולת"ט 'עשה' ו'בטל' - מ"ע ומל"ת).

אבל פשוט משנתינו ששכר המצוה שיבטל ה' רצון אחרים מפני רצונך, משמע שבטל רצונך עדיף 'לפום צערא אגרא', 'מצוה בשונא לטעון- לכוף יצרו עדיף' (ב"מ לב:), ורחוב זנות עדיף מרחוב ע"ז ש'ניכוף נפשין ונקבל אגרא' (ע"ז ז:). כמצה ממין שיכול לבוא לידי חימוץ, כנ"ל.

ולכן דורות אחרונים שלמדו הרבה לא נענו (ברכות כ.) כשכבר נגזר. אבל ראשונים דמסרי נפשיהו, בטל גזירה.

הלל אומר: י"ל שהמשניות מפ"א משנה ט"ז עד פ"ב מ"ז נתוספו אח"כ, ורבי מסדר המשנה הכניסם באמצע דברי הלל, ותפא"י (בועז, כלים סוף פ"ל) מביא מירושלמי (שבת רפט"ז הלכה א) ששיקע רבי כמה משניות בין הקודמין.

שקיים 'אם אין אני לי מי לי' לשנות לכבוד בית אבא שושלת ר"ג, כמו ששינה ר"מ ור"נ ל'אחרים אומר' (הו"ג). עי"ל שר"ג הוסיף משניות אלו אחר שחתם רבי אביו המשנה וי"ל שאף שמהפך סדר הדורות, עשה כן לכבוד אביו, שאם היה אביו חכם, אביו קודם לכל אדם (ב"מ לג.). וראה תוד"ה אשר (ע"ז לו.) שחכמי דורו קבעו במשנה אח"כ. וש"ר כעין זה באהבה בתענוגים להחיד"א.

ומג"א (או"ח סנ"ג) דייק מרבי שאמר 'שמעון בני נשיא', שמהלל ואילך תקנו שבנו קודם גם למינוי תורה, שמלפנים, 'כל הרוצה ליטול כתר תורה יבוא ויטול'.

ולכן נזכר הלל פעמיים (שאם זהו הלל השני, יתחיל משנה חדשה, לא באמצע המשנה) ושני דברי הלל עולים כאחד: לא תפנה- אם לא עכשו כו' שם טוב- נגד שמא אבד, קנה לעצמו בתורה קנה עוה"ב-אבל עוה"ז אשתמש בתנא חלף.

ה הלל או' אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, ואל תדון את חברך עד שתגיע למקומו, וא"ת דבר שא"א לשמוע שסופו להשמע. וא"ת לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה. ו ה"ה או' לא בור ירא חטא לא ע"ה חסיד לא הבישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

אל תאמר לכשאפנה אשנה: למה לא יחפש זמן פנוי ללמוד כ'בניסן ותשרי לא תתחזון' (בר' לה:). ללמוד שאר השנה?

וי"ל נגד דעת שמאי המבטל לימוד ארעי רק 'עשה תורתך קבע', שכשאינו מייחד זמן קשה ללמוד, דשמעתא בעי צילותא. אבל הלל מחייב עניים (יומא לד:), עני בדעת, שלא יחכה לזמן נוח, אלא יחטוף כל זמן אפשרי גם שהשעה דוחקתו בטרדת מלאכתו, אף ארעי, שאם לא עכשו אימתי.

לשיטתם: לב"ש 'עולת ראייה עדיף' (חגיגה ו.) שכולה לגבוה ('תורתך קבע' כולו לה'), אבל לב"ה 'שלמי שמחה עדיפי שיש ב' אכילות' (כלימוד בזמן עסק וד"א).

והנה הק' על 'דרש בר קפרא באתר דלית גבר תמן הוי גבר' (ברכ' סג.) ה"ז משנה, ולמה דייק אביי משם לא ממשנתינו? וי"ל שלהלל ישתדל להיות כעין איש אף שאינו איש ממש, אבל לבר קפרא רק חכם ממש, לא כשיש שם חכם אחר.

וכן לשיטתם לשמאי 'מצא בהמה נאה או' זו לשבת' (ביצה טז.), להניח המצוה לזמן איכות, 'אבל הלל דרך אחרת היתה לו ברוך ה' יום יום', לחטוף המצוה מיד, אף שאינה מהודרת

(דלכאורה, הא דב"ש עדיף (ט"ז רמ"ב), אלא עבודת הלל נעלית, מעבודת שמאי שאינה בהישג יד סתם אדם).

וכשאלה אי עדיף ברית בבקר שזריזין מקדימין, אף שהשעה דחוקה, או לחכות לפנות ערב 'ברוב עם הדרת מלך'. ולכן שכב הלל ע"פ הארובה (יומא לה:), שאינו ישיבה בקביעות, כ'האומנין לא יתפללו בראש הנדבך' (ברכות פ"ב מ"ד) שקשה לכוון. אבל הלל דחק ללמוד בכל זמן גם בסכנה.

ולשיטתם (ברכות יג.) שלב"ש צריך לעמוד או לשכב בקריאת שמע. אבל לב"ה 'קורא כדרכו, שנאמר ובלכתך בדרך', שיקבל מלכותו גם כשעוסק בדרכו.

ולר"ע -תלמיד ב"ה- 'הכל לפי רוב המעשה', לא לפי איכות.

לא כל המרבה בסחורה מחכים: אפשר להרבות בסחורה וגם להחכים, אבל לא כל, שכשתורתו ארעי ומלאכתו קבע אין מתקיימין (ברכות לה:).

ושבנא לא נתחכם להשתתף עם הלל אחיו לפני שלמד (סוטה כא.) שכשמשותף לפני הלימוד, גם מרבה בסחורה קונה חלק לימוד חבירו.

מרבה בסחורה: 'סחורה' אינו שם תואר כ'מרבה נכסים', אלא שם הפועל כ'שבו וסחורו' (ברא' לה, י), 'את הארץ תסחרו' (שם מב, לד-) פרש"י 'כל ל' סוחרים וסחורה ע"ש שמחזירים וסובבים אחר פרקמטיא', 'טוב סחורה מכל סחורה' (תפלת שמח"ת), 'אנשים סוחרים' (שם לז, כה).

ולפ"ז 'בור' ל' ארמי כתריום אונקלוס: 'לא תשם- לא תבור'. ולמה נקט 'בור' בלעז, לא 'ריק' בלח"ק כ'אנשים' 'ריקים'? ולהעיר מלשון 'אני בער ולא אדע' (תהלים מט, עג, צב).

וי"ל שריקות לא רק מקום פנוי, שאם לא יועיל לא יזיק, אלא 'בור' מאבות נזיקין תחלת עשייתו לנזק הבלא וחבטא, כבעש"ט 'הבור רק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו' (שבת כב). שכשאין בלב מים של תורה, מתמלא מזיקין.

ו'ירצוהו מן הבור' פרש"י גומא, לא כ'בור סוד'. ונשליכהו בא' הבורות...וימשכו ויעלו את יוסף, וכן בירמיה (לז).

נר חנוכה למעלה מכ' אמה

ולפ"ז יש לקשר מאמר 'הבור רק אין בו מים' לענין 'נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה'.

והתנ"ת (וישב) מקשר: כיון שאין רואה יותר מכ' אמה, לא ראה ראובן הנחשים ועקרבים בתחתית הבור כשהשליכו.

ולכאורה, למה מטפס כ"כ להניח נרו למעלה מכ' אמה, למעלה מגמל ורוכבו שאפשר שימנעו ממצוה, ולמה יטרו?

אלא סובר, שהמצוה נהדרת יותר כשמגביהה מעלה מעלה. אבל 'המוסיף גורע', שאדרבא תורה לא בשמים, שכשמניח חלל ריק בינו לנ"ח או סוכה, מתכנסים מזיקים בחלל, המפסיקים בינו לאביו שבשמים, ש'לא בור ירא חטא', ואדרבא צריך להמשיך אור חנוכה למטה מ' טפחים לרשותינו, לא ריחוק 'בימים ההם', אלא להביאו 'לזמן הזה'.

לא בור ירא חטא: 'בור' ו'עם הארץ' דרגות שונות, כרע"ב, ש'בור' גרוע מעם הארץ (וכן פ' רמב"ם, ורש"י סוטה כב).

ולפ"ז י"ל שרק בור א"א להיות ירא חטא, אבל אפשר ע"ה ירא חטא (רע"ב פ"ב מ"ח) ואדרבא, ע"ה 'ראתו קודמת לחכמתו' מתמימותו. ומיושב קושיית תי"ט (פ"ג מ"ט), ש'ע"ה אינו בור, רק שאינו דרגת חסיד, כדלקמן.

אבל קשה, למה נבטל יראת שמים של בור, התנן: 'אל תהי בז לכל אדם', והלל עצמו ראה בטוב כל אדם (שבת לא).

וי"ל שאין יראת 'בור' יראת חטא אמיתית, אלא ניחוש אמונה טפלה. שאינו מבחין 'לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על המקדש', כ'אומר איני עובר לפני התיבה בצבועין אף בלבנים לא יעבור מדרך מינות' (מגילה כד:). כאזהרת רמב"ם (מזוזה פ"ה ה"ד) לעושה מזוזה קמיע.

אבל א"כ למה ה' מתאונן 'אפילו כאלהי ארם ומואב לא עשאוני בני' (ביצה כד:). משמע שיראה פחותה כזו מקובלת? ואולי זהו מעלה ל'בור' עצמו, אבל לא למילי חסידותא.

לא ע"ה חסיד: מה רע ש'ע"ה מחמיר, הרי תמים באמונה פשוטה יותר מחכמים (בעש"ט, הגרמ"פ דרש משה דר' לא)? ותו"ח (בראשית נ, ד) תי'משנתנו רק בזמן הבית.

וי"ל שאין ע"ה מוסיף, אלא אינו יודע שורת הדין, ומחמיר מחוסר ידיעה, וחסר בהוספתו מעלת 'חביבין ד"ס מד"ת'.

וכן חטא חוה: 'לא תגעו כל המוסיף גורע' (סנהד' כט). והקשו מ'עשו סג לתורה? ות' שחטאה שאמרה ש'אלקים אמר אל תגעו', בלי להבדיל בין סייג אדם לדבר ה'. שלכן חילקו בין ד'ת לדרבנן לענין ספק כו' (רמב"ן סהמ"צ).

אל תאמין בעצמך: הרי האמין הלל בעצמו: 'אם אני כאן הכל כאן' (סוכה נג). פרש"י ותוס' שם שכוונתו לה', וכן 'למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי' שאומר הקב"ה שהארץ הדום רגלו: שנתאוה להיות לו דירה בתחתונים, ואם תבוא (אדם) לבהמ"ק, אז אני אבוא, שתלוי שכינת ה' בהתעוררותו למטה, ש'נשבע ה' שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנסו ישראל לירושלים של מטה' (תענית ה).

אל תאמין בעצמך: הרי לאב"י 'צדיק מעיקרו לא הוי בישא' (בר' כט), והיתכן מילי חסידותא ברשע מעיקרו?

וי"ל שבמדת חסידות גם צדיק גמור עצמו לא יאמין בעצמו, דלמיחש מיבעי. ולכן לא הקשו בגמרא לאב"י ממשנתו, אלא מיוחנן כהן גדול, שאירע כן בפועל, וא"כ גם בשמואל ניחוש. ומתרץ, שעל איש אחר אין לחוש רק ברשע מעיקרו.

(מנחם חבר הלל, 'לאב"י, יצא לתרבות רעה, ולרבא, יצא לעבודת המלך'. ולכאן, אב"י סותר עצמו, ש'טבא לא הוי בישא? ואולי לא היה טוב מעיקרו).

ואולי מקורה מארמית 'סחור סחור אמרינן לנזירא'. אבל ק' 'עושה סחורה בפרתו' (ב"מ לו.) לא 'סחור בפרת חברי'?

אל תאמין בעצמך: 'יום' למה לי, 'יקצר' עד מותך? ולקמן 'שוב יום א' לפני מיתתך', ש'שאלו את ר"א וכי יודע באיזה יום ימות, ענה...נמצא כל ימיו בתשובה' (שבת קנג). אבל 'עד יום מותך' משמע שביום המיתה יכול להאמין בעצמו, שעד ולא עד בכלל, כ'אל תדין חברך עד שתגיע למקומו'?

וי"ל ש'בשעת אנינות אין יצרו מתגבר' (קדושין פ.), וגם לרבנן שמתגבר, הכא יראת מיתתו דוחה יצה"ר ש'לא נצחו, יזכיר לו יום המיתה' (ברכות ה:), וזהו 'שוב יום א' לפני מיתתך', שביום מיתה עצמו שאין יצרו מטרידו אינו תשובה **גמורה** (רמב"ם תשובה פ"ב ה"א), אשרי העושה תשובה כשהוא איש (ע"ז יט). אבל ודאי מהני תשובה גם ביום מיתה 'עד שלא תחשך השמש' (שבת קנא).

אבל אף דלא שכיח חטא ביום מיתה, שייך למרוד גם ביום אחרון, 'צדיק כל ימיו ומרד באחרונה' (קדושין מ).

דבר שא"א לשמוע: למה טרחו המלאכים לבשר שרה שתלד, ולמה לא מסר אברהם, הזריז במצוות, מיד לשרה כשבישרו ה' - ג' ימים לפני זה?

ורמב"ן תירץ שהיה בהול במילה. אבל למה לא מסר לה כשישב פתח האהל? ולהספורנו, בישרו ליפות כח עיבורה.

וי"ל שאברהם לא מסר לשרה 'דבר שא"א לשמוע', ש'כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לא לומר דבר שאינו נשמע' (יבמות סד). ורצה אברהם שיבשרו לשרה עצמה, שחש שלא תאמינו, שתחשוב שאומר כן רק מצד תקותו, שנסתפקה גם שדברי המלאך רק איחולי וברכת אורח (אורח"ח). (או אולי חשש אברהם שתמות מהתרגשות, כבעקדת יצחק). וכן אשת מנוח (שופטים יג) רצתה שיבשר המלאך לבעלה שילד שמשון, שלא יאמין ע"פ דיבורה.

אל תאמר דבר שא"א לשמוע: אולי זהו מקור 'ש מי שכתב' (י"ד רמב"ם ס"י) לא לפסוק דבר הנראה תמוה, כפירש הרמב"ם שמשנתנו מדבר לחכמים, שלא יאמרו דבר תמוה לבני אדם, המובן רק אחר התבוננות (כאבטליון פ"א), 'חכמים הזהרו בדבריהם'. ויש מפרשים באופנים אחרים.

בור: לתי"ט ור"ת (קיד' לב:) כ'שדה בור' ריקן שאינו זרוע.

במקום שאין אנשים השתדל: (ר"ה כט:). נסתפקו ביבנה אם לתקוע בר"ה שבשבת 'היו עיירות מתכנסין. אמרו בני בתירה ..נדון, אמר ריב"ז 'נתקע ואח"כ נדון', וכן הלכה. והק' ערל"נ איך נפשט הספק? וכי נכון לפסוק בלי דיון?

וי"ל שיבנה אחר החורבן היתה ביחס לירושלים כ'מקום שאין אנשים', ודאגו החכמים אם עדיין יפה כח ב"ד כבשנים כתיקונם, שאינם ראויים במצב הירוד.

אבל לריב"ז שאמר 'תן לי יבנה וחכמיה' (גיטין נז:) אין כח ב"ד נובע מגדלות האב"ד, אלא כחו מהעם המקבלים מרות ב"ד, 'כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם' (ברכות לב:) יפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה כה).

ומעשה רב, כשהעם מתכנסין א"צ לדון, ש'השתדלותם להיות איש' לקבל כח ב"ד לתקוע כירושלים, זה מייפה כחם כב"ד. וריב"ז לשיטתו שעדי החודש הולכין למקום הועד, שהעיקר אינו גדלות האב"ד אלא מקום הועד.

אם פסח דוחה שבת

ויובן סוגיית בני בתירה (שקדמום ק' שנה) שנסתפקו אי פסח דוחה שבת (פסחים סו.) ותמהו (ירושלמי, והמפרשים), איך נפל ספק בעיקר זה, ולא זכרו נשיאים, רק פשוטי העם?

והרי שנה א' במדבר חל ע"פ בשבת (ר"ח ניסן בא' בשבת רש"י שמיני), ומפורש בתורה שעשו הפסח!

והיתכן שקנטרן הלל הענוותן שאמר 'לא הקפדן מלמד'?

ואולי ה'פוליטיקה' שלהם עם שמעיה ואבטליון כסכסוך כה"ג לשמעיה ואבטליון (יומא עא.), 'יתון בני עממין לשלם דעבדין מעשה אהרן' (כהדגשת הלל אבות פ"א),

וי"ל שבני בתירה לא שמשו שמעיה ואבטליון שפקפקו בנשיאותם, שהיו גרים, שפסח דוחה שבת כקרבן צבור רק בשנים כתיקונם, ובעונותינו בטל כח הציבור.

אבל הלל חשבם 'גדולי הדור' לטעמו 'במקום שאין אנשים השתדל להיות איש', שהיו נשיאים כשלא היו עוד (חיד"א). והלל אפי' סיכן עצמו לעלות על הגג בחורף ללמוד משמעי' ואבטליון (יומא לה:), ואמר במבטאם המיוחד 'מלא הין מים שאובין' (רמב"ם גור"א עדיות פ"א מ"ג).

וקינטרן ששמעיה ואבטליון יש בם כח ציבורי, ואדרבא, 'לפום צערא אגרא' כמאמר בן הי שלמד כן מהלל (חגיגה ט:.) (ואולי אם לא נתמנה הלל לא היו כלל ישראל סומכים בפועל על נשיאות רופפת של בני בתירה).

ולכן הדגיש 'יש לנו יותר מר' פסחים', שגם אנו סומכין על כח צבור בזמננו בכל שבת, שבני נביאים הם, וכח ב"ד יפה.

והנה אין לקיים מצוה דרבנן כמתעסק, שצריך כוונה, כ'נפל על המציאה לא קנה' (ב"מ י.), שאבד קנין ד' אמות, שלא כיוון לתקנת חכמים. וראה תוד"ה בבא (ב"מ צא.) דלצאת יד"ש, היינו לפנינו משורת הדין, בעי כוונה.

ובפרקי משה: 'לא יקרא חסיד אם לא ידע מה ראוי לעשות כפי הדין...לא יצדק בו 'לפנים משוה' ד' אם יתן הון ביתו'.

אבל עי' שאג"א (סק"א) כשמזדמן מצוה דאור' ומצוה דרבנן במעשה א', לא בטל מצוה דרבנן. ולהנ"ל, אין בזה דרבנן?

ויש לחלק שזהו לחיוב האיסור, לא לזכות שכר 'ערבים דברי סופרים מד"ת'. ואולי בזה נחלקו ב"ח ט"ז וש"ך (יר"ד פח) אם בשר טמא וחלב נאסר בהנאה כבשר בחלב דרבנן. ואולי תלוי אם חולקין כבוד לתלמיד במקום רב (ב"ב קטז.).

לא ע"ה חסיד: 'קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחריך האביון' (פ' ראה). וכ' שע"ת דנקט מניעת צדקה בשמיטה, ק"ו לשני שובע, שאז ודאי אין למנוע מצדקה.

אבל רמב"ם פ"י שבשמיטה גרע האמתלא, ש'בוצע בך נאץ ה", שמנצל המצוה למנוע צדקה, חומרא דאתי לידי קולא. וע"ה המנצל בורותו ל'חסידות' כזמרי מבקש שכר כפנחס.

לא הקפדן מלמד: לכאור' אינו חסרון במלמד, שאין לקפדן מה ללמד, אדרבא, מלמד בלי הפרעת שאלות תלמידו, אלא החסרון בתלמיד, שאינו לומד שירא לשאול. והיה לו לתלות בתלמיד כ'לא הביישן למד' שאין תלמיד למד מן הקפדן?

וי"ל ש'הכועס חכמתו מסתלקת', שהמלמד שוכח תלמודו, שהלל שכח כשכעס (פסחים סו.).

במקום שאין אנשים השתדל: יש דורשים נח לגנאי (רש"י נח). ולכאור' הרי מפרשת נח עצמה למדנו ש'עיקם הכתוב שלא לדבר אפי' בגנות בהמה טמאה' (פסחים ג.), וכ"ש שלא ידבר בגנות אדם כשר? ותנן 'הוי דן כל אדם לכף זכות'?

וי"ל שגם דרשה זו לשבח נח, שאף שהיה נח פשוט בערך אברהם, ובדור אברהם לא נחשב לכולם, הרי חי בדור שאין אנשים, שלכן לא יכול לפעול הרבה. אבל מ"מ 'השתדל להיות איש' ועמל והצליח לפי ערכו, ו'לפום צערא אגרא'.

ור"י לשיטתו שצדיק גדול מבע"ת (ברכות לה:) שקנה עולמו בהרבה שנים-כמות, ור"ל בע"ת קנה עולמו בשעה א'-איכות. לשיטתם (חול' צא:) בכמות ואיכות אי ח"ש לוקה.

ולר"י 'גדלה צפורנן של ראשונים מכריסם של אחרונים' (יומא ט.) אבל לר"ל, אדרבא, 'אחרונים עדיפי דאיכא שעבוד מלכויות ועסקי באורייתא'. וכעין מחלוקת שמעון הצדיק ואכנה"ג לעיל פ"א (וראה לקו"ש חכ"ה).

ז אף הוא ראה גלגולת א' שצפה על המים א"ל על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון.

וגם אם היה גולגלת נכרי, הרי אמר ה' לים לפלוט מצריים רשעים שנתחייבו טביעה, וצוה שר היבשה לקברם (מכיל?)

(ויש לדחות שזהו 'בשכר שאמרו המצריים ה' הצדיק' (רש"י בשלח טו, יב), ולהרא"ש על שליו המצריים קבורת יעקב.

מסתמת משנתנו, הסתפק הלל בדרשתו לגולגולת, אבל הניחה צפה על המים כמות שהיא, בלי להשתדל לקברה.

חיוב קבורה בנכרי

וקשה, הרי גם רוצח 'לא תלין נבלתו..כי קבור תקברנו?' והכל חייבים להשתדל 'בה' זו קבורה, לרבות זקן ואינו לפי כבודו' (ב"מ לא:), ובפרט הלל הענוותן (שבת לא:)?

ויש להקדים בקושיית תוס' (סוטה ח.) על 'האלקים אנה ליד', שה' מזמינם לפונדק, וההורג בשוגג יורד בסולם ונופל עליו והורגו (מכות י:), שה' מיתת סקילה?

ותי' תוס', שכשמייתנו דומה לאופן שהרג בה, א"צ דין מיתת ב"ד, ואם הרג בסייף פרע ה' ממנו בסייף ע"י לסטים.

ולפ"ז י"ל שהלל לא דרש רק כללות ענין גלגל החזור בעולם, אלא גם לתרץ קושיית תוס', שכיון שהכירו הלל שהיה רוצח, קשה, למה נטבע בחנק, ולא נהרג בחרב?

וע"ז תירץ הלל, אף שהנך רוצח, שמן הדין היה שתהרג בסייף, הרי צ"ל שהטבעת אחרים, לכן מגיע לך ג"כ טביעה.

ואנקלוס תרגם 'מבול' - 'טופא', וי"מ 'אטפת ואטפון' טביעה במים, ואולי כ'טייפון' בלעז (סער ים מטיבע). אבל בריטיש אנציקלופדיא שרשו 'רוח' (לא מים) בסינית או ערבית. וטרוח חז"ל (ר"ה כו.) למקור למילה לועזיות בתורה ומשנה.

ורש"י (יומא מח: ד"ה טפופות) כתב 'דבר הצף בגובה מעט כמו על דאטפת אטפון' שאינו לשון טביעה בים, אלא צף. וכן פרש"י, מצ"ד, ומצודת ציון על 'טפוף' (ישעיה ג, טז).

אבל במשנתנו קשה, בשלמא 'אטפון' מובן, שאותה גלגולת צפה על המים, כנ"ל, אבל למה צפה גלגולת הנרצח, ופלא לומר שגם אותם שהרגוהו יהיו צפים על פני המים?

עוד יש לדקדק, שאם חידוש משנתנו רק מדה כנגד מדה, למה צריך לחזור עוד פעם: 'סוף מטייפין'?

וי"ל ש'מטייפין' יטופון' קמ"ל שגם הורג מחויב הרג חייב. וקשה, ש'ההורג מי שיוצא ליהרג פטור' (ספרי במדבר לה, לא) דגברא קטילא קטל, דבעינן 'מקום בעמך' (סנה' פה.), וק"ו ממיתת ב"ד למיתה בידי שמים?

ומ"ר הגר"פ הירשפרונג מביא רדב"ז תרל"א שההורג חייב מיתה ביד'ש פטור. ותוס' (סנה' פא.) הק' שמי שנחייב ב' מיתות הוי 'עדות שא"א יכול להזימה' שגברא קטילא קטל?

ויש מדייק 'סוף מטייפין', אבל בסוכה (נג.) 'מטייפין' יטופון'.

מטייפין: ל' רבים, לא: 'מטייפין', שמסתמא לא טבע רוצח חזק רק מא', שהרי יתגבר עליו, כ'כבש עליו לתוך המים ויכול לעלות' (סנה' עו:.) ומסתמא הטביעהו ב' או יותר. **מרבא בשר מרבא רמה:** הרי ריבר"י ור"פ היו בעלי בשר, וראב"ש 'בשרי ישכון לבטח' (ב"מ פג.) לא שלטה בו רמה? (ורע"ב ותיו"ט פי' 'רימה' אחר מיתה, ולתפא"י שייך רימה גם מחיים. ויש לתלות במחלוקת (תמורה לא.) אי רמה של חי מטמא. וב'תקות' אנוש רמה' מביא תפא"י ב' פירושים).

מרבא עבדים מרבא גזל: ברוך שאמר חיפש מקור, ויש מציין ל'עבדים מצויים בגזל' (פסחים קיג.).

אבל מה אשם המרבה עבדים, גם בלעדיו, מרבא עבד בגזל? ואם שגוזלים מאדונם, למה עבדים ולא שפחות רק זימה?

וי"ל ד'עבד' פגיעתו רעה שחובל באחר פטור, ורבו פטור 'שמא יקניטנו וידליק גדישו של חבירו', א"כ האדון מרבא גזל (וכן בשפחה, 'עבד ואמה', אבל 'איש דרכו לכבוש' הזיקו מצוי יותר).

אבל לאידך גיסא, אולי הוצרכו לזכות זה, שאם לא כן, הרי 'בדבר אשר זדו, בקדירה שבישלו בה נתבשלו' רש"י יתרו).

וכן 'אתן לגוג מקום שם קבר' (יחזקאל לח, אבל אולי יזכו לקבורה בזכות יפת שכיסה ערות נח (בראשית ט, יג, רש"י). ושם גופא קשיא, הרי גם מצרים בני חם זכו להקבר? ובמדרש ורד"ק מעלת בני יפת שיזכו להקבר בא"י).

ובבית האוצר (כלל ח) דן בקבורת נכרי, וראה תורה שלמה הוספות לאסתר. וברמב"ן (שמות 'תבלעמו ארץ') משמע שפטור, אבל להאזה"ח חייב בבל תלין.

וחיד"א במראית עין (סנהדרין יט) דן אי מחלוקת שאול ודוד אי ערלות פלשתים שוה כסף תלוי במחלוקת זו. ודיוק 'ויטמנהו בחול' (שמות ב, יב) כשהרג המצרי, הנה במדרש ישראל נמשלו לחול. וחת"ס ציין ל'מצרים מקברים' (מסעי).

ומנלן שהיתה גלגולת רוצח, אולי היה כהבל שלא חטא ונהרג, והזהירו הלל 'אל תדין חבירך עד שתגיע למקומו'?

ולרש"י 'הכיר בה שהוא רוצח' ('גלגולת אחת' - מיוחדת). אבל ק', איך הכירו, הרי 'אין מעידין אלא על פרצוף הפנים עם החטם' וסתם גלגולת עצם (לא 'ראש' כסוטה פ"ט מ"ג) בלי עור הפנים?

למה לי סיפור הגולגולת?

ואם כוונת משנתנו ללמדנו 'מדה כנגד מדה', יאמר הלל כן בלי סיפור הגולגולת, כשאר המדות באבות שבלי דוגמא מוחשית? (ולהעיר שמהר"ל בדרך חיים פירש ענין הגולגולת רק ע"ד הדמיון. ובלחם שמים פירש 'גולגולת' לשון גלגול).

אף הוא?

ואם בא להוסיף לדברי הלל, יאמר להיפך 'הוא אף ראה'? (ואף שמצינו בעוד מקומות: 'אף הוא אמר בשעת מיתתו' (סנה' י:), ו'אף היא עשתה טבלא' (סוטה לז.), ראה רש"ש (מגילה ד.) 'לישנא דאף כה"ג בכלים פכ"ג מ"ב, שקלים פ"א מ"ב, ותוס' (ערוזין מט) לא ישר בעיניהם לפרש כן. והרי ד' פתחו באף ונאבד באף' מד"ר (בראשית יט)

על פני המים

ונחלת צבי הקשה: 'וכי דרך הטבע שיצפה עצם על המים?' ואמר לי מומחי משרד קורונר דמדינת ניו יארק, שא"א שגולגולת צפה, שצוללת למטה (ו'צף על פני המים' בעגלה ערופה (סוטה מה: אדר"נ י"ז מ"ו) רק גוף שלם, לא גלגולת).

וכשראה הלל פלא הגולגולת 'שצפה' (לא רק תיאור מצבה) 'על פני המים' (לא בתוך המים) הי' כגולגולת יהויקים ש'קברה ולא אקבר' (סנה' קד.) וכדם רוצחי זכריה (גטין נח.) שלא זכו לקבורה. ויומתק לשון 'אף הוא ראה', לא 'הוא אף', שגם הלל ראה מחזה כאנשי ירושלים ורבי פרידא.

מנלן שהיה רוצח?

קשה מ'ד' מיתות לא בטלו ההורג לסטים באין עליו או נמסר למלכות' (סנה' לז:) והרי רוצח בסייף וזה טבע בחנק?

(ויש לדחוק שרוצח זה היה גוי (ואולי לכן דיבר לה בארמית, כמ"ש), למ"ד בן נח מיתתו בחנק (סנהדרין נז:) ובכהאריז"ל מובא, שהיה זה גולגולת פרעה שהטביע תינוקות ישראל ביאור. (אבל רש"י כ' שחתכו ראשו, כנראה ליישב הקושיא)).

ואיך למד הלל מזה מדה כנגד מדה, שאף שפרש"י שהכירו הלל שהיה רוצח, מנלן שהטביע, אולי הרג בדרך אחר, כפרש"י סנהדרין שרוב ליסטים הורגים בסייף? והי' מספיק לומר: 'על שהרגת נהרגת'?

דיני ארבע מיתות לא בטלו

ח ה"ה אומר מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאגה; מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה שפחות מרבה זמה; מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה תורה מרבה חיים מרבה ישיב' מרבה חכמה. קנה שם טוב קנה לעצמו; קנה לו ד"ת קנה לו חיי עוה"ב.

מרבה שפחות..זמה: ש'כנען צוה בניו אהבו זימה' (פס' קיג:). וקשה, מה אשם האדון, הרי שפחות יזנו גם אם לא קנאם?

ואולי לכן ציין הגר"א 'שבעלו שפחה' ד'זילא ליה' (גיטין יא.) זנות בעה"ב. אבל למה רק 'מרבה', אפילו אחת מסירה לבו?

וי"ל שאשתו מזנה מהבטלה מריבוי שפחות עוזרות (כתו' נט:), כר"א שהלכה כמותו נגד רשב"ג ש'מביא לידי שעמום'.

כשפים: למה 'גזל' 'זמה' 'דאגה' לשון יחיד, ו'כשפים' רבים? ואולי זהו שאלת (סנהד' סז:): 'למה נקרא שמן כשפים' (שלכאו', מה השאלה) למה לשון רבים? ומתרץ שהוספת 'מ' נוטריקון: 'מכחישים' כח פמליא של מעלה'.

מרבה ישיבה מרבה חכמה: וכי 'ישיבה' בזמן הלל, ש'עד ר"ג למדו בעמידה' (מגילה כא.) כדפירשנו 'העמידו תלמידים'?

ול' מימיהם של אבותינו לא פרשה ישיבה' י"ל ע"ש העתיד (ככתובות י.). ועוד, שאברהם יצחק ויעקב היו הרב שיושב

(ראה ש"ך ויד אברהם (יר"ד רמו סי"ג וצל"ח ברכות פ"ד) בדוד שישב על הקרקע). אבל 'ישיבה' כאן הוראה לכל? ואולי י"ל כ'אין ישיבה אלא עכבה', כ'הו מתונים בדין' (פ"א). או כשלומד דבר קשה, ש'קשות מיושב' (מגילה כא.).

מרבה צדקה מרבה שלום: בפשטות, כשעני מקבל צדקה אינו כועס על העשיר והכל בשלום. אבל למה 'מרבה' ואולי כ'יתן ולא יתן אחרים עינו רעה בשל אחרים' (פ"ה) ש'מרבה צדקה' לא יתן הכל עצמו, אלא יניח אחרים שיתנו, אז העשירים בשלום ולא יכעסו שלקח כל המצוה.

ולהעיר שלמדו 'גדול המעשה מן העושה' מ'זהיה מעשה הצדקה שלום' (ישעיה לב,יז, הביאו רע"ב, ב"ב ט.). וי"ל 'גדול המעשה', שמצרף אחרים עמו, מן העושה' כל המצוה לבדו (מהרש"א ויעב"ץ כתבו באו"א).

קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי: מהו 'לו' (רמב"ם לא גרס) וי"ל רק כשלומד 'לו', שמתעצמת ומתאחדת עמו 'תורה' דיליה שנא' 'בתורתו יהגה' (קדושין לג:). קונה לו דרגה בעוה"ב 'כל צדיק נותנין לו מדור לפי כבודו' (שבת קנב). יתר על חלק ציבורי שכל ישראל יורש, כדלעיל 'כל ישראל'.

ט ריב"ז קיבל מהלל ומשמאי, ה"ה או' אם למדת תו' הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. ה' תלמידים היו לו לריב"ז ואלו הן ר"א בן הורקנוס, ריב"ח, ר"י הכהן, ר"ש בן נתנאל, ור"א בן ערך. ה"ה מונה שבחן: אליעזר ב"ה בור סיד שאינו מאבד טפה יהושע ב"ח אשרי יולדתו; יוסי הכהן חסיד; שמעון בן נתנאל ירא חטא; אב"ע מעיין המתגבר.

כנ"ל, שעיקר עסקו 'מתלמידי יותר מכולם', והם עוררוהו.

אל תחזיק.. לעצמך לא יתגאה, שהתורה אינה שלו (מד"ש). הרי רב מוחל כבודו ש'תורה שלו שנא' ובתורתו' (קדו' לב:)? וי"ל שאף שקונה התורה כשלו, יעבוד כ'אומן בעבידתיה טריד', ולא ירגיש הנאה פרטית. (כ'נהנה מדברי תורה', פ"ד)

וצ"ע איך 'תורה שלו', הרי מחדש בתורה כאומן שאינו קונה בשבח כלי. וחייב ללמוד כל היום כ'פועל שא"ל רבו עשה עמי מלאכה היום מציאתו של בע"ב' (ב"מ י.) שאסור להנות מכתר תורה? וצ"ע אי ת"ח חייב בכבוד עצמו, שרק מלך 'לא ירום לבבו מאחי' שמלכותו מה' (רמב"ם מלכים ספ"ב)?

היו לו לריב"ז: מד"ש דייק 'לו', שאלו חשובים מיוחדים מהרבה תלמידים. וברוך שאמר מביא דוגמאות מש"ס. אבל 'לו' שיגרת לשון: 'אין מקרבי'ן לו לאדם...אין עומדים לו לאדם בשעת דחקו' (מ"ד): 'אוי להם לבריות' (פ"ו), 'אין מלוין לו לאדם', 'א"א לו לאדם חטא שיזכה חבר'ך' (שבת ד). 'אוי לו לדור' (ברכות כז.), 'אומרים לו לנחש' (בגמ' דייקו

עד ריב"ז קבלו זוגות מזוגות, אבל ריב"ז משמונים תלמידי הלל (ב"ב קלד.) אין לו זוג, -היחיד שקיבל משני רבותיו.

ולפלא, שכשהדורות מתמעטין, נתרבו ה' בתלמידי ריב"ז, שריב"ז דרש בצל היכל לריבוי תלמידים (פסחים כז:). אבל אחר החורבן נשתיירו רק א' מעיר 'עיני עוללה לנפשי...אלף תלמידים' (ב"ק פג.). וכשנתמעטו עסק ריב"ז להעמיד תלמידים הרבה. נאה דורש ומקיים להפיץ תורה: 'אל תחזיק טובה לעצמך' שמ' שנה עסק בפרקמטיא, יש לו ק' זוז רוצה ר', 'זבון וזבין תגרא אקרי' (ב"מ מ:)?! והניח יותר מזוג תלמידים, שלמד מ' שנה (סנ' מא.) ע"מ ללמד מ' שנה.

ודי לריב"ז במשנתו במאמר א', ותלמידיו אמרו ג', שבמ' שנותיו האחרונים לימד ריב"ז יותר מ'למד' לעצמו. ואכן, דברי תלמידיו בשק"ט ב'צאו וראו איזוהי כו' כדבריו.

ולכן 'כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות' (ברכות כח:). התחיל לבכות רק כשנכנסו, לא לפני זה, מיראת 'איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי? אלא

חברין קיימוה ביד'

ואף שהכריע ראב"ע כל חבריו, לסוף הצטרך שחבריו יחזירו תלמודו. (למהרש"א אמר ראב"ע לריב"ז 'תרשיני לומר לפניך דבר א' שלימדנתי' (חגיגה יד:) כששכח תלמודו. אבל הרי ראב"ע הלך לדיומסס אחר שנפטר ריב"ז (קה"ר ז, טו))

ואולי מחלוקת 'שבשטא על על', או 'שבשטא ממילא נפקא' (ב"ב כא.) תלוי ב'בור שאין מאבד טפה' או 'מעין המתגבר' והראו לראב"ע כשחסר מעלת 'נהר שאינו פוסק', שפסק לימודו, חסר גם 'מעין המתגבר'.

יש דורשין לשבח

והבית ישראל (פ' החודש) דורש לשבח שראב"ע הלך שם לדיומסס להחזירם בתשובה, שידע להשיב לאפיקורס (קשה) ש'ישראל פקד טפי' (סנה' לז:), ואף שנפל לשעה, כל זה שוה לו לזכות הרבים. ורמזו משמים שגם כש'חרש לבם' באמת 'החודש לכם' להתחדש בתשובה. וחבריו חששו נלקרב רחוקים, אבל 'ראב"ע מכריע כל חכמי ישראל'.

צריך שניהם: ארכו כהקפיו

'לא יעשה ס'ת ארכו יתר על הקפו ולא הקפו יתר על ארכו' (ב"ב י.) לכאן מהו המעלה, עד שטרך רב הונא בע' ס'ת? ואם ליופי ס'ת, הלא מדת הקפיו 'לא משתער' (ב"מ כח.)? וי"מ 'ארכו כהקפיו' לייפוי הכתב במדה ביוניות, ולא מעכב. אבל יאמר בחיוב: 'עושה ס'ת ארכו כהקפיו'? ולמה ירצה אדם להגדיל הקפו מארכו? וי"ל ש'ארכו כהקפיו' רמז ל'סיני ועוקר הרים' (הור' יד:). (א) ארכו- עיון רק בעמוד א' בלי שאר העמודים. (ב) הקפיו- בקיאות מקיפה בכה"ת, בלי עמק בענין א'. ולא ראי זה כראי זה, וצריך הקפו כארכו, ש'ראב"ה' (בור סוד-בק) וראב"ע (מעין מתגבר-חריף) שניהם מכריעים כולם'.

מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע

'מנין למחליף דברי ר"א בדברי רבי יהושע, ודברי ר"י בדברי ר"א... עובר בלא תעשה' ת"ל לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים' (ספרי דברים יט, יד), שלבד מעלת קנין תורה שצריך תמיד לומר דבר בשם אומרו, יש איסור מיוחד להחליף דברי רבי אליעזר בר"י, ולכן עלינו לברר גירסות הפוכות במחלוקת תנאים אלו בעיקר כוונת מצוות סוכה.

'בסוכות הושבת'

דהנה נחלקו תנאים בפירוש 'כי בסוכות הושבתי אתכם בצאתכם ממצרים' (ויקרא כג, מג) 'אמר ר"א בסוכות אלו ענני כבוד, רבי עקיבא אומר: סוכות ממש' (סוכה יא:),

אבל בברייתא תר"כ ובמכילתא (בא) מוחלפת השיטה ובש"ת תורת חסד סי' ל"ה דן באריכות, ומסיק כמה נפקותות להלכה בין שני הפירושים, וגם משתדל להביא כמה ראיות לגירסת התורה כהנים, נגד גירסת הש"ס,

ובזה רוצה ליישב למה נקטינן בזה כרבי אליעזר, שבסוכות הושבתי- ענני הכבוד, וכפרש"י, הלא רבי אליעזר שמות?

אבל לפי ביאורינו לקמן ביסוד מחלוקתם, אדרבא, עולה יפה גירסת הש"ס, שרבי אליעזר הוא האומר ענני הכבוד.

(וכביאורנו (הגש"פ) שפסק רמב"ם אכילת פסח עד חצות כר"א נגד ר"ע, שר"א רבו, ומצדו, לא נתנדה, שאין לו אלא דברי ריב"ז, שמכריע כל חכמי ישראל).

'מן השמים יוכיחו'

וב'מרבה לספר' ביארתי שמחלוקת ר"א ור"י בש"ס כגובה שמים על הארץ, שר"א 'שמיים' הסתכל על כל דבר מצד הרוחניות שבו, עילאה גבר, וכבוד שמים עדיף, אבל לר"י תתאה גבר, העיקר לעשות דירה לו ית' בתחתונים.

'מהרנה לו- מדעתו' (כתוב' מ.). ושפ"א דייק לאסור לו לאדם שיהנה מעוה"ז' (ברכות לה.). ונחלקו רש"י ורמב"ן אי לדייק 'לך לך' להנאתך, וישלח לך אנשים- לדעתך, או רק כל' עברו לכם נחל זרד'.

ריב"ז: 'משמת ריב"ז בטל זיו החכמה' (סוטה מט.) פרש"י 'לא ידענא מאי היא' (ובאר שבע נדחק). ואולי כמשנתנו, שהאיר ריב"ז זיוו על תלמידיו- 'לא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא' (סוכה כח) שפתח להם דרך חכמה.

ואלו הן: כאן 'ואלו הן', וה' קניני ..ואלו הן' (סוף פ"ו). אבל לא ב' נסים בבהמ"ק' (פ"ה) 'ז' דברים בגולם', ו'ארבעה'?

ואולי 'אלו הן' כשהמספר מדויק, 'תני תנא אלו, ואת אמרת תנא ושייר' (קדושין מ.) (ביומא כא.דייקו י' נסים בבהמ"ק). אבל לתוס' (ב"ק ב.) 'איכא דוכתי דתני הן ואיכא דוכתא דלא תני הן'.

ובמשנתנו י"ל 'אלו' למעוטי ר"ט תלמיד ריב"ז. ואולי צעיר מר"א ור"י. וחמשה שעוסקים בתורה' יש מעלת 'אגודתו על ארץ יסדה' (פ"ג, ג), ות"ט הק' (ציין ברעק"א) למה לא מנה ר"ע תלמיד ריב"ז (סוטה פ"ה מ"ב) (שודאי היה ר"ע מצויין)?

ואולי רק ה' תלמידים הצטיינו להחכים רבם 'מתלמידי יותר מכולן', שריב"ז למד מהם 'דרך טובה' ו'רואה אני דברי כו'. ואולי לכן לא נמנו תלמידי ריב"ז כתלמידי שאר דורות, 'ראב"ה וריב"ח.. קבלו מריב"ז, כ'ריב"ז קבל מהלל ושמאי', ו'הלל ושמאי קבלו מהם', אלא: 'ה' תלמידים היו לריב"ז'. שסתם תלמיד שואל ורב משיב, וכאן גם ריב"ז קבל מהם.

ובהגש"פ: 'אלו י' מכות..ואלו הן', למעוטי 'עברה וזעם גו' (תהלים עח, מ) שהם רק ד' וה' במכה עצמה כריה"ג ור"ע. ויר"ג או' כל שלא.. ג' דברים אלו..ואלו הן', למה כופל 'אלו'?

ראב"ע: אעקור תלמודיה..בעא למקרי החדש הזה לכם קרי החדש היה לכם, בעו רבנן רחמי והדר תלמודי' (שבת קמו:). הרי שכח רק תלמודו, ולא שכח לקרוא, ש"כי קם למקרי בספרא' הרי קרא 'וידרב ה' אל משה גו' בלי טעות? ומהרש"א פי' ש'החודש הזה' התחלת מצוה ראשונה.

כמה פירושים בטעותו

ורע"א ציין לס' קרנים וחת"ס מאריז"ל ש'ריב' מלאך שכחה. ועיון יעקב כ' גמטריא טעותו קפ"א 'קפאו תהומות' לב כאבן. ובממעיני הישועה (להרב הירשהארן, רב ראשי דמאנטריאל) מקשר 'חרש לבם' למדת ראב"ע 'לב טוב שידבק בה האדם'.

חידוש מעין המתגבר

וי"ל שאין טעות 'החדש הזה' מקרה, אלא כ'אוי לבריות מעלבונה של תורה' (פ"ו), התעוררות הרהורי תשובה מלמע' (בעש"ט) שבאו לו בקריאת פ' בא או החודש, שיש במילים אלו מסר תוכני לסיבת הטעות..תכונת ראב"ע ש'שיחת חולין צריכה לימוד' (סוכה כא:),

שראב"ע הצטיין ב'החדש...לכם', כח האדם לחדש חדשים ולקבוע מועדות, שלא די במה שקיבל מרבו כראב"ה 'בור שאינו מאבד טפה', אלא התגבר בכח עצמו 'לכם' כמעין.

אבל 'אגב חורפא שבשטא' (ב"ב כא.) שנשתרברב כח חדושו כתלמיד שמטהר כו' (סנה' יז.), ו'מיא דיומסס' רמז למעין לעו"ז, ונהפך לו ה"א הידיעה לה"א התמיהה כ'בצק החרש' (פסחים פ"ג מ"ב), שר"י כזה בניצוצי אור לה"רן מרגליות.

וטעותו הפך אותיות 'רבי' שראב"ה 'לא אמר מה שלא שמע מרבו' (סוכ' כח.) ל'ריב' 'חולק על ישיבתו של רבו' (בר' כז:).

והגור"א תולה חילוק אשכנזים וספרדים בסליחות, שלר"א בכ"ה באלול נברא העולם מתחילים ביום א' לפני ר"ה (באורי הגור"א או"ח תקפא סק"ח)

'ההורג כינה בשבת'

ולכן לרבי אליעזר: 'ההורג כינה בשבת, כהורג גמל' (שבת יג. קז:), שרק לעיני אדם למטה נראה חילוק בין בריאה גדולה כגמל, לכינה קטנה שצריכים לבדוקה לאור הנר (שבת יא.) אבל לגבי ה' 'השוה ומשוה, קטן וגדול'.

'קנין אשה מן השמים'

וזיקת יבמה מה"ת לר"א, שמפר נדריה (נדרים עד.) מק"ו, שקנין משמים חזק מקנין עצמו, נגד ר"י שקנין אדם עדיף.

וכן נחלקו ר"א ורבנן במגרש אשתו חוץ מפלוני, שר"א לומד מכהונה דהוי גט. שר"א מביט מלמעלה למטה, ללמוד מכהן לכל ישראל. אבל לרבנן אסור כהונה שאני' (גיטין פב:).

'עולת תמיד העשויה בהר סיני'

ור"י פי' 'זיסע משה את ישראל מים סוף' כפשוטו, שנסעו על פי משה, אבל ר"א מוציא הכתוב מפשוטו, שגם משה היה 'על פי ה' מפי הגבורה (מכילתא, שמות טו, כב).

וכן נחלקו אם מתנדב אדם אשם תלוי כל יום (כריתות פ"ו) שלר"א ידיעת ה' נק' ידיעה, או צריך דעת האדם למטה.

ו'עולת תמיד העשויה בהר סיני': לר"א 'מעשיה נכתבו בסיני והיא עצמה לא קרבה' (שענינה בשמים נחשב כ'עשויה בהר סיני'), אבל לר"ע 'היא עצמה קרבה' (חגיגה ו.).

ונחלקו בעניני שמים וארץ, שלרבי אליעזר חמה הולכת למעלה מהרקיע, ולר"י למטה מן הארץ (פסחים צח:).

'זיסע משה' פי' רבי יהושע שאף שכל שאר המסעות ע"פ הגבורה, זו היתה ע"י משה, אבל לר"א אף זו מפי הגבורה.

ויובן מחלקותם (ר"ה לב. שנדחקו האור שמח ומרומי שדה) שלר"א 'שבתון' קדושת היום בתפלה, ולר"ע לאסור מלאכה.

מתלמידי בית שמאי

ור"א כרבותי, שר"א מתלמידי בית שמאי' (שבת קל:). האומרים: 'שמים נבראו תחילה, ואחר כך ארץ' (חגיגה יב:).

ומצינו שכענין זה נחלקו ב"ש וב"ה בסוכה ישנה, שביט שמאי אומרים שסוכה כשרה רק אם נעשית לשם מצוה, אבל ב"ה אומרים שגם עשיית סוכה סתם לצורך האדם, פועל שחל שם שמים על עצי הסוכה, כשם שחל על החג.

שיטת רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם

אבל איפכא שמעינן להו, 'רא"א בתשרי נברא העולם, ר"א בניסן נברא העולם' (ר"ה ט.), והרי בתשרי עבודתנו ממטה למעל, וניסן נסים מלמעל, והיחכן ר"א בתשרי, ור"י בניסן?

סוף מעשה במחשבה תחילה

וי"ל לפיר"ת (ר"ה כז.) בזה, שאלו ואלו דא"ת, אלא שבתשרי עלה העולם במחשבתו ית' לבראו, אבל לפועל נברא בניסן.

וזה מתאים לדברינו, שר"א חושב לפי מה שעלה במחשבתו ית', ברוחניות למעלה בשמים. אבל ר"י מדגיש בריאת ניסן, כשנברא עוה"ז הגשמי (וראה לקר"ש חט"ז ע' 483 הע' 20).

פנים לכאן ולכאן

אבל קשה מדברי רבינו (מיוסד על מאמר הצ"צ ד"ה החודש הזה לכם), שלר"א בתשרי נברא העולם, שתשרי עבודת התחתונים למטה, ולר"י בניסן, שהעיקר כח גילוי ה' מלמעל

ומתאים לשיטתם במחלוקת תנורו של עכנאי, שסמך על נפלאות למע' מטבע, ואמר 'מן השמים יוכיחו', ויצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו'. אבל רבי יהושע ענה כנגדו: 'לא בשמים היא' (ב"מ נט:).

תשובה וגאולה

וכן נחלקו ר"א ור"י בגאולת ישראל (סנהדרין צז:), שלר"א צריך שיגיעו ישראל לתשובה עלאה, כמ"ש המפרשים, אבל לרבי יהושע מספיק שישובו ישראל גם בתשובה תתאה, תשובה מיראה, שמעמיד עליהם ח"ו מלך קשה כהמן.

שמחת יר"ט

וכן שיטת ר"א ששמחה היותר נעלית ביר"ט בלימוד תורה ושמחה רוחנית, לא אכילה ושתייה גשמיים, עד שגער ר"א בתלמידים ש'מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה', אבל לרבי יהושע: 'חלקהו, חציו לה' וחציו לכם' (ביצה טו:).

אין לו לאדם ביר"ט אלא יושב ושונה

שר"א הסתכל על הכל באופן 'יחודא עילאה', ובבחינה נעלית זו, צריך שיהא כל כולו לה', ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו, שהאחדות צריכה להיות טהורה מכל תערובת זר, ולא יהיה שום דבר חוצץ ביניהם, להפריד בין הדברים.

שיטת רבי יהושע: 'חלקהו, חציו לה' וחציו לכם'

אבל ר"י לשיטתו, 'חלקהו, חציו לה' וחציו לכם', שעובד ה' במדריגת 'יחודא תתאה', שמצד עניני ארציות לא ימלט שלא יתערב שם גם דבר אחר ומחשבת חוץ בתוכם.

ולהעיר מלשונו של ר"א בפרקי רבי אליעזר פל"ג: כתיב ויזרע יצחק בארץ ההוא, רבי אליעזר אומר וכי יצחק זרע דגן (ח"ו)? אלא לקח כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים'.

'משמרות ברקיע'

ויומתקו דברי ר"א הראשונים (ברכות פ"א מ"א): 'רא"א עד סוף האשמורה, ושאלו בגמ' למה לא פירש הזמן? קמ"ל 'איכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא'.

ויובן בזה זהירות רבי אליעזר ש'לא אמר מעולם דבר שלא שמע מרבו...שהחולק על רבו (ש'מורא רבן כמורא שמים') גורם לשכינה שתסתלק מישאל' (ברכות כז:).

והרי לפנינו כמה מהלכות ר"א בהדגשתו עניני שמים ממעל, לעומת חבריו הסוברים שתתא גבר, על הארץ מתחת.

זמן אכילת פסח

והנה ידוע מחלוקתם בדין סוף זמן אכילת פסח: ר"א אומר עד חצות, ורבי יהושע אומר עד שיעלה עמוד השחר.

וטעם ר"א (ברכות ט.), שהתחילה הגאולה לישראל בחצות הלילה כשנגלה עליהם הקב"ה, שלמעלה אין כח חסר פועל, אלא שבעולם הזה בפועל לא יצאו ישראל אלא ביום. אבל לרבי יהושע זמן הגאולה הוא גמר הענין למטה מ' טפחים.

נוסח התפלה

ולר"א מזכיר גבורות גשמים ביום א' של חג (תענית ב.) להזכיר למעלה, אף שלמטה עדיף שירד מטר אחר סוכות.

ונחלקו בתפלה קצרה, לר"א: 'עשה רצונך בשמים ממעל', ורבי יהושע אומר: 'שעה שועת עמך ישראל' (ברכות כט:).

וכן דעת ר"א ש'אין דנים דברי סופרים מד"ת', שדברי תורה מן השמים נעלים יותר מדברי סופרים שבידי אדם למטה, אבל רבי יהושע סובר דנים (ידים פ"ג מ"ב, וראה נדה ז:).

ואציין כמה מקורות שמבארים המחלוקת לכאן ולכאן:

אורות פנימים ומקיפים

וז"ל מאמרי אדה"ז (תקס"ג ע' כ): 'תנור עכנאי שטיהרה ר"א מפני ששורש נשמתו מן המקיפים, והשיג חכמת התורה איך שהיא בכתר בהרחבה גדולה, לכך טיהרה, אבל נשמת ר"י למט, השיגה איך שמתלבשת בבחי' אר"פ שהיא מצומצמת כנ"ל, לכך טימאה, ואף שהעידה ב"ק משמים מן המקיפים, כר"א, אמר ר"י אין משגיחים בב"ק, כי לא בשמים היא, שנשפלה בבחי' הלבשה באור פנימי בכלים, ואף שלמע' בשמים שהוא המקיף שם היא טהורה ששם החכמה היא בהרחבה ובהפשטות, אעפ"כ צריכים לפסוק איך שנמשכה אלינו בבחי' צמצום הלבשה בבחי' א"פ, וכאן היא טמאה, וד"ל (כדכתיב ויט שמים וירד כו', פי' שמים הם המקיפים הטה שירד ויתלבש בבחי' אר"פ וד"ל), וזהו טעם אחרי רבים להטות, שאף שיש נשמות יחידים ששרשם מהמקיפים אין מורים כ"א כדעת הרבים.. שצריך להורות כפי שנמשכה התו' אלינו כפי הדור שמקבלים ומשיגים אותה ואיך שהשפעת החכ' מתלבשת מתלבשת ביצי' בנר"נ של כנס"י ששורה בכבדא ולבא ומוחא וד"ל, והוא כשהרבים שרש נשמותיהם מאר"פ ומשיגים התו' איך שמלוּבש בבחי' א"פ. מורים להלכה כמותם ואף שהיחידים משיגים אותה איך שהיא בהמקיפים אין הלכה כמותם כ"א כהרבים, שלא בשמים היא כ"א צריכים להורות כפי קבלת רוב הדור איך שהשפעת החכ' יורד אליהם ואיך הם מקבלים וד"ל, ולכן אמר ר"י אין משגיחים בב"ק אף שלמע' בהמקיף טהורה אעפ"כ...טמאה ומורין כן להלכה, שלא בשמים היא וד"ל.

מהר"ל

וז"ל מהר"ל ח"א: 'מחל' התנאים בניסן ותשרי עמוק מאד, אלו ב' החדשים עיקר חדשי השנה.. ב' אברים.. הלב והראש וכנגד ב' אלו ניסן ותשרי, כי תשרי דומה לראש.. אמנם ניסן כנגד הלב... כי חכמים אלה ר"א ור"י במדר' פליגי היכן החכמה מצויה ר"א בראש, ור"י בלב..'

וכ"כ קדושת לוי שלר"א התעוררות שמים עיקר, אבל לר"י אשרי יולדתו.

זכאי בדיני שמים

ודברי יואל (שמיני ע' רמ) מבאר הישמח משה (כי תשא), שאף שבכל דין הלכה כר"י, אבל בעניני שמים הלכה כר"א.

'אין לך דבר שאין לו מקום'

וז"ל מלב"ם (ארץ חמדה, פרה): 'דע הקדמה נפלאה נמצאת באמתחת חכמי האמת, שברוב מקומות אין הלכה ב"ש לא מפני קוטן מעלתם, שאדרבא מעלת ב"ש גדול מבה"ה...אך מגודל מעלתם שנפשמ ממקום גבוה על גבוה וכל עסקם תורת אצילות, ובעוה"ז א"א להתנהג ע"פ הנהגה גבוה זו, ובעוה"ז אין הלכה כב"ש, אבל למע' פוסקים תמיד כב"ש...שדבריהם לפי ההנהגה העליונה... ולעתיד שיהי' גם עולם התחתון רוחני כעולם העליון יפסקו גם למטה כב"ש.

...ויש לפרש בזה...אין לך דבר שאין לו מקום...אף שבעולם התחתון אין הלכה כמותם, יש להם מקום הרוחני...ויובן מעשה תנורו של עכנאי..שהיה מתלמיד ב"ש, ולמע' פוסקים הלכה כר"א...אמר הקב"ה נצחוני בני נצחוני בכפל נצחוני ל' נצחי, שאומרים שאני נצחי וגם התורה נצחיית ל'...ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחלה... דרגת 'ותחסרהו מעט מאלקים' ... שר"א נרמז ב'שם האחד אליעזר'.

בתחילה עלה במחשבה

והחיד"א (ראש דוד פ' נצח"י) מאריך בזה. ובס' אמת ליעקב לר"א מסדיגורא (בן הצדיק מרוז"ן): מתחילה עלה בדעתו לברוא העולם במדה"ד, זהו עולמו של ר"א שנברא בתשרי, ולסוף שיתף בו מדת החכמים, עולמו של ר"י שבניסן.

אבל בהגדת יד מצרים להר"א חבר כתב להיפך, שר"א מדבר בגשמיות העולם, ורבי יהושע מדבר בעולם הרוחני.

ב' ראשית

ואוה"ח (ברא' א, א סי' טז) כ' ב'ראשית רמז לב' שיטות בתשרי ובניסן נברא העולם, שתחילה חשב לברוא ואח"כ הוציא מחשבתו לפועל, נוכל לומר כי בניסן חשב ובתשרי יצא לפועל, או להיפך'.

'איל אחר'

ותו"ש (וירא כב, יג) מביא: 'וירא והנה איל, ר"א אומר מן ההרים בא, שהיה רועה שם, ר"א מלאך הביאו מג'ע ותחת עת החיים היה רועה.. ואימתי ניתן בג'ע ביה"ש של שימ"ב' (ילקו"ש קא) ובהערות כתב: 'דעת ר"א באבות כרבי יהושע'

ובקובץ מזמור לתודה (ח"ב ע' 154 א"מ נחמנסון) מתאם שיטות ר"א ור"י אי כוונת ה' או אברהם עיקר, לדין קרבן..

רבי יוסי הכהן: ימנה רבי יוסי לפני ראב"ה (אם הי' לוי, או לפני רבי יהושע) שמצוה 'לפתוח ראשון' בכהן? ולתוס' (מגילה כח.) רק רבי פרידא נזהר מלקרוא לפני כהן, ואחרים לא הקפידו. גם תרצו, שרק בציבור יש לכבד כהן.

מונה שבחם: מה נוגע לנו פרטיות בינו לבין תלמידיו? ושד"ח (כ' כלל קנז ס"ה) למד מזה לכבד חכם בתוארי כבוד. ומשל 'כף מאזנים' אינו מוחשי לשקול אנשים (ואהרן הניף הלוים בקרש) ויאמר: 'שקול כנגד כולם?' ולמה כופל רואה כו' דבריו מדבריהם, שבכלל דבריו דברים-היינו הך?

וכשאמר 'רואה אני דבריו מדבריהם' מבזה השאר ו'אל תהי בז לכל אדם', ו'יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך', ו'אל ישנה בן בין הבנים-בניך אלו התלמידים'?

ואין לשבח חכם בפני אחר 'כל יום אתה מחבב דברי לפני ר"י' (פסחים ק., שד"ח ח"ג ע' תרס"ח כלל פו ערך שבח).

ו"ל שאדרבא זהו שריב"ז ש'לא הניח דבר גדול ודבר קטן' (ב"ב קלד.) מלמדנו שלא נתרשם רק מהגדול, אלא לייקר גם הפשוט ביחס לראב"ע העולה עליהם בחכמתו, 'מונה שבח' (לא 'מספר שבח') שכל א' כדבר שבמנין וחשוב שאינו בטל לעולם (כ"כ היה מונה' יומא נה.) שלא יטעה בהזאות.

והרי גם אחר דברי ריב"ז: 'רואה אני דברי ראב"ע מדבריהם', חזר כל א' על דבריו ב'איזו דרך רעה'. ולכאור', איך העיזו להחזיק דעתם נגד רבם, גם ראב"ה שאמר: 'החולק על ישיבתו של רבו גורם לשכינה שתסתלק' (ברכות כז:)? (למחזור ויטרי שאל ריב"ז שניהם בפעם אחת).

וע"כ שלא רצה ריב"ז לבטל דבריהם, אלא מנה כאורא.

ויש לדחוק 'רואה אני דבריו מדבריהם': שצריך לדעת תחלה מדות חבריו כדי להבין דברי ראב"ע, כלומר 'רואה אני דברי ראב"ע ע"י דבריהם' שנכללים 'בכלל מאתים מנה' בדבריו, שמאתים מתהווים משני מנה, שהכלל צריך לפרט, 'מינאי ומינך תסתיים שמעתתא' (פסחים פח.).

ואף שתכונת ריב"ז הפרטית נוטה למדת ראב"ע, אינו פסק כלולם, והרשות נתונה לכל תלמיד לפי ראות עיניו, שצריך 'תפארת לעושיה', לא רק 'תפארת מן האדם', כריש פירקין.

כ'אל מול פני המנורה יאירו ז' הנרות', הרי 'ששת הנרות?' שגם האמצעי יכוון כלפי אמצע, לא לחשוב שהכל פונים לו.

מהוריו יותר מרבו. ור"י נ'טפל לפרושי...אין גוזרים גזרה על הציבור אלא אם יכולים' (ב"ב ס:). ו'אשרי' שעוסק בגמ"ח גם 'הבריות' אומרות: 'אשרי אביו שלמדו תורה'.

לא בשמים היא'

פסוק זה (דב' ל"ב) הכריע מחל' תנורו של עכנאי' (ב"מ נט:). שאף שהכריזה בת קול 'מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו' ענה ר"י: 'תורה לא בשמים'. וז"ל הרמב"ם (הקדמת פיה"מ א) דע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה.

ורבו הקושיות: למה הלכה כב"ה ע"פ בת קול (ערו' ו: יג)? ומעיני החכמה הק' הרי ב"ק סותר עצמו, שר"א שמותי מב"ש? גם הק', וכי כיוזב"ק, הרי 'לא איש א-ל ויזוב', ודובר שקרים לא יכון לנגד עיני? (והחינוך (תצו) כ' אכן האמת נעדרת, רק תורה על הרוב תדבר)

גם הק' שידע ה' שתורה לא בשמים? ור"ן תי' שבא לנסותם. וי"מ שהי' רק חלום. אבל כותלי בהמ"ד יוכיחו שעדין מטיין? גם הקשו, איך נפסוק ע"פ גילויי אליהו הנביא, בשלמא 'מונח עד שיבוא אליהו' (ב"מ לז). בירור המציאות (כחילוק ברכ"י) כ'אם יבוא אליהו ויאמר אם פסקה' (שבת קח). ואולי 'הני שב שמעתתא...לאו אליהו אמרינהו' (ערו' מג). אבל איך יפתור 'תיקו' ר"ת תשבי יתרץ קושיות ואבעיות?

ובהקדמת שו"ת מן השמים מביא הלכות משמים, והופיע ב"ק בבית דינו של שם, שמואל, ושלמה (מכות כג:)?

והחיד"א תי' ששומעים לב"ק רק כשאין דין בארץ, כ'וישאל דוד בה', הרי שמואל ובית דינו קיים' (ערו' מה).

ואו"ש (יסוה"ת פ"ט נ"ד) מחלק שאין משגיחין בב"ק שהלכה כפלוגי (כב"ה) לב"ק שהלכה זו כפלוגי (תנור של עכנאי). והרי אמרה ב"ק: 'מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכ"מ'?

וי"מ שנא' 'לא בשמים היא...כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך' הא כשאין קרוב בפיך ולבבך, סומך על שמים.

אבל ק' ששאלו ליהושע שאל בשמים הלכות ששכחו באבל משה ענה: 'לא בשמים' (תמורה טז). אף שלא הי' בידם?

ואולי י"ל הטעם ש'אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו' (פ"ב), שאין עצם מקורו משמים פוסלו, רק אם תוכן הקול בא מהשקפה שמיימית המנגד להקשפה ארציית, כמלאכים שטענו 'תנה הודך על השמים' (שבת פח:). ואולי זהו כוונת תוס' שהבת קול סייע לרוב של ב"ה, אבל לא בתנור עכנאי.

וכמעשה שהיה, שדיעות ר"א היו דרגות שמיימית, כביאורו בהגדה, ובדברי יואל (שמיני ע' רמ) מבאר הישמח משה דבשמים ק"ל כר"א, ולכן נחלקו עליו חכמי ישראל.

וכהסבר רבינו ב'אם אינם נביאים, בני נביאים הם', לפסוק הלכה ע"פ נביא כשהנבואה מיושבת בשכלו האנושי.

ולפ"ז אי פסק ב"ק כב"ש דמחדדי ברוב איכותי ורוחני, לא היו משגיחין בב"ק כזה, רק כשפסק כב"ה, שארץ קדמה.

וחת"ס (או"ח רח) כ' שלא פסקו טהור כרבה בר נחמני ששעה לפני מיתתו קרוב לשמים, כר"א: 'שוב יום א' לפני'.

דיוק ב' שנים ומחצה? ובירושלמי, היתה ב"ק ביבנה? נוח לאדם', הרי לא נברא? ולמה נמנו שלילי סור מרע כב"ש? ומהו 'עכשיו שנברא'? פיוט מנויה וגמורה, מהרש"א נמנו מנין עשין ול"ת, י"ל חזקת ג' שנים שסופה מתקיימת.

ולהמחיש זה, הדגים ריב"ז א' למשל שלא ראי זה כראי זה, שראב"ה מכריעם בבקיות, אבל ראב"ע מכריעם בחריפות, 'כלם מקבלים עומ"ש זה מזה'. שאף שנחלקו בסיני ועוקר הרים, בקיות או חריפות, שקולים הם, שלא נחלקו אבא שאול ות"ק, אלא זה מכריעם בענינו וזה בענינו (ת"ט).

וראב"ה בראש, וראב"ע בסוף ללמד על הכלל, שאר תלמידיו (התוועדויות תשמ"ב ח"ד ע' 1976). ובפועל נצטרכו למדה הפכית-ראב"ה גבר מעצמו כמעין נגד אביו ע"ה. וראב"ע בזקנותו אבד כח חדוש והוצרך לקבל מחבריו (שבת קמו:).

לא יוכל לבכר בן האהובה: יעקב העביר בכורה מראובן שחילל יצועיו (ספורנו ודע"ז בראשית ל, יד ואילך) וקשה: 'לא תהיו בי עבדורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא', ולרמב"ם אפי' אין נוהג כשורה ואין מכבדו, וראובן יכול לטעון שלא שנואה? (בעמודיה שבעה כ' מהאר"י, שבלבול יצועי יעקב מנעו מלהוליד נשמות אפרים ומנשה, חלק בכורה שנתנה ליוסף).

ותו"ת יישב להרמב"ן שאסור רק 'על פני' בחיי הבכור, לא אחר מותו (אבל קצוה"ח ממורי"ט גם אחר מיתה, והחכמת שלמה (רפא ס"ח) הקשה משאלת 'יכיר למה ל'?' גם הקשו מ'ויקם אברהם מעל פני מתו' שנקרא 'פני' במותו).

ויעקב שכל ידידו במנשה ש'אחיו הקטן יגדל ממנו', פי' רא"ם שלא עבר א'לא יוכל לבכר' שאין נפקותא לחלק ארץ, רק לדגל, ויעקב לא חשש אז ל'אל ישנה אדם בן בין הבנים', לפני ש'נתגלגלו למצרים', שרק אחר מעשה למדו לזהר.

בור סוד שאינו מאבד טפה: 'אבעיא להו 'הסומך כותלו לבור חבירו, סד בסיד ומרחיק ג"ט, או די סיד' (ב"ב יט:).

והסתפק ב"י (חו"מ קנה) אם השאלה רק בבור שצריך ג' טפחים דמרפה ארעא, והסיד למנוע לחלוחית, או גם בגפת וזבל דלא מרפה ארעא, וצריך ג"ט למנוע לחות המלח. והאחרונים החמירו שצריך שניהם. וממשנתנו משמע קצת שרק הסיד שומר שלא יאבד טפה, בלי ג' טפחים.

ואולי יש לחלק בין בור מים (בב"ב שם, או יין- כסוף ע"ז), לחריפות מלח וגפת שמבצבץ יותר וצריך שימור יותר.

אינו מאבד טיפה: 'לא אמר דבר שלא שמע מרבו' (יומא סו. סוכה כח). וכן חטא בני אהרן ש'הורו בפני רבן'. ולכא' 'אינו מאבד' חסר לו מעין המתגבר, והק' שפ"א שמצינו ר"א הרבה בש"ס בדעת עצמו? וכן במשנתנו אומר ג' דברים? ותי' שפ"א רק בחיי רבו, ובמשנתנו, קיים מאמר רבו 'צאו וראו', אבל צ"ע לשון 'וכן היה ר"א תלמידו נוהג אחריו'.

אשרי יולדתו: הרי אמר ריב"ז 'אשרי יולדתכם' (חגיגה יד). גם לתלמידים אחרים, לא רק ר"י? ואין זה שבח רבי יהושע אלא זכות עריסתו בבהמ"ד של אמו 'שכר מביאיהם' (חגיגה ג), 'לא יתנאה בשל אבותיו' (סנה' כא:). והתקן עצמן ללמוד תורה שאינה ירושה לך? והרי הורי כל תנא מאושרים בו, גם הורקנוס שהדירו. וכל א' 'הבריות אומרים: אשרי אביו שלמדו תורה' (יומא פו:)?

וי"ל שר"י הצטיין במדתו 'חבר טוב', לא רק כשגדל, אלא אמו הקדימה לו 'חברותא' מנעוריו (אבל לראב"ה חסר 'בור סוד' בילדותו, שלא יכול לקבל מאביו, שהיה עם הארץ).

ע"ל שהאחרים למדו מרבים: בור סוד ומעין המתגבר, ו'רא חטא' תלוי ברבו, שלא בור ירא חטא, ו'לא עם הארץ חסיד'. אבל ר"י הצטיין בין אדם לחבירו, שאמר: 'חבר טוב' ו'שנאת הבריות', גמ"ח, לא בין אדם למקום כתורה ועבודה, שלמד

יב ה"ה או' אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, וראב"ה בכף שני' מכריע את כלם. אבא שאול או' משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואב"ה אף עמהם, ואב"ע בכף שני' מכריע את כולם. א"ל צאו וראו אזוהי דרך טובה שידבק בה האדם. רא"א עין טובה, רי"א חבר טוב; רי"א שכן טוב; רש"א הרואה את הנולד; רא"א לב טוב. א"ל רואה אני את דברי אב"ע מדבריהם. שבכלל דבריו דבריהם א"ל צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רא"א עין רעה; רי"א חבר רע; רי"א אומר שכן רע; רש"א הלוא ואינו משלם, אחד לזה מן האדם כלוה מן המקום שנא' לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן. רא"א לב רע. א"ל רואה אני דברי אב"ע מדבריהם שבכלל דבריו דבריהם.

שכן טוב: ר' יוסי לא מסתפק ב'חבר טוב' כר"י, רק 'שכן טוב' שנחלקו ב'הלך אחר רוב או אחר קרוב', גם נחלקו 'בפסח מצרים ולקח הוא ושכנו, לא בפסח דורות. רש"א אף פסח דורות לא יניח שכנו הקרוב לביתו לעשות פסח עם חברו, שטוב שכן קרוב מאח רחוק' (תוספ' פ"ח ה"ז).

ויש מעלת קירבת מקום, אבל דעת אדם קרובה לחברו. ומצינו שריב"ח (ערכין יא:) הלך לסייע ריב"ג בהגפת דלתות אף שהיה מן המשוררים. ומצינו שניהם: 'הרחק משכן רע' ואח"כ 'אל תתחבר לרשע' (פ"א), אבל 'שתצילני היום מחבר רע...ומשכן רע' (ברכות יז, נוסח ברכות השחר).

הרואה הנולד: לסימנא: 'נולד' נוטריקון 'נדרים דף ל', ששם ארז"ל 'נולד' לשעבר ולהבא משמע, ושניהם במשנתנו.

לב טוב: אם זהו רק נעים, למה 'בכלל דבריו דבריהם'? אלא לא רק שמכריח וכופה עצמו בפועל לעשות טוב 'בטל רצונך מפני רצוני', אלא מהפך לבו בעצם להיות טוב, ולכל שירצה יטהו (אתהפכא) 'עשה רצונך כרצוני', שלבו חלל בקרבו.

ודייק 'הוי שקוד', לא 'שוקד' כ'שוקד על דלתותי', שר"אב"ע שואף לדרגת 'בינוני המתפלל כל היום' (תניא פ"ג) שנעשה לו כטבע שני, 'מנפשיה כרע' (ירושלמי' ברכות פ"ב ה"ד).

לזה ואינו משלם: לא 'לא רואה הנולד' כסגנון חבריו דבר והפכו? ואין זה מדת חסידות, אלא חיוב ממון בהל' לזה ומלוה? ומהו 'לזה מן המקום'? ומה המקור ב'רחום וחונן'?

וי"ל שרשע חושב שמגיע לו הנאת העולם, 'יש לי רב' ולא מכיר טובה שרכושו אינו שלו אלא ה' 'החנוני מקיף והרוצה ללות ילוה' לא רואה הנולד שסופו ליתן דו"ח שיפרעו ממנו.

צאו וראו..שידבק' כ'דבק באשתו', לזה טוב מאשתו ולא משלמה 'ושימח אשתו' (רש"י דב' כד, ה) לא כמתרגם טועה.

ובלקו"ש (חל"א משפטים), מבאר ד' שומרין בעבודת ה', שחטא שואל שכל הנאה שלו ולא משלם כלום.

צאו וראו: רש"י ותוס' נחלקו בל' 'צא' בעירוב (שבת לד.). ואולי י"ל כאן כ'צאינה וראינה' לקבל פני החכמה. כ'יוצא אותו החוצה, צא מאצטגנינות שלך' (רש"י ברא' טו, ה).

ולהעיר מ'בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית' (ערכין ל: ב' וראה' יומא מט. סוטה לו. ועוד), ולשון 'תא שמע'.

ובפ' 'יוצא' לא רק 'פנה זה והדרה' (רש"י ויצא) אלא לא כאברהם לך לך ויצחק לא יצא לחו"ל, אבל עיקר ימי יעקב ובניו חו"ל. 'צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב'.

וכן יש לחלק מצוות יפת תואר, בן סורר כו' בפ' 'כי תצא', ממצות בכורים 'וענית ואמרת' בבהמ"ק בפ' 'כי תבוא'.

הוי גולה: אם לדור במקום תורה יקצר 'הוי דר במקום תורה' (פ"ו מ"ט)? ואם הכוונה שילך ללמוד, יאמר 'הלך אחר חכמים לישיבה' (סנה' לג:)? ולמה יחשוב ש'תבוא אחריו'?

ו'גולה' משמע שהעיקר שלא ישאר במקומו אלא ינוד. והרי יושב במקומו ולא גולה יפה לחכמה 'מיומא דגלינן כו'..שאנן מואב ובגולה לא הלך' (מגילה יב:)?

וי"ל לא גלות ממש למקום אחר גשמי, אלא 'צאו וראו' לא לעמוד במקומו נשען על בינתו אלא יעלה וישגשג, 'ת"ח אין להם מנוחה, מחיל אל חיל', כבעש"ט ב'לך לך. גלה ללמד אחרים (קה"ר ט, ח) גם כשיכול ללמוד במקומו יגלה (ש"ת חת"ס ט) מתוס' שבת ט: 'עץ שתול לא נטוע' (ע"ז יט.).

ו'צאו וראו מה עשה עכו"ם' (קד' לא). לא מעלה, ש'גדול מצווה' שם יצא משכונת ישראל לאשקלון. ולמגד"ח (ברכות יט.) 'נפק דק' לעיין במגלת סתרים, לא שייך כאן.

שידבק בה: 'דבק' אינו נדבק ל'דרך'? ואיך שאל רבי 'איזוהי דרך' בריש הפרק, שאלת ריב"ז? והלא 'שכן' 'חבר' אינן מדות אדם עצמו, אלא זולתו?

ויש לפרש לנשואין כ'דרך גבר בעלמה' (קדו' ב.) 'דבק באשתו' 'לעולם ידבק אדם בטובים שמשה נשא' (ב"ב קט:); ושואל, מה לבקש באשה, 'חבר' נפשי, או 'שכונת' בבית. ולרבי יוסי 'שכן טוב' לשיטתו 'ביתו זו אשתו' (שבת קיח:). ור"א ב"ע כאליעזר שבדק רבקה בבאר אם יש לה לב טוב'.

יצטער הלוח שאינו באמת רוצה לעזור.

ו"ל טעם איסור רבית, לא רק חסרון כסף ללוח, אלא שאינו מלווה מרצון טוב לעזור ללוח, רק להרווחת עצמו.

כבוד חברך חביב עליך כשלך ו"הי ממון חברך חביב עליך כשלך, משמע רק מדת חסידות דאבות. אבל לרמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ד) זהו חלק מצות ואהבת לרעך כמוך.

לוח מן האדם: 'אם כסף תלוח' (שמות כב, כד) אם 'אינו רשות אלא חובה, ולמה לשון ספק 'אם, כאילו אינו מצוה?

ו"מ שאי אפשר להכריח המלוה, שחושש 'לוח רשע לא ישלם'. והגור אריה כתב, כדי שיהיה למלוה מעלת אינו מצווה ועושה (אבל הרי 'גדול מצווה ועושה' (קדושין ל.)).

ו"ל שלשון 'אם' מלמדנו שילוח כאילו מדעתו, בטוב לב וסבר פנים יפות, שאם מלוה רק בעל כרחו מהכרח המצוה,

יג הם אמרו ג' דברים: רא"א יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לכעוס, ושוב יום א' לפני מיתתך. והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש.

משה רבינו (כ"כ צ"צ, אבל בפסחים 'אמרי רבנן, ובלק"ת (ואתחנן 22) אנכה"ג תקנו בשכמל"ו אחר חורבן בית ראשון)

והק' (צל"ח חת"ס, גליוני הש"ס צ"צ על רמב"ם) שזהו מיעקב ובניו (פסחים נו, רמב"ם ק"ש, אבל לא לענין חשאי)? ולפ"ז למה קול רם ביו"כ? ואיך מפסיק לכבוד יעקב אבינו, ש'אסור לשאול מפני הכבוד' באמצע? וגם בלחש הפסק? וגם בלחש ידעו המלאכים, שיודעים גם מחשבות אדם (תוס' שבת יא:). ופרד"י דברים מביא מאמרי כהן (ויחי ע' קעה) שדרש בזה.

ולענ"ד להתאים שניהם, שתולה בכבוד יעקב להסתיר ה'גניבה', כעין 'אמר... מפני כבוד אבא' (קדוש לב:). ובמדרש תנחומא משמע, שגם יעקב עצמו אמרה בלחש. והערך השולחן פירש שאנו אומרים בחשאי שאין כבוד ה' באתגליא מפני חטאינו, אבל בימי יעקב שהיו צדיקים אמרו בקול רם. ולהכס"מ (מובא במשנה ברורה) בשכמל"ו בלחש, להיכר בין הוספת יעקב לדברי תורה ממש.

וע"פ סוד בשכמל"ו יחודא תתאה, כנגד שמע ישראל יחודא עילאה (תניא שער היחוד פ"ז) ושניהם כ"ה אותיות, כמספר שבטים בכתפות האפוד. וראה גאון יעקב מנפש החיים.

בקונטרס ע"ח פ"ט כ' רש"ב: 'בחשאי שיהי' הביטול דיחודא עילאה... כצלוחא בחשאי קול דממה דקה בחי' ביטול אמיתי דוקא כידוע'.

ובשור"ת חיי הלוי כ' שהטעם שייך רק בק"ש, שלא אמרו משה, אבל לומר ברוך שם באנא בכח לא שייך חשש זה, וכן בצל"ח (ד"ה נאמרי' לא אמרו משה).

דבריהם כגחלי אש: דבריהם רק גחלי אש, לא ממש כ'דברי' כאש נאום ה' (ירמיה כג, כט), כדלעיל 'הוי זהיר בגחלתן', אף שנראים כגחלים עוממות (זקן ששכח תלמודו) בלי אש, מ"מ יזהר. ומוסיף 'גחלי אש' שהן לוחשות' (פסחים עה).

ובתורת המגיד דייק, שגם אם נראה בחוץ כגחלים עוממות, לוחשות בפנים. שגם בלי שלהבת, או כדרך העולם 'שמה יטה' להזיז הגחלת במדורה, לכוון את האש כרצונם.

וקשה, שסתם גחלים לוחשות (פסחים עה:), תוד"ה הא)? ו"ל חומר בד"ס מד"ת, שיה' דברים בגחלת' (ביצה לד.),

אל תהי נוח לכעוס: הרי חסיד ק'שה לו לכעוס' (פ"ה), וכאן די 'אל תהי נוח' ואולי גם 'למרמא אימתא לש"ש' (שבת קה:). 'אל יטיל אימה יתרה' (גיטין ז:). 'למרמינהו בניחותא'.

ו"מ שלא יתראה כאילו מקבל בנוח, אבל בלבו פנימה נוטר ומצטבר תרעומות, שלסוף מתפרץ כעסו הכנוס בתוכו.

שוב יום א' לפני מיתתך: חייש למיתה 'שמה מחר בא ואיננו' (ט"א רמב"ם תש"ו פ"ז ה"ב) מרגליות הים סנה"ק:).

אבל הרי רק רבי יהודה חייש למיתה, ורבנן (גיטין כח:). לא חיישי לזמן מועט? (ולאביי גם ר"י לא חייש למיתה (סוכה כד:), רק 'דנזדרז טפי' (יומא יד.) שמזכירין לו יום המיתה שחיי האדם כ'צל עובר, כענן פורח כו' (תפלת ונתנה תוקף),

ולתוס' (יומא שם) לרבנן רק כשא"א לתקן, אבל כאן יש תקנה בתשובה.

ע"ל שדיוק משנתינו שישוב יום אחד לפני מיתה, שהחושב שימות ממש אותו יום יטרף דעתו מאימת המוות, ולכן לחכמים אין מתקנין אשה אחרת לאותו יום. (אבל רמב"ם (תשובה שם) כתב 'כאילו נוטה למות', לא 'יום א' לפני מיתתך, ראה טורי אבן). וראה גיטין עה: תוד"ה ורמינהו, ש"יום אחד' שעה אחת, וכן הלכה (ש"ך וט"ז י"ד סי' ת"ב).

אבל מק' תוס' (יומא ב.) למה כאן חושש למיתה דתרי ולא ביבמות משמע שחושש ממש למיתה לא רק הרגש תשובה?

אבל לת"ט (נזיר פ"ה מ"ה מרמב"ם) שכשארין נפקא מינה להלכה, מותר לפרש משנה שלא כפי התלמוד ללמוד יר"ש.

לפני מיתתך: הק' עוללות אפרים למה 'לפני'? ותירץ שבימים מיתה עצמה לא יועיל תשובה. אבל ס' חסידים פי' 'יפה שעה א' בתשובה בעוה"ז' גם שעה לפני מיתה מקובל.

עקיצת עקרב: להמאירי 'עקיצה' שמזיק ב'עוקציה דעקרב' (בר' נח:). כעוקץ פרי. אבל יש 'עקיצה' גם ביתוש (שבת עז:), 'לא מדובשיך ולא מעוקצך' בדבורה (במדב"ר כ, דבר"ר א.).

לחישתן: בשכמל"ו בלחש מפני שגנבו משה מהמלאכים, ובקול רם ביו"כ שדומים למלאכים (א"ח תרי"ט), תקנת

וי"ל ש'ארי מועד לעולם' (ב"ק טז:) ויש הנאה להיזק, אבל שועל מזיק לא לאכול, ואין הנאה להיזק, אבל קצת דרכו בכך (ככלב גדול, לרא"ש, ב"ק שם), ות"ח נוקם ונוטר כנחש דוקא (יומא כג. ענף יוסף) בלי הנאה ופניה בזה, רק לש"ש.

גם 'נשיכת שור' אין לו הנאה, שנוגח כשמשותגע ומשתובב, לא מפקחות, גם תם מסכן סביבו נ' אמה (ברכ' לג.) ושור לא יתפייס. אבל חכם נוקם, מתפייס (יומא פו:) כשועל פקח הנושך רק לצורך. ולא נקט נשיכת נחש, שאין ת"ח דרכו בכך כנחש, ומתפייס.

ע"ל ששועל עקרב ושרף לא נראים מסוכנים, שהשועל קטן, ועקרב הולך לאט לא רודף, ו'מעשה בא' שצד עקרב בשבת ואמר ריב"ז חוששני לו מחטאת' (שבת קכג.), ושרף בלחש בלי קול רעש גדול. וקמ"ל שניזוהר מ'חיות קטנות' אלו, כן מחכם, אף שלא נראה כמזיק שקט ונעים הליכות.

שיש בה ממש, לא כשלהבת שאין בה ממש. וגם 'ת"ח גופן אש' (סוף חגיגה), אולי זהו מד"ת בתוכם, וראה תפא"י. ולהעיר מר"א: 'כמדומה אני שאתם נכוין בפושרין, עכשיו א"א נכוין אפי' בחמי חמין' (ברכות טז:).

נשיכת שועל: הרי בזוי להמשיל חכם לשועל, 'אל תהי ראש לשועלים', 'ארי נעשה שועל' (ב"ק קיז., ב"מ פד:), ורק 'תעלא בעידניה סגיד ליה' (מגילה טז:), 'שועלים קטנים מחבלים את הכרמים' (שה"ש ב, ט). והרי חכם כארי, 'הוי זנב לאריות?' (והמאירי ורבינו יונה גרסו 'נחש').

ולרע"ב שיני שועל דקות עקומות, וקשה לרפא נשיכתו. וק' הרי 'אין בדיקה לחולדה' (חולין נו.), ולא נזכר שועל? ורק לארי דרוסה בבהמה גסה, ו'שועל בדקה' נחלקו (חו' נג.)?

יד רבי יהושע אומר, עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות, מוציאין האדם מן העולם.

ואולי אין 'רע' תואר טפל, אלא שם עצם: 'עין השייכת ל'רע'. אבל 'מוכר בעין רעה' ו'תורם א' מס' עין רעה' אין מוציא מהעולם (ב"ב קמח.).

יצר הרע: וכן בודוי 'שחטאנו ביצת'ר', וכן בברכות השחר, אבל 'יצר טוב', לא 'חטוב', וכן רוב גירסות (ברכות פ"ט) 'בשני יצריך ביצר טוב ויצר הרע'? וי"ל שעלינו לעבוד ב'שני לבבך', שהיצר עצמו אינו רע, אלא מקיים צווי בוראו, רק יכול להביאנו לידי רע.

שנאת הבריות: ששונאים אותו מפני רעתו (רע"ב), כ'שנאת הבריות' (ברכות יז.; ברכת השחר), והכוונה בזה הוא יח"ר שלא אכשל בדבר שישנאוני. אבל דוחק, ששנאה זו תוצאת חטאו, ויאמר הסיבה, לא המסובב?

ולרמב"ם 'שנאת הבריות' שמתבודד ושונא חברת אדם כ'אוהב הבריות' (פ"א). ולשיטתו 'פרושין בישראל לא לאכול בשר ולא לשתות יין, נטפל להם רבי יהושע...' (ב"ב ס:).

עין הרע ויצר הרע שלשתם א', ולקמן (מ"ג) ק"ש ותפלה כא' ? ומה חידש שיצ"ר מוציא מהעולם, פשיטא שמכשילו בחטא? ו'לא תשנא את אחיך' (ויקרא יט, יז) מן התורה, לא רק מדת חסידות? (וראה 'אוהב הבריות' פ"א) והרי גם 'קנאה תאוה וכבוד מוציאין מהעולם' (פ"ד מכ"א)?

וי"ל שרבי יהושע שהצטיין ב'חבר טוב' מתעניין בטובת חבריו, ומתאונן שדברים כאלו הוציאו חבריו מעולם התורה. ש'עין הרע' (במשנת חבריו- אדר"נ) רמז לר"ג (ברכות כח). שעינו רעה בר"י שהוציאוהו מנשיאותו. ויצר 'מ'יא דיומסת וחמרא דפרגיותא' (שבת קמה.) הוציא ראב"ע, ו'שנאת הבריות' ר"א שמותי (ב"מ נט.) שנתרחק מחבריו.

עין הרע: לא 'עין רעה' קמצנית, שהזהירנו רבי אליעזר (לא ר"י). לכן 'עין' לשון נקבה (כזוגות האיברים) כ'עין רואה': וכאן ל' זכר (ורבי ישראל מהראשונים גרס 'עין הרעה').

גם היה לו לומר 'העין' ה"א הידיעה (כפירושונו ב'אנכה"ג)?

טו ר"י או' יהי ממון חברך, חביב עליך כשלך; התקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך; וכל מעשיך יהיו לש"ש.

ולפי זה האיסור שלא יזלזל הזקן בכבודו, לא כפירושונו).

ובסה"ש 'ה'ת"ש ע' 157, החלצו פ"ט) כ' לעזור חבריו יותר מעצמו. ו'המקיים בעצמו כן סוף בא לידי כך' (ב"מ לג.).

ממון חברך חביב עליך כשלך: וכי זו רק מדת חסידות? הרי חייב להציל ממון ר'אה מים שוטפים שדה חבריו גודר בפניהם שנא' לכל אבידת אחיך' (ב"מ לא.)?

ואולי לרבות גם כשממון חבריו סותר לממונו, שאבדתו ואבידת חבריו, שלו קודם (ב"מ לג.), אבל לפני משורת הדין 'המקיים בעצמו כן בא לידי כך'. (שם)

ממון חברך חביב כשלך: למה 'זקן ולא לפי כבודו פטור מהשבת אבדה' (ב"מ ל.) הרי 'אין כבוד הבריות דוחה מצוה' (ברכות יט.) וגדולי החכמים 'רבא מלח שבוטא כו' (שבת קיט.)? ומראית עין הק' זקן חייב בקבורה (ברכות שם:).

וי"ל שהמחזיר אבידה ירגיש שעושה לחבריו כלעצמו, 'לרעך כמוך', לא רק לשם מצוה לזולתו, ואילו לעצמו לא יעשה כן. אבל בקבורה, וגדול חייב לבקר חולה קטן (עיון יעקב) לא שייך הטעם, שא"א לקבור עצמו, ולבקר עצמו.

(ונחלקו ב"י ורמ"א אם זקן אסור להחזיר, או אינו מחויב. ולהרא"ש (ב"י סי' רעב) אסור למחול על כבודו, ולפניהם משורת הדין יתן כסף למלא חסרונו, כרבי ישמעאל בר"י.

‘אשרי יולדתו’ שהביאה עריסתו לבהמ”ד.

אינה ירושה: והכתיב ‘מורשה קהלת יעקב’ (דברים לג, ד)? וי”ל כעין שיטת רבי יוסי ‘מוריש לעובר קני’ (ב”ב קמג:), שאפשר להוריש, אף שאין הירוש מקבלו בפועל. וראה בעה”ט (ריש וארא): ‘מסורה ב’ מורשה ולא יורשים’. שיש ירושה בעצם, אבל אינו ירושה לך, -יש לו כסף בבנק, אבל אינו יכול להשתמש בו. ולעיל (כל ישראל) ביארנו, בחלק עוה”ב שיש לו, בלי השתמשות. ומהרש”א (ב”מ פה.) פי’ משנתנו ש’תורה מחזרת על אכסניא שלה’.

וצ”ע ב’מחליף פרה בחמור’ (ב”מ ק.), אם יתפשר ממדת חסידות לחבב ממון חבירו?

ולספר פתחיה, כרחב”ד שמכר תרנגולות שמצא לקנות עזים (תענית כה). ואין זה רק דין אבידה, שהרי למדו מזה לעדות ת”ח, ‘תנינא מצא שק’ (שבועות ל.). ומקשה מזה ל”כה”ג מעיד’ (סנהדר’ יח:)?
אינה ירושה: רוב התנאים באבות לא קבלו בירושה, שאבותיהם פשוטים, חוץ רבי דוסתאי ברבי ינאי (פ”ג), ר”י בנו של רבי יוחנן בן ברוקה, ר”י ברבי יוסי, ר”י ברבי אילעי, ר”י ברבי יהודה (פ”ד), רבי שמעון ברבי מנסיא, ושושלת רבן גמליאל (סוף פ”א וריש פ”ב), ורבי יהושע

טז רש"א הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, שנאמר כי חנון ורחום ואל תהי רשע, בפני עצמך.

והבעש”ט סיבב בכפרים שידוד לה’ לכל דבר קטן, וציון ל’קדוש יושב תהלות ישראל’. ובוועז תיקן ‘שואל שלום חבירו בשם, ויתרו אמר ‘ברוך ה’ אף שבשרו חדודין ולא שמח בלבבו’ (סנה’ סט:). וע”פ ה’ יחנו וע”פ ה’ יסעו’ כ’ השל”ה לומר ‘למקום פלוני אני נוסע א”ה’.

ומביטוי יעקב ‘הקרה ה’ אלקיך’ (ברא’ כז, כא) הבין יצחק ששם שמים שגור בפיו (ולרמב”ן נזהר עשו לא לומר ה’ שמה לא יכון).

ואולי זהו מעלת יעקב שהזכיר גם על מקרה. (ורמב”ם וראב”ד (ק”ש ספ”ד) נחלקו אם יש מעלה בתפלה שלא בכוונה, או מוטב שלא יתפלל).

אל תהי רשע בפני עצמך: הרי ‘היה בעיניך כרשע’ (נדה ספ”ג) וממ”נ, ‘אם ירע לבבו יעצב ולא יעבוד בשמחה, ואם לא ירע לבבו, יכול לבוא לידי לקלות ח”ו (תניא פ”א)?

אבל יש רשע לזה ולא לזה, ש’אין אדם משים עצמו רשע’ (סנהד’ ט:). שאינו נפסל לעדות ולשבועה, אבל חייב ממון (עדות פ”ב ה”ב). וכאן, לא יהיה כרשע לפסול ולבטל עצמו בשלילה, אלא לתקן עצמו בדרך חיובי ש’מעז יצא מתוק’.

קצוה”ח (לד) חוקר אי פסול ‘אדם קרוב אצל עצמו’ (סנה’ שם) גזה”כ או נאמנות. וצ”ע מ’פ”ך ענה בך’ (שמוא’ ב, א) שהרג דוד עמלקי שהעיד שהרג שאול, שבנכרי גם קרוב (סנה’ נז:). אבל חסר נאמנות? (ולרלב”ג הוראת שעה, ואם הי’ גר? והרי אין מקבלין גר מעמלק, מכיל’ סוף בשלח)

הוי זהיר-אזהרה צריך טעם: ‘שלא תמות כדרך שמת פלוני, זרזו יותר (רש”י ריש אח”מ) וכל ‘זהיר’ באבות בטעם ‘הוי זהיר בדברך שמה מתוכם’, ‘אחכמים הזהרו בדבריכם שמה תחובו’, ‘הוי זהיר במצוה...שא”א יודע’, ‘הוי זהיר ברשות שאין מקריבין’, ‘הוי זהיר בגחלתם שלא תכוה’, ‘הוי זהיר בתלמוד ששגגת’. אבל ‘הוי זהיר בק”ש’ בלי טעם, שרשב”ן ירא מחטא בלי טעם.

זהיר בק”ש ה’ ק”ש במס’ ברכות ‘עושה תפלתו קבע אין תחנונים’ (פ”ד) לא מדת חסידות?

וי”ל שלרבי שמעון ‘ירא חטא’, יראת שמים אינה רק סיבה המוסיפה בכוונת לק”ש, אלא גם להיפך, שכוונה בק”ש מוסיפה ביראת שמים שיתפלל בתחנונים.

ק”ש ובתפלה- מה יזהר? הרי כוונה בתפלה הלכה ולא מדת חסידות? ו’כשאתה מתפלל’ משמע שעד כאן אינו תפלה? וי”ל זהיר לסמוך גאולה לתפלה (וי”ו המחבר, ובמחז”ו גרס בלי ב”ת) שמדת חסידות ותיקין גומרין עם נץ החמה (ברכות כו.). כשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע -לא קיצר ‘עשה תפלתך קבע’ כ’עשה תורתך קבע’, שיתפלל גם כשאינו במצב של תחנונים, שאינו מעכב, רק הידור.

יפגע במקום וילן שם’ קונטרס ערבית רשות

כל מעשיך לש”ש: ‘צריך להזהיר האומרים ‘ברוך ה’ בלשון אידיש על דברים רגילים, שלא יאמרו כך אם אינו ממש שמח בדבר שכמוציא ש”ש לבטלה’ (סדור ברה”נ פ”ג ה”ד).

וק’, שתקנו ש”ש בשטרות (ר”ה יח:) ובטל רק שלא יזרק לאשפה?

יז רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורס; ודע לפני מי אתה עמל, ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

מ’ שנה (לבינה) הכיר אברהם בוראו’ (לא כשידע בג’ שנה). (י”מ ‘שליש-שליש ימיו’, אבל ‘גמל איתן זה’ בן שנים?)

ב) דרך הכוזרי במציאות מוחשית, ‘זכור ימות עולם’, כ’מעשה רב’. ולא ראי זה כזה: חקירה שכלית מוכח מיד

הוי שקוד: גם כשאבותיו ת”ח שמובטח שתורה מחזרת על אכסניא שלה (מרש”א ב”מ פה), ש’אף שהניחו אבותיו ס”ת צריך לכתוב משלו’ (סנהד’ כא, עוללות אפרים מאמר קמ).

דע מה שתשיב: שני דרכים בחקירת מציאות ה’: (א) שכלית מופשטת (רמב”ם יסוה”ת, מו”נ). ולשיטתו ב’ן

שיזרע בחול מבלי שיצמח בשבת?

אפיקורס: ברוך שאמר מק' על רמב"ם ש'אפיקורס' ל' הפקר (פיה"מ סנהד' פ"י), הרי במורה נבוכים מביא חכם יוני?

וי"ל (כקדושין ע.) עדיף ל' רז"ל 'מחזי כאפיקורס' (כתו' ס:) ו'נאכלין באפיקורן' (חולין קד:) ל' הפקר, משם יוני.

ותלוי בניקוד אל"ף: 'אפיקורס' (קהתי ושטינזלץ) בפת"ח ל' הפקר, אבל תהלת ה' וארטסקרול נקוד סגול, כחכם יוני. ומשניות בלקמן ב' הניקודים. אבל 'דע מה שתשיב' משמע דעות.

ולא תלוי בזמן, אבל אינו בחוש. והסטוריא בחוש, מוכח רק אחר זמן, 'וראית את אחורי', ורוב שנים יודיעו חכמה.

משה ביקש 'מה אומר אליהם' (שמות ג, יג) הגיון שכלי, אבל נענה 'אלקי אבותיכם שלחני' מסורת הסטורי מוחשי.

דע מה שתשיב ישראל מונין ללבנה ולא האומות' (פסיקתא החדוש). שאלני פרופסור, שגם בבל וכנען מנו ללבנה? וי"ל שאף שר"ה שלנו תשרי, מונין חדשים מניסן, מעלת נס וחיידוש על שנה וטבע.

תשיב לאפיקורס: אוכלים חמין בשבת נגד הקראים שאסרו אש שהודלק מער'ש, שהאדם גרם. (אבודרהם, ועי' במטה משה ח"ד סי' תע). אבל הרי מלאכת זורע יוכיח, שא"א

יח רט"א היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים, והשכר הרבה, ובעה"ב דוחק.

פועלים עצלים...בעה"ב דוחק: היום לעשותם ומחר לקבל שכר, 'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא', נגד 'בל תלין שכר'?

ותנן (פ"ד) 'אל תהי בז לכל אדם', ולמה מבייש הפועלים 'כעצלים', הרי פועלי צדק נאמנים במלאכתם? ו'אפי' בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב? (וי"מ פועלים-אברי האדם).

ומהו 'שכר הרבה', הרי 'אל תהיו כעבדים...ע"מ לקבל פרס'? י"מ טענת יצ"ר להשתמט מעבוד ה'. אבל מהו 'שכר הרבה'?

ופרקי ריא"א פי' כוונתו לאמתלאות האדם (כיומא לד: 'עני ועשיר באים לדין'), שקשה ללמוד שהיום קצר, מלאכתו מרובה, פועליו עצלים, ובע"ב דוחקו, וטרוד בעסק שכר. אבל הרי עיקר חסר מן הספר, מה נעשה נגד ה' אמתלאות?

וי"ל שאין איסור 'בל תלין' בשותף (לקו"ש כ"ד 132, יין מלכות קעא) ו'האומר ויכולו נעשה שותף' (שבת קיט.), לא רק שכיר יום המקבל רק פרס, אלא בע"ב משקיע בעסק.

וזהו 'פועלים עצלים': העובד רק כפועל שאין הריוח שלו מתעצל, אבל פועל שחולק בריוח כבע"ב, דוחק לעבוד יותר. וזהו 'השכר הרבה', ש'הזכות יש לה קרן ויש לה פירות' (קדו' מ.) ששכר מצות אינו רק שכר שעות ועמלו לבד, אלא השקעה שהשכר עצמו מתרבה ומרויח, שלכן מותר לע"ל.

בעה"ב דוחק: הרי בע"ב אסור לדחוק פועל, וע"ע 'לא ירדנו בפרך', 'אפי' עבד כנעני לא נהגו כן ישראל רחמנים בני רחמנים' (רמב"ם סוף עבדים). רק מצרים 'נוגשים' (שמות ה, יג) פרש"י 'דוחקים', 'לחצנו- זה הדחק'?

ואולי רק לזרז 'עצלים', לא לדחוק יותר מדאי. או כמרד"ל 'הרוצה לאבד ממונו ישכור פועלים ואל ישב עמהם' (ב"מ כט:), ו'עין רואה' של הקב"ה דוחק לעבוד יותר.

וממשנתנו משמע שהעדפה ע"י הדחק של בעה"ב, כת"ק, ש'קונם שאני עושה לפיך א"צ להפר, ר"ע אומר יפר שמא תעשה יותר מן הראוי לו' (כתובות סו.). וא"כ אין משנתנו כפסק הלכה כר"ע, והב"ח כתב שנהגו שהעדפה לאשה?

היום קצר: ביחס למה? אם למלאכה, יהפך 'מלאכה מרובה והיום קצר' ואי חיי אדם יאמר 'הזמן קצר', לא 'היום קצר'?

ויסודי ישורון פי' 'היום' -כשזורח וטוב, לא חשוך בדאגה.

וי"ל שאף שהיום מתחיל מעה"ש, לכתחילה רק מנץ החמה.

וי"מ שרוב היום לאכו"ש (שבת ט:), וי"מ שמוציא הרבה שעות לבטלה. וי"מ יום עוה"ז קצר מלינת בו שכר.

המלאכה מרובה: 'מרובה' ממה? וי"ל שפועל כפי שהתנו, אבל מלאכת שמים מוסיף לפנים משורת הדין.

לא עליך המלאכה לגמור: יש לחקור אי כל א' מתרי"ג מצוות פרט לעצמו כהצטרפות תיבות לפסוק, או גוש אחד כהצטרפות אותיות למלים.

(א) תנן: 'העושה מצוה 'אחת' (פ"ד), שמצוה פרטית מכריע כל העולם לזכות.

(ב) לאידך גיסא 'עוסק במצוה פטור ממצוה', וביארו, שרמ"ח מצות כרמ"ח איברים, שא"א יד בלי רגל, שקשורים יחד.

ולמה 'ציצית שקולה ככל המצות' (מנחות מג:)? אם שקשרים וחוטים עולה תרי"ג, גם במצות אחרות נמצא גמטריא וסימן לזכור המצוות? ו'מצוה גוררת מצוה' גם במצות אחרות? אלא כציור ציצית: כרוך יחד למעלה, אור העולה על כולנה. ושני שלישי ענף מתפרד לחוטים דקים.

א"א בן חורין לבטל: רק מדת חסידות לא לבטל מצות? וי"ל כמשה שהבדיל ערי מקלט לפני שקלטו ש'מצוה הבאה לידי אקימנה' (מכות ט.) ודנו במצוה בחצי שיעור. אבל יקצר 'א"א רשאי להבטל' (שהרי 'בן חורין...עוסק בתורה' (פ"ו)?

וי"ל שלא יעבוד ה' כבן חורין 'א"א בבשר חזיר', בלי קב"ע 'מצווה ועושה'. אלא כעבד 'אפשי ומה אעשה שאבי בשמים גזר', 'בטל רצונך מפני רצוני', ו'המקבל עומ"ש' (פ"ג-ג) תניא פמ"א. 'פועל יכול לחזור בחצי היום שלי בני' עבדים..ולא עבדים לעבדים' (ב"מ י.) מצד 'אי אתה בן חורין להבטל'.

יט ה"ה אומר לא עליך המלאכה לגמור וא"א בן חורין לבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה; ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. ודע שמתן שכרן של צדיקים לע"ל.

מנהג ישראל

אבל לא נזכר במנהגי חב"ד. בלוח כולל חב"ד מזכיר לאכול 'קאשע' בשבת שירה. וגליון 'התקשרות' (קפה, לוח השבוע הע' 10) פי' שמאכל זה חביב לעופות (משמע כמנהג מהר"ל).

ונטעי גבריאל מביא מנהג א"י (ליזהר מאיסור מג"א) לאכול שבת שירה אצל חלון, שיפלו פירורים לעופות. ומביא מנהגי גדולים, ושיחת תש"ב הנ"ל. וכ' שאכילת חטים וקאשע זכר למן. (ובמאנטריאל קיימנו כן כמסורת אמי מורתי שתחי').

ובהערה לשיחת תש"ב תמה, שלא נזכר שירת הציפרים בים בספרי טעמי המנהגים, אלא טעם שכר הצפרים שאכלו המן שפיזרו דתן ואבירם בשבת. ולהעיר, שלטעם זה אין זה שייך כלל לשבת שירה וקרי"ס, אלא לפ' המן שבפרשת בשלח.

מנהג רק דיעבד, או גם לכתחילה?

וצ"ע למה עורר רבינו: 'הלואי היו מחדשים עתה מנהג זה בכל קהלות ישראל' (התועדויות תשמ"ז ח"ב ע' 445), ואף שממשיך: 'לא להעתיק כ"ז עתה- כי כנראה נשתקע המנהג לגמרי, וכשם שמצוה כו' כך כו' (היכל מנחם ח"ב ע' לו),

הנה אף שלא זכינו לקיים כן בפועל, כדאי לנו לעסוק בלימוד טעמי תורה, בחי' עוסק בתורת עולה כאילו הקריב, ונשלמה פרים שפתינו, ולהגין למה באמת מותר ליתן חטים לפני העופות, שאם טעם ההיתר רק לטעמים הנ"ל, קשה:

אם מפני שמצוה דוחה האיסור ('אין להקפיד' כהתור"ש, 'לית לן בה' כהערוך השולחן), או מצד חינוך ('אין מעבדין'),

(ומצד מצוה צ"ע גם בכל השנה מצוה להאכיל בהמה 'ורחמיו על כל מעשיו כתיב' (ב"מ פה.), ובנמוקי אור"ח דן שאם מצוה, יאכילן גם אסוה"נ שמצות לא ליהנות נתנו),

קשה, שאף שאין למחות בנהגים היתר (ב"ח) מנלן לכתחלה בפרסום בריש גלי כמהר"ל, לא רק קטן, אלא גם גדול הרוצה לקיים המנהג.

ואם ההיתר שנותן גם לפני תרגולות ביטיות, מנלן לחדש כן בימינו, שאין תרגולות מצויים?

'אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה'

ולולי דמסתפינא יש לדון שגדר 'מזונותיהן עליך' אינו רק לפי שהם ברשותינו ואחריותנו (שחייב להאכיל בהמתו), או רק מצד צער בע"ח (שלא ימצאו מזונות במקום אחר), אלא זה כולל גם חיוב מזונות מטעמים אחרים, לשלם לציפרים שכרם על ששרו עמנו בקריעת ים סוף, שלא לקפח שכר כל בריה, שאינו רק גדר זכירת הנס, אלא החזקת טובה, ולכן בשבת שירה (כהאריז"ל ש'המים האלו נזכרים ונעשים' בפרשת השבוע) העופות בגדר 'מזונותיהם עליך'.

'לכלב תשליכון'

וכעין נותנים מזונות לכלב הפקר שאין מזונותיו עליך, שאין ה' מקפח שכר כל בריה, ש'לא יחרץ כלב לשונו'. וזה שכלב תמיד מזונותיו עליו וצפרים רק בשבת שירה, יש לחלק, שבזמן יצ"ם, לא שילמו לכלב כלום, אבל בים סוף שילמו

לא עליך... לגמור: לר"ט דיו לבא מן הדין כנדון' (ב"ק כו.) 'לא עליך לגמור' תוקף ק"ו, וא"א ב"ח לבטל 'דמפרך ק"ו'.

נותנים לך... ה' אחד, 'נותנים' ל' רבים? י"ל הרבה שלוחים למקום, 'כשעלה משה... כל המלאכים נתנו לו' (שבת פט.). עי"ל ש'מגלים לו רזי תורה' (פ"ו מ"א) שר"ט כגל אגוזים, נוטל א' כולם מתגלגלין (גטין סו.), או רבותיו מגלים לו.

מתן שכר לעתיד לבוא

יש נותנין חטים לפני העופות בשבת שירה, ואינו נכון שאין מזונותיהם עליך' (מג"א אור"ח שכד, שועה"ר משנ"ב, קשו"ע).

מיישבים המנהג

אבל בתוספות שבת ומנחת שבת יישוב המנהג: א) 'נהגו כן משום מצוה דמרגלא בפומייהו שהעופות אמרו שירה בים, לכן אין להקפיד'. ומהרש"ם מוסיף: 'כה"ג...מה שנהגו בשמחת' לפזר פירות והנערים מלקטים ונותנים לסלים דהוי עובדא דחול, מ"מ שרי דעושין כן לשם שמחה'.

ב) בערוך השולחן: 'יש מתרעמים על המנהג בשבת שירה לזרוק חטין לפני העופות. אבל נ"ל דמנהג ישראל תורה, שאין אנו טורחים בשבילם, אלא בשבילנו, דמרגלא בפי ההמון שהעופות אמרו שירה על הים, לכן אנו מחזירים להם טובה, א"כ הכוונה לזכור שמחת שירת הים ולית לן בה, ויש שכתב דכיון דכוונתנו לשם מצוה, מותר'. ומשנ"ב (ר"ה) מתיר לדגים ואווזים טמאים שלא יאכלם.

ג) מקור חיים (ח"י) כ' שאסור רק ליתן ממש לפני חי' ועוף (מחשש צידה), וכאן זורק החטים כשאינם שם. (אבל יש אוסרים גם כשאין העוף לפניו, מטעם כתישה).

ד) ברשימות דברים (ח"ג מדור חדו"ת) למור"י חיתריק ז"ל מקשרו ל'אין מעבכים התנוקות מלתקוע', שאף שגדול אסור לתקוע אחר שיצא יד"ח, מצוה על הגדולים לחנך הקטנים לתקוע. (ולפ"ז מותר רק דיעבד לקטן (לא לגדול), ש'אין מעבדין' אבל לא יעודד ילד לכתחלה לתקוע ביר"ט).

ה) בנימוקי אור"ח (מובא במחצה"ש): 'גם נפש היפה יוכל לסמוך על זקני הלבוש שמתיר בימות החורף לתת לעופות גם שאין מזונותן עליך משום שאין מצויין להם בשדה ... וכיון ששבת שירה בימות החורף, א"ש מנהגן של ישראל'.

אבל לפ"ז קשה, מהו ההיתר ליהודים הגרים באוסטרליא וארצות הדרום, שאצלם שבת שירה חל באמצע הקיץ?

ומצינו שקלא וטריא בזה בדברי רבותינו:

בסה"ש תש"ב (בשלח י"ג שבט, שיקאגא) מביא 'שהמלמדים אספו הילדים בחצר בהכ"נ להודיעם המנהג לפזר חטים בשבת שירה, וברכום...שמנהגי מהר"ל גדולים מכתביו. ובלקרי"ש (ח"ב הוספות י"א שבט תשכ"א) מדגיש המנהג, אבל ציין למג"א האוסר.

דיוק לשון הרב

ולדייק לשון הרב: 'הינער און פייגעלעך', אופן ההיתר לפזר לתרגולות שמזונותם עליך, וממילא ישאר גם לציפרים.

ולפ"ז אסור לנו שאין תרגולות מצויים (התקשרות הע' 13). ובשיחת תשמ"ט (בשלח הע' 118) 'היה רגיל בעיירות קטנות'. וצ"ע המצב בפראג - עיר ואם בישראל בזמן מהר"ל.

אפיקומן זכר 'למשארותם צורות על שכמם' (טור) לר"ח בריסקר זכר לפסח לשמרו מהסח הדעת (לכן אין לגנוב).

ו"ל 'מה רב טובך.. צפנת לרעך', כמדרש פליאה: 'בא אחיך', בן חכם 'אין מפטירין', 'במרמה' גמט' 'אפיקומן' (פרד"י תולדות), 'ריח' גמט' 'ליל פסח' (בעה"ט) יצחק הראה אפיקומן לא לאכול מעשו (פדר"א), ו'צפון ברכ' ברכת יעקב צפון לעוה"ב.

ונאמן בעל מלאכתך: מגיע שכר בדיון, לא ממדת חסידות? ו"ל כ'שקולאי שנשכרו להעביר חבית ושבירוה, א"ל ה' להו שכרן דכת' ארחות צדיקים תשמור' (ב"מ פג.). וכן משנתינו, מי שעמל ויצאיה יתרה על השבח שלא ראה סימן יפה, ולא הצליח, כ'חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה', הנה 'לא עליך המלאכה לגמור', שה' רב חסד ישלם שכרו לפניך משוה"ד גם כשהפסיד, ש'אנו עמלים (רק טרחה) ומקבלים שכר' (נוסח סיום מס', מברכות כח.). וכן במשך חכמה

וכשסיכר ר"ט להחמיר כב"ש א"ל 'כדאי היית לחוב בעצמך' (ברכות י:) וכשטעה 'הלכה חמוך טרפון' (סנה' לג.), קמ"ל שיקבל שכר ולא לשוא עמל.

ע"ל 'הרבה' ריבוי איכותי, 'אינו דומה שונה ק' פעמים, לק"א' משוק חמרים, י' פרסא בזוזא, י"א ב' זוזי' (חגי' ט: תניא טו.).

לצפרים מיד, אלא חוזרים, שהימים האלו נזכרים ונעשים.

גם יש לחלק, ש'לא יחרץ' נגד טבע הכלב, אבל שירת ציפרים, אדרבא, זהו טבעם, רק שמגיע להם שכר על שהתאימו בשירתם לשירת משה ובני ישראל, כמרז"ל: 'למי משבח- למי שאין דרכו להשכים והשכים' (חגיגה יב:).

ואינו מצוה בין אדם למקום (שיסתבך בדיוני נימוקי אר"ח במצות לא להנות) אלא הוי 'מזונותם עליך' ממדתנו לגמול חסד והרגש לא להשאר כפוי טובה (רש"י דברים כו, ג). ותוד"ה נותנין (שבת יט) מפני דרכי שלום.

'מנהג ישראל תורה'

ולפ"ז המנהג קובע המציאות שיהא גדר 'מזונותיו עליך'.

(ורק למהר"ל לשלם לציפרים ששרו, אבל לא לציפרים שקלקלו עצת דתן ואבירם, שקבלו שכרם מיד, שאכלו המן.

(י"ל קו' תר"ת ופרד"י (שמות יא, ז) לרמב"ם שאין גמול לחי' שכוונתו במו"נ רק חי' פרטית, לא לכלל המין ככלב, וצפרים בשבת שירה) ראה בית האוצר ח"א כלל נה, פרדס אליעזר.

שכר לע"ל למה נק' אפיקומן 'צפון' בסימני הסדר? (מהר"ש א' שמו צפון שמחביאו, ושוב ענה כ'צפוני ארחיק').

מסכת אבות פרק ג

א עקביא בן מהללאל אומר, הסתכל בג' דברים, וא"א בא לידי עבירה. דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דו"ח: מאן באת, מטיפה סרוחה. ולאן אתה הולך, למקום רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני ממ"ה הקב"ה.

עקביא. או' הסתכל: וכי 'רבי או' הסתכל' (פ"ב) חולק עליו?

ו"ל שאדרבא, רבי מסביר דברי עקביא, שכשבהמ"ק קיים 'שכינה שורה בישראל' (שבת כב:), ו'י' נסים נעשו בבהמ"ק' (פ"ה) ו'אין עזרה ננעלת...ביראת חטא כעקביא' (עדות פ"ה ה"ו) אז ראו השגחת ה' בעיני בשר בלי הסברים.

אבל אחר החורבן 'אותותינו לא ראינו, ותכפו צרות עד שהוכרח רבי לכתוב משנה שלא תשתכח, צריך להקדים 'דע מה למע' ממך' ש'נסעה שכינה ועלתה' (ר"ה לא:).

ומדגיש 'דע מה למעלה ממך', שלכאור', למה 'למעלה', הלא 'בשמים ממעל ובארץ מתחת'! ומהו 'מה למעלה', יאמר 'מי למעלה', כ'דע לפני מי אתה עמל ומי בעל מלאכתך' (פ"ב), ו'דע לפני מי אתה עומד' (שו"ע, וחרוט לפני החזן)

שמזכירנו רבי, שגם כשנדמה שנסתלק ח"ו למעלה, ידע ויסתכל להוריד ה'למעלה', לא כ'סוכה למעלה מכ' שאין יודע שדר בסוכה' (סוכה בתחילתו), שגם עכשיו עין רואה ואזן שומעת, 'המגביהי לשבת, ומשפילי לראות בשר'א'.

ואיך אמר רבי הסתכל בג', שהם ד'? ור"מ אלמושינו הק' למה מקדים 'דע', יאמר: 'עין רואה ואזן שומעת למע' ממך'?

אלא רבי ציטט 'דע מה למעלה' מעקביא להמחיש 'לפני מי...דו"ח'. אבל 'מאין באת ולאן הולך', הולדה וקבורה, לא נשתנו בחורבן.

עקביא: המפ' יישבו כפל הלשון, שלא קיצר כרבי (פ"ב) 'מאין באת-מטפה סרוחה', שכשהגוף בקבר ונשמה טהורה, ה' מרכיבם יחד, כ'חיגר על הסומא' (סנהדרין צא:). וכן משנתינו מרכיב גוף ונשמה ומדבר להם בב' אופנים: לנשמה מדבר בכבוד: 'מאין באת', ממקור חוצבה תחת כסה"כ. ולאן אתה הולך-לג'ע' עין לא ראתה אלקים זולתך, וה' עצמו מעיין בדינו. וסיפא לגוף מטפה סרוחה וסופו בקבר, שיירא.

לאן אתה הולך: דקדק מד"ש למה 'לאן' בלי יו"ד? ומהרש"א (חגיגה טו) פי' 'מאין, ולאן בן זומא' לפי משנתינו.

ויש לפרש 'אין' עיין עליו' כחליצת מעוברת (יבמות לה:), שצריך עיון בעיבור אם יולד בר קיימא. אבל 'לאן אתה הולך' ודאי סוף אדם למות.

סרוחה: הקשו, הרי 'שכ"ז סרוחה אינה מזרעת' (שבת פו:)?

ואולי אינו סרוח ממש, רק מריח קצת, כ'מסריח הפה' (כתו' סא:). וטבע הטיפה להסריח כשנוצר הולד: 'ביצה לבי מסרחא והוי פרשא' (תמורה לא:), כמבואר בהתהוות יש מיש ואין באמצע. ולהעיר מ'באה מטפה סרוחה' (ע"ז כ:).

ו"ל כ'סרוח אחורי המשכן' (שמות כו, יב) ו'חכמת סופרים תסרח' (סוטה מט:). פי' עץ יוסף 'יאריכו דבריהם' כ'סרח העודף' 'אזניו סרוחות' (יומא פג:). 'מסרח גבינה' (ב"ק קיז:).

ולשון חז"ל בכ"ף: 'סרכא דמשכא' (ביצה מ). 'מסרח סריך' (ב"מ ו). 'סרך תרומה' (חולין קח). 'סרך בתה' (גדה סז:).

ואולי זהו כ'שרוך נעל' (ברא' יד, כג), וראה רש"י 'משרכת' (ירמי' ב, כג) ונ"מ לדין 'משתסרח המקפה' (ת"ט סוכה פ"ב)

למקום...רמה: אדרבא כשיסתכל כעצת משנתינו לא יחטא ולא יהי' רמה ש'תשמור עליך בקבר' (פ"ו)? ובראב"ש לא שלט רמה (ב"מ פד:)? ו'צדיק אינו חוזר לעפרו' (שבת קנב:)?

ודייק ת"ט שלא אמר 'להיות רמה' אלא 'מקום', אפשריות רמה אם יחטא. וכן 'טפה סרוחה' הרי 'אין מזריע' (שבת פו:). אלא הכוונה אפשרות, אבל בפועל לא הסריח, ונולד.

רמה ותולעה ל"ל 'ותולעה', כלקמן 'תקות אנוש רמה' (פ"ד)? ו'רמה' פועל ו'תולעה' עצם, 'יורים תולעים' (שמות טו, כ)?

ואולי זהו כחילוק כללות המין, והפרט: 'כנם' ל'כנים' (שמות ח, יג) 'דג' ו'דגה', ו'הצפרדע' כפרש"י. ש'רמה' רקב כל הגוף, ו'תולעה' תולע במקום מיוחד לחטא מיוחד, כמרגלים ש'תולעים מלשונם' (סוטה לה). ו'ריחשא באזן' (ב"מ פד:).

וראה תוד"ה ההורג (שבת יב). בין קופצים לרוחשים הנק' רמה. שו"ר כן במרכבת המשנה ר"י אלשקר.

ולהגד"א (ישעי' יד, יא) רמה קטנים ותולעה גדולים, ולכן כשלא ירד מן בשבת, גם 'רמה לא היתה בו'. אבל הרי במשנתינו בכלל מאתים מנה?

ומיושב קו' תוס' (ב"ב יז). ג' שלא שלטה בהם רמה ותולעה' חלוקים משאר צדיקים בענין 'תולעה' (אך תוס' לא פי' כן).

דין וחשבון: הקדמת דין לחשבון: החיד"א מביא מרמ"א שמראים לאדם הדין בספר, ואח"כ לומד חשבון מזה. נשבע לאבותיך כ' ששאלת 'נשאת ונתת באמונה' (שבת לא). פשוט כדן, ו'קבעת עתים לתורה' צריך חשבון שעות.

והבעש"ט פי' שפוסק על אחר, ונשאר על עצמו.

הגר"א כ' דין' על עצם החטא, וגם לוקח בחשבון מה שגרם.

ב רחסגה"כ או' הוי מתפלל בשלומה של מל' שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו

ו"ל שרבי חנינא חשש בדברי עקביא לעיל: 'מלך מלכי המלכים', שלא יפגע בכבוד מלכות ב"ו, שכן הלך עקביא בתוקף יחיד נגד רבים (עדות פ"ה). לכן מזהיר להתפלל לשלום מלכות שמסייע ליראת ה', שצריכים אנו עול מלכות 'הלואי שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו' (ברכות כח:).

מתפלל בשלומה צ"ל 'לשלומה' ומצו"ד (לא הגר"א) ציין ל"כ בשלומה ל"כ שלום (ירמי' כט, ז) ששלום מלכות לא רק שלילת 'מורא' ו'בלעו' אלא גם לקיים מצות בשלום.

ע"ל שנתפלל גם במצב שלום בלי מלחמה (כפי' הלב שמחה, שגם במצב טוב של 'אכלת ושבעת' נקיים 'וברכת').

ע"ל להתפלל דוקא בזמן שלום, דחייש שלא ייראו ממלכות ור"ח בן אנטיגנוס לשיטתו: 'חילות בית דוד' מיוחס, והקשו מבעלי אגרופין של ב"ד, ומתוך 'דאזלי לבעותי עלמא' (קדושין עו:). שצריך 'מורא מלכות' אף שלא לחמו.

שלומה של מלכות: וכי נחזק מלכות רק בתפלה, לא בפועל, לשלם מס כו' ויראת מלך לא יציל מהרג, כאברהם 'אין יראת אלקים..והרגוני' (בראשית כ, יא)?

ו"ל רמז ל'מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא', כתפלות 'המלך הקדוש, המלך המשפט'. שלא נחשוב שבזוי לדמות ח"ו יוצר לצורה, כמלך אביון שהיום כאן ומחר בקבר, ואין כללם עקביא יחד 'מלך מלכי המלכים'?

וכמאמר ריב"ז "ה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו, א"ל עד כאן? א"ל הלואי' (ברכות כח:), שאף ש'מלכות' אחרונה בספירות, אבל נצרך שייראו מפניו 'שאלמלא מוראה איש רעהו חיים בלעו'.

מלכות: תי"ט דייק שאינו 'מלך' מושל לבדו שבידו להמית ולהחיות שמברך עליו 'שנתן מכבודו לב"ו', שה'מלכות' חבורת שרים דמוקרטים.

וצ"ע 'ברכה שיש בה מלכות' (ברכות יב), ו'קב"ע מלכות שמים' (ברכות יג) של 'שמע....ה' אחד', שאין עוד מלבדו?

שאלמלא כזה במקרא 'לולא התמהמנו' (ברא') 'לולי כעס' (דבר') אבל ל' משנה 'אלמלא' או 'אלמלי' (תוס' מגילה כא:). ו"ל 'אלמלא' שילוב 'אל אם לא', כלו' ח"ו אם כן (כהרשב"ב 'אלמלא נתנה תורה ח"ו למדנו גזל מנמלה' (ערו' ק:).

אבל מצינו 'אלמלא ישראל משמרין ב' שבתות' (שבת קיז:).

איש את רעהו חיים בלעו: רבינו דייק לא טורף ואוכל אלא 'בלעו' לחבירו בכל מציאותו כמות שהוא, לשלוט עליו. ובפשטות, כן דרך דג גדול לבלוע דג קטן, כ'תעש אדם כדג הים, כל הגדול מחבירו בולעו' (ע"ז ד, ראה עץ יוסף).

ו"מ כ'בלע מצה' (פס' קטו). רק הנאה מועטת, לא אכילה.

סגן הכהנים: למה מייחסו ככהן, ולא נזכר שמעון הצדיק ככהן גדול, ויוסי בן יועזר כ'חסיד שבכהונה', ר"ש בן נתנאל, ר"ט, ורבי ישמעאל כו' (רק רבי יוסי נקרא ככהן לעיל)?

ולמה 'הכהנים' לשון רבים, יאמר 'סגן כהן', ש'אין לנו רק הקב"ה אחד וכהן גדול אחד' (רש"י פרשת קרח בתחילתו)?

ומהר"ם שפירא תי' ללמדנו שלא הניחו המלכות להיות כה"ג, שנהגו באופן 'לשכת פלהדין' (ריש יומא), ולכן נשאר ר"ח סגן במשך כהונת כמה כה"ג. ומ"מ לא כעס ר"ח אלא אמר: 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות', ש'באשר משפטו שם פעלו' (יבמות עח:), גם אדם רע, משבחו בטוב שעשה.

וזהו רק טעם שלילי שנק' 'סגן הכהנים' כאן. אבל למה נק' כן גם בסוטה, יומא וסוגיות ר"ח סגן הכהנים' (פסחים יד)?

והנה ארז"ל 'סגן היינו ממונה' (סנה' יט), אבל בסוטה מב. 'סגן אינו ממונה' ותרצו תוס' שסגן אין בו עילוי מצד היותו קרוב לכ"ג, רק מזה שמתכבד מכהנים הדיוטות.

והנה יש לחקור אי תואר 'סגן' כ'שני למלך' (זנב לאריות) לכה"ג, או 'ראש לשועלים' לשאר כהנים כ'הסגנים והפחות'.

ומ'לבני אחוהי שוינהו סגני' (סנה' קי). משמע שמעלת הסגן מצד כה"ג. אבל י"ל, שרש"י (סנהדין יט). לשיטתו, שפירש 'אלעזר הכהן' (ר"פ חוקת) 'מצותה בסגן', ולא בכהן גדול.

(אבל לרמב"ן (חוקת שם) אין שריפת הפרה מוכרח בסגן מצד מעלתו, אלא נמסרה לסגן מפני כבודו של אהרן, שלא יתעסק בעבודת חוץ, ואולי תוס' יסברו כהרמב"ן).

ו"ל שתלוי במחלוקת ת"ק ור"י (פרה פ"ד מ"א). ותי"ט מביא שבפרק טרף בקלפי משמע שעדיף בכהן הדיוט.

ולהצפנת פענח (חוקת) מצוה בסגן רק בזמן אהרן, ששורף הפרה לובש בגדי כהן הדיוט, ואהרן מתחילה לא נתקדש בכהן הדיוט, אבל שאר כה"ג תחילה היה כהן הדיוט.

ולהצ"צ, אהרן למעלה מלהשפיל עצמו לטהר טמאים, רק אלעזר ושאר כה"ג יכלו להטפל בזה. וא"כ אינו מעלת הסגן.

אבל מרש"י משמע שמצוה לעולם בסגן, לא רק בזמן אהרן.

ו"ל, שנקרא 'רבי חנינא סגן הכהנים' לשון רבים, ללמדנו, שזכה למעלתו מצד אחיו הכהנים, לא מקירובו לכהן גדול.

ו"מ שמקירובו לכהנים עודדם להתפלל על המלכות, אבל דוחק, ש'הוי' ל' יחיד. (להעיר מענין 'הוי' - 'הוי (לעיל רפ"א).

(ופסחים שם) נק' 'רחסגה"כ' שככהן, ראה שריפת קדשים.

בשלומה של מלכות: היתכן היפך חסידות בחסידותא דאבות, שרק אימת המלך מונעו מבלוע חבירו?

ג רחב"ת או' ב' שיושבין ואין ביניהן ד"ת ה"ז מושב לצים שנא' במושב לצים לא יושב. אבל ב' שיושבין ועוסקין בד"ת שכינה עמהם שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ומנין לא' שיושב ודורש שמקבל שכר שנא' יושב בדד וידום.

גבורותיו הן נוראותיו' (יומא סט:), 'אני מקבל שכר על הפרישה' (פס' כב.), וקול דממת דמשנתינו בזמן גזירה כנ"ל. **ה"ז מושב לצים:** רק שלא למדו אותו זמן הם לצים, כת שאין מקבל שכינה? ולת"ט בזבז זמנו זהו. ולמה רק ב', הרי גם א' שאינו במקרא.. לצים' (קד' מ:)? עוד כתב שכל א' לומד לעצמו, לא בחברותא. וקשה, וכי אין שכינה בא'?

וי"ל לא הרי אלו לצים', אלא נותן מקום לליצנות, 'הבור רק אין בו מים' בלי מים דתורה, 'יתמלא נחשים' (שבת כב: בעש"ט). ורק ב' יש מקום שיתלוצצו, שא', עם מי יתלוצץ?

שנא' ובמושב לצים- מנלן שכל שאינו לומד לץ? ותפא"י דייק שהיה לו לומר 'לא לץ' תחת 'לא יושב', אבל רז"ל פי' ש'אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישוב' (ע"ז יח:).

וי"ל שלומד לעצמו 'מטפס ש'ונאלו שרי צוען' (ברכות שם). ואולי ההוכחה מ'מושב לצים', ש'שיבה' וקביעות היפך ליצנות, לא רציני בכבוד ראש, כ'המושב אשר ישב עליו, שמייוחד לישיבה יצא זה שאומרים עמוד ונעשה מלאכתנו', וע"כ שכשאין מדברים תורה הם לצים מצד ישיבתם יחד.

שנים שיושבין: ב' יו"ד ו' עליהם עולה כ"ו כמנין הוי"ה (רמ"א יו"ד רעו). וי"י אות ראשון ואחרון של צירוף הוי' ושם אד' (טעמי המנהגים). ואבי ז"ל אמר, שמקור שני יו"דין ('יהודים' בלשון אידיש) מ'שנים... שכינה ביניהם'.

קובע שכר: לא ללמוד לקבל שכר, אלא שא' כשנים, ש'ה' שונה כנגדו'. אבל ה' מצטרף רק לטובה, ולא למושב לצים.

שנים שיושבין: ה"ז נכלל ב'עשרה שיושבין.. ואפילו א' (מ"ו)? ושם מביא מ'מקום אשר אזכיר' (ס"פ יתרו) בתורה, וכאן מאיכה? ומה מחדש 'ש' לו שכר', למה יקופח?

וי"ל שר"ח בן תרדיון מהרוגי מלכות, לימד ברבים בשעת הגזרה (ע"ז יז:). נאנס ללמוד במצב 'ישיבה בדד' (איכה בתחילתו) ב'מיעוט רבים שנים', והקב"ה מצרפו למעשה לקבל שכר כרבים, ודודו של שמד היא תתהלל' (סנהד' כ:).

ורמב"ם (דעות פ"ו ה"ב) 'ישוב בדד' כשקשה לצאת מפני הגייסות. ומסיים 'ליראי ה' ולחושבי שמו' (אף שאין נוגע, ואינו במשנה לקמן), ש'לחושבי שמו, חשב לעשות מצוה ונאנס יש לו שכר כאילו עשה' (קדושין מ:).

אבל לקמן (מ"ו) בשנים כתיקונם, אין לו שכר כנאנס, רק א' אוי לו מעלבונה של תורה, ש'הלומדים בד בבד... מטפשים' (ברכות סב:). וכוונתי להגרי"ע.

וידם: באיכה פרש"י 'וידם' בצער, שמקבל הגזירה בשתיקה כי נטל עליו העול. אבל במשנתנו פרש"י לטוב, שלומד בשתיקה נוטל עליו תורה.

ורמב"ם פי' 'ידם' קול דממה דקה (כתתפלת ונתנה תוקף) וקשה, שאבל אסור בתורה מ'האנק דום', בלי קול כלל? ומפורש 'ידמו כאבן', וברז"ל: 'דומו, יום המיתה' (ברכ' ה:)?

וי"ל ב' דממות: א' שלילי לא אומר כלום, ב' הכרח שתיקתו מכרת ואומרת, מקבל שכר על השתיקה, 'וידם אהרן' (ויק' י, ג) 'שתיקותך יפה מדבוריך' מי כמוך באלמים, הן

ד רש"א ג' שאכלו על שלחן א' ולא אמרו עליו ד"ת כאילו אכלו זבחי מתים שנא' כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל ג' שאכלו על שלחן א' ואמרו עליו ד"ת כאילו אכלו משלחנו של מקום שנא' וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'.

(יג:) אבל 'הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכס' (פסחים סח:).

'הכל מודים'

לכאו' היה צ"ל 'מודה ר"א' (לרבי יהושע), לא 'הכל מודים'?

וי"ל שגם ר"י מודה ש'לכס' דעצרת גדול מפסח וסוכות. שבשבוועות אין רוחן וגשם נפרדים 'חלקהו חציו לה' וחציו לכס', אלא מתאחדים לבטל גזרת 'עליונים לא ירדו למטה' (לקו"ש כג ע' 72) ותחתונים לא יעלו למע" שיעקר מ"ת למטה דוקא, נגד המלאכים שטענו 'תנה הודך על השמים'

רבי שמעון: עד סוף פ"ג נמנו דורות כסדר (רש"י שבת טו:). ולמה מקדים ר"ש ור"ח בן חנינאי לפני ר"ע רבם, ולפני ר"נ בן הקנה, רבו דרבי ישמעאל? ובמ"ז תמה תי"ט שר"ש נזכר לפני ר"מ, ולא כאן. ורבי חלפתא דכפר חנניא תלמיד ר"מ.

וי"ל בר"ש ורחב"ת ה' שוכן במושב או אכילת מספר אנשים. ור"ח להיפך: גם יחידי בלי קביעות מקום, לא יפנה לבטלה.

השלחן אשר לפני ה': ר"א אומר אין לו לאדם ביר"ט אלא או יושב ושונה או אוכל ושונה, ר"י אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכס', ור"א הקפיד באלו שלא הקדישו כולו לה' (ביצה

ומשנתנו מוכח כתוס' שהאכילה קובעת מקום. וראה (ברכות נ) ג' שבאו מד' חבורות, ומ"א ס"ס קצג סק"ג.

אכלו משלחנו של מקום: הגר"י ענגל (כלל קסב) וצל"ח (ביצה יט.) חקרו אי אכילת קדשים דישאל מצוה כאכילת תרומה דכהן (יומא עד:). ומנחת סולת (סנהד' פ"ח מ"ה) דייק מ'אכל דבר שהוא מצוה' שאין אכילת ישראל מצוה.

ורמב"ם (מעשה הקרבנות) מונה רק אכילת כהנים כמצוה. ומנ"ח (מצוה קב) מוכיח מרא"ש, רש"י (פסחים נט.) ורמב"ן בהשלמת סהמ"צ, שאכילת קדשים מצוה.

וממעלת משנתנו לאכול משלחן המקום משמע מצוה. אבל במד"ש כתב 'אכלו' לאו דוקא, אלא כאילו הקריב.

אכלו משלחנו של מקום: לימוד תורה מעלה המאכל, ואם אין מבררו יורד לקליפות (תניא פ"ח). וכ"כ 'דוד ושלמה' במשנתנו: 'יש במאכל חיות קדושה... וכשצדיק אוכל... מושך על עצמו קדושת המאכל'.

אבל למה רק ג', הרי בתניא גם א' ו"ל אגב סיפא שרק ג' מעלים גם השלחן, נקט ג' בלא למדו.

זבחי מתנים: לרמב"ם ורע"ב תקרובת ע"ז, כ' ישראל בחו"ל כאכלו זבחי מתנים שנא' 'קרא לך ואכלת מזבח' (ע"ז ט.). אבל בפסוק לא רמז לתקרובת ע"ז? ולמה נקט ע"ז שאסור בהנאה וטמא, ולא דבר רגיל כקאי וצואה שבפסוק? ולרשב"ם תקרובת ע"ז נגד 'שולחנו של מקום'.

ו"ל להוציא מחשש שלא יהא כל הלומד משנתנו כאוסר עצמו מאכל ג' שאכלו בלי תורה, ש'מרוחקי ממך' כינוי לנדר, אבל בע"ז מתפיס בדבר האסור ולא חל נדר.

זה השלחן: 'על נהרות' ו'שיר המעלות' לפני בהמ"ז לזכור החורבן (זוהר תרומה קנז). ויעב"ץ פ' ממשנתנו לומר ד"ת, ופרש"י (אולי מקורו מ'ג' אמר) ללמוד ג' דברי תנ"ך, ולתיר"ט ברכה א' תקן משה=תורה, ב' תקן יהושע=נביאים, ברכה ג' דוד ושלמה כ' תהלים קהלת ומשלי (יחל ישראל)

עוד פרש"י ללמוד מקרא משנה וגמרא, ו'זה השלחן' פסוק ביחזקאל, ומשנה באבות ג', וגם גמרא ברכות נה.

ז"ל משך חכמה (שמות כ, יח): 'בעצרת ה"מ דבעי' לכם, תכלית התורה שיזכרו החומר. אשר תישר.. בעולם המעשה'

ולמחזיק ברכה (רמב ב) גם ר"ף ורא"ש שפסקו כר"י מודו שעונג עצרת יותר משאר יו"ט ואסור גם תענית חלום.

יחזו האלקים ויאכלו'

ולתוס' עונג עצרת אינו קרא, רק סברא, שנוח ומקובל (רש"י), וגליוני הש"ס מהרוקח שזבחי שלמי ציבור נאכלין רק בשבועות. ואבני נזר ציין מקור ב'יחזו את האלקים ויאכלו וישתו' (סוף משפטים) שנאמר בזמן מתן תורה,

ואף שלרש"י, רמב"ם (מו"נ ח"א פ"ה) ובעה"ט פשעו הזקנים ונענשו אחר זמן, אבל לרמב"ן ואוה"ח נהגו אצילי בניי כראוי וכהוגן, כגמרא (ברכות יז.) שזה דוגמא דלעתיד לבוא.

ויובן מעלת תורה בקביעת מקום ב'רש"א ג' שאכלו, למה ג' למה רק אוכלים? הרי במשנה לפנ"ז גם ב' שישבו ידברו בתורה? ור"א פריצול הק', איך מוכח מ'כל שלחנות' שהם ג'? ומרש"א (מנחות צז.) הק' מ'שלחנו מכפר' שנותן צדקה ופרש"י הכנסת אורחים, ו'מאריך על שלחנו כו' אתי עניא ויהיב' (ברכ' נה.) 'גדולה לגימה שמקרבת', לא ד"ת?

בירור החפצא

ו"ל חידוש 'אמרו עליו ד"ת', שקביעות תורה פועל לא רק בגברא אלא גם לקדש חפצא השלחן כמזבח. דלר"ש 'דבר הגורל' כממון' (ב"ק עא:) ששלחן הגורם לתורה כמזבח.

אבל ב' ארעי, 'גברא בגברא פגע', ב' אכסנאים על שלחן א', זה אוכל גבינה וזה בשר ואין חוששין' (חולין קז:). וב"ה לא גזרו שימשך אחר שלחנו (סוכה ג.) דחד לא קבע שלחן, ואז רק דלמא אתא עניא.

קביעות מקום לזימון

ורק 'תלתא קבעי דוכתא' (סנה' ל.), שקביעות המקום לאכול מחייב ברכת זימון, מ'ואכלת ושבעת וברכת'. (אבל 'גדלו לה' את' רק אסמכתא, שג' שאכלו בנפרד, ואח"כ נתאחדו, אין מזמנים אף ששייך 'גדלו' (א"ח קצג).)

אבל לרמב"ן (ברכ' פ"ז) ומאירי חיוב הזימון עושה קביעת המקום, שקביעות המקום בא מדין שאין ראים ליחלק. אבל לתוס' רוב פוסקים, חיוב הזימון תלוי בקביעת מקום,

ה חנניא בן חכינאי או' הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי, והמפנה לבו לבטלה, ה"ז מתחייב בנפשו.

מפנה לבו לבטלה: 'ושב בטל' או 'הולך בטל' משמע שיושב בחיבוק ידים ואין עושה כלום, דבר שאין בו מעשה, דכמה בטלני איכא בשוקא. אבל במשנתנו הוא לשון פעל, משמע שיש בו מעשה שעוסק להיות בטל (וכן לעיל פ"א 'בוטל מדברי תורה'), ש'ישוב ומסירם מלבו', ולכן מתחייב בנפשו.

מפנה לבו: י"מ ל' 'לפנות ימין', 'אל תפנו אל האלילים'. אבל כאן אין הפ"א בשו"א כ'אם תפנה', או 'להפנות אליך' (תפלת עלינו) אלא פת"ח כ'מפנין קופות' (שבת פכ"א), מוריק מכלי לכלי כ'פניתי הבית' (ברא' כד, לא, ראה לחם נקודים), שרש 'ואקיישאן' באנגלית מ'וייקנט' ('יומי דפגרא' שבת קלה:).

ויש לפרש נעור בלילה 'שנברא לגרסא', ומהלך יחידי רחוק מרעש כרכים ומושב לצים, שיש לו פנאי למלא בתורה, ומפנה (לא מפנה) ומוריק הזדמנות לבטלה.

הניעור בלילה: חייב בנפשו בדבר שאינו אסור? ורע"ב פ' שבלילה שכיחי מזיקין, ודרך סכנה, אבל סכנה לחסידות?

וע"ד הצחות, רבי חנינא עצמו 'נעור בלילה' שפירש מאשתו (כתוב' סב:). והלך יחידי ללמוד תורה בלי ר"ש (שם), וכמעט נתחייב בנפשו, שכמעט מתה אשתו. אבל רבי חנינא לא פנה לבו לבטלה, אלא ניעור והלך יחידי ללמוד.

המהלך בדרך יחידי: אסור לת"ח לצאת יחידי בלילה' (חולין צא:) למה רק ת"ח בלילה, שלשנתנו גם ביום חייב בנפשו? ו"ל שהק' תוס' רק חכם, כל א' יצא בכי טוב (פס' ב.) ותי' שזהו דרך רחוקה, אבל ת"ח אסור גם בקרוב, כיעקב. (וזה שלא הק' תוס' מהגמ', ולא ממשנתנו? י"ל שמשנתנו י"ל במהלך יחידי וגם מפנה לבו לבטלה, אבל ת"ח לא יפנה לבו לבטלה, לכן ביום שפיר, רק בלילה יש חשש גנאי ומזיקים.)

ו רנב"ה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול ד"א; וכל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול מלכות ועול ד"א.

מלכות? ו'אם אין דרך ארץ אין תורה? ו'ל שאינו פורק עול לסרב, אלא 'אי אפשי בבשר חזיר', מאהבה ולא מיראה (כ'עשה רצונך כרצונו' (פ"ב מ"ד)) אבל חסר הרגש עול נגד רצונו (רש"י אחרי) וצריך עול מלכות להגבילו 'כתורא דיהבין עליה עול' (תניא מא) רבי יונתן לשיטתו: 'אוי שעוסקין בתורה בלי יר"ש' (יומא עב:).

רבי נחוניא בן הקנה: ע"ד הצחות, רנב"ה לשיטתו שפוטור כרת מתשלומין (כתוב ל), שאין לחייבו פעמיים, וגדולה מדה טובה, שממית עצמו באהלה של תורה פטור ממס.

המקבל עליו עול תורה: קב"ע לא רק חסידות, אלא יסוד יהדות, 'קבלו מלכותי ואח"כ קבלו גזרותי' וכי יתחמק מעול מלכות שלא לשמה? והרי טוב ל'התפלל בשלומה של

ז רבי חלפתא איש כפר חנניה או' י' שיושבין ועוסקין בתו' שכינה עמהן שנא' אל' נצב בעדת אל. ומנין שאפי' ה' שנא' ואגודתו על ארץ יסדה. ומנין שאפי' ג' שנא' בקרב אל' ישפוט ומנין שאפי' ב' שנ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ומנין שאפי' א' שנא' כל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך.

- ו'ל כרבי, שמצריך ה' בתחילת דין כדי שיהיו ג' בגמר דין). ואולי 'חמשה' לר"י עריפת עגלה בה' (סנה' ב.). (ו'עייבור השנה בג' כר"מ, דלרשב"ג הרי 'גומרים בז' (סנה' ב.).

ב' שנא' אז נדברו: פסוק זה יחידי באבות פעמיים באותו לשון (לא כ'עשה לך רב' פ"א רבי צדוק פ"ד, שפי' שחלוקים).

ו'ל בצחות, כשחושב רעיון שכבר המציא חכם אחר מברך 'ברוך שכוונתי לדעתו הגדולה' שפתח צנור השפעה (סה"מ תרע"ח רפג, בנוגע לב"י ראה חומת אנך לחיד"א משלי ג, מגיד מישרים פ' תצא, מדבר קדמות ערך יוסף סי' ח"ן, כש"ט ס' רנו),

ורחב"ד ורבי חלפתא אמרו דבר א' - שכינה ביניהם, ש'אמר גברא רבה מלתא ואתאמרה משמיה דגברא רבא כוותיה, ומתאמרה הלכה למשה כוותי' (ב"ב יב:) פרש"י בנבואה בסברת לבו. (אבל בגמ' (ברכות ו:) מקשה 'וכי אפי' חד, תרי מיבעיא? ולא תירץ כן).

כל המקום: הרי תמה רבי יאשיה: 'כל מקום ס"ד? אלא מקרא מסורס כו' (לא 'מקום' סתם, אלא 'המקום' בה"א הידיעה) שהשכינה שורה רק בבהמ"ק (סוטה לח). (שפ"א (ויצא 'קיפל א"י') מתוון, להמשיך מקדש לעולם).

ובעה"ט 'אבוא' גמטריא י' - רמז לי' בבהכ"נ דקדמא שכינא'. אבל במשנתנו וברכות (ו.) א' העוסק בתורה? ולא אסמכתא (תוד"ה שלש סוכה יג.)?

אזכיר: בפשטות, הקב"ה אומר 'אזכיר', שמשרה שמו במקדש. אבל במשנתנו 'אזכיר' זה האדם, וצ"ל 'תזכיר'?

ובן יהודיע (ברכות ו:) מחלקו לשנים: א' (אלופו של עולם) זכיר. ומרכבת המשנה פירש לשון 'אזכרתה' (ויקרא ב,ב).

וזרע יצחק (יומא פ"ו מ"ב) פי' שם מפורש יוצא מפי כהן גדול' שדיבור ה' יצא מפי כ"ג, כ'אזכיר את שמי'. (וכן במעם לועז סוף יתרו, מר"א אחי הגר"א על 'לשון אשר שמתה בפינו'. וחיד"א על 'כתוב בס' תהלים ע"י דוד מלך ישראל').

שכינה שריו' ביניהם: קונטרס

עשרה: האם 'עשרה' אלו כמנין שכל א' מתפלל לעצמו, ומצטרפין כש'מקצתן רואין אלו את אלו, או הן כבית דין שמתדברים יחד 'כחצי גורן עגולה (שרואין זא"ז. סנה' לז). והנה אם אין עוסקים בשק"ט, רק נמצאים בחדר א', לאו דוקא ש'ביניהם ד"ת, שקשה למנין אנשים לדבר זה לזה.

וזו חלוק ממשנת רחב"ת שמדגיש 'יש ביניהם ד"ת', ש'אין דברי תורה נקנים אלא בחבורה', ו'חרב על העוסקים בתורה בד בבד', 'הסכת ושמע ישראל, עשו תנות תנות ועסקו בתורה' 'שמחדיין זה את זה כברזל בברזל יחד' (ברכות סב:) ולכן מנה רחב"ת 'שנים שיושבים' ולא יותר, שמעלת חבורה בשנים, שבג' אפשר לדבר רק לאחד ולא לשני (חגיגה יא:).

ה' שנא' ואגודתו קונטרס

אפילו חמשה... ג'..ב'..אחד: תמהו (ר"א פריצול, מרכבת המשנה ושפ"א) למה השמיט מספרים: ט', ח', ז', ו', ד'?

והגר"א פי' (ברכות ו.) כנגד א'ב'ג' נסכי פר איל וכבש, אבל משנתנו מונה ה'? ולחיד"א המספרים כנגד שם י'ה"ו. ולאור הישר כנגד מספר דיינים ריש סנהדרין (שרע"ב גרס 'יושבים ועוסקין בדיון') 'קרקעות ט' וכהן, ה' חליצה ומאונן, ולרבי (סנה' ג:) גם ממונות, ג' הודאות והלואות, 'שנים דיניהם דין אלא שנקרא כו' (שם ה:), ו'מומחה לרבים דן יחיד' (שם). אבל הרי אבות הוראה לכל, לא רק ב"ד?

ולחדודי י"ל, שמחלק כל מספר לשנים. חצי י' =ה, חצי ה=שלשה (בקירוב), חצי ג'=שנים, חצי ב'=אחד.

שיש להקשות 'וכי מאחר שאפי' חד, תרי מיבעי' (ברכות ו:) אלא כל מספר דרגת שכינה יתירה, י' 'דבר שבקדושה בי' (מגילה כג), ג' זמון בהמ"ז ודיני ממונות, ב' לימוד חברים (מ"ב),.. (ולפני יהושע (סוכה יג.) כתנאי).

(ואין לומר כרבי יהודה 'חליצה ומיאונן בה'. שהרי חזר בו ר"י וסגי בג' (יבמ' קא:)? ו'א"ל ממונות בה' כרבי, שבסיפא ג'. שנא' בקרב א' ישפוט'?

וק', שמשנתינו ב'עוסקין בתורה', לא לכה"ג או תפלה? וי"ל
'אזכיר' רמז ל'היושב ושונה, הקב"ה יושב ושונה כנגדו'.

גם מביא מהערוך ערך אזכיר, להתפלל רק בבהכ"נ. ותורה
שלמה מביא מריטב"א חילוף אתב"ש.

ח ר"א בן יהודה איש ברתותא אומר תן לו משלו, שאתה ושלך שלו; וכן בדוד הוא אומר 'כי ממך הכל, ומידך נתנו לך'.

'ויקחו לי.. אשר ידבנו לבו תקחו גו' (תרומה). הרי 'לקיחה'
בחזק 'שלי אני נוטל', היפך 'נדיבות לב'? ובשלמא בתרומה
ציזוי לגבאי, אבל מהו 'קחו מאתכם' (שמות לה, ה)?

תן לו משלו, שאתה ושלך שלו, וכן בדוד: פתח בנתינת כסף
לצדקה, וסיים: 'שאתה ושלך שלו', יקצר 'ששלך שלו' ומה
מוסיף על הכתוב, כיהודא ועוד לקרא?

וי"ל כמשנתינו שקיחה רמז ל'שלך שלו', שגורם נדיבות לב.

ומה נוגע 'דוד', הלא בפ"ד כו' מצטט תהלים בלי 'דוד'? והיה
לו לומר 'וכן דוד אומר', מהו 'וכן הוא אומר'?

ר"א איש ברתותא: השמיט 'בן יהודה' (ערלה פ"א, טב"י
פ"ג מ"ד מ"ה, פסח' יג). ובגמ' תענית מסופר נתינתו לצדקה.

וי"ל שיקדיש לא רק כספו, אלא גם כשרונותיו וחושיו,
כנעים זמירות ישראל, 'אל תקרי מהונך אלא מגרונך'.

ט ר"י אומר המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה מעלה עליו כאילו מתחייב בנפשו.

אבל יאמר 'שדה', למה 'ניר'?

והה"מ פי' שלא יתפאר בעצמו. ויש משתבח 'כפתור ופרח'
וי"מ הוכחת ה' בטבע כאפס לגבי חכ' תורה. אבל למה 'ניר'?

מהלך בדרך ושונה: 'אל תרגזו בדרך- אל תתעסקו בהלכה'
(תענית י:). רק הלכה, הרי שקו"ט מטריד יותר (ברכות לא.).
וי"ל שיוסף לא שלל כל הלכה, רק הל' עגלה ערופה ענין
'ידינו לא שפכו הדם' שלא יעיינו (רק למגרס) ברמז
'העגלות', שלא ירגזו שביזם שסיכנוהו בבור ומכרוהו. ראה
ר"מ יפה בלבוש (תענית) וקו' הבאר שבע עליו בבאר חיים.

וי"מ 'ביומי ניסן ותשרי לא תתחזו', אין מלאכתו עיקר.
וי"מ שמקנא בפירות אחרים, אבל למה 'ניר' שלא גדל, הרי
'אסור לעמוד בשדה חברו בקמותיה דוקא' (ב"מ קז.).

אילן זה.. ניר זה אם בטול תורה, יאמר סתם 'מפנה לבו
לבטלה' או 'מושב לצים' כלעיל, ל"ל משל, ועוד משל? ור"ש
עצמו הוכיח בנו כשהקפיד 'כרבי וזרעי': די לעולם אני
ואתה' (שבת לג.). (ציץ אליעזר י"ב ס"כ רק יוצא 'נפיק' (ברכות מג:)
ולרע"ב ה"ה כל שיחה בטלה, אלא קמ"ל גם על עץ שמברך.
וק' שאין מברך על 'ניר' תי"ט פי' ניר קרוב ואילן רחוק.

וי"ל שאילן פלא טבעי בלי תפוסת יד אדם (ע"ז מה.), וניר
תיקון האדם. וזה מפסיק לטבע, וגם 'רבות מחשבות בלב
איש' מעלת מדע וטכנולוג' על הטבע שהם רק 'פרפראות
לחכמה' כסוף פרק.

י ר"ד בר"י או' משום ר"מ כל השוכח דבר א' ממשנתו מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו שנא' רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים. יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל 'פן יסורו מלבבך' הא אינו מתחייב עד שישב ויסירם מלבו.

תקפה עליו רע"ב ותפא"י פי' תקפה 'קושי' שמתקשה להבין.
וק' קשי הבנה לא שכחה, 'קשה לשמוע וקשה לאבד' (פ"ה)?

כ' רמב"ן שרמב"ם שכח למנותה, אבל רמב"ם לשיטתו שלא
מנה מצות כלליות, ותו"ת דייק 'ראו עיניך' לא שייך לדורות,
וי"ל שלכן דורש כאן הפסוק לשוכח דבר, לא למעמד ה"ס.

ולרשב"ם 'תקפה' כ'תקיף חמרא' (בר' ה:), 'יין והתקיף' (ב"ב
צח). שייך התורה הפך בו 'לחומץ' כ'אחר שהחמיץ' (ר"ה ג.).
ורבינו הזקן (ת"ת) כ': 'תקפה' ששוכח הלכות חמורות,
מטרתו בהלכות קלות. וכן בשדה אליהו: 'משכח תחלה
הסודות בחמור משכח תחילה' (ר"ה כב:)

והרי רק ר"מ 'עיניך יישירו נגדך' לכתוב שלא מן הכתב, ורק
ראב"ה אינו מאבד טפה?

והה"מ פי' שוכח...אחד-לומד שלא לשמה, וחיד"א פי' שלא
ישכח חדושו - שיכתבם, חלקנו בתורתך כלקו"ש (י"ט 252).

ישב ויסירם מלבו: לקו"ש (י"ד האזינו) הק' למה ברכה"ת
לכל היום, ותפלין מברך בכל הנחה? (ראה תוס' ברכ' יח.).

ויש לפרש לשון תוס' (מנח"צ): 'משנה היא במסכת אבות'
כקושיית ותירוצ מהרש"א שמחלק בין 'תלמודו' ל'משנתו'.

תפלין חיוב בכל אופן ולכן חל כל היום יחד, אבל סוכה וציצית רק אם אוכל או לובש ד' כנפות-לכן שוים לתפלין.

ויש לחלק ש'בלי דירה אינו אדם' (יבמות סב.) כל היום יותר מבגד. ומתורץ קושיית העל"נ (מנחות מג.) למה בסוכה מברך רק פעם א', וציצית בכל לבישה.

ותי' שהיסח דעת בתפלין פסול עצמי. וא"כ היסח דעת תורה אינו ממילא כתפלין, אלא דוקא 'ישב ויסירם מלבו'.

וק', שהגמ' (סוכה מו.) מדמה מחלו' רב ורבנן בתפלין לסוכה וציצית, הרי שאני תפלין שפסול עצם? וי"ל שלאידך גיסא,

יא רחב"ד או' כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת; וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקיימת.

לא. (א. שרק בראש לימודו יחשוב לשמה (תניא פמ"א).

אבל לא ירבה יראת חטא מלימוד, רק כחשבון קב א' חומטים לכור, ויתר מזה אונאה (ב"ב צב.), אבל 'מעשיו מרובין מחכמתו', 'ותר מלמודך עשה'. ומיושב קו' רש"ש (שבת לא:), שיראה צריך פחות מלימוד,

רחב"ד יראה גדול מחכמה, שרחב"ד עבד, לא שר (ברכ' לד:).

והנה (מת"ט משמע 'שמרובין' ו'קודמת' א') אבל 'יראת חטא' נקט 'קודמת', אבל 'מעשה' 'מרובה', ש'ראשית חכמה יראת ה' לפני לימוד (לא באמצע) 'מפתחות חזוניות' (שבת

יב הוא הי' או' כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכ' מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכ' מתקיימת. הוא הי' או' כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה ממנו; אין רוח הבריות נוחה ממנו, אין רוח המקום נוחה ממנו.

אין רוח חכמים נוחה ממקבל השבת גזל 'אין בו רוח חכמה וחסידות', ששם לא יקפידו עליו.

רוח הבריות נוחה הימנו: הרי 'סנו לי בני מתא דמוכיחאנא להו במילי דשמיא' (כתובות קה.)? וראה (סנה' קג) 'כיון שנעשה אדם רש...ר"י ור"א ח"א כו' וי"ל שעדיף להוכיח בדרכי נועם 'אוהב הבריות', לא שלילי בכעס, 'לממרינהו בניחותא דלקבלו מיניה' (שבת לד.).

וס' דוד ושלמה פי' 'רוח' הבריות, רוחניותם (אבל איך יפרש 'רוח' המקום?).

מעשיו מרובין מחכמתו חד בתרי בטל, ואיך תתקיים חכמה? ולמה לי קיום החכמה, -לא המדרש עיקר אלא המעשה (פ"א)? והיה לו לומר 'קיימת', מהו 'מתקיימת'? וי"ל ש'תורה כתבלין' (קדושין ל.) ש'באלף לא בטל' (חולין צז:), שהחכמה מתקיימת בזה שנותנת טעם ברוב המעשה.

נעשיו מרובין מחכמתו: לא חכמתו מעוטה ממעשיו שאדרבא, יתחכם, אבל ירבה במעשיו.

רוח הבריות נוחה: למה כופל, מכלל לאו אתה שומע הן, ש'רוח..נוחה' משמע שלהיפך מקפידין (רשב"א קדושין יז:)?

אבל לר"ש (סוף שביעית) שבסתם אין קפידא, כופל, שגם סתם אין נוחה. ומיושב רש"י מתמיהת מהרש"א (ב"ק צד:):

יג רדב"ה או' שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים, וישיבת בתי כנסיות של ע"ה מוציאים את האדם מן העולם.

ובורות חסרון ללימוד, אבל ע"ה תמים לב לתפלת בהכ"נ? ו'לא ע"ה חסיד', אבל לא רשע, ש'עמך כולם צדיקים'?

וי"ל שע"ה זה לא מתבייש אלא מתפאר ב'בהכ"נ עמי הארץ' ו'מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה' (שבת י.).

וגם לר"י שע"ה נאמן (חגיגה כב:) שלא יעשה במה לעצמו, זה בונה בי"נ במה לעצמו, ורוח טומאה שורה שם (אדמו"ר רי"צ בתהלים א"י ע' 220). 'אומרים נעשה לנו שם ובונים בתי כנסיות...ושווין בהם ס"ת ולא לשמה' (זהר ח"א כה ב.).

בתי כנסיות של ע"ה: 'בית כנסת' של הדיוטות (בכורות לו. תוד"ה טהורין) אבל כאן יקצר 'ישיבת ע"ה' או 'ישיבת כנסיות של ע"ה' (כרמב"ם צרעת טז, יח)?

והגר"א ציין ל'מושב לצים לא ישב', אבל 'בתי כנסיות' לתפלה, ולמה יפסידו שכר 'הולך ולא עושה' (פ"ה)? ועיון יעקב (סוטה כב) פי' מורין מתוך משנה.

יד ר"א המודעי או' המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של א"א והמלבין פני חברו ברבים והמגלה פניו בתו' אף שיש בידו תומעש"ט אין לו חלק לעוה"ב

פ"ב), רק הלכתא למשיחא, שבטלו קרבנות יובל לפני זה?

(וקדשים נזכר במס' אבות ל' עבר ב"י נסים נעשו לאבותינו 'לא הפילה אשה מבשר הקודש', 'לא הסריח בשר הקודש',

ואיך מקדים 'מחלל הקדשים' לפני 'מבזה המועדות' שבה"ז הרי ידון תחלה בהלכה לפועל?

ואיך שייכות עבירות אלו בין אדם למקום (חוץ מלבין חברו) (לא כמספר 'ז' גופי עבירה' פ"ה) למס' אבות מדת חסידות? 'ומחלל הקדשים' שייך לסדר קדשים, לא למס' אבות?

ומשנה זו שייכת לסנהדרין (צ). פרק חלק, ואדרבא, לא נמנו שם במשנה עם 'אלו שאין להם חלק לעוה"ב'? ואיך איש כזה בלי סדר קדשים, יש בידו תורה ומעש"ט?

מנהג בזיון'

והנה רש"י ומחזור ויטרי פ"י 'מחלל את הקדשים' שנוהג בהם בזיון, כ"כך ידיו בשיראי' (פסחים נז:), וחטא בני עלי (שמואל א ב, יז), והגר"א ציין ל'קדשי בזית' (יחזקאל כב, ח).

ומד"ש פ"י 'מחלל הקדשים' מבזה אנשים קדושים. אבל א"כ צ"ל 'מבזה', ויצרף 'מבזה קדשים ומועדות', כמקור 'דבר ה' בזה, מכאן אר"א המודעי כו' (סנ' צט).? ולמהרש"א 'מכאן ... אמפר ברית ומגלה פנים קאי, אבל מחלל קדשים ומבזה כו' לאו מהאי קרא נפקא'. אבל א"כ מה מוסיף ר"א המודעי על ת"ק? ורש"י כ' 'מלבין לא ידענא היכי מפיך מקרא'.

מביא קדשים לבית הפסול

אבל רבינו יונה ורע"ב פירשו 'מחלל את הקדשים' שמביא קדשים לפיגול נותר וטמא, או מועל בהקדש.

וקשה למה יאבד עוה"ב, הרי עונש אוכל בשר טמא רק לאו, ובמשנתנו אינו אלא גורם, ולר"ל טמא שנגע בקודש לוקה מ'בכל קודש לא תגע', ולר"י אינו לוקה (מכות יד:)? (ואף שהלכה כרבנן, לר"ש מותר לכתחלה להביא קדשים לפסול (לשיטת אמרוה רבנן (ואב"י ורב יוסף שהקשו) זבחים עה:)

שני פירושי 'חילול'

והנה יש לפרש 'חילול' בשני אופנים: (א) שם עצם 'חול' עיקר, ומזה נמשך שם הפעולה 'חלל', ומצינו 'חלל' שאינם אסורים ממש, כ'זיחל נח איש האדמה' (בראשית, ראה רמב"ן) 'להבדיל בין הקדש ובין החול' (ויקרא י, אבל רש"י וראב"ע כ' שהוא ל' עבודה מחוללת),

ויש ביטוי 'מחלל' גם לכתחילה, כ'נטע כרם ולא חללו' (דברים, רמב"ן), שלכתחילה יש לפדות כרם רבעי ומע"ש,

ובר"ז:ל' 'זיחל משה, חולין הוא לך' (ברכות לב). 'הקדש שחללו על שוה פרוטה מחולל', 'שחיתת חולין', 'חולו של מועד'. 'וחלילה לך' (ברא' יח כה) 'וחלילה לעבדיך' (שם מד, ז) פרש"י 'חולין הוא לך', וראב"ע פ"י 'חלל שאין בו כלום'.

הצדוקים פ"י 'ממחרת השבת' כפשוטו שבת בראשית, וספרו תמיד מיום א' אף שאינו מחרת פסח, ותמיד חה"ש ביום א'. וריב"ז ר"א ור"י ורבי יהודה ור"ט הוכיחו (מנחות סו). שמתחילים לספור בט"ז בניסן, ואינו קשור לימי השבוע.

אבל אף אם 'שבת איקרי יו"ט', למה כתבה תורה 'ממחרת ה'שבת' שנותן מקום לטעות? הרי 'חכמים' הזהירו בדבריהם שמה יבואו תלמידים ונמצא ש"ש מתחלל'?

ובני יששכר כ' שאותו פסח כשבת מלמעלה, לא מעבודתנו. ולהאברבנאל פסח נק' 'שבת' שכל יו"ט מחמת גאולת פסח.

ומהר"ל ואלשיך דרשו 'ממחרת השבת' אחר השבתת יצה"ר. אבל א"כ, למה נק' פסח רק כאן 'שבת', לא בעיקר פ' פסח?

ומשך חכמה כ' ע"ש מצות 'תשביתו' בע"פ. ובלקו"ש (ח"א) ממחרת השבת רמז ללמע' מהשתלשלות. 'שבת מעין עוה"ב, וממחרת השבת עצם עוה"ב' (בית אברהם -קוצק)

חילוק קביעות יום טוב ושבת

ו"ל רק כאן נק' יו"ט 'שבת', שעיקר חילוקם: שבת מקדשא וקיימא, אבל 'ישראל קדשינו לזמנים' (ביצה יז). זהו רק לפני חלות יו"ט, אם יקדשו ב"ד ר"ח. אבל ממחרת הרי כבר נקבע יו"ט כשבת, מאי דהוה הוה 'אתם אפי' שוגגין ומזידין'.

ואף שב'ממחרת הפסח יצאו' (במדבר לג, ג) לא נק' 'שבת', אבל כאן לענין ספיה"ע, וחג שבועות הנקבע ע"י הספירה, נוגע להדגיש כח ב"ד לקדש יו"ט, מכח קביעות השבת.

ו"ל שלכן פ' מועדות (ויקרא פכ"ג ואילך) מתחילה בשבת, כי יו"ט מיוסד על שבת. וראה תו"ת (ויקרא כג, לג) 'תשבתו' אין לי אלא שבת, יו"ט מנין, ת"ל שבתכם' (ר"ה ט). כי 'שבתכם' זהו שבת שאתם קובעים, , שלא קדש מעצמו.

וזהו 'מבזה את המועדות', שלכאו' למה מבזה רק מועדות, לא שבת, אדרבא רגיל כל שבוע כ'הוקר רגלך מבית רעך'?

אלא שבת מקדשא וקיימא מה', אבל קביעת חדש ויר"ט תלוי באדם, 'מה אנוש כי תזכרנו' ש"י"ט קיל מזלזלי' (ביצה ב:). ולכן פ"י הצדוקים ממחרת שבת בראשית, לא מחרת יו"ט (מנחות סה). וקלקלו שלוחי ב"ד קדוה"ח (ר"ה פ"ב) שביזו תושבע"פ ומעשה ב"ד בידי אדם

והנה זה יתאים לר"ע ש'חלבי שבת קרבין ביר"ט שנא' עולת שבת בשבתו' (שבת קיד). אבל לא מתאים לדיני יו"ט אקרי שבת': 'מוסיפין מחול על יו"ט שנא' מערב עד ערב תשבתו שבתכם' (ר"ה ט), 'חול מכין לשבת ויר"ט' (ביצה ב:), 'שבת ויר"ט קדושה א' (ביצה ד). 'מפסח עד העצרת שנא' 'מדי שבת בשבתו' (סוף עדיות) ולא חילקו אם לפני יו"ט או לאחריו. (ולש"ת חת"ס (ח"ז סס"ב) יו"ט לא אקרי שבת)

המודעי: במס' אבות נזכר רק עיקר עסק התנא, והרי לא נהג 'קדשים' בזמן ר"א המודעי שנהרג בחרבן ביתר (איכ"ר

מועדות: שיבשו זמני ב"ד (ר"ה פ"ב) ולכן דרשו 'ממחרת השבת' בראשית, 'מפר בריתו של א"א: מלו לשם הר גריזים (ע"ז כז), מלבין פני חברו ברבים: שהאשימוהו שמעל עם הרומיים, ושיטתם לגלות פנים בתורה שלא כהלכה נגד החכמים, ומסיים שאין לכותים חלק בישראל, אף שנראה כי בידם תומעש"ט, ומצוה שהחזיקו בה מדקדקים יותר.

מועדות: ח"מ לא רק שלילת מלאכה, אלא חיוב מצות-כל סוכות מברך לישיב בסוכה וד"מ, אבל בפסח 'ששת ימים תאכל מצות רשות' ולגר"א מצוה אבל לא יברך (שד"ח), 'קצת מצוה' כתפ"ע רשות (לק"ש כב 33). והגדה שלמה 159 מקשרו לאות תפלין בח"מ. מצוה שמורה בח"מ תלוי אי 'משארותם צורות' שירי מצות מצוה (דקדום חצות (לק"ת) רש"י ותיב"ע), או בצק (לא לשמה) רק שלא הספיק להחמין.

מועדות: תקנת המועדות' (ר"ה יח). 'מועדות אלו' (שם כה). נקבה אבל 'מועדים לשמחה' (בתפלה), 'גניענו למועדים' (פ"י), 'מבזה המועדים' (מכות כג). ובעין יעקב 'מועדות' זכר? ויסודי ישורון תי' 'מועדות' לא יו"ט רק קביעת זמן. אבל הרי 'שעירי ר"ח ושל מועדות'?

וראה תוד"ה (כתו' ה). שמא, 'שבת' ל' זכר ונקבה. ואי 'כל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו' (ת"יט נזיר פ"ב מ"ב ראב"ע) בטלה סוגית ריש קדושין? ולתוס' (שם) רק לדרוש.

בריתו מדגיש 'בריתו', לא רק 'ברית של אאע"ה? והיה לו לקצר 'ברית בשר' (סנהד' צט), ש'אין אנו מקיימים הברית מאברהם, אלא מפני שצוה למשה בתורה, שניתנה תורה ונתחדשה הלכה' (רמב"ם פיה"מ)?

ולקו"ש (ח"י ע' 44) מקשה כן על ברכת 'להכניסו בבריתו של א' אבינו'. וחת"ס (יו"ד רמט) הקשה, שלא נתנה לו פריעה?

וי"ל ש'להכניסו בבריתו' מיוחד לאב נוסף לעיקר מצות מילה (רמב"ם מילה פ"ג, רש"י ס' הפרדס שהאב חייב להכניסו למוהל. אבל תוד"ה לבער (פסחים ז). פי' 'להכניסו' בד"א) שמוטל על כל ישראל וב"ד, יש חיוב נוסף לאב. וכן אברהם אינו עיקר המצוה, רק מצד היותו אבינו, לכן מברך 'להכניסו' גם כשאין אב, לזכות אבות שנותן כח גם במצות אחר מ"ת (כלק"ש ח"כ לך, ח"ל ג) ע' 35). ופי' אבי ז"ל: גם 'פה כח הבן' בא 'מכח האב' כ"פי שנים' באלישע מאליהו.

ואולי 'מפר ברית' בדקות לא מושך ערלתו ממש, אלא מפר שייכות המצוה לא"א, ש'בך חותמים' (רש"י תחילת לך).

יש בידו: יש דיוק 'תלמודו בידו' (פסחים נ), אבל כן רגיל: במשנתנו, 'מספיקין בידו ללמוד' (פ"ד), 'אין בידנו', 'אין מספיקין בידו' (פ"ה), ופירושו כ'ייקח כל ארצו מידו-אטו כל ארעה בידה נקט ליה? אלא ברשותו' (ב"מ נו:), אבל בגמ' מסיק 'דור, ממש, לבד כשא"א לפרש באופן אחר'.

ומהרש"א גרס 'תשובה ומעש"ט', והק' עבודת ישראל ש'אין דבר עומד בפני התשובה' (רמב"ם מירושלמי)? וברע"ב 'כולהו בשלא עשה תשובה, אבל תשובה מועלת לכל' (תוד"ה חוץ ב"מ נח: כדלעיל 'כל ישראל'. אבל למאירי (ב"מ שם) אין תשובה למלבין.

תורה ומעש"ט: לקו"ת (שמע"צ פה א, שה"ש יז, א, לקו"ש ד ע' 1053) פי' שהקדמת תשובה מהפך מעשיו לטובים. אבל כן 'מעשים טובים' בלי תשובה, שבתשובה יש לו עוה"ב? ולרמב"ם (פ"ד) 'מעש"ט בתחלת הענין' צדיק שמעולם לא חטא. וברמב"ם (מילה) אע"פ שיש בידו תומעש"ט 'הרבה'.

(ב) או להיפך, 'חול' בא משם הפעולה 'חלל' שלילי כ'אז חללת יצועי עלה', 'לא תחללו שם קדשי', 'אל תחלל בתך'.

דעות כחבות

וי"ל משנתנו בדרך הא', ש'מחלל הקדשים' אינו עושה מעשה לפסול בשר קדש, אלא חסרונם בדיעות, שמש' אבות ענינה דיעות, שהקדושה כחולין בעיניו. וחטאי משנתנו נכללים ב'אפיקורס' שבפרק חלק, כתי"ט, וכפי' רבינו ב'טמא כל השמנים' ו'כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלו' ישראל'. שליוונים, היהדות רק 'קולטור' ותרבות

חיצוניות ופנימיות

והנה לאיש זה הקדושה רק שטחית מבחוץ, ומכחיש, כאילו אין קדושה בפנימיות עצם החפצא. (ויש דיון אם איסור זמני פועל גם בחפצא (שיחות אחש"פ ואחר'ק תשל"ו)

ומגלה פנים בתורה, כאילו ח"ו אין מציאות אמיתי בפנים תורה והרשות נתונה לדרשה כראות עיניו ('מגלה פנים בתורה', ולא קיצר 'מורה בתורה שלא כהלכה' כפ"ה מ"א).

ו'מבזה המועדות' (לא רק במלאכה בח"מ שנחלקו אי מה"ת או דרבנן), שטוען שקדושת יו"ט תלויה באדם 'החודש הזה לכם' מסורה בידכם, ו'אתם-אפי' שוגגין ואפי'מזידים ואפי' מוטעין, ולא נתקדש בעצם כשבת ד'מקדשא וקיימא'.

ומצביע שה'קדשים' עיקרם חולין, ואין קדושתן מרחם כבכור, (וגם בכור צריך להקדישו בפה לרבי (נזיר יג). ויוצא לחול במום, הרי שקדושה רק שטחי מבחוץ, לא עצם ממש.

וכן מלבין פנים, אף שחבירו נראה טוב בחוץ, בפנים בוש. וכן מפר ברית, שברית בשר חיצוני, שאפשר למשוך ערלתו.

ו'כל הפוסל במומו פוסל', שהשקפתו מגלה תורתו מן השפה ולחוץ כדואג ואחיתופל. ומדה כמגד מדה, שאף שלפנים נראה כי בידו תומעש"ט, בפנימיותו עיקר חסר מן הספר.

ויומתק לשון רז"ל: 'מכאן אמר ר"א המודעי', שמיסוד על מקור 'דבר ה' בזה', מוסיף ג' דוגמות, בעולם (מחלל קדשים) שנה ('מבזה המועדות') ונפש (מלבין פני חברו ברבים).

משנתנו לאור חנוכה

להעיר שרבי אלעזר מהיחידים שנק' ע"ש מקומו, 'צריכים אנו למודעי' (שבת נה: מגילה טו: ב"ב י: חולין צב), שאף שר"א המודעי חי מאות שנה אחר המתיונים ונס חנוכה, אבל ללמדך שהמקום גורם, ושייך לעיר החשמונאים מודיעין. (ולרש"י ומחזור ויטרי מודיעים ט"ו מיל מירושלים)

שהצד השווה בחטאי משנתנו תרבות יוונית שיופי חיצוני עיקר שה'יופי עיני הרואה'. ולדעתם, תומ"צ מקיפים רק מחוץ אבל לא נתפסים בעצם החפץ והאדם שיוקדש ממש.

וגזרו יונים להפר ברית, חלול שבת ור"ח (בזוי מועדות) וחלול קדשים טמא שמנים ומתיונים גלו פנים לא כהלכה.

גם 'הלבנת פנים' (ע"ד הצחות) כשאלעזר בן פועירה הלבין פני ינאי המלך כשסיפר שאמו נשבת במודיעין (פרש"י 'כרך של בית חשמונאי') וכעס ינאי והרג החכמים (קדושין סו).

וי"ל שר"א המודעי מוחה נגד הכותים שהתפלל מ' שנה עד שהעליל עליו כותי והרגו בר כוכבא (ירוש' תענית ד:ה). מחלל קדשים: שישבו בש"ק בחשך ואכלו קר, ומבזים

טו רי"א הוי קל לראש ונוח לתשחורת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה.

אבל רבי ישמעאל מחדש, שלא די 'סבר פנים יפות', דלא סגי קבלה סתם אלא ישמח, שיש בו מעשה.

ומדויק ל' רמב"ם (מתנות עניים פ"י ה"ד): 'נותן לו בסבר פנים יפות, ובשמחה, ששני דברים הם.

ואולי זהו שינוי ל' רז"ל: 'להקביל פני רבו ברגל' (ר"ה טז). 'הקבלתם פנים הנראין ואינן רואין, תכחו להקביל' (חגי' ה:).

ויומתק לפ"ז חילוק (ב"ק לב:): נוסח קבלת שבת (ע"פ שבת קיט), שלמהרש"א רבי ינאי עמד במקומו ואמר 'בואי כלה, אבל לרבי חנינאי דרך חתן לצאת לקראת כלה.

ועץ יוסף (עין יעקב) כ' שכופל 'בואי כלה בואי כלה' ב'לכה דוד' כנגד ב' אופנים אלו. ולבן איש חי (וירא שנה ב') קול רם, כנגד דיבור ומעשה בשבת, ולחש כנגד ההורו שבת.

(להעיר שבגמ' 'לקראת שבת מלכתא' (שבת שם, ב"ק שם), אבל לשון הרמב"ם: 'לקראת שבת המלך' (שבת פ"ל ה"ב). ומצינו שבת ל' זכר 'כי בו שבת', ובתפלה: 'וינוחו בו'. (ובליל שבת 'וינוחו בה' (מ"א רס"ח סק"ג).

וראה לעיל 'מבזה המועדות', ולקמן 'דברים נבראו ע"ש', אי שבת זכר או נקבה. ואולי מקור רמב"ם מספרי (דב' יז) 'שום תשים עליך מלך- לא מלכה'. וב'שינויי נוסחאות' סוף רמב"ם פרנקל מובא מכת"י קמברידג' ודפוס שאלתיאל: "שבת המלכה". וכת"י ספריית אנגליקה ברומי "פני המלך".

בשמחה: 'לא נגזז קהלת, שתחלתו וסופו ד"ת' (שבת ל:). וכי רק פסוק תחלה וסוף יציל כל הספר הרי שורפין אזכרות בס"ת שאינו ראוי, ו'אל תשכן באהלך עולה' ספר שאינו מוגה (כתו' יט:). וי"ל שעצבות רק אמצעי, לא סוף ומטרה להשאר במרידות ודכאון, אלא תכליתה לנקות לבו, שלסוף יעבוד בשמחה, כמכתב בעל התניא על 'לב נשבר ונדכא'.

רי"א...קל לראש: רמז שהתאבל ר' ישמעאל על ראש רשב"ג שנהרג 'אי הלשון אומרת אמרי שפר עכשיו לוחכת העפר' (עבודת יר"כ). ובאג"מ (יר"ד ח"ג סי' סט) שאל איך נטמא ר"י כה"ג? ותי' שרשב"ג נשיא 'בטלה כהונה' (כתובות קג).

(וקשה לי קושייתו, ה"ז מת מצוה? וכבר נטמא באהל בית אסורין (שמסתמא מקורה), ולר"י פ"ו דנזיר 'נפשות מת, רק כשמתמא ע"ז (וראה מלמ"ל אבל פ"ג, שנזיר ככה) ולא פירש, אין איסור טומאה?) שו"ר כן בפנים יפות פ' חוקת.

נוח לתשחורת: פרע"ב לא ימהר לכבד צעיר. אבל הרי נחלקו תנאים, והלכה כריה"ג לכבד 'ניק וחכים' (קדו' לב:)? גם ק' שכובד ראש לא רק חסידות אלא 'מפני שיבה תקום'?

וי"ל שאינו דין קימה ממש, אלא גם כשהוא לבדו יבטל דעתו לזקן ש'סתירת זקנים בנין', ו'נוח לתשחורת', מדעת צעירים ש'בנין נערים סתירה' (מגילה לא:).

עי"ל 'נוח', שלא יחפז ללמד הכל לצעיר בשנים, אלא לאט לאט, וכן לימדו לרבי ישמעאל בצעירותו, שלא גילו לו הטעם אלא השיאו לדבר אחר (תוס' ע"ז לה:).

שמאי אומר: ...הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות' רע"ב לא פ' 'מקבל' כלשון 'משה קבל תורה', אלא ל' ארמי קבל נגד'. ורע"ב ציין ל'מקבילות הלולאות' (פ' תרומה).

והק' ת"ט למה חיכה רע"ב עד פ"ג, והכניס ארמית בלשון המשנה צח ועברי, ולא פ' כן לעיל פ"א: 'הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות'?

וי"ל שלעיל בשמאי אין ה'קבלה' דבר מעשי, רק 'שב ואל תעשה', לקבל חברו על עצמו בסבר פנים יפות, אבל לא יצא לקראתו ויזמינו, ו'קבלה' זו כ'לקבולינהו באהבה', 'קבלה דייסורי שתיקתא' (ברכות סב:).

טז רע"א שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. מסורת סייג לתורה, מעשרות סיג לעושר נדרים סייג לפרישות סייג לחכמה שתיקה.

שסיג אינו רק שלילי לחוק לשמור מגנב (כ'מחיצות להבדיל מים עשיות' (ער' מב.)) שגדר זה לא יפה לבית, אלא יופי פלטין שיש לו שומרים (כבתמיד) 'סוגה בשושנים' להדר מבפנים, כ'מעשר סיג לעושר' לא רק שומר מחוק, אלא מעשיר לפנים. שסיג לא רק שלא ישל באסור אלא 'חביבין ד"ס מיינה של תורה'. שיש בדרבנן לאו 'לא תסור'. או עשה 'שאל אביך' (שבת כג). שלר"ע 'לאמר: עונין על לאו הן'.

שחוק וקלות ראש: הרי לר"ע 'לשחוק אמרתי מהולל' יותר מחביריו (הם בוכים ור"ע מצחק' (מכות כד, ר"ע משחק' (סנה' קא, 'שחק ובכה' (נדרים נ:)?

ר"ע אומר..סיג: מה חידש ר"ע על 'עשו סיג לתורה' (פ"א)? הרי מעשר מה"ת, לא חסידות? והרי עושר ע"מ לקבל פרס?

וי"ל ש'עשו סיג' ל' רבים, שסיג חז"ל כתורה, ש'מקום הניחו (בכוונה) להתגדר' (חולין ז.), ומוסיף ר"ע שגם נדר אדם חיובי, שמשער לאותו אדם 'אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך ג' ברכות' (ברכות מד:), לא רק פת כרבנן.

(אבל לרש"י (נדרים י). נדרים תקנת חז"ל) והנה יש לחקור אי סיג וגדר לפנים או חוק, כמחלוקת אמה טרקסין (מנחות ק:; לקו"ש חכ"ו תרומה) וכותל חצר שנפל (ב"ב ז). מפענ"צ ו, וצפע"נ 'לא יוכל העם לעלות' ב' גרדי מחיצה) (מחיצות' היכל לתוכן עשויות' (פסחים כו.), 'מחיצות לתוכן עשויות' (שבת ח, ערובין כה). ור"ע לשיטתו שמקום מחיצה כלפנים.

קדושתו מעולם עדיף נזיר עדיף, ור"י 'כהנא מסייע כהני', שכהנים זריזין למעלה מסיג שבות במקדש, ו'בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה'. אבל לר"ע נדר גדול מקדושה מאליה.

נדרים סיג לפרישות 'ר"א חבר לא ירבה בשחוק' (דמאי פ"ב מ"ג) כמשנתנו 'שחוק וקלות ראש מרגיל לערוה' (תיו"ט).

וקשה, שלר"י 'שלא יהא פרוץ בנדרים' חולק על ר"ע ש'נדרים סיג לפרישות'?

ותי"ט כ' שמשנתנו כשנשבע לקיים מצוה כ'נדרים רשעים' ריש נדרים. וכרמב"ם (נדרים), וגר"א ציין 'שבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדק' (תהלים קיט, קו). ומחדש ר"ע שנדר מצוה סיג, לא כרמב"ם (סוף נדרים) שאינה עבודה נכונה.

ר"ע. סיג לעושר: אף שלר"ע אם למקרא ואין 'תעשר' ל' עושר, אבל כשאינו סותר, גם לר"ע אם למסורת (סנה' ד. תורה כולה) שר"ע דרש על כל קוץ וקוץ, היינו מסורת, תילי תילים של הלכות. ואף שמעשר נראה כחוסר ממון, הנה 'מלח ממון חסר' (כתובות סו:) ויש אם גם למסורת.

סיג לחכמה שתיקה: למה סדר 'סיג' זה היפך סגנון המשנה? בצחות "ל כנגד המדבר בקול גדול ולא יסף, ומאריך לשבח השתיקה. אבל ר"ע נאה דורש ומקיים, שתיקה סוף פסוק.

סיג לחכמה שתיקה: כתשובת ה' לשאלת משה על ר"ע: זו תורה וזו שכרה? 'שתוק' כך עלה במחשבה' (מנחות כט.).

ו"ל 'וקלות ראש' לא ו' המפסיק אלא ו' המחבר, לשלול שחוק עם קלות ראש. אבל שחוק בכובד ראש מותר 'אנא תפלין מנחנא' (ברכ' ל:).

ור"ע לשיטתו ש'זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס כו' עד שבא ר"ע' (שבת סג:) שלר"ע אין שחוק חסרון כשיש סיג ושמירה.

אבל 'מרגילין' ל' רבים, לא 'מרגיל' ל' יחיד, משמע שניהם. גם ל' 'לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש' משמע נפרד?

ואולי ר"ע שחזר בתשובה לא מסתפק בהיתר 'תפלין מנחנא' (ברכות כו:) שחושש ש'מקבל..בשמחה' ירגיל לערוה, וכן 'ריש לקיש מעולם לא מילא שחוק פיו מכי שמעה מר"י' והקשה הגר"ע, מה חידש על רבי יוחנן שאסר? ומהו 'מעולם'? אלא ר"ל (בע"ת) נזהר בכובד ראש גם בשמחת מצוה. לכן בע"ת אומרים 'אשרי זקנותינו שכפרה על ילדותינו' (סוכה נג.) שכובד ראש זה מתירם לשמוח שם.

נדרים סיג לפרישות: קמ"ל שהסיג משמר, אף שנראה להיפך. 'מעשרות סיג לעושר' אף ש'מלח ממון חסר' (כתוב' סו:), ו'שתיקה לחכמה' ומסורת סיג לתורה אף שלר"ע אם למקרא, שלר"ע 'כל דעביד קוב"ה', 'לטב עביד' (תענית) גם שנראה היפך. אבל הרי נדרים פרישות, פשיטא? היינו הך?

ו"ל לא כר"י ש'נחזק לתשחורת' הנודר מקלות ראש ו'דיך מה שאסרה תורה', שלר"ע אינו קלות, אלא פרישות. כמח' שמעון הצדיק ורבנן (פ"א) ור"א ורבנן (נזיר מז.) אי כה"ג

יז הוא הי' או' חביב אדם שנברא בצלם חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנא' כי בצלם אל' עשה את האדם. חביבין ישראל שנק' בנים למקום; חבה יתרה נודעת להם שנק' בנים למקום שנא' בנים אתם לה"א. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חיבה יתרה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורת י אל תעזבו.

(ת"ו), כר"ע). וראה לק"ש (חי"ז 177 הע' 40 ושוה"ג). ור"ע חלק על ר"י ש'עלבוני מחול לך עכשיו צא ופייס חברך' (ר"ה יז:). (כחקירת מנ"ח אי כא"א בין אדם למקום או לחברו).

חביב אדם שנברא בצלם: גם נכרי, וחייב ב'לא תלין נבלתו'. וק' 'חביב' הרי 'לא תחנם לא נתן להם חן' ו'אסור לספר בשבחו...או לחבב דבר מדבריהם' (רמב"ם ע"ז פ"י ה"ו)?

ואולי גר תושב שמצווה להחיותו א"צ לקבל בפני ב"ד, וסתם גוי הוי גר תושב, אבל כשמנגד לז' מצות הוי עכו"ם. וראה לק"ש (חכ"ו יתרו) על רמב"ם (מלכים פ"ח), שאל"כ, מאי קשה 'אין כופלים להם שלום' בזמן המשנה אחר יובל.

וראה כס"מ (עכו"ם שם) שלרמב"ם יכול לקבל בעצמו בלי ב"ד, ש'גוי הנזכר בכל מקום עו"ז ממש' (רמב"ם מאכ"א פ"א ה"ד), אבל לראב"ד (אסר"ב פ"ד) אין היום גר תושב להחיותו (ומיושב קו' באר שבע (סנה' צו:) מנעמן גר תושב).

ולפ"ז אולי 'צדקת אומות להתייהר' (ב"ב י: י. תניא פ"א) רק עו"ז, לא סתם גוי, ולתוס' (סנהדר' נו.) חייב בן נח בצדקה.

רע"א: רוב משניות אבות בוי"ו המוסיף, חוץ מזו (ו'אמור מעט', 'הוא היוצר הוא הבורא' (לכמה גרסאות) ו'עומדים

חביב אדם שנברא בצלם: ר"ע מדגיש חלק אלקי שבאדם בניגוד לרבנן שחששו לדמות צורה ליוצרה: 'עד שבא ר"ע ולימד את ה"א תירא לרבות ת"ח', שמורא רבן מביא למורא שמים, לא ממוצע מפסיק אלא מחבר' (מהרש"א, ב"ק מא:). כן נחלקו: 'לחם שמלאכי השרת אוכלים- דברי ר"ע... ר"י אמר: צאו ואמרו לו עקיבא טעית, וכי מלה"ש אוכלים?'

וכן: 'א' לו וא' לדוד, דר"ע. א"ל ר"י, עקיבא עד מתי אתה עושה קודש חול' (חגיגה יד.) (אף שבגמ' (ר"ה יז:) משמע ש'קבלה מראב"ע, הרי לשון 'עד מתי' משמע שרגיל ר"ע, ומיושב קו' הטר"א, שלא נדחו דברי ר"ע, שכן שיטתו בכ"מ.

(ו'אמר ר"ע ח"ו א"כ נמצאת עושה קדש חול' (ירוש' סוכה פ"ג, סנה' חלק) זהו בע"ז אבל סתם אדם לר"ע נברא בצלם).

וכן כשאמר ר"י הכהן: 'כאן בעבירות בין אדם למקום, כאן בעבירות בין אדם לחבירו, בא ר"ע ולימד כו' (ר"ה יז:), שלר"ע בין אדם לחבירו כבין אדם למקום, שנברא בצלם.

אבל ראב"ע מחלק עבירות אדם למקום מבין אדם לחברו. וזהו 'אמר ר"ע אשריכם ישראל' (יומא פה:) ופי' מרש"א שר"ע נגד ראב"ע (לא כר"פ ועיון יעקב, אלא להיפך, שלר"ע לא כיפר גם חלק גבוה עד שיפייס חברו (כפסק הטי"ז (א"ח

לכן לא הביא 'בני בכורי ישראל' שאמר משה לפרעה סיבה שיגאלו ממצרים. ואח"כ חיבה יתרה מסובבת מ'בנים אתם', המחייבם במצות 'לא תתגודדו ולא קרחה'. כ'בטר עשיר אזיל עתירותיה' (ב"ק ז), שמשנתנו מוסיפה מאדם לצלם, מצלם לישראל, מישראל לבנים, ומבנים לתורה, ובתורה עצמה חומד להוסיף, שחביבים ד"ס מד"ת. ש'הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו' (שבת י:) 'שמתוך כך אוהבו', שהחיבה מידיעה אחר הנתנה.

ופרד"י ויקרא פי' 'חיבה יתירה' שקראם משה, לא רק ה'.

כלי חמדה: כלי דבר חצוני הטפל לעיקר שבתוכו, ש'המוציא אוכלין פחות משיעור פטור על הכלי? ולמה לא אמר 'חמדה גנוזה' (שבת פז:)? ואין 'חמדה' כלי, ש'כלי' ל' זכר, וצ"ל 'חמד' או 'נחמד'?

אלא כפי', שכל דרגא כלי לחבירו לקבל יותר, שהתורה שניתנה לו כלי מחזיק ברכה, שיחמוד להוסיף יותר, 'היב חוכמתא לחכימין', 'תן לחכם ויחכם עוד'.

בסדרו ש"ש (סוף ענף ב) פי' הכלי הוא שיחמוד. ומאו"ע (אמור) פי' שהתורה כלי 'שוב', המאפשר החמדה ('רצוא') שר"ע 'נכנס ויצא בשלום' (חגיגה יד:) לא כחבריו שנפגעו.

לקח טוב נתתי: הרי 'לקח' ו'מתנה' הפכים? ומהו 'אל תעזבו' למה יזניח לקח טוב? ול"ל ראייה ממשלי, כבר בסיני: 'והייתם לי סגולה מכל העמים'?

אלא כפירושינו לזרזנו לעלות בקודש מחיל אל חיל, שצדיקים אין להם מנוחה. שלא יסתפק בתורה שבכתב מתנה מלמעלה, אלא יעלה ללקיחה - תושבע"פ 'אל תעזבו', 'הפך בה והפך בה... ומנה לא תזוע'.

צפופים' שחלק זה אינו נס, 'בן ה' למקרא', קצת 'מעלות התורה', ו'תורה קנין א' שמפרט כל אחד לעצמו).

ור"ע דרש ווין (יבמות סח:) שבעצם אין צריך, כאתנחתא. (וצורת המחבר כ'ווי העמודים'). ולהלכה: לר"א לולב צריך אגד דכתיב 'כפות תמרים', אבל לרבנן אגדו בידו.

ונחלקו ב'התקדשי לי בזו ובזו ובזו, ובשבועה לך לך לא לך (קדושין מז). ו'אמר הרינו נזיר ושמע חבירו ואמר ואני', ור"י ור"ל נחלקו ב'ושאלו בשלומה בגט', ופלוני ופלוני. ולהעיר 'אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב'. וראה פרד"י פקודי.

ישראל בנים: לר"ע 'ישראל בנים', לא עבדים כטרנסרופוס (ב"ב י:) ולר"ע מעלת בן ש'אב זוכה לבנו בה' דברים' (עדיית פ"ב) אבל לרבנן 'אבא לא מזכי ברא' אחר יג (תוספתא שם).

חביבין ישראל: מחפש בכתובים שאין מפורש 'כלי חמדה', הרי בתורה 'חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'? וכופל כל בבא? ומביא פסוק אחרון 'צלם אלקים' סוף נח, ו'בנים אתם' (דב' יד, א) לא 'נעשה אדם בצלמנו' ויברא...בצלמו' (ברא' א, כו-כז), 'בני בכורי ישראל' (שמות ד, כג, פרש"י 'כאן חתם על הבכורה')?

ו"ל סיבה ומסובב בכל מעלה: שכר על העבר, ונתינת כח להבא, 'פתחו לי כפתחה של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם'. שתחלה מתעלה מצד חביבותו, ואחר שמקבלה, מוסיף לו חבה יתרה (כעין 'חיבת הקודש מכשרתן' (פסח' כ). שחיבתנו לקודש מעלהו יתירה, כ'חבתו של אברהם' (פ"ה). ש'בצלם אלקים' אחר המעשה, לא 'ויברא האדם בצלמו' שלפניו (וכוונתי לתו"ת 'כי בצלם' (נח ט, ו)).

יח הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה.

אבל גוף הארץ קנוי לה' 'שאתה ושלך שלו' ש'הקדש מפקיע משעבוד' (ב"ק צ.). ומשה השביע 'איננו פה' (דברים כט) 'דורות הבאים וגרים עתידים' (שבויע' לט). אף ש'נשבע לנו לא כלום', שלמע' אין כח חסר פועל. ולצפ"נ (בשלח ע' סא) השביע צבור לא מת.

צפוי איך קנה אברהם 'לזרעך אתן הארץ' (ב"ב ק:) ש'לא שלם עון האמרי', ודשלב"ל 'כשאקחנה קנויה לך לא קנה'?

ולפי הטעם שאין לוקח סומך דעת, אברהם סמך והאמין בה'. ולטעם שאין לקנין על מה לחול, רק 'אדם' לא מקנה,

יט ה"ה או' הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילווה והגבאין מחזירין תמיד כ"י ונפרעין מן האדם מדעתו ושלל מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת; והכל מתוקן לסעודה.

ולעיל פי' 'לוה ואינו משלם' (פ"ב) ש'משלם' הלוואת הנאת עולם כשמעלה גשמי למצוה. וה' החנוני רוצה שנצלל הגשם ונשלם, שיתוקן לסעודה.

יד כותבת: י"מ יד החנוני (ה') ש'כל מעשיך בספר נכתבים' (פ"ב) ה'ידוע ועד וכותב וחותם' (תפלת ונתנה תוקף). וי"מ יד הלוה: 'חותם יד כל אדם בו' (ונתנה תוקף), ש'ביד כל אדם יחתום' (איוב לז).

מצודה פרוסה על כל החיים לא 'אדם' או 'בריות', ש'כל החיים' כולל גם חיה ועוף? וכי נדונים? ואולי רמז למשל ר"ע (ברכות סא:) כדגים במצודה.

החנוני מקיף: אם 'חנוני' יצה"ר (תפא"י) הרי פנקס חשבון ביד ה' ש'ספרי חיים פתוחים לפניו' (ר"ה יז:) וחותם יד אדם בו? ואם 'חנוני' ה', 'כל הרוצה יבוא וילווה', 'ב"א חוטאים כל יום' (רע"ב), וכי רוצה ה' שנחטא כחנוני הרוצה למכור?

מתחלה' (חגיגה י.), 'משה מתחלתו מתוקן לרועה' (מד"ר).

ונחלקו אם 'מפני התקנה' (גיטין כט.) 'תקנת סופר', לשפר, שלא יטרח הסופר, או 'תקנת קטטה' למנוע היזק.

הכל מתוקן לסעודה למה סיכם שנות יעקב ריש ויחי לפני שביך אפרים ומנשה והשבטים, ולא מנה שנותיו אחר שנאסף, כביוסף בסוף הפרשה? ולמה מפרט כמה שנים דר במצרים, שיכול לברר זה בעצמנו, שהיה בן קל לפני פרעה, ומת קמז, כלימוד שנות יעקב משנות ישמעאל (מגילה יד.)? ולמה כפל 'ימי יעקב שני חייו'? ולמה ל' יחיד 'ויהי ימי' שנותיו מלמטה למטה 'ארבעים ומאה' היפך כזו של שרה?

'כמה ימי שני חייו'

ויש להקדים בשאלת פרעה: 'כמה ימי שני חייו', וענהו יעקב 'ימי שני חיי מעט'. למה התלונן? וכי קל שנה 'מעט'? ואין ידע שלא ישיג שני אבותיו? וכופל ג'פ 'ימי שני'?

'אריכות ימים ושנים'

ויש להסביר כפל לשון ברכת 'אריכות ימים ושנים טובות', ש'ימים' מאירים ויש בהם חפץ, כברכת אברהם 'בא בימים', וכן 'קנים ימים האריכו שנים לא האריכו' (שבת קה:).

וזהו ששאלו פרעה: 'כמה ימי שני חייו'? שאחר כך שנה בצרת יוסף, כמה משניו היו טובים 'ימי', וענהו יעקב שמכל צרותיו היו 'ימי' מעט בערך שנותיו. שו"ר ברש"ר הירש. וכן: 'ימי חייו העוה"ז', אבל ימות המשיח צריך רבוי 'כל'.

ויחי יעקב בארץ מצרים ט"ב שנה

וקמ"ל ויחי יעקב בארמ"צ יז שנה, שסוף שנותיו טובות כ"כ 'אורך ימים...שנות המתהפכות מרעה לטובה' (יומא עא.) שלסוף ידע ש'כל דעביד קוב"ה לטב עביד' גם זו לטובה 'אורך ה' כי אנפת ב', לא רק ז' שנה, לא רק מ' שנה אלא גם ק' שנים. כולן שנים לטובה. וכ"כ מגדים חדשים ברכ"ח:

(להעיר מפיט שכותב מעשיו כשהנשמה עולה בלילה. וכשנפטר 'אומרים לו חתום וחותם' (תענית יא.) לא כותב).

אבל מה מוסיף 'יד כותבת', שאף שכת'י כחתימה אינו כמלוה בשטר לגבות ממשעבדי? ואף כ'משעת כתיבה שעבד נפשיה' (ב"ב קעו.) אבל מהו 'נכסים משועבדים' למעלה?

תמיד בכל יום: כופל 'תדיר' ו'בכל יום' לדיעות 'נידון בכ"י, ובכל שעה' (ר"ה טז.). שו"ר כן בלקוטים בגליון משניות.

מדעות: כשנענש מדה כנגד מדה ומבין למה נענש. אבל 'נפרעין שלא מדעתו', הרי אין נפרעין מבט"ח שלא בפניו (כתו"פ). וגם לשיטה שנפרע שלא ילך הלוח למדינת הים, הרי ה' 'מצודה פרוסה על כל החיים'? ו"ל 'יש להם על מה שיסמוכו' לפרוע שלא בפניו, שאין טענת פרוע ומזויף (תוס' גטין ב.) ש'הוא הדין והוא העד' (פ"ד) והדין דין אמת.

הכל מתוקן לסעודה: כמה פירושים ב'תיקון':

(א) 'מעוות לא יוכל לתקון' (קהלת א) לתקן המקולקל, 'דבר שנתקלקל בו נתקנו' (ברכות מ.), 'מתקנין הקונדס' (ביצה לד.), 'יתקן כלי שיר', 'תיקון גברא או תיקון כלי' (ביצה יח.) ולפ"ז, הגבאים מחזירין בתשובה לתקן החטא.

(ב) 'מתוקן לסעודה' 'מטעמים מאכלים חריפים וחמוצים המתובלים ומתוקנים היטב כמעדנים להשיב נפש' (תניא פכ"ו), ויפה הדבר לרבי עקיבא שחזר בתשובה.

(ג) ויש 'תיקון' שטוב מעיקרו, רק שמוסיף לתקן, כ'אשר ברא אלהים לעשות - לתקן', 'התקן עצמך ללמוד תורה' (לעיל פ"ב) 'מטבע תיקון' (שבת לג:), 'התקן עצמך בפרוזדור' (פ"ד). כהמאירי ש'מתוקן' לשון 'מוכן', ש'מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת', ולפ"ז משנתינו לצדיקים וגם לרשעים, כרע"ב.

(ד) ויש 'תיקון' הטוב מעיקרו, כ'יציב ונכון ומתוקן', 'שנים כתיקונן' (מגילה ב:), 'אין קורין מעוות אלא מי שהיה מתוקן

כ ראב"ע אומר אם אין תורה, אין דרך ארץ; אם אין דרך ארץ, אין תורה. אם אין חכמה, אין יראה; אם אין יראה, אין חכמה. אם אין דעת, אין בינה; אם אין בינה, אין דעת. אם אין קמח, אין תורה; אם אין תורה, אין קמח.

ו"ל שהתורה מזכנתו מגסותו (מאירי) שה'קמח' מבדיל אדם מבהמה ש'בכה אדם אני וחמור נאכל באבוס א' (פסחים קיח.) ש'כלום אדם חטים כוסס' (יבמות סב.) ובקובץ מכתבים בתהלים מחלק אכילת יהודי מגוי.

ו"מ 'אם אין תורה אין קמח', ליקח עמו לדרכו בעוה"ב, ולכן נקט קמח, שכן הולכי דרכים לוקחים קמח, לא לחם.

ואולי זה רמז 'לחם הפנים'. ולרמב"ם שיש לו פנים הרבה. ו'פנים בפנים דבר ה' (עיון יעקב מנחות כט.), והחנוך (צז) לא ידע הטעם ויגלה לן טעמיה דבתריסר נהמי'.

תורה וד"א: לר"ג 'יפה תורה עם ד"א' (פ"ב מ"ב) רק יפה, ובלי דרך ארץ סופה בטלה אחר זמן. וראב"ע מחדש שגם מתחילה אינו תורה בלי ד"א, לא כרשב"י (ברכ"ה:) שתורה עם ד"א רק דיעבד כשאין עורצש"מ, אלא כרבי ישמעאל לכתחלה 'הנהג בהן מנהג ד"א' להמשיך לגשמיות (לא מחשש 'סופו בטל' שאין לו מזון, שנכלל ב'אין קמח אין תורה' בסיפא) שלראב"ע 'דברה תורה כלשון בני"א' (קד' יז.), וראב"ע קובל על בן עזאי שלא נשא אשה מחשקו בתורה. **אין קמח אין תורה:** הרי 'לא לחכמים לחם'? ו"מ שזכינו לתורה מאברהם ש'מהרי...קמח סלת'. אבל למה 'קמח' שאינן ראוי לאכילה, ולא לחם?

כא ה"ה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה"ד לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. וכל שמעשיו מרובין מחכמתו למה"ד לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין: אפי' כל הרוחות שבעולם נושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו, שנא': והי' כעץ שתול על מים, ועל יובל

ישלח שרשיו, ולא יראה כי יבוא חום, והי' עלהו רענן, ובשנת בצורת לא ידאג, ולא ימיש מעשות פרי.

וי"ל שמחדש שמעשה לא רק הקדמה לחכמה אלא חכ' יונק ממעשה כענף יונק מהשרש ש'גדולה שמושה מלימודה'.

והופכת על פניו

הרי עיקר הקלקול שנעקר העץ ומת, ומה לי נהפך על פניו או צדו? ולב שלום פי' שהפיתו מגלה הסיבה שנפל מפני מיעוט שרשיו.

וי"ל שלא נטעה מדיוק רישא, שרק 'חכמה יתר ממעשה' רע, אבל האם יהיה טוב אם הם שוים? לכן קמ"ל שבלי היפך ממש, מעשה מרובים מחכמה, אז גם 'פני' העץ נהפך.

שנאמר והי' כערער בערבה

הרי אין בפסוק לא רוח ולא עקירה? ואינו ברש"י ורמב"ם. אלא שאין בערבה עץ להגין מרוח (מד"ש), אבל מנלן שנחרבה הערבה רק מפני רבוי ענפים?

וי"מ שאין ראייה בפסוק, רק זהו קללה נוספת, שתוצאת חכמתו מרובה ממעשיו הוא שסביבתו חריים במדבר.

אבל פסוק זה מי שלא בטח בה', לא שחכמתו מרובה ממעשיו? ולמה צריך שירבו השרשים על הענפים, הרי בחרוב ושקמה די' נ' אמה בענף ובשרש (ב"ב פ"ב)?

וי"ל שבא להודיענו שאין השרש רק להעמיד העץ, אלא 'לכו יונקותיו' (ישעיה) שמניק חיות לעץ. ובטל בלי יניקה, אבל במקום נהר א"צ כ"כ לעומק השרשים להשיג מים.

שנא'... צריך פסוק שרוח עוקר עץ? ובפסוק אין רוח?

וי"ל דקמ"ל שהעץ משנה סביבתו. ולכן הסדר היפך משנה לעיל, שברישא 'מעשיו מרובין מחכמתו', ונקט תחלה 'חכמתו מרובה ממעשיו', שלעיל, מובן הצרה בלי חכמתו מתקיימת. אבל מה הצרה שהעץ נעקר, הרי 'מרחיקין האילן..משום נוי העיר' (ב"ב כה)? לכן מקדים שעץ לא רק ליופי, פירות או צל, אלא בלעדו חרב סביבתו כארץ מלחה.

אין מזיזין אותו 'לעולם יהא רך כקנה' (תענית כ). שאף ששרשיו מרובין, רק קנה רך ומתנדנד עומד ברוח. אבל קשה כארז נעקר גם עם שרשים רבים.

שרשיו מרובים מענפיו: 'שרשיו' רבים, 'עלהו' ו'פרי' ל' יחיד.

כעץ שתול: 'נהר' זה פרת, ו'עץ' החיים בג"ע (בכורות נה). ולפ"ז אולי ב' אילנות משנתנו כנגד ב' עצי הגן, שעץ הדעת 'חכמתו מרובה ממעשיו' הופכת, ונהפך אדם כשאכל ממנו.

אבל עץ החיים 'חי לעולם', 'כל רוחות שבעולם אין מזיזות'.

עלהו רענן: צפנת פענח פ' וישב על הפסוק והנה גפן לפני.

לא ימיש מעשות פרי: אין מברך שהחינו על ירק (רמ"א רכ"ה) שמטמינם להתקיים (משנ"ב) משא"כ פירות. ורק לרבי ואנטונינוס היה צנון וחזרת טריים בחורף (ברכות נז):

וכ' רבינו (סידור ברה"ט): 'אותם שמקיימים ע"י תחבולות הם מעט מזעיר ואין חוששין להם'. ואג"מ (אר"ח הוס' לה) דן אי לברך שהחינו היום, שהפירות מצויים כל תקופות

שרשיו מרובים וענפיו מועטים: בסוף פ' וארא תמהו למה נזכר 'הפשתה והשעורה נכו כי השעורה אביב והפשתה גבעול, והחטה והכוסמת לא נכו' בתוך דברי משה לפרעה?

וראב"ע מביא מרס"ג שמשה מברר שלא יצעק לשעבר, שלא יבטח פרעה שתפלתו יתקן גם מה שכבר נשבר בברד, שיועיל רק מכאן ולהבא לחטה שעדיין לא נתקלקלו.

אבל קשה, למה מודיענו כאן הטעם שנתקלקלו 'כי השעורה אביב והפשתה גבעול'? ורמב"ן הקשה על ראב"ע, שהחטה והכוסמת שלא גדלו עדיין אין צריכות תפלת משה?

ורמב"ן תי' שהזהירו משה, שאף שיוסר הברד, יש לירא, שמקום הניחו לארבה שיזיקם אם לא ישמע לקול ה'. אבל עדיין ק', מה נוגע להזכיר אלו שכבר נוכו?

'טרם תיראון את ה'

ולענ"ד יש לפרש שמרד פרעה שחכמתו קודמת ליראתו, 'אתה ועמך **טרם** תיראון', לכן הסבירו משה משל ודוגמא ללמוד מוסר השכל מפרטי הקלקול שלפניו,

שחילוק שעורה מחטה כענין 'אילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים' שיתהפך וישבר, וכן פרעה שחזק והכביד לבו, 'לעולם יהא אדם רק כקנה ואל יהא קשה כארז' (תענית כ).

'היש בה עץ אם אין'

וי"ל כן שאלות משה למרגלים כשיצאו לתור הארץ: בשלמא 'וראתם את הארץ מה היא', לעיין 'השמנה היא אם רזה', לבדוק טיב הארץ כמרז"ל 'החרי יושב הארץ' (שבת פה).

אבל מה יש לבדוק אם 'יש בה עץ'? אם רק לראות אם יש שם עץ, למה מוסיף 'אם אין', ה"ז גלוי ונראה לעין?

ואם צום משה 'ולקחתם מפרי הארץ' הרי ידע שיש עצים? לכן הוכרח רש"י להוציא הפסוק מפשרו ש'עץ' זה צדיק (איוב מארץ עוץ) שיגן זכותו. ואוה"ח פי' שעץ שם המין, ומשה צום לבדוק מיני עצים בא"י שלא תחסר כל בה'.

ראשית חכמה יראת ה'

ולפי משל משנתנו, יש לפרש שאלת 'אם אין' שהורה משה לבדוק ('עיין עליו' קדושין ד). אם העץ יתקיים לזמן ארוך, או שענפיו מרובין משרשיו ויפול וימות,

וזהו טעות המרגלים שחכמתם מרובה ממעשם, שרצו להשאר במדבר ללמוד, וייראו ליכנס לארץ אוכלת יושביה ומצות מעשיות בקרקע. ולא הבינו שאדרבא תכלית חכמה תשובה ומעש'ט להמשיך דירתו בתחתונים, ורק בא"י ירש יעקב מעשה מרובה מחכמה. ולהעיר מ'יורהו ה' עץ וישלך...וימתקו המים' (בשלח) ללמוד מעץ להמתיק מצב מר.

גדולה שמושה מלימודה

משל לאילן: הרי כבר קדמו רבי חנינא בן דוסא בענין זה לעיל (מ"ט), ורק אמר הענין עצמו בלי משל האילן?

ואכן רמב"ם ורע"ב סמכו על פירושם שם, ולא פי' משנה זו. (ומרש"א (ב"ב צא). פי' משנתנו להשתדל ע"י מלך ושרים). ולכאז' המשל אינו מכוון, שמעשה נובע מחכמה, לא אפכא?

ואין להסתפק באילן שענפיו מרובין, שבמשנתנו, חרב, ואין יקיים באילן כזה? וצריך עשב, 'ישפיל עצמו כאזוב' (מצורע) 'קב חומטין' דיר"ש. 'אדיר במרום ה', אתעדל"ע, 'כדאמרי אינשי דקיימא לדרי דרי' (ביצה יב:) אתע' דלתתא.

פרי: רוב 'פרי' שבמקרא מנוקד בשב"א, לא רק נסמך למילה אחריו כ'פרי העץ' או 'פרי האדמה', אלא 'עץ פרי עושה פרי', (בראשית), 'אך פרי לצדיק' (תהלים נח) וכו'.

(ואולי 'פרי', שמובנה תולדה של אחר (וכן 'כלי', המשמש לאחר כדלקמן), לעולם כנסמכת גם כשנזכרת לעצמה).

אבל יש מ'ש'פרי' מנוקד בסגול: 'גם עשו פרי' (ירמיה יב 2), 'לא ימיש מעשות פרי' (ירמיה יז, ח, מובא באבות ספ"ג), 'יצא לצורך כלי' (משלי כה ד), 'עץ כל פרי' (קהלת ב). והנה אלו נשתנו לסגול' בסוף פסוק או אתנחתא, כמו 'כלי בשב"א' גם כשאנו נסמך: 'מוציא כלי למעשהו' 'כל כלי יוצר' (ישעיה), 'יושבת על הכלי' (תזריע) אבל 'מים חיים אל כלי' בסגול', 'מכלי (שב"א) אל כלי' (סגול') (ירמיה מח, יא), וע"ד 'שבי' בשב"א, 'וישב ממנו שבי' בסגול' בסוף פסוק, וכן 'שתי' (בשב"א) ו'שתי' (בסגול) בסוף פסוק.

אבל מצינו 'פרי' בסגול' באמצע: 'ממני פריך נמצא' (הושע יד, ט), 'פריכם' (יחזקאל לו, ח) 'אכלו פריך' (שם כה, ד). (וכן מצינו לענין כלי: 'אל כליך' (דברים כג, כו) בסגול', אבל להעיר מ'שא נא כליך' (צירי) תליך (סגול') (בראשית כז, ג))

ואולי חילוק ניקוד פרי, ששרש 'פרי' אינו שם דבר מאכל, כמקובל, שרוב 'פרי' שבמקרא אינם דבר מאכל אלא כ'פרי בטן', 'פרי מעלליו' כו', אלא אדרבא, שם הפועל כ'פרו ורבו', 'שרש פורה' (כלשון 'פראדוס' בלע"ז שיכול להיות שם דבר 'בול', וגם שם הפועל 'לייצר'), ומשם נמשך להיות גם שם המושאל לשם דבר של מאכל, שנקרא 'פרי' בסגול.

ולפ"ז פרי יחיד צ"ל בסגול', אבל לא ראיתי מנקדים כן.

השנה. ומחלק, שמברך שהחיינו על חידוש כח ה' בטבע בריוח ורבו יתר על ההכרח (ואולי לכן נהגו לברך שהחיינו היום רק על פרי, לא על בגד חדש). והודאה זוהי רק בפרי לתענוג, אבל ירק מוכרח לבריאות ש'עיר בלי ירק אין ת"ח רשאי לדור' (ערובין נה:).

ולא"מ לא יברך אם אין יתרון בפרי חדש. ומצינו 'ג' פרקים בודקים היין' (גטין לא.) שזמן הבצירה פועל גם יין בחבית.

לא ימיש מעשות פרי' 'לא ימיש' תמיד ממש, גם לרגע, שלמדו רז"ל נר שבת מבע"י מ'לא ימיש עמוד אש' (שבת כג:), ופשוט 'לא ימוש ספר התורה'. יכול דברים ככתבן 'בר' לה: עד שהוכרח מפסוק אחר ששם אינו תמיד.

אבל במוחש, אין פרי בעץ כל החורף, רק אתרוג דר באילנו משנה לשנה, ורק לע"ל יוציאו תמיד (שבת ל:)?

ולמה נתייחדו פירות העץ לברכה חשובה, הרי נאכלים רק לקינוח סעודה, וכ' הרמב"ם למעט אכילת פירות (דעות פ"ד), שאינו הכרחי כחיטה שעליו יחיה האדם, ולכן בהמ"ז על הלחם מן התורה, לא פירות? (ראה ב"י או"ח רז).

ו"ל שחידוש פרי העץ 'כי שקל לפירא איתא לגוואז' (ברכות מ.), שהעץ מתכוון לזה תמיד כל השנה, גם בסתו ובחורף להיות 'עושה פרי' גם כשעדיין לא נראה הפרי בגלוי.

ואדם נמשל לעץ, שגם בתקופה שאין רואים בו 'פרי מצות' (סוטה מז.), שאינו מחדש ומניב 'פירות' בגלוי, אל יפול רוחו ואל יתעצב, שאינו כחיטה שאחר שנתנה פריה קמלה ויבשה בחציר, ש'אין לך אדם שאין לו שעה', אלא ישתדל להמשיך להחזיק מעמד בכל תקופה 'כימי העץ ימי עמי'.

יגדיל תורה ויאדיר

'הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר' (ביצה טו:), פרש"י 'אילן ענפים הרבה שנוטעין על הגבולים, ול"נ מין עשב'.

ע"ד הצחות, מקום רחב"ע ב'גבול' הפרק, דברי חכמים כדברונות נטועים לקיים למודו.

כב ר"א (בן) חסמא או' קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות; תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה.

גמטריאות: ס' הערכים-חב"ד ערך 'אותיות מבוא' ע' יט: ו'כי לא דבר רק הוא מכס'='גמטריאות'. וראה פרד"י במדבר ו, ר"י להעיר ש'ספר' גם לשון 'מספר' ש'נקראו הראשונים סופרים', לאו דוקא אותיות, ואולי עיקר ספר אז למספרים.

גמטריא: חשבון והנדסה ל' יוני (רמב"ם קדוה"ח פ"ז הכ"ד. אבל לרע"ב חשבון מספר האות, כ'רדו שמה'='רד"ו שנה, ו'בזאת יבא אהרן' גמטריא ת"י שנות בית ראשון (תי"ט).

וביוחסין ערך אלעזר חסמא כ': 'טעו המפרשים גמטריאות כמנין רד"ו, ואינו אמת כי זה גופה של תורה, לא פרפראות'.

והרי בהלכה 'יהיה גמטר' ל' יום (נזיר ה, רש"י סוכה כח:)? 'זה ענין מקובל, אלא שזה סמך' (רמב"ם פיה"מ נזיר) והיינו 'פרפראות לחכמה'. וכן 'כהן שוקל 'זה' גמטריא יב שבטים' (ירושלמי שקלים פ"ו ה"ג), 'משחת קודש יהיה זה' גמט' יב לוג (הור' יא:)' רק סמך להידוע בקבלה' (ת"ת שמות ל, כד).

ובס' הגאולה (כתבי הרמב"ן ח"א ע' רסב): 'אם ישיב אדם עלי בסמכי על חשבון האותיות שקורין גימטריא, וידמה

ומבוא התלמוד לר"ש הנגיד תלה במחלוקת: לרבי ישמעאל רק יג מדות, אבל לר"א בריה"ג גמטריא (כט) מל"ב מדות.

תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה: קונטרס

תקופות: רמב"ם (הקדמת סהמ"צ סוף כלל ב, ורמב"ן לא מנאו כמצוה, כדיוק 'כל היודע לחשב בתקופות ומזלות', רק מי שיודע לחשב, שאין מצוה על כל א'. ולהרמב"ם (ש"ת)

אבל ר"י קאפח ל"ג רמב"ם משנה זו באבות, ואכן- בהקדמת פיה"מ כ' רמב"ם שר"א חסמא נזכר רק פ"א בתרומות.

אינו מצוה, רק לידע גדלות ה', ולר"ן להוציא ממחשבת ע"ז. ולמשנתינו רק פרפרת לחכמה לא גופי הלכות.

מסכת אבות פרק ד

א בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנא' מכל מלמדי השכלתי. איזהו גבור הכובש את יצרו, שנא' טוב ארך אפים מגבור. איזהו עשיר השמח בחלקו שנא' יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך: 'אשריך' בעוה"ז וטוב לך' לעוה"ב. איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנא' 'כי מכבדי אכבד ובזי יקלו'.

(חגיגה טז.) אבל איש אחר, רק אם רבך דומה למלאך ה'.

איזהו גבור: מהו גבורת יעקב ש'שרית עם אלקים' הרי 'אל יתהלל גבור בגבורתו' (ישעי') 'לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש' (תהלים), 'מאן חולים רבנן, תשושי כח מלימוד' (נדרים מט.)? וכי נצח יעקב כשהוזק למעלה מהארכובה שנעשה טריפה בבהמה? ולקו"ש (ח"ל ע' 149) הקשה למה גיד הנשה דבר צדדי זכר לנצחון יעקב? ואדרבא, הרי נפגע בו?

ו"ל שיעקב והמלאך נאבקו בויכוח משה והמלאכים 'מה לילוד אשה בינינו, תנה הודך על השמים' (שבת פז.), שנתקנאו ביעקב (חולין צא:). ש'שרפים עומדים', ואדם 'מהלכים בין העומדים' (זכרי', נת' בלקו"ת). ונגע בירכו, לעכב מעלת מהלך על העומד.

הכובש יצרו: וכי כיבוש היצר רק מדת חסידות, הרי מה"ת: 'לא תתורו אחרי לבבכם?' ולרבינו יונה שלא יכעוס בלבנו, אבל זהו איסור 'לא תטור' (רמב"ם דעות)? ורבינו ציין ל'קדש עצמך' בתאוות מותרות.

ולמה לא הביא פסוקים לפנ"ז: 'לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה, רוצה ה' את יראיו' (תהל' קמז, יא), ו'אל יתהלל הגבור בגבורתו' (ישעי')?

ו"ל כרע"ב ות"ט ש'ארך אפים מגבור' לא 'יותר מגבור', אלא ארך אפים של איש גבור, 'עושה תשובה כשהוא איש בגבורתו', כובש יצרו (כחילוק) 'כובש עון או נושא' (יומא), לא מאבדו לגמרי עד שלבו חלל כצדיק, אלא כבינוני

איזהו חכם: והתניא 'המקדש ע"מ שאני חכם: 'איזהו חכם- כל ששואלין אותו דבר חכמה ואומרה' (קדושין מט:), ולמשנתינו מקודשת כשלומד מכל אדם גם בלי לבחנו?

ו"ל שהמקדש 'שאני חכם' חכם בעיניו, שאינו לומד מאחר.

וכן 'מקדש על מנת שאני עשיר' לא סגי 'עשירות' של שמח בחלקו, שזה טוב רק לאיש עצמו, אבל אם אשתו לא תשמח בחלקו זה גריעותא, שבמזונות 'עולה עמו ואינה יורדת עמו' (כתובות סא.) שלרוב ד' הספיק קב חרובין, אבל 'אל אשתו עד כמה נצטער, בעי רחמי דליתבו לך מידי' (תענית כה.).

רמ"ל מסאסוב: 'פוקח עורים' 'מתיר אסורים' לשון רבים, אבל 'לי כל צרכי' יחיד, שרק לעצמו ישמח בחלקו.

ולפ"ז שמשנתינו תואמת לברייתא, יובן סוף המשנה 'איזהו מכובד', שחיפשו המפרשים מקור. ורבינו יונה מקשרו ל'אל יתהלל חכם בחכמתו, ולא הגבור בגבורתו ולא העשיר בעשרו', אבל הרי שם לא נזכר 'כבוד'? אבל בברייתא יש שלשתם: 'איזהו גבור, עשיר... שבני עירו מכבדין אותו'.

לומד מכל אדם: 'כל' לרבות קטן (רע"ב) והרי 'לומד מקטנים כאוכל ענבים קהות'? 'ל ריב"י וב"ז במחלוקת ר"מ ורבנן (חגיגה טו.) אי ללמוד מקטן בדיעה. ואולי (וכן בלב אבות) 'ויחכם מכל האדם' (מלכ' ה) ששלמה למד מכל אדם (פרש"י 'כמשמעו') ובמדרש 'ויחכם מכל האדם-אפי' מן השוטים'.

כי עדותיך שיחה: (רק) בסידור הרב גרס הסיום, ואולי כי (עדותיך) משמש לשון 'אי' (לא 'דהא'), רק מי שתורה שגורה לו כשיחה ילמוד מכל אדם, גם מרשע, כר"מ שלמד מאחר

מ'אשריך', 'אושר עושר' ש'קורין אלפין עיינין' (ברכות לב).

הגר"א (משלי ט"ו, ט"ו) 'כל ימי עני רעים', 'שינוי וסת תחלה לחולי' (ב"ב), ושמה בחלקו אין לו שינוי וסת.

המתגבר על יצרו, כמעלת 'בטל רצונך' על 'עשה רצונך'.

עשיר: מרגלא בפי אבא ז"ל: עשיר ר"ת עינים שינים ידיים עושר אברים בריאים. ומקור 'איזהו עשיר' רגלים,

ב בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה: שמצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עבירה; ששכר מצוה מצוה, ושכר עבירה עבירה.

שעסק רק יום א' כעסק כל השנה' (חגיגה ה:).

שלהרמב"ם 'זה א-לי ואנוהו' רק בקרבן וכתובת ס"ת, אבל לא ל'כורכו בשיראין נאין וטלית נאה' (שבת קלב:). שבת"ת וקרבן ההידור חלק גוף המצוה עצמה, אבל 'כריכה בשיראין נאין' חוץ למצוה (ראה לקו"ש חכ"ג ע' 141, במטפחת ס"ת),

ולכן לרמב"ם 'מדליק מנר לנר', שגר המהדרין מצוה עצמה, אבל לתוס' ורמ"א אין מדליק מנר לנר, שגר ב' רק הידור.

מענין לענין, פסק רמב"ם: 'ברך על פירות אילן בפה"א יצא'. והקשו השאגת אריה ובנין שלמה על הרמב"ם שזהו רק לרבי יהודה (ברכות מ:), ובהלכות בכורים לא פסק הרמב"ם כן? (תוס' תרצו מהירושלמי שאינו קורא בבכורים שנראה כקובל, אבל הרי הבבלי מקשר דין ברכות לבכורים?)

וי"ל שתלוי במוסיף על העיקר, אם רק נוסף החדש מחוץ, או עצם הדבר מתחדש. ויובן הרמב"ם, דנקצץ האילן כב' מינים, אבל פרי עץ, תחלתו עיקר אילן ארעא, ואח"כ נתעלה לעץ, אינו חדש, אלא הוספה שיש בו דרגת אדמה.

רץ למצוה קלה: 'הוי זהיר במצוה קלה' פ"ב, מוסיף בן עזאי לשיטתו (מכות כג) שיתרחק חזק גם מדם ושרצים 'שהנפש קצה'. 'ובורח מעבירה', לא 'עברה קלה', מ"ש ממ"ע? וי"ל סתם 'עבירה' עריות (ע"ז יז:). 'שנפש אדם מחמדת' (מכות) צריך לברוח, כרב כהנא (קדושין לט:), ומחדש בן עזאי, שלא יכניס עצמו לנסיכון לקבל 'אגרא טפי דכייף יצרי' (ע"ז יז:), לשיטתו מהלך כעומד, ומודה ברץ (שבת ה:).

רץ למצוה: הגר"א ציין ל'אז יבדיל משה', שהקדים למצוה. ולפ"ז 'רץ' אינו ברגל, אלא למהר, 'מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה'. ובה"ה זהיר במצוה קלה' (פ"ב) ציין הגר"א לעון עקבי יסובני, 'רץ' ממש ברגל, אף שאין ת"ח רץ בפסיעה גסה, מ"מ רץ למצוה כדוד מ'פזז ומכרכר לפני הארון'.

ומקור בן עזאי ב'והיה עקב תשמעון', למצות קלות שדש בעקבו, ושיקיים מצות בכל גופו עד העקב (לקו"ש ח"ט 92).

רץ למצוה קלה: נוסף ל'הוי זהיר במצוה קלה' (פ"ב) מחדש שם הריצה חלק המצוה, 'אגרא דפרקא רהטא' (ברכות ו:). שהמצוה גוררת גם ההידור כמצוה כ'בר בי רב דחד יומא,

ג ה"ה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום.

אל תהי בז לכל אדם: כעין בן עזאי, 'חזק לבלתי אכול הדם', אף שנפשו של אדם קצה בדם, (סוף מכות) - קמ"ל 'חזק' 'אל תהי בז' לעבירה זו, אלא לקיימה בהתחזקות והתאמצות.

אל תהי בז לכל אדם: 'שאלו מה"ש וכי משוא פנים יש בדבר?' ענה ה' 'איך לא אשא פנים... שמדקדקין עד כזית' (ברכות מה:).

וכי צריך מלאך לשאול, גם בלוריא הגיורת שאלה (ר"ה יז:)? וכתובים המכחישים צריך ליישבם? ולמה בחר בכזית, מכל הידורים וחומרות? (ביהא"צ (מא) דייק 'משוא פנים').

הק' חת"ס (שו"ת או"ח מט) הרי ברכה שאינה צריכה אסור? ואמרי ישראל דייק ל' 'מדקדקים', לא 'מחמירין', 'מהדרים'?

וי"ל שהמלאכים לא שאלו רק 'לומדות', אלא לשיטתם (שבת פז:). 'מה אנוש כי תזכרנו', למה נושא פנים לב'ו? וענם משה 'למצרים ירדתם', שאדם עדיף ממלאך שעושה דבר גדול מגשמי קטן, שבע בכזית וכביצה. ומדויק 'מדקדקים על עצמם', לא רק הידור ברכה, אלא עצם מציאותם. וה' בחר 'אתם המעט', 'נער ישראל-ואוהבהו'.

אל תהי מפליג: י"א ששרביט אחשוורוש נשתרבב 'ב', יב, טז, כח, ס', ר' אמות' (מגילה טו:). והתנן 'אל תהי מפליג' ו'אל תאמר דבר שא"א לשמוע'?

ופי' אביגדור מילר שלא נחלקו במדה, אלא כמה רחוק מישועה, ומ"מ דלג ה' על הפער ומשך השרביט לאסתר.

ד רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה.

מדה קטנה, והאדם יקח המועט שבה.

וי"ל שר"מ מזהיר להשפיל לאדם, שגם הוא 'אנוש רמה', אבל רבי לויטס מזהיר להשפיל עצמו לפני קונו, אבל יש שגאה במדת הענוה שמבטל עצמו, ובביטולו אחשביה, וזהו 'מאד מאד', לא לחשוב לבטל מעלותיו. ושם משמואל (פ') שמיני) מחלק כן עניויות משה ואהרן.

כשנפטר ר' מאטל טשרנוביל אמר רבי יוחנן רחמסטרקא: 'כל אחי ירשו אחת ממידות אבינו, ולא נשאר לאחי רבי יצחק מסקוירא רק 'אין' של עניויות. ולי לא נשאר גם זה, וקיבלתי אפילו 'גארנישט אויך נישט', שגם מדת 'אין' בטל.

מאד מאד הוי שפל רוח: כופל, וסותר ר"מ 'שפל רוח בפני כל האדם' לקמן מ"י? וי"א להתרחק מגאווה עד קצה האחרון ורמב"ם (הל' דעות פ"ב ה"ה) פסק כרבי לויטס, לא כר"מ.

ולמה מקדים 'מאד', יאמר 'הוי שפל רוח מאד מאד'. וי"מ 'מאד מאד', גם מצליח 'מאד מאד' ישפל.

מצינו כפל 'מים גברו מאד מאד', 'והרביתי...מאד מאד', 'ויפרוץ האיש מאד מאד', 'מודה במאד במאד' (ברכות ט). והחווה מלובלין מקשר לטובה הארץ מאד מאד (פרד"י במדבר יד, צו)). אבל במשנתנו, מי גדול מ'משה עניו מאד'?

וי"מ שאין אומרים בפני משה רק מקצת שבחו. וי"מ 'מאד מאד' כ'שמינית שבשמינית' גאווה לת"ח (סוטה ה.), שמאד מדה, 'בכל מאדך בכל מדה שמודד לך' (ברכות) ש'שמינית'.

ה ריב"ב או' כל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי; א' שוגג וא' מזיד בחילול השם.

ולקמן תנן רק 'שגגת תלמוד עולה זדון?' (ורמב"ם כ' לא שנפרעין ממש על השוגג כמזיד) ויש לפרש 'סתר', לחילול ה' בדקות בלי מתכוין, 'כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר' (יומא פו.) אף שאצלו ב'סתר' בלי כוונה, אבל לאחרים 'בגלוי', נראה כחילול השם, ומדת חסידות להיות 'נקיים מה' ומישראל'.

מחלל ש"ש בסתר: איך חלול השם בסתר בלי רואה? (י"מ) כשנתפרסם אח"כ (כ"סוף שקידש ש"ש בסתר' (סוטה), או 'א' מעשרה שגג, ולא ידוע מיהו). וכי חלול ה' רק חסידות, מה"ת 'לא תחללו שם קדשי'?

וה"ז חלול השם 'השופט כל הארץ לא יעשה משפט', שה' שמדתו מדה כנגד מדה (סוטה ח:) יעניש שוגג כמזיד?

ו ר"י בנו או' הלומד ע"מ ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד ע"מ לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות.

ועשיה מבלבל מחשבת תורה, ואולי לא יצליח לומד ללמד ולעשות כלמד לבדו, לכן מבטיחה לו, שביטולה זהו קיומה,

(ובפתח עינים פ"י כן 'א' המרבה וא' הממעיט'). שלא יגרע למוד עצמו מהאחר, שלא נפחת כמדליק מנר, אלא 'מאיר עיני שניהם' (תמורה טז. הקדמה לתניא ותורה אור 'צדקה תרומם גוי'). ש'בני יהודה דגלי מס' נתקיימה תורתן' (ער' נג.) ש'עץ קטן מדליק הגדול ומתלמידי יותר מכולן' (תענית ז.). (ש"ר בכת"ס, ואג"מ פסק להקדיש עשירית זמנו ללמד).

וכן מודיענו שהמעשה מועיל גם ללימוד, שתורה נתנה בהקדמת נעשה לנשמע, 'ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, שגדולה שמושה מלמודה' (שבת פז).

ע"מ ללמד: וכי 'לא ע"מ לעשות' טוב, הרי 'נוח שתייהפך שלייתו ע"פ' ו'האומר אין לי אלא תורה אפי' תורה אין לו' וגם מלמד לאחרים לעשות מצות אין לו שכר (יבמ' קט:)?

ומה מבשר שיוכל ללמוד, הרי כבר לומד בעצמו?

וי"ל שלכא' עדיף ללמוד לבדו, שלא ישפיל עצמו לתלמיד לחנכו ע"פ דרכו, שהזולת מטרידו בשאלות ומבלבלו. ואף שמדליק מנר לנר אינו חסר כלום (רש"י במדבר יא, יז), אבל 'אכחושי מצוה' (שבת כג.) 'ללמדה-זו תורת חסד' (סוכה מט:)

רבי צדוק אומר אל תעשה עטרה להתגדל בה, ולא קרדום לחפור בה: וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא חלף; הא למדת כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

והנה 'צבור' ר"ת צדיק בינוני רשע. ולהלל יעסוק צדיק עם בינונים, ורבי צדוק מוסיף לעסוק גם עם רשעים, ורבי צדוק צם מ' שנה שלא יחורב הבית בעונות הרשעים (גיטין נו.).

ר"צ אומר אל תפרוש מן הצבור: כבר קדמו הלל (פ"ב מ"ד) ולמה לא אמרה בשם הלל, כסיפא? (ורמב"ם הל' שמיטה).

ותנן 'שלחנך גדולה משולחנך גדל מכתרם' (פ"ו מ"ה) משמע שמותר להנות מזה שכתר תורה גדול מכתר מלכים.

וזהו שאמר ריב"ז (פ"ב) 'אם למדת.. הרבה אל תחזיק טובה לעצמך', אבל תחלה כשלמד מעט, אדעתיה דנפשיה עבד.

אבל בהקדמת אגלי טל כ' שמצוה להנות מנועם חדר"ת. ור"א מן ההר (הק' סוכה) מחלק הנאת מצות מהנאת תורה.

ותורת מוסר חילק: בשעת למוד יהנה כפועל בשעת מלאכה לאו לחסמו ומותר 'ארעי, א' א', אבל לא קבע ב' (ב"מ פט:).

קידום לחפר: עיקר מלאכת הקידום לחתוך (שבת קלב:) או לבקוע (ב"מ צט.) 'כהנים מתליעים.. מתעסק בקידומו' (יומא נד.) 'נכה בו בקידומו' (סנהד' קט.), וכן גרס סידור הרב.

אבל ברוב ספרים 'לחפר בה' כ'קידום לעדור' (נדרים סב), וכן, למה נקט פעולת קידום 'לחפר' הרי עיקרה לבקיעה?

ואולי נקט 'לחפר' אף שאינו עיקר תשמישו, שאינו רגיל להשתמש שלא לשמה, רק באקראי שלא מעין מלאכתו, כר"ט שניצול פ"א בזכות תורתו (נדרים סב), ואף שלמד לשמה, התאונן 'אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה'.

ודנו בקידום וקופיץ אי צד זכרות או צד נקבות (ביצה לא:). וקרנן נתנאל מוכיח ממס' כלים לבקוע ולעדור, וכן מוכח ממשנתנו אבות, ולמה מביא ממרחק לחמו?

נוטל חייו מן העולם: ע"ד דרוש אינו מיתה ממש כ'מתחייב בנפשו' (פ"ג מ"ד), אלא הנהנה מד'ת אוכל בעוה"ז שכן עוה"ב, כאשר רחב"ד שחסר רגל שולחנה בג"ע (תענית כה.).

וזהו רק לדרשה, אבל כפשוטו 'נוטל חייו', קשה, למה גרע למוד שלא לשמה ממצות, ש'לעולם יעסוק שלא לשמה', אם אינו לקנטר ואינו תוהה על הראשונות? 'אף דלא הוי מצוה מן המובחר, רשע קרית ליה' (הוריות י:)?

וי"ל שתורה קדשי שמים, ונהנה כ'הזיד במעילה, במיתה', כיבוס שלא לשמה, שלאבא שאל 'הכונס יבמתו לנוי ואישות כפוגע בערוה וקרוב להיות ממזר' (יבמות לט:). ולהנמ"י אבא שאל מדרבנן, אבל לרמב"ן איסור תורה).

ולמה גרע יבוס שלא לשמה, הרי 'מצות א"צ כוונה'? אלא כשיש במעשה א' אפשרות למצוה או לעבירה צריך כוונה מיוחדת (שלאבא שאל אשת אח ביבוס דחוייה ולא הותרה).

וכן בד'ת קדשי שמים צריך לכוון לשמה שלא יבא לידי מעילה. (ותו"ת (פ' תצא) מחלק, שחוטא רק בכוונה אחרת לשם נוי, לא סתם (בית מאיר אהע"ז). אבל קשה, ש'התוקע לשיר' שיש לו כוונה אחרת, יצא?.

בלק"ש (חל"א משפטים הע' אחרונה משל"ה) מקשר ד' דרגות עבודה לשמה לד' שומרים, ומחלק בין שוכר לש"ש.

וכן מצינו ב'כהן שרץ בכבש והרג חבירו, בא אביו כשמפרפר ושמה שלא נטמאה העזרה, ושאל ר"צ להרבות בבכי (יומא כג:). על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העזרות?

ונתעוררו משאלת 'עיר או עזרות': אי האשמה בקודש ד'חמיר להו טהרת כלים' והתלהבו ב'טוב לשמים' והזניחו 'טוב לבריות' כ'חסיד שוטה'. או האשמה ב'חול', אכזריותם. ו'אל תפרוש מהצבור' שזקנים נתפסים בעון הדור, וצריך עגלה ערופה לכפר.

אל תעשה עטרה להתגדל בה, וכן היה הלל אומר: הלל כבר אמרה, ומה חידש רבי צדוק? (ואולי נגד הבריייתא ש'זה המשתמש בשונה הלכות' (מגילה כח:) קמ"ל רבי צדוק ש'אשתמש' זהו כשאדם עצמו נהנה מתורה).

ומה חילוק 'קידום' ו'עטרה'? ומוסיף 'הא למדת כל הנהנה'?

וי"ל קמ"ל שחסרון 'שלא לשמה' אינו רק פניה גסה ומגושמת כקידום לחפר, להרויח כסף, אלא גם פניה דקה רוחנית, להתגדל בכתר תורה, גם בזה יש פגם שלא לשמה. וזהו שמוסיף: 'כל הנהנה', שאפילו הנאה רוחנית פסולה.

אבל ברוח חיים כתב שדרגא זו היא תורה לשמה, ובהקדמת אבני מלואים מאריך שלימוד תורה להנאה נתנה, כיון מזוג, שמערב שכלו בשכל ה', וי"א שברה"ת על ההנאה כברה"נ.

(להעיר שמהרש"א (פסחים ח:) פ' שאין לו קרקע אינו עולה לרגל, כיון שאין לו בכורים ומע"ש ללוי ולעני, עלייתו לירושלים ליהנות מזיו השכינה שלא לשמה (תוס' ב"ב כא:).

ובברה"ת, תחלה מבקש 'והערב' שנהנה מד'ת (מתוקים מדבש ונופת צופים' תהל' יט, יא), ואח"כ מבקש מעלת 'לומדי תורתך לשמה'.

וכחילוק 'אי אפשי' - 'אפשי', כמאמר ר"ג: 'עשה רצונך' ו'בטל רצונך' (פ"ב). ואדרבא, יוסיף דעת יוסיף מכאוב, שמצטער לד'ת: 'שותה בצמא דבריהם' (פ"א מ"ד), ש'אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה'. וראה לקו"ש (ח"כ ע' 46) חסרון ריב"פ, זהר לך על 'שכר הרבה'.

הרי ב' שלבים 'לשמה': בשלב א' חסרון שלא לשמה רק עוסק כקידום לחפר, אבל אין חסרון ליהנות בעליה רוחנית 'עטרה להתגדל'. אבל כשעולה, לא יהנה אפי' כעטרה להתגדל. ש'סביבו נשערה מאד, שמדקדק עם הצדיקים אפי' כחוט השערה'.

וי"מ 'מתוך שלא לשמה בא לשמה', שדרגת 'לשמה' דאמול נעשה 'שלא לשמה' לגבי עבודתו היום. 'חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי' (פס' סח:) ומקשה, שאין ללמוד לטובת עצמו? ותי' 'מעיקרא כי עבד אדעתא דנפשיה', אבל אח"כ יכוין 'אם לא בריתי יומם ולילה' לעולם, לא לטובת עצמו.

ח רבי יוסי או' כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות; וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות.

ו"ל כדוד 'ונקלותי מזאת... לפני ה', כ'רבא מלח שבוטא', שהמזלזל כבוד עצמו לכבוד תורה, זהו כבודו. אבל מכבד עצמו 'כריך ידיה בשיראי לעבודה' גופו מחולל (פסחים נז).

המכבד את התורה: 'מכבד ספרים' (רש"י ורבינו יונה) קשה, שלפני רבי שכתבהמשנה, לא היה ספר, ש'בעל פה' אסור לכתוב? וס"ת מ'לא תעשון כן לה' אלקיכם', לא רק מדת חסידות? וכי משרו כבוד, הרי אסור להנות מתורה? ו'איזהו מכובד'..המכבד הבריות, לא שיכבדוהו? ומהו 'גופו'?

ט ר"י בנו אומר, החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא; והגס לבו בהוראה, שוטה רשע וגס רוח.

(ואבי ז"ל פירש 'גס רוח', שגם רוחניותו בגסות).

ע"ל גס לבו בהוראה לא רק היפך 'חושך עצמו מהדין', שנזכר כבר, אלא שגס לדון. וראה רמב"ם הת"ת פ"ה ה"ב.

החושך עצמו מן הדין: ה"ז שייך רק לדיין, לא הוראה לכל? ונחלקו בזה אי מותר לחשוך הדין לעשות פשרה (סנה' ז:)? ו"ל רמז לכל להמנע מדין שמאל דוחה שעדיף ימין מקרבת.

גס לבו בהוראה: לא יפסע בגסות על העם, וכן הוכיח רבי ישמעאל בר"י (יבמות קה). הפוסע על ראשי עם קדוש

י הוא ה' או' אל תהי דן יחיד, שאין דן יחיד אלא אחד; ואל תאמר קבלו דעתי, שהן רשאים ולא אתה.

שכשנושא ונותן עם אחר הדין יוצא טוב יותר, וזה לא שייך באדם עצמו, וטעם זה שייך גם במומחה לרבים. \ ואולי 'דן' משנתינו תחלת דין, להתייעץ באחר לפני גמר דין. גם ק' לפרש משנתינו רק למומחה לרבים, לא לרוב בני"א?

ולב' הפי' ק' ששייך להל' דיינים סנהדרין וח"מ, לא לאבות?

מדת חסידות שנו כאן

ו"ל שאין הכוונה רק לדיין, אלא למדות, שכל א' יזהר מלשפוט חברו בדיוני מחשבתו, ומשנתינו המשך לג' משניות הדנים בדין: גם אחר 'מתון בדין', ואחר 'דן לכף זכות' ואחר 'דן חברו כשיגיע למקומו', ידע שהוא רק יחיד.

מדוע אתה יושב לבדך

כלי יקר (ריש משפטים ד"ה השני) פי' שדן יחיד ('אתה יושב לבדך') הוי כמצבת אבן שהיתה אהובה בימי האבות ותחלת זמן משה, אבל אחר עצת יתרו מזבח אבנים הרבה.

והנה נחלקו (זבחים קטז), ורמב"ן וראב"ע, אם יתרו לפני מ"ת בא כסדר הפרשה, או אחר מ"ת, ואין מוקדם ומאוחר.

ואם אחר מ"ת בא, למה הקדימה תורה מעשה יתרו? וראב"ע דרש סמוכין לעמלק, שיתרו לא לחם, אלא נתגיר. אבל אם לפני מ"ת בא, הרי 'ייהי ממחרת' יו"כ ד' חדשים אחר שירד משה (רש"י) ולמה קדמה פ' זו שלא כסדר? ולתוס' (ע"ז כד:): אחר בוא יתרו בריש הפרשה מביא גם עצתו. ו"ל עוד כמענה בצלאל למשה 'כלים שאעשה היכן אכניסם?' להקדים תכנון סדר שופטים, אנשי מאה כו', ורק אח"כ ימסור משפטים לציבור. שאף שממחרת יו"כ לא נסתדר, 'ויעמוד העם מן הבקר עד הערב', ונבול תבול', נכתבה פ' זו כאן לתקן, שראוי להתחיל תחלה כעצת יתרו.

ו"ל שלכן הקדימה תורה ביאת יתרו בעל העצה לפני מ"ת.

שבועת שוא: רע"ב ותי"ט דייקו 'שוא', לא שבועת שקר. ולענ"ד שבועת שוא כשדיין משיב בע"ד שבועה שא"צ, תלוי החטא בדיין, שה'חושך עצמו מן הדין פורק ממנו...שבועת שוא'. אבל שבועת שקר אין קולר תלוי בדיין אלא בבע"ד שמשקר. ואולי נחלקו בן ננס וחכמים 'כיצד אלו ואלו באין לידי שבועת שוא' (שבועות מה). אי חטא שבועת שוא תלוי בדיין.

אל תהי דן יחיד הקשו תוס' (סנה' ה.) מ'מומחה לרבים דן יחיד...אמר רב נחמן כגון אנא'.

ותירוצי תוס' עולים בשני שיטות:

(א) ר"נ רגיל בדינים, וכן פרע"ב, שמומחה שקבלוהו שפיר. ורבינו יונה פי' ש'אחד' ב'אין דן יחיד אלא אחד' אינו ה' אחד, אלא שיחיד מומחה זהו האחד שיכול לדון יחיד. (ודוחק, שא"כ היה לו להפוך 'שאין דן אחד אלא יחיד'?)

(ב) ר"נ לא נהג כן, רק אמר 'כגון אנא' (כרמב"ם סנה' פ"ב ה"א). וכן פי' רמב"ם ותי"ט, שגם מומחה שקבלוהו עליהם עדיף שלא ירגיל לדון יחיד ממדת חסידות.

טעמים

ותי"ט פי' שכשא' דן, ישנאהו הבע"ד על שחייבו, אבל בג' לא ידע מיהו. אבל א"כ היה לו לומר 'אל תהי דן אפי' בשנים', שידוע ששניהם חייבוהו?

ואגרות משה (יר"ד ע' תו) כתב ב' טעמים: (א) הדין יחיד מתדמה לכבוד שמים. (ב) בשלשה שכינה נצב בעדת א-ל.

וקשה, הרי גם ב'אחד' יש שכינה (פ"ג מ"ב), ואי מצד רבוי שכינה בג', הרי בה' וי' יש יותר שכינה?ומהו חידוש הפיוט 'הדין יחיד לבאי עולם' עוד כתב תי"ט טעם לא לדון יחיד,

יא רי"א כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר; וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני.

מקיים מעוני: למה לימד מרדכי קמיצה (מגילה טז). שאינו נוגע לפועל, הרי חכם 'שואל כענין' (פ"ה מ"ז), וקמיצה אז הלכתא למשיחא? ולמהרש"א אינו רמז במקרא, רק בקבלה.

ולרש"י עסק מרדכי בענינא דיומא שעומר בשני דפסח. והק' מרש"א שאמרו להמן: 'מתנדב מנחה מביא..ומתכפר', מנחת עני כ"י, לא עומר? ולמה למדו קרבן דלות דלא שכיח, הרי 'נשלמה פרים שפתינו' ו'עשיר שהביא קרבן עני לא יצא'?

ו"ל שעסקו בעבודת מקדש לכפר שכחת החורבן בסעודת אחשורוש בכלי מקדש. וכעניים ממעש עסקו במנחת עני 'עם דל, אלו ישראל שנעשו דלים ממצות' (מגילה יא). ו'דלותי, לי יהושיע', ש'המקיים מעוני סופו לקיימה מעושר', 'נפש כי תקריב, עני מביא דבר שנפשו תלוי בו', גדולה מקרבן עשיר, וקיימו וקבלו בפורים יותר מ"ת (שבת פו).

כל המקיים התורה מעוני: הרי הבטחת עושר ע"מ לקבל פרס, ו'אל תעשה עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפר בה'? ו'אנכה'ג התענו כ"ד תעניות שלא יתעשרו ממלאכת הקודש' (פסחים נ:)? ולמה צריך עושר, הלא די בהרווחה?

וחוץ ר"ע ור"א בן חרסום לא נתעשרו, ורחב"ד עני? ור"מ בגלגול אחר. ולמד"ש עושר עוה"ב, כרגל שלחן רחב"ד. ולחיד"א בתומך ת"ח. ותנ"ט הק' שצ"ל 'בעוני' לא 'מעוני' (תענית יא:), וכי עניות גורם לקיים, כ'גלתה יהודה מעוני', אדרבא מקיים למרות עניותו?

רש ועשר אל תתן לי

ו"ל מ'מעוני' אינו מ"ם היתרון אלא מ"ם הסיבה, כפי' אברבנאל ואהבה בתענוגים לקמן, 'יפה שעה א' בתשומע"ט מכל חיי עוה"ז 'צמאה לך נפשי... כן (הלואי) בקודש חזיתך'.

ויבואר מאמר יעקב, 'עד באי אליך מצרימה... אפרים ומנשה לי הם' (שיעקב חניך בניו בחו"ל, לא כאברהם ויצחק), אבל 'מולדתך אחריהם, לך יהיו'.

יב רמ"א הוי ממעט עוסק, ועסוק בתורה; והוי שפל רוח בפני כל אדם. אם בטלת מן התורה, יש לו בטלים הרבה כנגדך; ואם עמלת בתורה, יש שכר הרבה ליתן לך.

ו"ל רק ר"מ יכול לאכול תוכו ולזרוק קליפת עשו (גטין נז). 'מיניה וביה אבא לשדי ביה נרגא' כעובדיה גר אדומי (סנה' לט:). אבל שאר אדם רק 'אם מלאך ה' יבקשו תורה מפיהו'.

'אלישע נקוב שמו באבות עם חסידי עולם בזכות שהזכיר ר"מ לתחום שבת' (ר"מ גלנטי, מ"כ), ולכן לא לפני ר"מ כסדר הדורות, רק אחר שהעלה עשן מקברו (חגיגה).

ור"מ לשיטתו 'גם כשאין נוהגין מנהג בנים, בני הם' (קיד'לז:). וכן בבושת (ב"ק פו). לר"י 'שמי' המתבייש, גדול לפי גדלו וקטן לפי קטנו' כמות שהוא, אבל לר"מ 'כאילו הם עשירים שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם יצחק ויעקב'.

ר"מ או' הוי ממעט בעסק לשיטתו 'למד בנו אומנות נקיה וקלה' (קד' פב.). ור"מ סופר במלאכת שמים (ערו' יג.). והרי כבר קדמוהו: הלל אמר 'לא כל המרבה בסחורה מחכים' (פ"ב ה), רבי לויטס 'מאד מאד הוי שפל רוח', ו'אם בטלת... נזכר ב'כל המבטל', ולר"ט 'עמלת בתורה נותנין שכר' (פ"ב)?

ו"ל שר"מ מזהירנו נגד 'אחר' (חגיגה טו). 'ממעט בעסק' נגד אלישע שהסית תנוקות לעזוב תורה לעסוק באומנות (ירו'). ו'הוי שפל רוח בפני כל אדם', שר"מ השפיל עצמו לילך אחר סוס 'אחר'. ור"מ קם מפני זקן ע"ה (ירו' בכורים פ"ג, מ"ג).

ונגד אחר שחשב שיצליח בבטול תורה: 'אם בטלת מהתורה יש לך בטלים הרבה'. אבל 'עמלת בתורה יש שכר', שאף שביטל 'אחר' תורה, אמר ר"מ 'זכור תורתך'.

יג ראב"י אומר העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט א'; והעובר עבירה אחת, קנה לו קטיגור א'. תשובה ומעש"ט כתריס לפני הפורענות.

תולה במחל' ר"י ור"ל. ולהעיר שיטתם בחצי שיעור מה'ת).

ו'הרבה להם תורה ומצות' ל' רבים, אבל 'כל המצוה' ל' יחיד כביאורנו 'לא עליך המלאכה לגמור', כגדיל וענף דציצית.

שאם רק גמטריא, הק' רמב"ן (שלח) שאין הגמטריא מוכרח. ולא אמר 'העושה מצוה קונה', אלא מדגיש מצוה אחת.

העושה מצוה אחת קונה פרקליט א': פשיטא? ולמה מקדים 'תשובה' ל'מעש"ט, הרי 'תדיר ושאינו תדיר- תדיר קודם'? ו'ל שעושה רק מצוה א' (בלי הקדמת תשובה) ולא תדיר, הוי רק פרקליט שופט לבחון אם עשה באמת, או בפניה. אבל כשמקדים תשובה למעש"ט ודאי כתריס (וצ"ע ל' 'פרקליטין טובים של אדם תשובה ומעש"ט' (שבת לב:)).

מצוה אחת: חקרו אי כל המצות גוף א', או נפרדים (צפע"נ מהדו"ת דף כד פ, פא, כללי תומ"צ בעוסק במצוה פטור ממצוה עח. מפענ"צ פ"ד סי"ב, ובאר שבע (סנהדרין קיא)

מעשׂט כתר׳ס בפני הפורענות: 'מלאך מליך אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחוננו' (נוסח כפרות), וסיפא כנוסח ונתנה תוקף: 'מעבירין את רוע הגזירה'.

והרי לא מגין מעונש אלא 'תשובה תולה...יסורין ממרקי' (יומא פו.)? ותי' מד'ש שלא מגין כתר׳ס נגד יסורין רק שלא ימות. אבל דוחק, משנתינו מדגישה שתומעשׂט מוסיף על מצוה א' שהוא רק פרקליט אחד, בזה שמגין יותר?

ותל״ט (ודרך חיים) תי' שמגין רק נגד פורעניות דעלמא (כ'פורעניות המתרגשות ובאות לעולם) (תפלת הדרך), אבל אינו מגין מפורענות מיוחדת המגיע לאותו אדם על חטאו.

אבל 'הפורענות' בה"א הידיעה משמע הידועה? עוד קשה, שהחילוק בין מצוה אחת למעשׂט הוא הריבוי, 'שהעולם נידון אחר רובו' (קדושין מ.) ו'הכל לפי רוב המעשה' (פ"ג מט"ו), אבל בפסוק 'מלאך מליך אחד מני אלף' מציל?!

ולמה מפרט תשובה, א' ממעשׂט? ואם מפרט למה משמיט תפלה, ש'תשובה תפלה וצדקה מעבירין הגזרה? ומקדים תשובה דלא שכיח, רק בחטא, לפני מעשׂט = מעשים בכ"י? (רשב"ם גרס 'תורה' כ"ש בידו תורה ומע"ט) (פ"ג מ"א).

ורמב"ם פ' או או קנני - צדיק ובע"ת, ומקדים תשובה ש'במקום בע"ת...אין צדיק גמור יכול לעמוד'. אבל א"כ איך נחלקו אמוראי (ברכות לד:) במשנה מפורשת?

גם דוחק 'תריס' ל' יחיד, הלא 'תריסי חנויות' (ביצה יא:) ל' רבים (אף ש'עלי מלפני הקצב' ו'עור לפני הדורסן' ל' יחיד), כ'עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאים אדם מן העולם? (ובפשוט י"ל, שתריס זה מגין על גוף אדם, לא של חנויות).

וי"ל ש'תשובה ומעשׂט' היינו הך, ופרושי קא מפרש, תשובה מאהבה שזדונות נעשים זכויות, לכן אף שזכותו מועטות מחטאיו, הרי רובו זכויות. וז"ל מרש"א (יומא פו:) ד"ה וזדונות 'תשובה מאהבה. ומוסיף במעשׂט...ואותן מעשׂט שמוסיף נעשים זכויות' (ראה לק"ש ח"ז ע' 381).

וכן משנתינו, רק תשובה מאהבה (המביא למעשׂט) כתר׳ס, - לא תשובה מיראה חרטה על העבר בלי הוספת מעשׂט. ומיושב קו' תי"ט, ש'יסורין ממרקי' בתשובה מיראה. אבל זה סותר 'שירי מצוה מעבירין הפורענות' (סוכה לח.)?

ו'בן יג למצוות', לא 'מצוה' לשון יחיד כ'מקרא' 'משנה' 'חופה' (פ"ה מ"ה), שגם קטן שייך בכלל מצוה, כביאורנו בוולמוד ילד כדיו כתובה, אבל לא בפרט מצוות.

ומציצית לתכלת: 'מה נשתנה תכלת מכל צבעונין?' שתכלת דומה לים כו' (מנח' לח:). לכאו' קושיא חזקה ותירוץ דחוק. ולמה מדמה מלתא למלתא בעקיפין, תכלת לים וים לרקיע, יאמר ישר: 'תכלת דומה לרקיע'? ואין צבע בכסא הכבוד רוחני? ובאמת, הרקיע בלי צבע, ונראה כחול רק לעין?

וי"ל שצבע זהו אופי, ותכלת מיזוג אור וחשך, יום ולילה ואתהפכא חשוכא לנהורא אוכמא, מעלת תפלת מנחה. ולכן זה דומה לזה כו' משתלשל מענין לענין.

קונה לו קטגור: הרי 'קנין' לשון חביבות, כ'קניני הקב"ה' (סוף פ"ו), ואיך קונה נגד רצונו, שגם העובר ברצון, אינו רוצה קטגור (ב"ב נד. תוד"ה אדעתא)? (וב'קונה את עצמה בגט ומיתת הבעל, הרי באה ברשות עצמה).

ואולי 'קונה' עושה, כ'קונה שו"א' (רש"י שבת לב, וכאן לא פ' כן).

ואולי ל' משנתינו מוכיחה שגם בע"כ נק' 'קנין'. ולכן אשה קונה גיטה בע"כ בגדר קנין, לא רק גזיה"כ. ונ"מ ללמוד מגט לשאר קנינים, כחילוק המקשן ומתצרץ 'שאני גט דבע"כ, מתקיף לה...ולאו ק"ו הוא, ומה גט דאיתא מדעתו ובע"כ... מתנה דמדעתו איתיה בע"כ ליתא לא כ"ש' (ב"מ יא:). אשריכם..לפני מי אתם מטהרין (יומא פה) למה נוציא 'מקוה ישראל' מפשוטו, מקוה מים? וכבר מפורש 'לפני ה' תטהרו'? רק תשובה לפני ה', כל מצוה לפני ה'? הרי תשובה מריר, ולשמחה מה זו עושה? וכי 'אשריכם' לרחוץ טנופת? וי"ל שר"ע (בע"ת) חידש שתשובה לא רק שלילי להסיר עון להציל מעונש, אלא זדונות זכויות, גם סו"מ כמקוה טהרה עשה טוב. שטובל לא רק לסלק טומאה אלא מוסיף טהרה (מפענ"צ פ"ה ס"ד), וטמא שנטהר גדול משלא נטמא (פה"מ פרה פ"ג מ"ג, ראה ברכות כב:).

תשובה מפטיר יונה תשובת נינוה. לא תשובת ישראל כ'דוד הקים עול תשובה, או הר הכרמל? וי"ל שיונה מיזוג תשובת רבים דאנשי נינוה, ותשובת יחיד יונה מהקיקיון, וכפר בעדו וקהל' להכלל בציבור, ככ"ג שש ועירה דם פר בשעיר'.

יד ר"י הסנדלר או' כל כנסיה לש"ש סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים.

בלע. ובזמן הכינוס, נפקד מקומו. מלעמוד על משמרתו, לא לעזוב קהלתו רק אם הכינוס מחזקו לעוררם לעבודת ה'.

ש'סופה להתקיים' לא רק שכר, אלא מבחין אם הכינוס לש"ש. שקיום סופה מוכיח שטוב שנשע. ובצחות, ר"י הסנדלר ידע להבחין בשחיקת נעליים ללא תועלת.

כנסיה לש"ש: וכי רק כנסיה צריכה לש"ש, הרי 'כל מעשיך לש"ש' 'וכל העוסקין.. לשם שמים' (פ"ב מ"ב)? ושם לא אמר השלילה, שיתבטלו צ"צ שלא לש"ש? ומהו 'סופה', יאמר רק מתקיימת? ועת לכנוס ועת לפזר, שכינוס ארעי שמתאספין לזמן קצר, ופנית בבוקר והלכת לאהלך? ?

וי"ל בדרוש, שיש נואם בכינוס ובונה בימה לכבוד עצמו להשמיע קולו בשער בת רבים, ואידי דטריד למפלט לא

טו ר"א בן שמוע או' יהי כבוד תלמידך חביב עליך ככבוד חברך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים.

כח.) אלא יקבל בכבוד המורא (מה שסותרו) מחבירו.

ורע"ב כ' לכבד חבירו כמשה לאהרן: 'בי אדוני' אבל הרי ר"א בעל המאמר לא כיבד חבירו: 'אמר ר"א אמרנו לו למאיר' (גיטין יב: פרש"י: 'חבירו היה אינו מזכירו רבי'). וראה לעיל 'קנה לך חבר' (פ"א). ובתורת מוסר מקשרו ל'לא נזהרו תלמידי ר"ע בכבוד חביריהם עד שבא ר"ע לתלמידים שבדרום' (יבמות סב:), שר"א מתלמידים אלו.

כבוד תלמידך חביב עליך: רב קרא תלמידו 'תרדא' ופקע ארזא, מר אמר משום לתאי ידידי פקע' (ב"מ כ: פ' מהרש"א שהתאונן שאירע בשבילו, כתוס' (ב"ב כא:). ראה חו"י קצב.

כבוד... כמורא: הרי שונים, ש'מורא' שלילי: 'לא סותר דבריו ולא מכריעו', ו'כבוד' חיובי 'מאכילו ומשקו' (קדושין לא:)?

וי"ל שלא יירא מלסתור דברי חברו, שעל חבר לשמוע דעה נוגדת, 'מקל חובלים', ת"ח... שחובלים זל"ז בהלכה' (סנה' נוגדת).

טז רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד, עולה זדון.

ריטב"א (בתיו"ט) 'שגגת תלמיד', אבל בגמ' 'היינו דתנן ר"א הוי זהיר כו', פרש"י 'ענוש כמזיד' (ב"מ לג:).

וקשה, שחכם טעה (הוריות) בחטאת, ו'רבי ישמעאל כתב.. אביא חטאת' (שבת יב:)? ו'תקפה משנתו אינו חייב עד שישב ויסירם מלבו' (פ"ג)?

ש'שגגה' זו לא כפשוטו, אלא שאין ת"ח עלול כ"כ לשכוח.

ואולי כשיטת בנו, רבי יוסי בר"י: 'חבר אין צריך התראה שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד' (סנה' ח:), שמותרת ועומד ממשנה זו,

ויש לדחות, שאבות רק מדת חסידות. ואי לרבי יהודה חבר צריך התראה, משמע שלחכמים התראה גזירת הכתוב ולא בירורכחקירת אחרונים, וראה צפע"נ (אסר"ב ומהדר"ת 16).

זהיר בתלמוד: ר"י לשיטתו ש'לא יגרור מטה... בשבת שמא יעשה חריץ' (שבת כב:). לזהר מחטא אינו מתכוין.

ואף שבשבת קי"ל כר"ש ש'מלאכת מחשבת אסרה תורה', אבל בשאר אסורין הלכה כר"י (לשאלות בתוס' שבת קי:).

זהיר בתלמוד: שייך לחכם ב'פ' קנין תורה? אלא יזהר ללמוד שיחת חולין 'שגגת' ת"ח, ש'עלהו לא יבול' (סוכה כא:).

ולכן כששאלו רב"ה למה מדד מים בשבת? השיב: 'מתעסק בעלמא אנא' (סיום שבת). היתכן שאמורא יושב בטל באמבטיא למדוד בשבת?

וי"ל שמדד מ' סאה לטהרת ב"ק (ברכות כד:). דס"ל ט' קבין רק בשפיכה. והוכיחו עולא שבטלה טבילת עזרא, ולא מצוה? והשיב: לדידי מצוה, ולדידך שאינו מצוה, מתעסק.

חבר צריך התראה

יז רש"א ג' כתרין הן: כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות; וכש"ט עולה על גביהן.

עולה על גביהן: יעקב גלל אבן. וכי עיקרו כח גשמי, הלא 'הקול קול יעקב' לא 'ידי עשו'? וי"ל שיעקב בחר שבאבות אינו רק שלישי לעצמו, אלא 'עולה על גביהן' מבריה מהקצה אל הקצה, כמשולש שכל צד מחזק ה' וג'. ו'יחד לב וגל אבן', כ'גולל נוטל שכר כולם' (מגילה), ונק' סעודת יעקב 'שלו סעודות', לא סעודה שלישית, שכולל גם סעודה א' וב'. ולכן 'נחלה בלי מצרים' (שבת קיז:). אף שקנה רק חלקת השדה (וישלה). ואמר ט"ו שיר המעלות כט"ו שנה שחיו האבות יחד (לקו"ש ח"כ ע' 407) ש'אם מאחדות ג' אבנים יודע אני שה' מייחד שמו עליה' (ב"ר סח, יג).

כש"ט עולה על גביהם: הארון הלך לפני ישראל דרך ג' ימים, אבל שם טוב מסוף העולם עד סופו (רשב"י קה"ר פכ"ז).

והנה בהשקפה ראשונה, 'שם טוב' זהו מי שאהוב על הבריות ומקבל הכל בסבר פנ"י, הנקרא בלע"ז 'פאפולער'.

וק', היתכן ש'שם טוב', ששייך גם אצל נכרים, עדיף ממצות, גם מת"ת שכנגד כולן? והרפורמים מפרשים משנתנו שמצוות בין אדם לחבירו גדולים ממצוות בין אדם למקום?

והמד"ש מיישב בדיוק לשון 'על גביהם', לא 'עולה עליהם', ש'שם טוב' יפה רק בהצטרפות עמהם, כלשון 'עומד על

תורה, כהונה ומלכות: ב'פ' מ"ו-ל' מעלות מלכות גדולה מכ"ד דכהונה. אבל סדר זה משמע שכהונה גדולה ממלכות? מעם לועז ויסודי ישרון תי' לסדר זמנים, שתחלה קבלו תורה, לשנה שני' חנכו הכהנים, ומלכות דוד ת' שנה אח"כ.

עי"ל שבזמנינו יש רק תורה וכהונה, ומלכות דוד בא לסוף. עי"ל תורה לכל ישראל, כהונה ללוי, ומלכות רק לדוד. עי"ל מחנה שכינה תורה, לויה כהונה, יהודה ראש מחנה ישראל.

על ג' דברים העולם עומד תורה עבודה וגמ"ח: זהב כסף ונחושת (ראה אוה"ת כי תשא א'תתפח) דמשכן: פנימיותו זהב תורה דארון הברית, אבל לעומתו בחצר: אדני נחושת, מזבח הנחושת וכיור נחושת.

וזהו חידוש 'ואת האלף וגו' עשה ווים לעמודים ציפה ראשיהם וחשק אותם', שאין גמ"ח דחצר חיצונית פשוטה גרועה, אלא אדרבא עמוד גמ"ח מוכתר בנכסוף נכספתי 'כולם מחושקים כסף' כ'נשא ראש בני גרשון גם הם'.

דבשלמא ווים מעמיד קלעים שיהא תוך הפתח כלפנים, אבל ציפה ראשיהם וחישק רק לנו? אלא היינו כש"ט ע"ג כתר תורה וכהונה.

גבוי'. (ובאלשיך תרומה ד"ה ועשו ארון, מבאר משנתו)

אבל לשון 'כתר שם טוב' (לא 'אבן טובה', או 'פה עמהם' כדלעיל 'פה תלמוד תורה עם דרך ארץ' (אבות פ"ב) משמע שכתר זה עומד בפני עצמו, שהרי אין דרך ללבוש כתר ע"ג כתר, וכן להוצאת שבת אין לובשים כובע ע"ג כובע.

גמהו מעלת שם טוב עד סוף העולם, שהזהירנו הלל: 'נגד שמא אבד' (פ"א) ו'סעלעברייטיס' בזמנינו ממקולקלים ר"ל?

והנה דרך הפשט פרע"ב: 'אם ת"ח סני שמועיה שרי לבזווי... ואם כה"ג לא ייתון בני אהרן לשלם דלא עבדי עובדי דאהרן... ובמלך, נשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך.'

שרשב"י בא לשלול חסרונות שבתורה, כהונה ומלכות, בת"ח שאינו הגון שאין תוכו כבדו ומחלל ש"ש, ש"אל תעשה עטרה להתגדל בה', ונגד כה"ג שבבית שני ש'שנות רשעים תקצורנה' (יומא ט.), ונגד מלכי ישראל שהרשיעו.

וכן פי' יעב"ץ מעלת 'שם טוב', שעוסק בתורה כהונה ומלכות לשמה, לשם כוונה טובה, לא להתפאר בעצמו.

אבל קשה, וכי עסק שלא לשמה נקרא 'כתר תורה'? ואטו ברשיעי עסקינן, הרי אין הכתר הולמתו כלל ו'נוטל חייו מן העולם'? והרי רשב"י מושה 'כתר' 'לארון הברית'? ול' עולה על גביה' משמע מעלה ע"ג מעלה, לא על דבר פגום.

ב. ור"ל דרך רמז, שרשב"י מרמז להמתרחש בימיו, לתלמידי ר"ע שקדמוהו שלא נהגו כבוד זה בזה ומתו, והיה העולם שמש עד שבא ר"ע ולימד לר"מ ר"י ור"ש כו'. שאף שתלמידי ר"ע אלו גדלו בתורה, שהתורה גדולה גם מכהונה ומלכות, חסרה להם מעלת טוב לבריות, והתכללות עם דעות נוגדות (כבלקו"ש בכ"מ).

ולשון 'כתר שם טוב' כ'טוב לשמים וטוב לבריות, זהו צדיק טוב' (קדושין מ:) כמעלת תלמידי ר"ע שניים על הראשונים.

והנה הק' למה מקדים 'ג' כתרים הם', מנינא ל"ל, שמנין 'שלשה' למעוטי, והרי ד' כתרים הם? ואם קמ"ל מעלת שם טוב, ידגיש העיקר: 'שם טוב גדול מתורה, כהונה ומלכות', כלשון הפסוק: 'טוב שם משמן טוב' (קהלת) וכל המשנה (אבות פ"ו): 'גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות'?

ולמה משלש 'כתר' ג"פ, יקצר: 'ג' כתרים הם, תורה כהונה ומלכות? והגר"א ציין מקור לכתר תורה כהונה ומלכות בזר שלחן, זר ארון וזר מזבח (יומא עב.), אבל מהו מקור כש"ט?

ויובן חילוק ב' תקופותיו: בתחילה תורתו אומנתו והקפיד מלהפסיק מתורתו לשום דבר (שבת יא.) עד שהתפלא על הכל: 'מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה?' (שבת לג.).

אבל אחר בת קול 'להחריב עולמי יצאתם חזרו למערכתם' חזר בו: 'כמה חביבים מצות על ישראל'. ועסק בצ"צ: 'איכא מלתא לתקוני', לטהר לתקנת הכהנים, עד: 'לא ימוש התורה הזה מפיד' אפי' פסוק א' שחרית וערבית'.

ולרשב"י 'פה שמושה מלמודה' (ברכות ז.) אף ששימוש כהפסק מלימוד (שלר"ש דבר הגורם כממון. ומיושב קו' הר"ץ חיות מ"ר ש' הוי שקיל צנא אכתפיה ואמר גדולה מלאכה שמחממת בעליה' (נדרים מט:).

והיוחסין (סה"ר סוף רבי יהודה, לקו"ש ח"ז ע' 310 הערה) תמה שרמב"ם מנה ר"ש בדור אח"כ, אף שחולק תמיד עם ר"מ ור"י: 'זה ודאי טעות מפורסם כפי הנראה מהתלמוד'.

רוממות והתנשאות הכתר

ו"ל שב' תקופות הם. עד שיצא מהמערה היה פרוש ומובדל ועסק רק ב'כתר' תורה, 'תורתו אומנתו' שאין מפסיק לשום דבר. ש גדלה כתר תורה משאר הכתרים. (שמו"ר פל"ד)

אבל כששמע הבת קול, למד ר"ש שלא די ללמוד בעצמו, אלא לפתח תורה לבריות חשוב יותר מתורתו אומנתו.

והנה ענין 'כתר' רוממות והתנשאות שמבדיל המלך מהעם, וכן 'נזר' (מתרגמינן 'כלילא' תוס' נזיר ו: ל' נזירות ופרישות 'נזיר אחיו' (רש"י בראשית מט, כו) 'פרישא דאחיה'.

וכן הכהונה מובדל מהעם, ו'כתר כהונה' מובדל יותר, 'ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים'. ובפרט כתר כהונה, כה"ג ש'מן המקדש לא יצא' ש'נזר שמן משחת אלקיו עליו'.

ועם כל זה, עסק אהרן בדרך 'אוהב את הבריות'. וכן בכתר מלכות דוד, מפזז ומכרכר, וגם כשלעגה לו מיכל אשתו ש'נגלה כאחד הריקים', א"ל: 'אשר בחר בי מאביך... ונקלותי עוד מזאת... ועם האמהות... אכבדה' (ש"ב, ו).

וכן יש פרישות והבדלה בכתר תורה 'החכם ניכר בחכמתו ובדעותיו... מובדל בהם משאר העם' (רמב"ם דעות פ"ה). ומ"מ התעלה רשב"י גם על דרגה גבוהה זו, ועסק להפיץ תורה לעם שבשדות: 'חזי כמה חביבין מצות על ישראל'.

המשכת 'כתר שם טוב'

והנה כתרים מובדלים יש רק ג', למעוטי אחרים. ולכאורה, 'שם טוב' נראה להיפך מרוממות והבדלת הכתר, ששם טוב נקנה ע"י ההתערבות וההתקרבות עם בריות ופשוטי העם, עד ש'הלך הקב"ה מהלך חמש מאות שנה לקנות לו שם'?

אלא זה מחדש ר"ש, שאף שאין לנו רק שלשה כתרים מובדלים, מוכרח לומר ש'שם טוב' חשוב ג"כ כ'כתר', ש'איזהו מכובד המכבד את הבריות' (אבות פ"ד מ"א).

ולפ"ז 'שם טוב' אינו שם האדם שהבריות יהללוהו, אלא הפצת שם התורה, שהשם לזולת, שאינו לומד רק לעצמו אלא לומד ומלמד, 'אין טוב אלא תורה' להרגיל ש"ש בפי כל

וכעין זה במרכבת המשנה לאבות, שכש"ט זהו 'העמידו תלמידים הרבה'. כמשל 'פוצו מעיינותיך חוצה', שמוכרחי תקופות בחיי רש לכתוש האבן היקרה בכתר המלך לרפאות בנו החולה.

ד. ע"ד הסוד בקשר תורת רשב"י: 'כתר א"ס אתקרי' (זהר במדבר רנח), שבקבלה 'כתר' אור מקיף ותקיף דתהו לא סבלו זא"ז וגרם שבירת הכלים (כתלמידי ר"ע הראשונים). (וכן מספר שלשה בדרגת כתר 'תלת רישין' של אות 'שין', כאות 'ש"ן' בכתר תפלין, וגם ש"ן בן ד' ראשונים),

אבל הקו מעולם התיקון והתכללות המדות, 'שם טוב' שהלך הקב"ה לקנות בעולמו. ו'כתר שם טוב' עולה על גביהם, שהקו (כח הגבול) שרשו מעצם האור שלמע' מהצמצום, בחי' עתיק בכתר שלמע'.

ד, יח רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבוא אחריו, שחבריו יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען.

ואולי קמ"ל, לא רק שלא ישען הרבה על בינתו, שיפול אם ינטל, אלא גם סומך קצת, שלא יפול כשינטל, 'אל תשען', שסמיכה כישיבה (מג"א קמא ס"א).

אל בינתך אל תשען צ"ל 'על בינתך' כ'להשען על אבינו שבשמים' (סוטה מט)? ואולי לשון נופל על לשון. ויש 'אל' משמש לשון 'על' (רש"י בראשית לז, לה).

ד, יט רבי ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים, ואף לא מיסורי צדיקים.

רשע. ולפעמים 'אף' אינו חידוש אלא 'גם', כ'אף אני בחלומי' (בראש' מ, טז), 'רפאים יחשבו אף הם' (במדבר), אבל יקצר: 'ולא מייסורי הצדיקים?' וי"ל ש'אין בידינו' לא רק שלא מובן, אלא שהקושי לא מונענו מלעבוד בשמחה.

אין בידינו משלות הרשעים: כבר הק' משה 'צדיק ורע לו' רשע וטוב לו' (בר' ז) 'למה דרך רשעים צלחה' (ירמ' יב)? ו'יסורי צדיקים' קשה מ'משלות רשע', זו ואצ"ל זו? מאי 'אף'? ורש"י הירש פי' שקשה יותר לידע צדיק אמיתי מלידע

ד, כ ר"מ בן חרש או' 'הוי מקדים בשלום כ"א, הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים:

'שלות הרשעים'

ורבי מתיא בא ליישב קושיית רבי ינאי שלפניו, שברוב גרסאות המשך משנת 'אין בידינו משלות הרשעים', וודאי נגעה שאלה זו לרבי מתיא וקהילתו שישבו ברומי בגאווה ושלוותה, וק"ו מזקנים שהלכו לבקר, שפרצו בבכי כששמעו קול המונה של רומי מריחוק קמיל (מכות כד:).

לכן עודדם רבי מתיא שיפה התקשרותנו לבית דוד האריות האמיתיים בעבר, ומלכא משיחא לעתיד, אף שכעת בשפל המצב, מלהתכבד עם שועלי קסרי רומי המחבלים כרמינו.

ואחר שהתפלל רבי מתיא בשלומה של מלכות: 'הוי מקדים בשלום כל אדם', מזהירנו שנבטל עצמנו לאריות, ולא להתגאה עם הגוים ודרישת שלומם וטובתם.

'שועל יוצא מבית קדש הקדשים'

ויובן בכיית רז"ל כש'ראו שועל יוצא מקה"ק' (מכות כד:), והק' מהרש"א ועץ יוסף, למה נתפעלו משועל זה, שכבר קונן ירמיהו בחורבן בית ראשון 'שועלים הלכו בו' (איכה ה),

והנה עיקר צערם היה שנהפך מקדש ליער, אבל הרי חיה אינה 'זר הקרב יומת'? וכבר מצינו 'שרץ שנמצא במקדש' (ערובין קד:) ורק בנס 'לא נמצא זנב בבית המטבחים'?

ואולי 'שועל' רמז לפקיד רומי שהתהלך לו בשלוח בקה"ק. ובתחומין (יד, יט) דן אם נכרי אסור בהר הבית אחר החורבן ובתוד"ה ומדינים (נזיר כג:) 'אסורין בקהל ובעזרה כטמאים', אבל לרמב"ם גם בעזרת נשים מותר מדאורייתא. ויה"ר 'לא יוסיף לבוא בך ערל וטמא', ור"ע משחק 'נחמתנו'.

'ונתן ה' לראש ולא לזנב' (דברים כח, יג), וכן נוסח ר"ה: 'שנהיה לראש ולא לזנב', לכאן משמע כגאווה ויוהרא, והלא יש לזהר בסדר 'ראשיכם שבטיכם, ראשי אלפים וראשי

למה לא קיצר 'ארי' ו'שועל' ל' יחיד, כ'זנב' ו'ראש' ל' יחיד, כ'נשיכת שועל' (פ"ב), ולקמן פ"ה: 'גבור כארי' לשון יחיד? והרי זנב ארי מעלה רק ביחס לשועל, וכי לא נשתדל לעלות יותר ל'ראש ארי', כברכת ר"ה: 'שנהיה לראש ולא לזנב'? ובירוש' (סנה' פ"ד ה"ח) להיפך: 'הוי ראש לשועלים, ואל תהי זנב לאריות'?

ואי רק כמשלי שועלים לסדר עדיפות, אדרבא, שועל מצוין כפקח ב'אבות אכלו בוסר' 'צדיק מצרה נחלץ' (סנה' לט:) ות"ט הק' שימשול לחיה קטנה אחרת? ולמה 'לאריות' מנוקד בקמץ של ה"א הידיעה, ולא בשב"א? והמאירי פי' משנתינו ש'הולך את חכמים יחכם', שעדיף להיות ת"ח גדול, מלהיות רב לקטנים. אבל הרי בעל המאמר רבי מתיא, לימד ברומי (סנה' לב:) שאנשים בה מעט, לא עיר ואם בישראל וחכמים גדולים?

וי"ל שזהו ענין 'מעשה אבות סימן לבנים', שאנחנו המשך אריות, לא מודרני החושב שהוא ראש דורו.

שאם יזכה יבחין

וי"ל ש'ארי' ו'שועל' לא רק גדלות וקטנות אלא רמז לחילוק שלשלת מלכי דוד ומלכות רומי, ש'לאום מלאום יאמץ' (ולא יכול רבי מתיא לפרש דבריו מאימת המלכות), שהארי, מלך שבחיות, רמז למלכות בית דוד, שכן נתברכו 'גור אריה יהודה', שכב כארי, ו'אריאל קרית חנה דוד'.

והשועל רמז לרומי המתייהר להיות כמלך: 'רבי ברכיה או' שועלים אלו ד' מלכיות' (מ"ר שה"ש) כששעה משחקת לו, ד'תעלא בעידנא' (רש"י ויחי מז, לא), שעלינו לשקול ולידע ערכם ויחסם האמיתי. 'שאם יזכה יבחין' (ברכות כ:).

וזהו 'ארי שאמרת נעשה שועל' (ב"ק קיז.) שהשועל מתדמה כמלך. ו'תעלולים' ימשלו-תעלי בני תעלי' (חגיגה יד:).

ואבי ז"ל פי' כמשנתינו, שנתקשר לראש-זנב לארי, לא נקשר לזנב (=לשועל) גם לא הראש שלו (שפ"א דרושי ר"ה).

מאות כו', ומשה התאונן 'ותקרבון אלי כולכם' שכ"א דוחק לילך בראש (דברים א, כב) ואיך נקבע נוסח גם לאיש פשוט?

כא רבי יעקב או' עוה"ז דומה לפרוזדוד בפני עוה"ב; התקן עצמך בפרוזדוד כדי שתיכנס לטרקלין.

וי"ל שזהו לתרץ קושיית 'שלות הרשעים?' שהפרוזדור לא רהוט, שלרבי יעקב (קדושין מ.) 'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא'. וכן 'אל תרצה חברך בשעת כעס' ליישב יסורי צדיקים בגלות.

עוה"ז כפרוזדור: לא סיים המשל ש'עוה"ב דומה לטרקלין?' הרי משל רגיל, ש'עוה"ז ועוה"ב כים ויבשה ו'מי שטרך בערב שבת', שטרקלין רק למלך, ו'אל תתאוה לשולחן מלכים'?

כב הוא היה אומר, יפה שעה א' בתומעש"ט בעוה"ז מכל חיי עוה"ב; ויפה שעה א' של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז.

אבל 'חסידים שוהין שעה א' בדיוק שעה, ש'נמצא...ט' שעות' (ברכ' לב:). ותוד"ה מרים (סוטה יא.) 'לא דוקא שעה אלא שליש שעה או רביעי', אבל בכלל 'שעה' חלק כ"ד היום.

קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז: 'לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות' (עוקצין), כ' רע"ב ש'עוה"ב שוה ג' מאות 'עולמות' עוה"ז. והרי במשנתינו עולה יותר?

וכששכח שמואל הקטן ברכת למלשינים 'השקיף בה ב' וג' שעות' (ברכות כט.) אינו ב' וג' שעות ממש, ש'שעה כדי לגמור כולה' לא יצא, והרי אין אדם טועה בב' וג' שעות...

ולרמב"ם ש"י עולמות גוזמא כ'ג' מאות נשים' (חולין צ:), רשב"ם פסחים ק"ט.), אבל הרי הוספת 'עשר' מדויק, כדתנן: 'בעשרה...להלא במאמר אחד' (פ"ה)?

אבל בפר"ח (אר"ח סה) דייק משמואל, שאם עוסק בברכה א"צ לחזור לראש, ופני יהושע לברכות דוחה ראייתו מטעם אחר. שוב ראיתי שדן בזה בשו"ת חת"ס (אר"ח קצט), אבל לא הביא ממשנה אבות, ותוס' דסוטה.

וגמטריא 'להנחיל אוהבי יש', אבל 'גמטריאות (רק) פרפראות לחכמה' (ספ"ג)? ולעיל 'כל ישראל' כתבנו שמספר ש"י חצי תר"כ מצות וז' דרבנן ש'לכל צדיק וצדיק' 'עמך כולם צדיקים', אבל לצדיק עליון 'עושים מדור לפי כבודו'.

ולתנאי (סוף פמ"א) די לחשוב לשמה אחת לשעה ולחזור ללימודו 'כי בכל שעה שולט צירוף אחר מ"ב צרופי שם ה"י'.

יפה שעה אחת: במשנתינו 'שעה אחת' אינו ממש חלק כ"ד מהיום כזמן ק"ש ותפלה, וכן 'אין לך אדם שאין לו שעה', 'קונה עולמו בשעה אחת' (ע"ז יח.) ו'שעה אחת רשע לפני המקום' (עדיית פ"ה מ"ו, וראה בן יהודע נדה יג.), ו'א"א להתקיים אפי' שעה אחת' ו'אל תרצה חברך בשעת כעסו' ו'בשעה שמתו' לא שעה ממש (שו"ר שדן בברוך שאמר).

ולכאור' זהו כ'חייב למשמש בתפלין כל שעה ושעה' (שבת יב.) וכפל 'כל שעה ושעה' משמע שעה בדיוק. ולפ"ז קשה איך מתיר לצאת בתפלין סמוך לחשיכה, אם משמש רק א' לשעה נחוש 'שמא ישכח ויצא' בחצי שעה עד שימשמש?

כג ר"ש בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו; ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו.

אל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו: ז' דנחמתא' דוחה 'הפטרה מעין הפרשה', כנגד ז' ימי ניחום לאבל, שבט' באב (ושבוע שחל בו) 'כשעה שמתו מוטל לפניו' (תענית ל: וירוש' לכפיית המטה). ותפלת נחם רק בקשה. וס' המנהגים (המפואר) פי' כנגד ו' בני משפחה שנשבו, והמלך.

תנחמנו: 'נחמתי כי עשיתים', 'נחם ה' (סוף פ"ב) 'נחם על הרעה' 'פן נחם העם', רק שינוי, ונחמה יתרה כ'מלא ה' חסרונך' (ברכות טז.) לא כענף יוסף, וכפל 'נחמו נחמו', פי' א' וגם פי' ב', כפי' רבינו: 'עקיבא נחמתנו נחמתנו' (מכות).

בשעה שמתו מוטל לפניו: רב פפא דייק 'מוטל לפניו, אבל יצא מלפניו לא' (ברכות יח:), אבל לר"א מוטל עליו לקוברו

אל תרצה...אל תנחמנו...אל תשאל...אל תשתדל: לא זו אף זו, לא רק ריצוי, אלא גם מצות נחום אבלים, ואפילו לאו 'בל יחל', ואפילו חוטא ממש, להוכיחו.

כמוטל לפניו. ותמהו שלא פסק רמב"ם כר"פ או רב אשי.

ובלי משנתנו היה אפשר לומר שגם ר"פ כרבי יהושע, שאבלות מתחיל משיסתם הגולל, שמכלל אנינות יצא ולכלל אבלות לא בא. אבל לשון משנתנו באבלות כלשון

משנה ברכות באונן. א"כ במס' אבות לדיוק רב פפא, זהו רק כשמוטל ממש לפניו, אבל כשיצא המת מפתח ביתו יכול לנחמו, שמתחיל אבילות, כר"א (מו"ק כז.) 'מאימתי כופין המיטות (אבילות) משיצא מפתח ביתו'. אבל לר"י 'משיסתם הגולל', ופסק רמב"ם כר"י, כרב אשי, לא כר"פ.

כד שמואל הקטן או' בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והסיר מעליו אפו.

שמואל...אומר: לתוס' (יבמ' ג.) שנה רבי משנה אינה צריכה. ושד"ח (ח"ח א'תרכד) מתיר מזה להוכיח מדברים שבכחה.

בנפול אויבך אל תשמח כשאחר בנפילה, לא יערב לך שמחתך, אבי ז"ל.

שמואל הקטן: נק' 'הקטן' מצד עניויותו (אבל להט"ר א' (יסוה"ת פ"ז) היה גוף הרי שאין קומה תנאי לשכינה. וק' שזהו שם גנאי?)

והנה הקשו, הרי 'בנפול אויבך' פסוק במשלי, ואין שמואל מוסיף כלום, ולמה לא נזהר לומר 'דבר בשם אומרו' (פ"ו) ?

ויש להקדים הגמרא (ברכות כט:) 'אמר ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיכול לתקן ברכת הצדוקים, עמד שמואל הקטן ותקנה' (ויש לציין שהרמב"ם (הל' תפלה פ"ב ה"א) לא הביא שתיקנה שמואל, אלא ר"ג, והוסיף הלח"מ 'בית דינו').

ולכאנן, מהו שאלת 'כלום יש אדם?' ינסחו גם ברכה זו כמו שתיקנו שאר הברכות, ולמה הוצרכו לשמואל הקטן לברכה זו? ולמה לא בחרו בר"א המודעי ביבנה שלחם במינים, ואמר: 'המגלה פנים בתורה.. אין לו חלק לעוה"ב' (פ"ג י"א)?

אלא ששאר ברכות מבקש כעני בפתח לסליחה רפואה ופרנסה אבל 'למשלינים' מחזיק עצמו כצדיק ורוצה מפלת הרשע, וצריך לזה איש מיוחד שאינו מבקש הנאת עצמו, אלא לכבוד ה'. ורק שמואל הקטן והענו, שלא שמח במפלת רשע, יכול לתקנה. (שו"ר כן מרא"ה קוק בנפש חיה וגר"ד סלובייצקי).

ולפ"ז יובן המשך הסיפור: 'לשנה אחרת שכחה, והשקיף בה ב' ושלש שעות', שלכאורה, איך שכח שמואל הקטן תקנת

עצמו, 'התשכח אשה עולה? ובפרט אחר שנה שלימה, שהתפלל ג"פ ביום. והרי גם אדם פשוט שגור בפיו אחר ל' יום (להזכיר משיב הרוח (א"ח קיד), ואיך שכחה שמואל הקטן מגדולי התנאים, ואחר שכבר התחיל הברכה ?

ומה דוקא 'לשנה אחרת', של' 'לשנה אחרת קבעום ועשאוים יר"ט' (שבת כא:) זהו בדיוק ביום השנה דאשתקד? (ונחלקו מרש"א וחכ"צ (קל) אם 'לשנה האחרת' (ביצה טז:) מדויק. ו'לשנה האחרת' (ברכ' יז:) בחסיד שלן בר"ה בדיוק בשנה הבאה. ו'לשנה אחרת' בדמא בן נתינה (קדושין ל.) אולי נולדה הפרה אדומה דוקא אותו יום כשכר כיבוד אב).

ומהו 'השקיף בה', במה הסתכל, היה לו לומר 'התאמץ לזכור?' ולמה לא הזכירו א' המתפללים, הרי כבר התחיל בה ואין לחוש 'שמא מין הוא', ולמה הניחוהו 'ב' וג' שעות', להלבין פניו ברבים, 'לראותו בשעת קלקלתו'?

ולבד בזיון החזן, זהו הפסק תפלה, כהפ"ח (א"ח סה) ב'שכח כדי לגמור כולה' (ופנ"י דוחהו מטעם אחר. וראה חת"ס (א"ח קצ"ט) אבל לא דייק מ'אדם שאין לו שעה').

ואיך נכשל שמואל בדבר עיקרי, עד שחששו 'שמא מין הוא', ולא נצטער כר"פ שהתענה כשאמר 'הני רבנן' (סנה' ק.)?

וי"ל שכשעברה שנה לתיקון הברכה, לא הסתפק שמואל בשגרת מצות אנשים מלומדה, ו'שכחה' (כר' זירא שכוון לשכוח תלמוד בבלי ללמוד ירוש') ו'השקיף בה', חפש מחופש בקרב ולב עמוק, שמא ירגיש גבהות הלב בברכה 'בנפול אויבך', כ'אין מושיבין מלך וכ"ג בעבור' (סנה' יז).

כה אלישע בן אבויה אומר, הלומד ילד, למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר חדש; והלומד זקן, למה הוא דומה-לדיו כתובה על ניר מחוק.

אלישע בן אבויה רמב"ם השמיטו מרשימת התנאים שאסור ללמוד מרשע (ת"ת פ"ד א) רק 'אם רבך דומה למלאך ה' יבקשו תורה מפיה' (חגיגה טו:), ו'לא תשתעו בהדי אייבו' (ע"ז לה:), ואיך משנתנו מלמדת דבריו גם ל'בן י' למשנה'?

ותוד"ה אחרים (חגיגה יב.) 'שמועות שקיבל מאלישע קבעום בשם אחרים', ובס' חסידים (תתקע"ז) 'אדם ששומע טעם טוב או קושיא טובה או תירוץ טוב ממין או מממוזר או מאדם שמחטיא את הרבים אל יאמר דבר משמו'.

וראה תוד"ה אמר (ע"ז כג.) 'אם היה מין לא היה מזכירו יעקב דהא כתיב שר"י' (וראה ניצוצי אור לר"א מרגליות ושד"ח פקועות השדה (סוף ח"ט סי' ו).)

ותשב"ץ השמיט משנתנו ד'שם רשעים ירקבו. ומחז"ו כ' שמשנתנו לפני שפקר, ולא זזה ממקומה. אבל א"כ יקדימו לפני ר"מ תלמידו?

ע"ל שנחלקו תנאים בזה אם ללמוד מ'אחר', כמו שנבאר:

נר מחוק: 'גט על ניר מחוק כשר' לר"א דעדי מסירה כרת (גיטין כב.), וכאן הכתב ('דיו' הלימוד) אינו רק לראיה, אלא קיום הדבר, ולכן פסול. ובשאר שטרות לכ"ע פסול, ש'למען יעמדו ימים רבים', וכן הלימוד צריך לעמוד ימים רבים, ש'השוכח דבר א' ממשנתו כו' גם כי יזקין לא יסור ממנה'.

ו"ל שבמשנתנו מתוודה אלישע כשחזר בתשובה לסוף ימיו (תוס' חגיגה טו.). שתורת ילדותו 'הלומד ילד' נתעצמה בו, ולכן 'תוכו אכל' (כמאמר ר"מ 'זכור תורתו'), אבל 'הלומד זקן' התנהגותו שלמד בגדלותו רק כקליפה שאפשר לזרוקה. ומשנתנו כ'אנן סהדי', שחזר אלישע בתשובה, כ'שטר על הניר ועדיו על המחק, שכשר אי כתבי סהדי אנחנו הוא הנייר על מחקא ושטרא על נירא' (ב"ב קסד:).

כו ר"י בר"י איש כפר הבבלי או', הלומד מן הקטנים למה"ד לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגיתו; והלומד מן הזקנים, למה"ד, לאוכל ענבים בשולות, ושותה יין יין. רבי אומר אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו: יש קנקן חדש, מלא יין; וישן שאפי' חדש אין בו.

טוב (ולשיטת אביו רבי יוסי יניק וחכים כזקן (קדושין לב:)). אבל שתיה, נכנס יין יצא סוד תורה, עדיף יין, זקן ממש.

ע"ל שכופל, שלפעמים אינו מועיל כ"כ, כיון מגתו, ולפעמים גם מזיק כענבים קהות, בוסר תקהינה.

אל תסתכל בקנקן: בתו"ת (תולדות ותכחין עיניו) מוכיח שלשון 'הסתכלות' חזק מ'ראיה', ש'מסתכל בנשיא... ובקשת עיניו כהות' (חגיגה טז.), אבל מצוה לראות קשת לברכה, ובנשיא 'זהו עיניך ראות את מוריד'. ומקשה על הסמ"ע (חו"מ קנ"ד סק"ד) ש'הסתכלות' פחות מראיה?

ו'אל תסתכל בקנקן' משמע שייך הסתכלות שטחית.

יין של צהרים: כ' המפרשים שייך צהרים אינו בתוך הסעודה לשרות אכילה במעי, ש'רביעית זמן סעודה לכל' (שבת י.), ששתיה שבכלל אכילה אינו משכר (דעות פ"ד), ולא כ'אספרגוס שהיו שותים בבוקר לרפואה' (ברכות נא.).

אבל יין צהרים, סתם באמצע היום, מוציא מהעולם (תוד"ה ויודע תענית יז.). ואף שמצינו 'צהרים' בכתוב לזמן המאיר באמצע היום: 'ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה' וכן 'משכב הצהרים', הרי מצינו 'צהרים' גם לענין סעודה, כרש"י ותרומה על 'עד בא יוסף בצהרים' (בראשית מג, כב.).

ויש ביין שלילה וטוב: 'שתה אל יורה', נדב ואביהו שתויי יין (יומא עו.), 'הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מיין'. ומצינו להיפך 'א"א שירה אלא על היין' 'בלי יין לא צליל דעתאי' (ערו' סד.) 'נכנס יין יצא סוד', 'אגברו חמרא אדרדקי דלימרו מלתא' (סנהדר' לח:), ויין משכר מובחר לד' כוסות.

והנה שכרות תלוי במצב רוח, ש'פחד מפגי יין', ו'חכם ניכר בכוסו' (ערו' סג), 'זכה משמחו לא זכה משעממו' (ברכות נז), 'כשישראל שותים עוסקין בתורה ותשבחות, ועכו"ם כששותים לבם פונה לתפלות' (מגילה יב:).

וזהו ברכת 'לחיים' שהשתיה תביא לחיים טובים. שאם רק להצילנו ממות יאמר 'לא למות?' והיה לאמרה לפני שתיה, לא אח"כ? ולמה או' 'לחיים' על כל כוס וכוס' (שבת סט:)?

אלא 'לחיים' סיבת הכוס, לא מסובב, לא רק מניעת היזק, אלא ברכת כוס ישועות אשא, ובשם ה' אקרא.

לומד זקן: 'זקני ת"ח כ"ז שמזקינים דעתם מתוספת' (קנים)?

ויש מקשר לאלישע בן אבויה ש'טוב אחרית דבר מראשיתו' רק כשטוב מראשיתו בלי הפסק. אבל קשה לפרש משנתנו, הוראה לכל, נגד ר"מ?

ולכא' 'ילד' ל'זקן' כלוחות ראשונות בשבועות, ושניות ביר"כ. אבל שם להיפך, שראשונות נשתברו, ושניות (כדרגת 'זקן') נתקיימו, ודוקא 'באחרונות נאמר בהן טוב' (ב"ק נד:)?

גם קשה לשון 'הלומד ילד דומה לדיו כו', לא 'הלומד כשהוא ילד'? ולמה נאכזב פי' שודאי זקן חייב לריק, הרי 'הכל חייבין בת"ת... בין זקן' (הל' ת"ת פ"א ה"ח), ור"ע התחיל ללמוד בן מ', ואמר 'למוד תורה בזקנותו' (יבמות סב:)? ותנן 'זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת' (סוף עדיות)?

ו"מ שהזקן ישתדל 'לכתוב' יותר חזק שיהא רישומו ניכר. ובשם בצלאל פי' שודאי זקן חייב ללמוד, אבל כשאין די כסף לשניהם ללמוד, הילד קודם. אבל זהו נגד דין 'הוא ובנו ללמוד, הוא קודם' (קדושין כט:). וחזון איש פי' שגם זקן עכ"פ כדיו כתובה. ע"ל כענין 'להזהיר גדולים על הקטנים'.

ו"ל שאין 'ילד' 'זקן' כפשוטו בגיל ומספר שנים, אלא ילמד בשקידה מרץ וחיות כילד שד"ת חדשים אצלו אלא תשליכנו לעת זקנה' (וכן באבות לבנים). שתוכן הלימוד לא ילמוד מקטן, אבל הזריזות וסקרנות, ילמוד מילד, ו'ילד עד כמה.. כל שעומד על רגלו אחת ונועל מנעל' (חולין כד:). ע"ל ש'ילד' ו'זקן' יחסי, שגם זקן 'ילד' בערך מחר, נ"מ לגירסא דינקותא' (שבת כא:) ללמוד קודם גם כשבגר.

שותה יין מגתו: הרי 'גת' סתם, ששותה משל אחרים? ו"ל שעם הארץ כ'קטן' שיינו חשש טומאה, ו'בשעת הגתות נאמן ע"ה אף על התרומה' (חגיגה כד:).

כאוכל ענבים בשולות ושותה יין יין: כופל ענבים ויין? ו"ל שדיוק משנתנו קשה, ברישא פסל רק קטן, לא גדול מ"ג, ובסיפא רק זקנים, 'ס' לזקנה' (פ"ה) למעוטי אדם בינוני?

ו"מ: 'עד מ' שנה מכלא מעליא ואחר משתא מעליא' (שבת קנב.), לכן תחלה המשיך לאכילת ענבים (נגלה) וקהות 'פירות שלא נתבשלו קשים לגוף כחרבות' (הל' דעות פ"ד).

'וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום'. אבל פירות בשלים, אין מעלה בישן, זקן, ואדרבא, פרי טרי

שלמד בישיבת שם ועבר, מ"מ עדיף שילמדו מדעת זקנים. ואף שהאב מצווה ללמד בנו, אבל אין ישן מעלת אבי. **ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה**

ו'טו"ב מצרים' י"ז שנה שגר יעקב במצרים להורות לפניו, ולימד אפרים שהיה מצוי אצלו (רש"י בר' מח, ב, ב"מ פז). וע"ד הצחות ענין עשר חמורים, שאף ש'רוצה אדם בקב שלו מט' קבין של חירו', העדיף יוסף פי עשר, שילמדו מיעקב, לא ממנו. ויומתק ל' דעת זקנים, ש'יין' זה לא רק לחם גופו של זקן, אלא לדעתו הרוחנית לחנכם במצרים.

הלומד מן הקטנים: למה לא ילמוד מקטן, הרי 'חכם הלומד מכל אדם'? ואם שמעת דבר מפי קטן בישראל לא יהא בעיניך כשומעו מן הקטן (יר' סנה' יא) ורז"ל למדו מ'גרדיים' משער האשפות אף שאין לך אומנות פחותה מן הגרדי הכריעו כל חכמי ישראל' (רע"ב עדיות פ"א מ"ג), וימעולם לא נצחני אלא...תינוק' (ערובין נג), ואמר ר"א: 'צאו וראו' (קדושין ל). ללמוד כא"א מנכרי שאינו מצווה.

ולמה נק' קטנים, הרי היפך 'קנים' 'נערים' או 'צעירים'?

ו"ל שר"י מוחה נגד אלישע, שאינו מהזקנים, רק 'אם רבך כמלאך ה' יבקשו תורה מפיהו' קטנים' כ'אבא דקטנותא' (גטין כט): 'מאי קטנים, קטני אמנה' (סוטה מו:), שאלישע מקטני אמנה ונתקטנו זכויותיו. ואלישע נזכר רק בזכות תלמידו ר"מ ו'גדול וסמוך על שלחן אחר זהו קטן' (ב"מ יב).

אבל ר"מ ש'תוכו אכל קליפתו זרק', מוחה: 'יש קנקן חדש מלא ישן' (אלישע בן אבויה), 'וישן (מאמר ריב"י) שאפי' חדש אין בו'. ור"מ כבן זומא הלומד מכל אדם, כדוד 'מכל מלמדי השכלת' גם מאחיתופל. ור"מ 'קרי לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא' (סנה' וגדולה מדה טובה כו').

ואי גרס 'רבי או' יש קנקן חדש' י"ל לשיטתו (חגיגה טו). כש'בקשה בתו של אחר 'זכור תורתו...ירדה אש משמים וסכסכה ספסלו של רבי, בכה רבי כו'. ולהעיר מדברי רבי 'אל תשגרהו בכלים הללו לפני' (עירובין פו).

ואולי נקרא 'איש כפר הבבלי' כל' 'מתוך ששונאים הבבליים נקראים על שמן' (יומא סו). שבני א"י קראו כן שלא נהג כשורה. (זהו רק לרווחא דמילתא, שאכן יש תנא מ'כפר הבבלי' (עדייות פ"ו מ"ב) אף שכפשוטו: 'מתוותא דא"י חשיב', אבל 'היכא דאיכא למדרש דרשינן' (גיטין ז).

אפי' חדש אין בו: 'חדש וישן' בהמשך ל'יין מגתו' ו'יין ישן'. בשלמא רישא קמ"ל ללמוד גם מקטן, אבל סיפא 'ישן שאפי' חדש אין בו' קשה, וכי נחשוך שמלמדי תורה רקים, התנן 'הוי דן כל האדם לכף זכות', ו'אל תהי בז לכל אדם שאין לך אדם שאין לו שעה? וגם 'סבי ארמאי כמה הרפתקאי' (קדושין לב). וכשבאו תלמידים שאין תוכם כפרם והתעצב ר"ג ראה בחלום 'חצבי חיוורא דמליין קטמא', אבל 'לא היא', רק 'ליישוב דעת ר"ג' (ברכות כח).

ומנלן לבטל פשטות חלום משמים, הרי משנתנו מלמדנו לא להסתכל בקנקן? והרי 'לא דבר רק הוא מכס' אם נראה איזה דבר ריק הוא מכס? (רש"י, מירושלמי) ובמד"ש דייק למה 'קנקן' ל' יחיד לאל' רבים כ'קטנים' ו'זקנים'?

ואולי י"ל שכוונתו לדברי ר"י בר"י במשנה לפני"ז שמבזה לומד מקטנים, ואומר שריב"י הקנקן שבדווא הוא.

ואבודרהם כ' מקור המנהג שכשמקדש או 'סברי' השומע עונה 'לחיי' שפירושו 'הן' בארמית, נשתרבב ל'לחיים'.

והדתנן 'יין ושינה רע לצדיקים' (סנהד' עא): הרי שינה אינו רע, 'חסידי'...ירננו על משכבותם' וכ' רמב"ם 'אז ינוח', שאין פירושו 'או יין, או שינה', אלא וי"ו מוסיף: יין המביא לשינה.. 'עם רוב שינה' (ירושלמי).

וראה היום יום כט אדר; ויש פירוש חסידי, 'אל תשת... ביחידות, אבל כשאתה ובנך אתך בשמחה, אדרבא.

יין ישן ודעת זקנים: על הפסוק 'לאביו שלח כזאת י' חמורים' (ברא' מה, כג) פרש"י ששלח לו יוסף יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו' (מגילה טז), ותרגם יונתן 'טעינן חמרא'.

והטעם פי' מהרש"א (ותו"ת) שהיין מחמם זקן שגופו מצונן.

אבל למה שלח יוסף ליעקב ריבוי יין, הרי אדרבא, ביקשו 'רדה אלי, אל תעמוד', 'ומהרתם והביאו את אבי', שלא יתמהמה יעקב, אלא יסע למצרים מיד?

'ולאביו שלח כזאת'

עוד רבו בפסוק זה קושיות ודיוקי המפרשים: הרמב"ן ואוה"ח דייקו ש'כזאת' מיותר, שהיה יכול לקצר: 'שלח עשרה חמורים?' ורש"י פי' 'כזאת, כחשבון הזה', וביאר מהרש"ל, שלא שלח חמורים ממש, אלא שחשבון משא היין שנשאו בעגלות היה צריך לזה עשרה חמורים.

אבל אם רק חשבון המשא, למה מחלק 'חמורים, ואתונות'?

והספורנו פירש ש'כזאת' קאי על שמלות וכסף שנזכרו לפני זה, שגם לאביו שלח מלבושים, אבל הרמב"ן דוחה זה, שלפי פשטות הכתוב לא קאי אדלעיל.

ויעב"ץ כתב 'יין ישן' גימטריא ת"ל, כנגד ת"ל שני השעבוד שנגזר בין הבתרים לזקנו אברהם. (ואוה"ת (ויגש ח"ה ע' תתקפח) דרש הכתיב 'עשרה חמורים', לא 'חמורים', שייך 'חמרא' בארמית, כ'תשתה חמר' (דברים לב יד, תהלים עה, ט). וראה לקוטי לרי' זהר שמות ע' ז, ס' ערכים חב"ד ערך 'אושא' ע' רצא וריש ע' ש).

גם הקשה היעב"ץ, הרי יין אינו טוב מצרים, אלא הוא מז' המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל?

'יורא את העגלות'

ונלענ"ד ליישב קושיות אלו בדיוק 'כזאת', שאין הכוונה כאן למזון גשמי כבר ולחם, אלא 'כזאת' בכ"ף הדמיון, שרמז יוסף במה ששלח ליעקב ליישב דעתו. כעין העגלות, לא רק מרכבה גשמיית ליסע, אלא רמז להלכות עגלה ערופה.

'הלומד מן הזקנים'

וכן כאן, שיוסף דאג 'כי נשני...בית אבי', ולכן עודד את יעקב לבוא לו מצרימה לחנך בניו ברוח ישראל סבא, שלא יחוש שעוזב מגורי אביו, ויוצא בזקנתו מא"י לערות הארץ, שלהלכה אסור לצאת מא"י רק ללמוד תורה ולישא אשה, ואכן ירא יעקב עד שהבטיחו ה' 'אל תירא מרדה מצרימה'.

ורמז יוסף ב'יין ישן' ש'הלומד מהזקנים כשותה יין ישן', שביקש יוסף מיעקב, בחינת יין ישן, שלא די לימוד 'מן הקטנים' מיוסף, שאף שיוסף 'בן זקונים' שמסר לו יעקב כל

כז רבי אליעזר הקפר אומר, הקנאה והתאווה והכבוד, מוציאים את האדם מן העולם.

הקנאה התאווה והכבוד יאמר שלשתם באופן א', להמבוקש: 'כסף והנאה וכבוד', או שלשתם בפעולה: 'חמדת הכבוד' 'כאל תחמוד כבוד' (פ"ו מ"ה) או 'רודף אחר הכבוד', 'מחזר אחר הגדולה' (ערובין יג:)?

ולמה מנאם כג', הרי 'הכבוד' כבר נכלל ב'קנאה ותאווה'? וכי הכבוד רע, הרי מצוה לכבד אביו, אמו ורבו, 'ואין כבוד אלא תורה', ונגד זקניו כבוד' (פ"ו), ו'כבוד מנו חכמים לצדיקים'?

וי"ל, שאחר שהשיג מבוקשו בקנאה ותאווה, אין לו עוד במי להתקנא, ולמה להתאווה (זולת 'שיש לו ק' רוצה מאתיים'),

אבל בנוגע לכבוד, גם כשמקבל כבוד הראוי לו, יהא 'שפל רוח לעצמו, לזכור שהוא רק חפצא שצריך לכבדו, אבל לא יהנה מהכבוד ברבנות, אלא כרב כשנכנס לב"ד (סנהדרין ז). וביארנו ב'אל תחזיק טובה לעצמך' (פ"ב מ"ח), שאין החכם מחוייב בכבוד עצמו, ו'מתרחק מן הכבוד' ממעלות התורה.

מוציאים האדם: לפלא שר"א הקפר החושש כ"כ לסכנת תאוה, ס"ל 'נזיר חוטא שציער עצמו מן היין' (נזיר יט:)?

וי"ל כנ"ל שקנאה ותאווה כעין 'הכבוד' לא רע בעצם, שיש קנאת סופרים (ב"ב כא.) ו'לולי הקנאה אין העולם מתקיים, שאין אדם נושא אשה ובונה בית' (מדרש תהלים לז),

ומשנתינו בה"א הידיעה כ'הירך המיומנת שבירך' (חולין צא.). לשלול מקור המדה (כ'הוכח ק' פעמים משמע'), לא כשינה...ויין...ושיחת כו' ו'עין הרע יצה"ר ושנאת הבריות' (ראה יסודי ישורון)

ליישב הרמב"ם

ומיושב 'שמא יאמר.. הואיל והקנאה והתאווה והכבוד...רעים ומוציאים האדם מהעולם אפרוש מהן ביותר..(רמב"ם דעות פ"ג, ולא הרגישו מפרשי הרמב"ם ששניהן דברי ר"א הקפר), והק' לח"מ דלא קי"ל כר"א הקפר דהוי חוטא? ותו"ת דחק לסייע הרמב"ם ממקורות בש"ס, אבל עדיין ק' איך מביא הרמב"ם דברי ר"א הקפר שאין הלכה כמותו?

וי"ל שלא כיוון רמב"ם לפסוק כמותו להלכה, אלא להכריחנו לדרך האמצעי, שאל"כ יוקשה ר"א הקפר אדידיה, וע"כ שאין 'הקנאה והתאווה והכבוד' כפשוטו, רק הממוצע.

וי"א שזהו בר קפרא ש'בכל דרכיך דעה...כל התורה תלוי בה' (ברכות סג.)

וכלי יקר רי"ף (עין יעקב) פ' ר"א הקפר בנזיר טמא שנפלו ימי נזירותו שציער עצמו לחנם, אבל בגמ' לא משמע כן.

ואינו שולל 'הקנאה' בהחלט כ'א-ל קנא שלא יוותר' (שמות כ), שב'יקנאו בו אחיו', 'ותקנא רחל' לא נשאר רושם, אף 'שלכל שנאות יש תקוה חוץ משנאה של קנאה' (ראשית חכמה, ענוה פ"ז).

כח הוא היה אומר הילודים למות, והמתים לחיות, והחיים לידון: לידע ולהודיע ולהיודע שהוא היוצר, והוא הבורא, והוא המבין, והוא הדיין, והוא עד, והוא בע"ד, והוא עתיד לדון; ב"ה שאין לפניו לא עולה, ולא שכחה, ולא משוא פנים, ולא מקח שחד. ודע, שהכל לפי החשבון. ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך, שע"כ אתה נוצר, וע"כ אתה נולד, וע"כ אתה חי, וע"כ אתה מת, וע"כ אתה עתיד ליתן דו"ח לפני ממה"מ הקב"ה.

הילודים: 'ילודים' לשעבר ולא להבא, אבל 'נולדים' משמע שעבר ולהבא (נדרים ל:), וא"כ היה לו לומר כאן 'נולדים'?

ולתוס' הרא"ש (שם) י"ל שמשנתינו לחכמים דסיפא, שגם 'ילודים' לשעבר ולהבא כדיוק הר"ן מ'כל הן הילוד' (שמות א, כב) ואונקלוס 'דאיתיליד', לעתיד.

אבל לתרגום יונתן ורש"י 'שנולד מושיען' וגזר פרעה רק אותו יום, ומיד שנשלך משה ליאור בטלה גזירה 'בשבילי ניצלתם כולכם' (תוס' סוטה).

ו'הבן הילוד' (שמואל ב' יב, יד) שכבר נולד. ו'ילודים' (ירמיה טז, ג) משמע לעתיד. אבל לרש"י, יאמר במשנתינו 'נולדים'? וביבמות (יא.) פרש"י 'ילודים' לעתיד, וא"כ דלא כמאן?

הילודים למות: לא 'חיים למות', ש'תינוק משנולד מתחיל להתייבש' (בחי)

לידע, להודיע, ולהודע: הרע"ב (ובתפא"י להיפך) מפרש, ל'ידע' כשמבין מעצמו, ו'להודיע' לומד מאחרים, כלשון: 'מותרה מעצמו ומותרה מאחרים' (סנה' ח:).

שוחד, הרי תואר 'ברוך' מורה על שייכותו 'ית' לעולם ולמה 'ברוך הוא' אם מנושא מזה?

ג) הפנים יפות תי' שלא שוה, 'תחת הנחושת אביא כסף, תחת ר"ע וחבריו מה מביאים'. אבל א"כ לא 'שחד' מספיק?

ד) מרש"א כ' שריב"ז בשעת מיתתו ש'נעשה חפשי ממצוות. וק' הרי הפסוק בעקב ומשנתינו אינו חולה, אלא מחיים?

ה) 'אין יכול לפייסו בממון' עבירה, ש'זבח רשעים תועבה', ו'בוצע בך ניאץ' (שפ"ח וגו'א). אבל הרי ריב"ז לא גזל, ולמה 'איני יכול לשחדו'?

ונלע"ד ששוחד שנותן בלי רצון אינו פיוס, רק ירא שיפסיד בדינו, ויראה לא לשמה, רק עד שמים חסד' (פסחים נ:).

וז"ש ריב"ז איני יכול לפייסו בדברים, שקחו עמכם דברים רק פיו ולבו שוים, לא בשפתיו ולבו בל עמו, שה' יראה ללבב.

וכ'ריב"ז חזא..למחסר ז' מאה דינרי שקל מינייהו לצדקה א"ל אמאי לא אמרת לן א"ל..דתעבדו מצוה לשמה' (ב"ב י). שאף שכפאם ריב"ז, מ"מ עדיף מאילו נתנו מיראה כשוחד. וכנוטריקון 'זהב כסף ונחושת' זהב: 'זה הנותן בריא', כסף 'כשיש סכנה פודה', נחושת: 'נדבת חולה שאמר תנו'.

וריב"ז כמצוה מחמת מיתה ש'כספם וזהבם ישליכו, הני ל"ל' (גטין נז). (אבל ק' לגרסת לא מקח שחד, שהכל שלו).

ולכן 'אין לפניו מקח שוחד', שה' 'בוחן לב' יודע שנתן צדקה מיראה ולכן אינו מתפייס (ראה לקו"ש ל"ד 95). 'שוחד בחיק חמה עזה זה הנותן צדקה שלא ברצון' (ב"ב ט:).

ע"כ אתה חי: שמחת יום הולדת מה זו עושה, הרי 'על כרחך חי', 'טוב יום המות מיום הולדת' ששמחין בספינה כשחוזרת מלאה לא כשיוצאת (מדרש קהלת)? ושמחת הולדת נזכר רק בפרעה (וישב)? ולאידך בלית משה ז' אדר גבר מזלו יותר מיום המיתה? (מגילה יג, שיחת ש"פ תצוה תשמ"ב).

ותי': א) רק צדיק שממלא שנותיו מיום ליום מזלו גובר (מצפה איתן, מגילה השמטות).

ב) כשנולד משה נתמלא הבית אורה, ומתחילה ידעו שלא יהא כספינה ריקנית. אבל לפ"ז רק צדיק כמשה ישמח ביום ההולדת, לא כל א' (ואולי י"ל, שאין שמחת הלידה שמחה שלמה, שהילודים למות, ו'משנולד מתחיל להתייבש').

וי"ל שמעלת יום הולדת כשאגלאי מלתא מיום המות (אחר מיתתו) למפרע, הוכיח סופו על תחלתו שכדאי ה' לידתו.

והנה מצוות האבות ריחות ברוחניות היו, בלי שמחת לידה גשמית. רק משה שהוריד תורה למטה לגשם, ניצח המלאכים ששאלו: 'מה לילוד אשה בינינו' (שבת פח:).

וב'רשימות' (חו' מח) מפרשו דקאי על מי שניצל, או ממיתה ד'כלות הנפש', מתשוקה לאלקות (ע"י 'שוב' למטה) –או ממיתת 'בן מאה' (שלימות העבודה) – שחייו הגשמיים כעת, הם 'בע"כ' בשבילו.. וראה -עד"ז- בתניא ס"פ נ'.

ע"כ אתה נולד: שאל רבינו למה לא יברך שהחינו ביום הולדת? ואולי זהו הנאה בע"כ (פסח' כה). שהנשמה טהורה מצטערת בגוף גשמי, בעוה"ז שמעשיה קשים ורעים, כמילה

המחזור ויטרי ורש"י פירשו, ש'להוודע' בפרסום, כמו 'וודע בגוים'. (ולפי זה הרי 'להודיע' בכלל מאתים מנה? והמדרש שמואל פירש 'זו אף זו קתני'). ובחסדי אבות פירשם כנגד 'חכמה בינה ודעת'.

ובדרך חיים כל' 'הוא המדע הוא הידע והוא הידוע (רמב"ם). ומהר"ל כ' ששלוש פעמים לחזק הענין, כ'מגל זה מגל זה מגל זה' (מנחות). אבל הרי ג' דברים שונים אין חזקה, כשור המועד.

עוד פי' מהר"ל ג' דרגות ידיעה. וצ"ע דקדוק המילות. ואולי 'להוודע' כעין 'דלא מוסיף יסף', שלא יחשוב שידוע הכל, אלא יוסיף תמיד.

הוא היוצר הוא הבורא: להלן (פ"ו) הסדר הפוך: 'בראתיו יצרתיו, כרמב"ן (עה"ת, ד"ה בראשית ברא) ש'יצירה' יותר גשמית מ'בריאה' הקודמת לה. כסדר שבע ברכות 'ברא לכבודו' ו'יוצר האדם' (מהרש"א כתובות ז).

וסדר משנתינו? לרע"ב 'מה טעם קאמר, הוא היוצר מפני שהוא הבורא'. ואולי שם מונה מלמעלה למטה, ומשנתינו מונה מצד האדם.

הוא העד: הרי פסול ש'כלום אב מעיד על בנו שנאו בני בכורי ישראל' (ע"ז ג). ועיון יעקב מקשה מ'והייתי עד ממהר', ותיקן למעלה שאני, שלרעה מעיד קרוב.

הוא בע"ד: הק' זרע יצחק איך 'הדין דין אמת' ש'אין עד נעשה דיין? ותי': ה' 'דיין' בלילה ו'עד' ביום, בזמנים שונים.

אבל זה תלוי אי 'אדם נידון בכ"י או בכל שעה' (ר"ה טז).? ואיך יתרח המשך המשנה, שה'בע"ד' עצמו דיין, 'השופט כל הארץ לא יעשה משפט'?

והגיוי אבות פי' כהמרדכי (בקצות סז) שאין עד נעשה דיין דהוי עדות שא"ל להזימה שכשנפסל העד נפסל הדיין והדין. וה' מלא הארץ כבודו' ואין 'עמנו הייתם במקום פלוני'.

ובפשטות י"ל שדיין ב"ו אין לו אלא מה שענינו ראות, אבל ה' הוא היוצר המבין ובוחן כליות ולב, יכול להיות עד ודיין.

פני מת: אין לנשק פני מת, ויעקב לא מת (אוה"ח 'וישק לו' ברא'). אבל בפתחי תשובה (שנב סק"א) למד מיעקב שמותר. ורבי יהושע נשק ר"א כשמת, ולנחמד למראה (יר' שבת פ"ב יא) רק בנו אסור (ספר חסידים רל"ו וצוואה לג).

וכ' רמב"ן ('פני אחיו הבכור' תצא) ש'פני' רק מחיים, והקשו מ'אברהם מעל פני מתו'. אבל הרי צדיק במיתתו נק' חיים?

אין לפניו...מקח שוחד: המקור 'אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד' (דברים י, יז). ופרש"י שוחד- לפייסו בממון, והק' רא"ם, שא"ל ליתן לו כסף ש'משמאי לא שקלי' (חולין ס:)?

והרי ה' מקבל כסף שנותן לצדקה, ש'צדקה תציל ממות' ו'האומר סלע לצדקה שאזכה לעוה"ב- צדיק גמור'?

ותירצו המפרשים:

א) אין שוחד זה כסף, אלא שוחד מצוה, שאין מצוה מכבה עברה (רמב"ן) אבל הרי 'תומעש"ט כתריס בפני הפורענות? וכיפרו לאחאב חצי עוונות שנהנו ת"ח מנכסיו' (סנה' קב:)?

ב) לרמב"ן זהו שבח שלילי, ש'המתנשא מימות עולם' אינו שייך לזה. אבל במשנתינו 'ברוך הוא, שאין לפניו מקח

חכמי התורה אשרי מי שלא נברא? וכי בחיר ותכלית היצירה נברא רק דיעבד?

(וי"מ שלכן מברך 'שלא עשני גוי' בשלילה, אבל הרי בחופה מברך 'יוצר האדם' ולהירושלמי שהב"ק נשמע ביבנה, מהו חשבון ג' שנים, ושנים וחצי שנה? ומהרש"א פי' נוח 'שלא נברא' למנין מצות עשין ולא תעשה, קרוב להפסד משכר).

וי"ל שלא נחלקו על העבר, אלא איזו דרך נוחה לעבוד? לפחד בסור מרע שמוטב לו שלא נברא שהכל בחזקת סכנה, או להיפך, להתעווג בבטחון עצמי? ונמנו וגמרו, מזה שברא אדם למרות שע"פ שכל לא נראה כדאי, הרי אדרבא, מעשה רב, וע"כ שיש באדם תועלת גדולה שקרוב יותר לשכר, ועכשיו שנברא, בטלה מחלוקת, וכל' המררש, שאמר להם ה', מה אתם מתדיינים זה עם זה, כבר נעשה אדם. כדתנן: 'פה שעה א' של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז, ופה שעה א' של תשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי עוה"ב.

וי"ל ב"ש וב"ה לשיטתם: 'פשפש במעשיו' תשובת סור מרע ו'משמש' מעש"ט בדרך עשה טוב (ריטב"א, רמח"ל פ"ג חלקי הזהירות).

ויומתק דיוק ב' שנים ומחצה (חת"ס דרשות ח"ב ע' שנה), שראוי לומר יותר מב', או קרוב לג' ואולי רמז לחזקת ג' שנים, מחלוקת שסופה להתקיים, אבל ב' ומחצה אינה חזקה, שבטלה מחלוקת.

שאין מברך שהחיינו מצער התנוק (הגה"מ מילה פ"ג ה"ד (ויש ליישב קושייתו מברכה על ירושה)).

וכהב"ח (מו) שלא יברך 'שעשני ישראל', ש'טוב לאדם שלא נברא' (חגיגה). וקושיית ר"ש קלוגר מברכת יוצר האדם, י"ל לפני החטא שאני.

בע"כ אתה מת: סותר 'בע"כ אתה נולד'? והגר"א מביא דין 'עמד ניקף וגדר הד' מגלגלין עליו הכל' (ב"ב ד:): שכשנולד ורוצה לחיות נעשה 'בע"כ אתה מת'. אבל ק' בהורג עצמו? וי"ל שלא אפשר ומכוין בהנאה בע"כ אסור (פסחים כה:).

'ת"ר ב' שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לאדם שלא נברא משנברא, והללו או' נוח שנברא משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וא"ל ימשמש במעשיו' (ערובין יג).

הרי 'מי בכל מעשה ידיך בעליונים ובתחתונים שיאמר לך מה תעשה ומה תפעל', וכי נעייז ליעצו איך לעשות? מאי דהוה הוה? ואסור לחקור 'מה לפני' (חגיגה יא:)? וכבר נחלקו כתות מלאכים, 'אמת אמר אל יברא', וה' השליך אמת, והכריע כחסד שיברא (ב"ר פ"ה ח), וכאן 'נמנו וגמרו' לשלילה כב"ש, לא כחסד ב"ה? והרי רק ב"ח גזרות 'נעצו חרב...ורבו ב"ש על ב"ה' (שבת יז).? ומה מוסיף 'ועכשיו שנברא יפשפש...משמש', נגד פיוט 'מנויה וגמורה בסוד

מסכת אבות פרק ה

א בי' מאמרות נברא העולם; ומת"ל והלא במאמר א' היה יכול להבראות: אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בי' מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

וי"ל (מיוסד על מד"ש) שמספר עשר רומז להתחלקות הכי גדולה, כ'עד דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם'.

(ובנתיבות שלום כתב שי' מספר קדוש, שכל דבר שבקדושה בי', אבל קשה מ'עשרה נסיונות ניסו אבותינו את הקב"ה'?)

ו'אחד' זה לא מספר כמותי אלא תואר איכותי, שההבדל גדול יותר בין א' לשנים מבין ב' לאלף, ש'הוא א' ואין שני להמשיל לו' כענין 'אני אעשה אתכם חטיבה א' (חגיגה ג),

ושאלת משנתינו לא רק על העבר אלא טענה: שהריבוי היפך אחדות, שמספר אחד נשגב 'שנברא אדם יחידי שלא יאמרו כמה רשויות בשמים' (סנה' לו), ואם נברא העולם ב'אחד', כ'יום אחד שהקב"ה יחידי בעולמו' (רש"י) היה עולמנו באחדות, בלי פירוד כלל' 'זהיה ה' א' ושמו אחד'.

וזוהו 'בראשית נמי מאמר' (ר"ה לב, ראה אלשיך ותוצא הארץ, ד"ה וידבר אלקים תשכ"ח סה"מ מלוקט ח"ג ע' קסז) שלכאורה, למה נשתנה מאמר ראשון שנזכר רק ברמז? אלא מאמר אחד רוחני יותר, שאינו מפורט כשאר המאמרות.

ומתרתצ משנתינו, שמעלת הריבוי כ'נעשה אדם' - לו' רבים, ש'כתוב, והרוצה לטעות יטעה', שבחירה אפשרית רק כשיש פירוד, שאז נראה כח המתחזק בצדקו במקום הרשע.

וזוהו גם הדגשת 'חמשה קנינים...תורה קנין א' כו' (סוף פ"ו), שחמשה אופנים רוחניים אלו קונים שיתראה אחדותו ית' בעולם הגשמי, שגם הריבוי יתאחד ויהיה ה' א' ושמו אחד.

נברא העולם: הק' תי"ט שמעלים 'ברא ה' את העולם', ותנן 'לידע להודיע ולהוודע ש...הוא הבורא' וי"מ שזה לו' קצרה.

אבל בי' מכות הביא הקב"ה' לא קיצר 'באו' ? ותי"ט כ' שמרמז לבריאה מאין ואפס המוחלט. אבל הרי בי' דברים נבראו בע"ש' יש בריאות יש מיש?

ולקמן ב'עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים' תירצו מד"ש ותי"ט שלא היו ישראל ראויים לנס, שהללו והללו עו"ז. אבל הרי ב'נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק' היו ראויים לנס?

וי"מ שנס אבותינו במצרים היה רק תוצאה ממכות מצריים. אבל גם ע"ז קשה ממשנתינו לקמן 'נ' נסים נעשו'?

עשרה עיקר חסר מהספר בלי 'עשרת הדברות'? (ראה לקו"ש ח"ד 1223) ואז י' פעמים י' כמדרש 'עשרה עשרה' (במדבר יד, יב)? (כהמשך רש"י)

ור"א סוכטשוב (נאות הדשא ח"ג ע' סט) הק' למה נקרא 'עשרת הדברות' (שמות לד, כח; דברים ד, יג; יד) לא 'עשרה הדברות'? ותי' כרש"י 'שבעת' (ויקרא כג, ח) דבר יחיד שכולם כא', 'שלוש ימים', לא פחות לא יותר' (ג"א בא). ובירושלמי (שקלים טז:) למדו רבנן מזה 'עשרה על לוח א'. וראה מהר"ל (בהעלותך) 'שבעת הנרות'.

ומשנתינו מונה רק נפרדים 'שבמאמר א' יכול להבראות'.

וכן 'מאי כעשרת ימים' (ר"ה יח) 'עשרת בני המן' כולם בהדי הדדי' (מגילה טז: לא כת"ת), וראה (בראשית לא, ז) 'עשרת מונים', 'שלוש השריגים שלשת ימים' בחלום שר המשקים,

'ויחל נח שבעת ימים' י"ל שזהו מקור 'יונה מצאה בו מנוח'. וצ"ע 'עשרת שקלים' (ויק' כז ה, ז) 'עשרת השבטים', 'ששת ימים תאכל מצות' 'ויכסהו הענן ששת ימים' (יומא ג) וראה רד"ק ומפ' על קרי וכתוב 'עשרה-עשרת' (מלכים ב' כד, יד)

והלא במאמר אחד: מנלן שאפשר, שנשאל? ושאלה זו כ'מה לפנים' (חגיגה יא:) שאין ראוי לחקור בה? ואדרבא, ששאלו רז"ל להיפך: 'למה נברא אדם יחידי' (סנהדרין לז)

ואם מצד כל יכול, יש לשאול הרבה, למה נצרך למאמר, ולא די במחשבה? וגם בי' דברות יש לשאול למה לא די בדיבור א', הרי נכללו בדיבור ראשון (רס"ג; רש"י שמות כד, יב)?

וכי ה' רחום וחנן 'לא אחפון במות רשע' רוצה 'להפרע מהרשעים', ו'בטוב העולם נדון' (פ"ג), וכוונת הבריאה להטיב לברואיו? ו'בפורענותא לא מתחלינן' (ב"ב י:) וכאן מתחיל 'להפרע מן הרשעים' ואח"כ 'שכר לצדיקים'?

ולהלכה צ"ע, איך יפרע ה' מרשע עולם של עשרה מאמרות, שהמוסר לחבירו כסף ומתנה שאם יאבד יפרע של זהב, דין זה לא פשוט כו' (חדושי רע"א חו"מ רצא כז). (ואולי כמוסר דינר סזהב וא"ל של כסף הזיק משלם זהב (ב"ק סב))

ומשנה למלך (מעשה הקרבנות פט"ז ה"ז) מוכיח שהמזיק אתרוג הדר משלם פשוט, מגנב שור עולה שמשלם כבש (ב"ק עח:), וחכ"צ (קכ) דחה הראיה, ולא הוכיחו ממשנתינו?

אבל הרי במשנתנו 'להפרע' בהקב"ה? וראש"ל צ' הק' על תי"ט מל' הגמ', אבל ממשנתנו עדיף למפרך. ובבלפ"א פ' שרשע העושה תשובה פורע חובו, שזדונות כזכיות, 'כשם שקילוס ה' עולה מצדיקים כך עולה מרשעים', 'זהכל מתוקן לסעודה' (פ"ג).

וי"ל שרש 'פורענות' מל' 'פרעון חוב' (אהבה בתענוגים). ומא"ל הק' מהו 'תשובה ומעש' כתרס בפני **הפורענות** (פ"ד יא)? ואולי זהו פורענות 'בהדי הוצא לקי כרבא'.

מאבדים..מקיימים אי קיים מאליו למה שכר צדיק בקיומו? ואי לא קיים מאליו, למה יענש רשע, שאינו מאבדו?

וי"ל שדוקא מפני שהרשע מחריב, מגיע שכר לצדיק המציל, שאינו 'מבריה ארי מנכסי חבירו דפטור' דברי הזיקא (תוס').

ובפ"א כ' מעלת 'עולם קיים' על 'עולם עומד', ש'קיים' לא רק מחזיק מעמד, אלא מוסיף. 'מקיימים' לא רק שמונע חורבן, אלא בונה במעש"ט, ומגיע לו שכר נגד י' מאמרות.

וי"מ ש"י נסים נעשו' הם שליליים, 'לא הפילה..ולא אירע', אבל ק', שמשנת 'עשרה דברים נבראו' הם דברים ממשיים?

ולענ"ד, עיקר משנתנו לא להראות כח ה', ש'במאמר א' יכול, אלא להודיענו מעלת עולם שנברא ב' מאמרות.

וכן המשניות לקמן מדגישים הפעולה, לא כח הבורא. אבל מכות שהביא הקב"ה לא הועילו לפרעה. וכן 'נסו אבותינו', אינו שהקב"ה עמד בנסיון, אלא הפעולה, שנתחצפו לנסותו.

להפרע מהרשעים: תי"ט (ב"מ פ"ד מ"ב) הק' בנוסח 'מי שפרע' למי שאינו עומד בדבורו, שצריך לומר 'מי שנפרע', כ'נפרעין מן האדם' (פ"ג) ו'מחלל ש"ש נפרעין ממנו' (פ"ד)?

ומחלק, שהקב"ה אינו כבע"ח הנוטל הפרעון לעצמו. וכנראה שגירסת תי"ט שם: 'הוא יפרע' (ולא יפרע) ממי שאינו עומד בדבורו כבשינויי נוסחאות.

ב' י' דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין עד שהביא עליהם את מי המבול. י' דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם.

ומהו 'להודיע', כבר הודיענו א"א מאדם לנח שהאריכו יותר? ולא כל י' דורות הכעיסו, רק מאנוש (י"מ לאו דוקא 'כל')?

וי"ל שהפלא אינו מציאותם, אלא למה נכתבו לדורות בתורה (תפא"ר), הרי רק נולדו והולידו? ומתרן, שמהם יצא אברהם.

י' דורות מאדם עד נח: הק' תי"ט, שברישא י' דורות מאדם עד נח 'עד ועד בכלל', ובסיפא, מנח עד אברהם י"א דורות, י' דורות משם בן נח? (מהר"ל תי' שאסורם לא בכלל) וכי כולם מכעיסען ובאין, הלא שם ועבר יסדו ישיבה ועסקו בתורה? ואם כולם רשעים, מהו 'שכרם' שקיבל אברהם?

ו'להודיעך כמה ארץ אפים לפניו: ארז"ל 'ארץ אפים-לשון רבים', לצדיקים ולרשעים (עירובין כב). ולמה צריך צדיק ארץ אפים, שיתאפק בכעסו מלהענישו?

יש דורשים לגנאי

קשה, למה חלק ר"י על ר"ל, ודרש שנח לא היה צדיק? 'כל ימי הייתי תוהה, מאחר שאין לו הכרע או לגנאי או לשבח, מה משכו לר"י לדורשו לגנאי?' (באר שבע סנה קח).

והלא פרשת נח מלמדנו ש'אפילו בגנות בהמה טמאה לא דיבר', ותנן: 'הוי דן כל האדם לכף זכות', ובפרט צדיק, כקושיית: 'התורה כיסתו ואתה גילתו' (שבת צו:)? ותחילה פרש"י ב' הדיעות, אבל להלן ב'התהלך נח' סתם לגנאי?

'בדורותיו לשון רבים'

וי"ל שרבי יוחנן למד ממשנתנו שנח נמנה לכאן ולכאן, שנתפס בעון דורו, שלא החזירן כאברהם שזיכה הרבים.

נח: נזכר יב פעמים בפ"ב, פ"ד ופ"ה דאבות

ז' פירושי נח: שם קטן ב' אותיות, נח מיט זיבן גרייזן,

(1) שמו מפורש 'זה ינחמנו', פרש"י 'נח ממנו', שאל"כ יש לקרותו מנחם. 'יונה מצאה בו מנוח', 'אל תהי נח לכעוס', נח לרצות, 'מנוחה ושמחה' 'מי מנוחות'

(2) 'ה' בדד ינחנו' 'נחני במעגלי צדק', 'לא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים'

(3) נתחומין לאבל, 'המקום ינחם אתכם', 'נחם ה' את אבלי ציון', ז' דנחמתא

(4) 'נחמתי כי עשיתם', 'פן ינחם העם' 'וינחם ה' על הרעה'

(5) בסוף הסדרה: נח אותיות חן, הרב קרנמיל פ' תולדות נח נח-אברהם בן נח כשמת נח.

(6) 'ב"ר כה' 'נתנח התבה', 'ריח ניחח', רוח הבריות נוחה הימנו.

מכעיסין ובאין: מהו 'ובאין'? וברוך שאמר גרס 'וחיים',

ואושר אבות גרס 'באין ומכעיסים'. ואולי כ'למאיר ובא, למחשיך ובא' (פסחים ב.), שנשנה והולך. וכאן לא הכעיסו רק פ"א, אלא עברו ושנו, הולך ופוחת.

ארץ אפים: 'אפים' ל' רבים בקב"ה, ש'ארץ אפים-אף לרשעים' (עירובין כב.). אבל באדם, 'ארץ רוח' ל' יחיד (פ"ו מ"א.). וצ"ע בפ"ו 'ארץ אפים' במעלת אדם הלומד תורה?

שבא אברהם: בכח עצמו, לא התהלך כנח, 'לך לך' כ'שלח לך לדעתך'. (מגדים חדשים שבת סו ציין ר"ע לעד שבא ר"ע).

י' דורות מנח: הרי לא נועדו דורות אלו מתחילה להכעיס, אלא כן אירע מנין הדורות בזמן נח, ואין למנות מספר מקרי, כשאלת המשנה: 'הלא במאמר אחד היה יכול'?

ורק אברהם 'נוטל חלקו וחלק חבירו' ולא נח? והרי אברהם אוהבי לא עבד לקבל שכר (רמב"ם סוף הל' תשובה)? ומהו 'להודיעך', כבר הודיענו כן באורך יותר דורות מאדם לנח?

ו"ל שלא נטעה אדרבא להיפך, שארך אפים אינו משתלם לסוף, שאחר כל הסבלנות, נשטפו במבול, נמצא יגע לריק? לכן מתרץ: 'קבל (הקב"ה) שכר כולם' (וי"ג 'עליו') גם של הדורות לפני נח, שיכין רשע וילבש צדיק ויצא הפסדו, בשכר. (ש"ר כן בילה"ג), שצופה ומביט עד סוף כל הדורות.

כמשל מחפש מרגליות בחול (רש"י וישב) שלא עמל לחנם 'לעשות ענבים ויעש באושים' (ישעיה ה), שכדאי השקעתו להוציא יקר מזולל, שבאברהם נתקיים כוונת כל הדורות לפניו ש'כל העולם כדאי לו' (פ"ו).

ש'מכעיסין' כולל צדיק 'שהי' לו למחות' (שבת נה). ד'בעידן רתחא ענשיתו' (מנחות מא, ת"ת). ול' המדרש (תורה שלמה) 'צדיקים שלמים'.

ומשנתינו מונה נח בתקופה הישנה והחדשה, ששייך לכאן ולכאן, שבכלל, איש פרטי אין לו אלא דורו כ'צדיק לפני בדור הזה' וכאן נאמר 'בדורותיו' לשון רבים (אבן עזרא), (ורק בעם ישראל שייך לומר: 'ושמרו את השבת לדורותם') (אבל אוה"ח פי' ל' 'דורותיו', שהאדם חי בשלש דורות).

קבל שכר כולם: מה שייך 'שכר' ל'כמה ארך אפים לפניו? וכי ימעט שכר אברהם אם נולד לפני שקדמוהו כ"כ רשעים? (ומדרש 'ויתן לו מעשר', שאברהם דור העשירי קדוש כמעשר).

ג י' נסיונות נתנסה א"א ועמד בכולם להודיע כמה חבתו של א"א. י' נסים נעשו לאבותינו במצרים וי' על הים; י' מכות הביא הקב"ה על המצרים במצרים וי' על הים. י' נסיונות ניסו אבותינו את הקב"ה במדבר שנא' וינסו אותי זה י' פעמים ולא שמעו בקולי.

אבל ל' 'נסיונות נתנסה' שייך למשניות שלאחריה, ואז 'חבת אברהם' מכפר על נסיונות אבותינו (כפרש"י ריש במדבר).

נסיון: לשון נס (בסמיכות משנתינו), וכ' רמב"ן 'כל נסיונות שבתורה לטובת המנוסה', אבל נסיונות שניסו אבותינו את הקב"ה במדבר לגנאי אינו לשון 'ארים נסיון' ולא תנסו? ומה מחדשת משנתינו על פסוק 'וינסו אותי זה עשר פעמים?' ופי' שנסיונות א"א מכפרים על נסיונותיהם. וישם נסהו' (שמות) לר"א ל' נס למשה, ולר"י ל' נסיון ובאנליז civil service test, blood test, lie detector test.

לאבותינו: שניצלו ישראל מהמכות (רמב"ם ותי"ט). הק' החיד"א שמקדים המסובב לסיבה, היפך 'על ראשון ראשון', להזכיר תחלה המכות ואח"כ שניצלו ישראל? וכת"ס הק' שלא נשמח במכות 'בנפול אויבך אל תשמח'? ואם המכה לחץ לשחרר בנ"י, לא יכביד לב פרעה ויכה בכורות מיד?

אלא כוונת המכה גם 'למען תדעו כי אני ה' בקרב הארץ' (בא) והקשו, הרי במכת חשך מתו ולא ניצלו רוב ישראל? ויתרצו שלא מתו מחמת החושך, וגם לא היו 'אבותינו'.

וק', למה הוזהרו 'לא תצאו מפתח ביתו עד בקר', ופרש"י 'כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין', הרי ה' מבחין?

ורמב"ן כ' סכנת הלילה, אבל ה"ז ליל שימורים?

שער בת רבים תי' כאשת לוט 'אל תבט מאחריך', אבל למה לא בשאר המכות?

ואלשיך הק' 'אחר שה' שומר ישראל, מה תעכב היציאה?'

ובתוספתא (פ"ח) דין לינה אחר קרבן, וכן ר"צ הכהן, שבית ישראל נעשה כמקדש בפסח (לקו"ש כ"ו ע' 77).

ובפשטות י"ל שלא יכום המצריים שמתו בכוריהם, ורמב"ן כ' שלא יתרצו בפסח מצרים להפצרות פרעה ליצא מיד שנצטוו 'וכי בלילה נצא כגנבים?' ואוה"ת פי' ברוחניות, להשמר בחדר תורה עד בקר דלעתיד.

נתנסה אברהם ועמד בכולם: פשיטא שחביב כשעמד בנסיון? ולמה מחלקם (לא) נסיונות ב) ועמד בהם, ולא קיצר: 'בעשרה נסיונות עמד אברהם'?

ואברהם אברהם ב' פעמים' (רש"י ברא' כב, יב, יג) משמע חבת ה' לאברהם (ראה כל"י). אבל משנתינו משמע חבת אברהם לה'?

ו"ל שחיבת ה' לאברהם מזה שראוי להבחן גם לפני שעמד בנסיון, ש'צדיק יבחן', מכה רק כלי חזק לנסותו. ואינו חסרון באמינות, ל'נסו אבותינו את הקב"ה'.

וכמים הפנים לפנים, חיבת אברהם לה', 'דודי לי ואני לו, ואני לדודי ודודי לי'. וחבות אלו מכוונות 'לחביבין ישראל...חיבה יתרה נודעת להם' (פ"ג).

'וישב אברהם אל נעוריו' מסיים ששב לעם דומה לחמור? אלא גם זה נסיון, שישמעאל התגאה על יצחק שנימול בן י"ג, וכששאלו: 'נו, מה עשית על ההר?' הרי לא הוזקת כלל.

כפל 'לך לך' פרש"י 'להנאתך', ובעה"ט גימט' ק' אחר בן ע"ה. ובמדרש שהלך ב' פעמים. אבל למה כפל 'לך לך' בעקידה? ו"ל כמשנתינו שי' נסיונות מתחילים ומסיימים 'לך לך' כבעש"ט וכלי יקר: לעצמותך, גם חיבת א"א כ'שלח לדעתך'.

נתנסה אברהם: מעלת הנסיון כאן סותר נסיונות אבותינו במדבר שחסרו אימון? ולמה ציער ה' את אברהם י' פעמים?

ו"ל שאין נסיון רק לידע אם יעמוד בבחינה, אלא לגלות כח נעלם המתגלה בזמן קשה, שרצה הקב"ה לגלות שלימותו.

אבל 'לא תנסו ה', שבו אין כח חסר פועל ואין צורך לגלות. רק בד' משניות ראשונות אמר 'להודיע' ולא במשנת הנסים.

להודיע כמה חבתו: ל' 'להודיע' במ"ג משמע כהמשך למשניות לפניו, ואז יש לפרש 'חבתו' שלכן קבל שכר כולם.

ו'נצטווע עמרם', לא ע"ד עצמו, כמו שמחלק: 'בא אברהם ונצטווע...במילה, והתפלל שחירת', שאף שתחלה גירשה, החזירה בציווי ה' ע"י מרים.

ונבואת 'עתידה' אמי שתלד בן שיושיע את ישראל, לא הוצרכה שיוולד משה, שכבר נתעברה יוכבד ג' חדשים לפני שגירשה, ואף שרק 'עתידה' אמי שתלד בן, נשאו כולם, שניבאה מרים ציווי פ"ד כללי לכל (מהרש"א סוטה יב.),

'מצות יתירות במצרים'

ורמב"ם פירט מצוות דאבות, אבל סתם ולא פירש בעמרם? ולאידך, מפרט המקום ב'מצרים' (דפשיטא שעמרם במצרים), ובאבות לא פירש כנען? ומהו 'מצות יתירות', דפ"ר רק א'?

אלא מצות פ"ד בגזירת פרעה חומרא יתירה, ש"דן הוא כשגברה מלכות הרשעה...שלא נישא נשים ולא נוליד בנים' (ב"ב ס: ראה עיון יעקב וחדוה"ג), ורק דיעבד 'הנח לישראל שיהיו שונגין ולא מזירין', אבל הרי עמרם מזיד ה'?

לכן דייק רמב"ם 'במצרים', שמצות פ"ו רק שם הוראת שעה. ולא פ"י המצוה, שאינה הוראה לדורות במצב כזה. וזכו שנצטוו אח"כ במדת 'ויפרו וירבו' שעורר גזירת פרעה תחילה.

הר"י קאפח ציין למכילתא דר"י (שמות יט ז, ויקח ספר): 'מצוות אדה"ר, ובני נח, ושנצטוו במצרים', ומסתמא ה' עמרם שה' גדול הדור. אבל בפשטות הם מצוות מילה ופסח, מתקופת 'עד שבא משה' ולא לעמרם, שמת יותר מחמשים שנה לפני יצ"מ. ולהירושלמי (ר"ה) 'ויצונו אל בני' (ריש וראו) נצטוו על שילוח עבדים'. ולבע"ה נצטוו על ע"ז ופ"ד' ולהעיר מ'נגלה נגלית' (ש"א ב כז) פרש"י 'שנתנבא אהרן במצרים'.

*זה ש'לפני מתן תורה, אדם פוגש אשה בשוק ובועלה והיא כאשתו' (רמב"ם ריש אס"ב)? (וראה לקו"ש ח"ל ע' 442 הע' 13, 241) ואולי לפני עמרם, נזהרו רק יחיד סגולה בנישואין. אבל עמרם 'נצטווה' (לא רק 'הפריש מעשר' כיצחק מדעת עצמו) ותיקן סדר נישואין לבני דורו שלמדו ממנו.

ומיושב קו' מהרש"א למה הוצרך ב"י מקור אחר לעשרה בברכת ארוסין, הרי למדו ארוסין ב'י' מ'ויברכו את רבקה' (תור"ה שנאמר כתובות ז: מסכת כלה).

** אבל מהרש"א (סנה' נז: כ' שגור להמתים העוברין וסימן גדול מסר להם' (סוטה יב.) וראה אוה"ח ות"ת.

***ולכן 'אדה"ר' פירש מן האשה' (עי' יח: שלא נצטווה, ש'פרו ורבו' (בראשית) לא למצוה, רק לברכה. ומתאים למהרש"א ב'לא ישמש אדם בשני רעבון' (תענית יא.) ש'יוסף לא נצטווה על פ"ד' (וכבר הק' על מהרש"א שכ' באדה"ר מפני שהיה בנידוי). וראה מלמ"ל (מלכים פ"ו). ומתורץ קו' תוס' (סנהדרין נט: מנלן שלא נתנה פ"ו לבני נח? שזה מוכח מזה שגירש עמרם לדחות פ"ו (אבל לתור"ה לא לתורה חגיגה ב: נאמרה לבני כנען)

**** כולל גם דיני גרושין ונישואין, כצ"פ ויד איתן. או 'תרות' לא רק לעמרם, אלא לכל ישראל, וע"ד הצחות: 'תירות' שיתוספו יותר).

העלם שמות עמרם ויוכבד

ויש למצוא מקור למרד"ל שכולם גירשו נשותיהן (סוטה יב). והנה הפעם הראשונה שנזכרו שמות עמרם ויוכבד בתורה, היה פ' שנה אחר הולדת משה, בייחודי שבט לוי וראו.

והרי פלא שבפ' 'שמות' לא נתפרש שמות הורי משה רק נרמז 'איש מבית לוי ויקח את בת לוי'. וכי יש להתבייש בהורים חשובים אלו? ולמה לא ייחסם מיד כשנולד משה, כיחודי כל דור בבראשית ונח, אף שאין נפקותא, רק להודיענו 'כמה ארך אפים לפני' ותירצו המפ' לשאלה זו: (א) ללמדנו שמשא לא עלה לגדולה בזכות אבותיו, אלא בזכות עצמו, ש'התקן עצמן, שאינה ירושה לך' (מהר"ל).

(ב) ללמדנו שמשא לא זכה לגדולה מהוריו, אלא מיחוס לוי.

י' על הים: רש"י כ' 'לא אתפרש היכא' ורמב"ם פיה"מ ציין לפסוק בשמואל 'כל מכה במדבר'. ולר"צ הכהן מלובלין, נרמז ב' שם ה' בשירת הים, ולמאירי י' לשונות מכה בשירה 'דמה' 'ירדו' 'טבעו' 'תהרס'.

והנה י' במצרים' נסים שליליים, שניצלו ישראל מהמכות. אבל אחר שעלו ישראל מהים, מהו נס שלא טבעו? ותו"ט מנה נסים שנתייבש הים, ב"ב שבילין, כחומה, ככיפה מלמעלה, כזכוכית כו'. ורבו נסי הים ממכות מצרים. ואולי זהו גלוי שכינה ש'ראתה שפחה שלא ראה יחזקאל בנבואה' ושרו ברוח הקודש (סוטה ל.).

על הים: 'העבירנו בתוכו בחרבה דינו', משמע יבש בלי טיט. והרי נח לא יצא כש'חרבה' טיט, רק ב"א יום כשיבשה (רבינו)? ולתו"ת ('המים חומה') נתייבש רק שביל קצר לתפארת הנס.

עשרה נסיונות: לא 'להודיעך' כלעיל, ואם זהו רק 'משחק מספרים' כ'אחד מי יודע', ימנה גם עשרה מרגלים שבפסוק זה? ומה מוסיפה משנתנו על פסוק 'וינסו אותי' (באדר"נ פ"ט ב) מוכיח מזה שמרגלים קשה מכולם)?

ו"ל להודיעך שאף שחיו בנס מן ושליו 'במדבר' (ערכין פ"ב) שאלו 'היש ה' בנו', כאב המציל בנו מזאב ולסטים ומע"ז לשאול 'איה אבא' (רש"י בשלח).

ובעה"ט כתב 'גדל נא' (במדבר יד) י"ד רבתי, שיכפרו י' נסיונות אברהם על י' נסיונות במדבר.

במצרים: רמב"ם (מלכים ט ה"א) מפרט השתלשלות המצות מאדם, נח, והאבות, ו'במצרים נצטוו עמרם מצוות יתירות'.

ויש מקורות למצות האבות, אבל מהו מקור 'מצוות עמרם'? ומשך חכמה מרמז שהושוו בסנה: 'אלקי אברהם יצחק ויעקב ואלקי אביך'. אבל תמה רדב"ז, מה היו מצוות עמרם?

ותירצו האחרונים:

(א) עמרם חידש נישואין, 'ויקח בת לוי' קיחה קיחה' (צ"פ ור"ץ חיות, וראה תורה שלימה).

אבל כבר מצינו קדושי יצחק ורבקה, גם ז' ברכות (כתובות) ויוסף הראה שטר כתובה (ראה לקו"ש יח ע' 290)? וגם מצינו חופה ש'הושיבו יוכבד באפריון' 'ותקח הצעיר ותתכס' ברבקה. ובמד' (איכה 'קול ברמה') 'כשנכנסה אחותי לחופה'. ובן בנימין 'חופים, לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי בחופתי' (סוטה לו:*)

מחזיר גרושתו

(ב) יד איתן פ' שחידש עמרם להחזיר גרושתו. אבל כבר מצינו שהחזיר אברהם את הגר אחר שגרשה?

דין עוברין

(ג) בתורת המלך כ' שסירבו המיילדות להרוג הבנים שנצטווה עמרם על הריגת עובר (שארין ישראל נהרג ע"ז). (והרי מז"מ 'שופך דם האדם באדם')? והרי 'וראיתם על האבנים אם בן והמיתן' כשנולד וניכר בין זכר לנקבה, לא עוברין? **

עמרם נצטווה פריה ורביה

ו"ל שנצטווה עמרם בפרו ורבו ע"פ נבואת מרים, *** ואף שכבר קיים פ"ו בהולדת אהרן ומרים, הרי זה נוגע ל'כולם גירשו נשותיהם', כולל אלו שעדיין לא הולידו.

ולדעתי פשוט דמסתמא היה ליוצאי מצרים נשים מעריות שאין ב"נ מוזהר, ועמרם יוכיח שגדול הדור ה' ונשא דודתו,

ואיך אמר ה' אחר מ"ת 'שובו לכם לאהליכם' ואין אהלו אלא אשתו (מ"ק ז:). הרי אלו שנשאו קרובותיהם צריכים לפרוש? ועל כרחך דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי' עכ"ל. וראה בעל הטורים על פסוק 'גר יתום' (דברים כד, יז)

(אבל קשה על זה מ'אהרן קרוב הוא' (זבחים קב).? ומהר"ל (ויגש) הק' למה בכו על עסקי משפחות אם גר כקטן שנולד? ותיירץ שגירות כפיה שאני. וכן כתב הר"י ענגל (כלל כב) שכשנתגייר אבותינו במ"ת לא אמרינן כקטן שנולד.

עמרם ראה את יעקב

והנה ראיית המשך חכמה מיוסד על השערה שעמרם חי במתן תורה, אבל זהו נגד גמרא מפורשת:

עמרם ראה את יעקב' (ב"ב קכא:) ופרש"י שהיה בכורו של לוי ומסתמא ראה את יעקב לכל הפחות ב"ז שנה שחי יעקב במצרים, יוצא, שעמרם מת במצרים, ולא היה במ"ת.

וזה מתאים לבעל סדר הדורות: 'לדעת רז"ל מת עמרם קודם שנת ב' אלפים שצב, כשהיה משה בערך כד שנה'.

ומתאים לדבר ה' בסנה: 'אנכי אלקי אברהם... ואלקי אביך' היינו עמרם (מדרש), (ולמשך חכמה זהו מקור 'נצטוו עמרם מצות' ש'אין ה' מיוחד שמו על צדיק בחייו' (רש"י ברא"ה, כח, יג), הרי שכשנגלה ה' למשה בסנה כבר נפטר עמרם.

אבל לאידך גיסא, מצינו בתרגום יונתן בן עוזיאל (שמות ו), שראה עמרם בני רחביא בני גרשום בן משה. והרי כשגדל משה ויצא אל אחיו בן י"ח (שמו"ר), ולהנ"ל הרי אחר שברח ליתרו והוליד שם גרשום, כבר מת עמרם?

(להעיר ממדרש שאלדד ומידד בני עמרם מאשה שנשא אחר שגירש יוכבד, כשא"ל משה שעתידיה תורה לאסור דודתו). ובספר נפתלי שבע רצון מביא ראה מאלדד ומידד (לפי תיב"ע) שהיו אחין ולא נפסלו לסנהדרין.

ג) שפחדו ישראל מהמלכות לגלות שמם כשהתחתנו, שלא הניחום המצרים לפרות (ס' הפרשיות אליהו כי טוב).

ד) שגם משה איש האלקים ילוד אשה, וזהו כבודו. להבדיל מהבלי הנוצרים שאלילם נולד משמים (רש"י הירש).

ה) באור תורה להמגיד כ' שעמרם סוד רם ונשגב, 'עם ר"ם'.

ו) ואולי י"ל ש'בית לוי' ללמד שאף שלא סבלו שבט לוי בחומר ולבנים, אבל סבלו גזירת 'כל הבן הילוד היאורה'.

ואולי בשביל זה חייבים גם לויים בהגדת סיפור יצ"מ.

ז) שתמהו המפרשים מנלן ש'כולם גרשו והחזירו נשותיהם', אולי רק מקרה פרטי, 'וילך... ויקח' ל' יחיד? וי"ל שלמדו כן מסתימת 'וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי', בלי שם שלא היה מקרה נדיר רק עמרם ויוכבד, אלא בכל ישראל.

נתייחסו על בית אבותם

אבל בפ' וארא מייחס משה ואהרן. וכ' הגר"ז (בית הלוי עה"ת, מפי השמועה מט) דין 'אין מושיבים בסנהד' אלא משיאין לכהונה' (קדו' עו:), 'ונשאו אתך במשא העם' שיהיו דיינים דוגמת משה. ולכן נתייחסו משה ואהרן כשנתמנו פרנסים על ישראל.

ולענ"ד לא רק לברר שלא היו פסולים ח"ו, אלא כשנעשו פרנסים 'העוסקים עם הציבור זכות אבותם מסייעתם'

שני עמרם מפורש 'מאה ושלשים ושב', ופרש"י ששני קהת ועמרם מודיענו שלא היו ישראל במצרים ת' שנה ממש. אבל כשנדייק בשני חיי עמרם נראה סתירות.

ראיית המשך חכמה

וז"ל משך חכמה (ואתחנן 'שובו לכם'): החת"ס (חדושים ע"ז) נתקשה כל ימיו מהו מקור 'גר שנתגייר כקטן שנולד' (יבמות כב.)?

ד' י' נסים נעשו בבהמ"ק: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, עומדים צפופים ומשתחוים רוחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים.

גדר מציאות ההלכתי של דבר נסיי

למה לא נמנו י' נסים במצרים ועל הים דלעיל, ו'עשרה נסים שבבהמ"ק' שבמשנה ה', בין 'עשרה דברים שנבראו ע"ש' ואין לומר תנא ושייר, שהרי מנינא למעוטי אתא?

ויש להקדים במה שמביא רבינו בהגדה מהכלבו, אבודרהם וריטב"א שיסוד מחלוקת ר"א ור"ע במספר המכות אינו רק מספר חשבון, אלא במהות ואיכות הנס, כלומר, אם נשתנו רק ד' היסודות הגשמיים, או 'חמש', שנשתנה גם כח ההיולי הפנימי בה (ואולי זהו 'מזל המכה בו ואומר לו גדל').

ולכאורה, זהו מחלוקת במציאות? ועוד, שלשון 'וישב הים לפנות בוקר לאיתנו תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית שיקרע הים', משמע שהיה רק תנאי, ואחר הנס חזר הים ממילא לאיתנו הראשון, משמע שלא נשתנה בשעת הנס.

ולפ"ז, האם נאמר שלר"ע נשתנה עצם הטבע, האם הוצרך נס לחדש בריאת מים בנהר אחר שבוע מכת דם, או כפשוטו, ששבו המים מעצמם כבתחילה?

גדר 'תנאי' או 'שיור'

ובזה יובן שאלת אנשי אלכסנדריא השניה: 'בן השונומית מהו שיטמא', כלומר, הרי מת לפנינו, והכל הולך אחר המראה, כ"ל, הרי זוהי מיתה ממש, ולמה לא יטמא?

וענה רבי יהושע שהם דברי בורות, שהרי הכל יודעים שכח ההיולי הוא הנשמה שהיא נצחית, כבברכת 'אלקי נשמה', והשארית הנפש מעיקרי האמונה, שהנשמה ודאי לא מתה, שהמיתה הוא רק הסתלקות הנשמה מהגוף, ועכשיו שהחיה אותו חזרה אותה הנשמה לגוף, ולכן לא נחשב למיתה.

(והרי גם ר"ע ההולך אחר המראה, ראה במוחש הגאולה גם בזמן החורבן, העיד לו שני עדים נאמנים, ולכן צחק, אף שטענו החכמים ובכו: 'בית אלקינו שרוף באש' (מכות כד:)).

צדיקים במיתתם קרויים חיים

ולפ"ז שאלו אנשי אלכסנדריא שאלה ג', לע"ל כשתחזור נשמה לגוף שנסתלקה ממנו, האם תבטל מיתה למפרע, כבן השונומית, או זהו כ'פנים חדשות' אחר שחזרו לעפרם?

וענה להם רבי יהושע: 'לכשיחיו נחכם להם', שנזכה ונחיה ונראה, שאלו ששלטה בו רקבון, ופנים חדשות באו לכאן, הרי שהמיתה שלפני זה פעלה והוי כנוגע במת. אבל אלו שיקומו בגוף שלם, ה"ז יגלה את האמת במרז"ל: 'צדיקים במיתתם קרויים חיים', ובטלה מיתה למפרע, ולא יצטרכו אז להזאת שלישי ושביעי.

ויומתק אזהרת ר"ע לחבריו שנכנסו לפרדס: 'למקום אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים, שנא' דובר שקרים לא יכון לנגד עיני' (חגיגה יב), כי אף שלמטה בארץ, העיקר כפי שנראה לאדם, אבל למעל' צריך לזוהר, שהשמים שמים לה'.

והאחרונים דנו בגדר בלתי טבעיים, אם דבר נסי נחשב מציאותי להלכה. ויש אופנים לכאן ולכאן, שלכא' סותרים.

נס פך השמן ושמן המשחה

שידועה הקושיא, איך יצאו מצות הדלקת המנורה בשמן ניסי בזמן חנוכה וחשמונאים, שלא היה 'שמן זית' אמיתי?

(והגר"ח תירץ, שהנס היה באיכות ההדלקה ולא בכמות השמן, שלא כלה רק שמינית השמן כל יום. אבל בט"ז ושאר מפרשים משמע שנתוסף כמות השמן, שמצאו הנרות כל יום מלאים, כלשון 'מנותר קנקנים' (ראה רשימות, חוב' ג)).

הרי, ששמן נסי נחשב כשמן ממש. ובמשך חכמה (תצוה) כתב, שנוגע שיהא בו גם טעם הזית, לא רק שידלק.

וכן מצינו גם בנוגע לשמן המשחה, 'שנמשחו בו מלכים וכהנים גדולים, וכולו קיים לעתיד לבוא' (כריתות ה.).

חיוב ערלה באילן שנברא בנס

אבל מצינו להיפך, שאכלו רשב"י ובנו מעץ ניסי (שבת לג:). שפטור מערלה (ראה שיחת תז"מ, בדר"ח אייר תשמב ח"ג ע' 1395), הרי שאינו כעץ נטוע להתחייב בערלה?

(ע"ד החידוד היה אפשר לומר, דבשלמא בנו רבי אלעזר בר"ש מותר לאכול, לשיטתו שערלה בחו"ל אינו מן התורה (קדושין לח:), לשאלת רבי זירא ש'חטים שעלו בעבים לא נקרא מושבותיכם' (מנחות סט:), אבל הרי רבי שמעון סבר שערלה גם בחו"ל אסור מן התורה).

(י"מ שחרוב רשב"י ב'קומתו נברא', כאילו גדל אחר ג' שני ערלה, כהרמב"ן שלפני ג' שנים אין הפרי טוב לאכול).

בשר מן השמים

וכן 'מלאכים צולין בשר לאדם הראשון' (סנה' נט:) שלא

ותחילה נראה לבאר מחלו' ר"א ור"ע לפי לשון רז"ל 'תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית שיקרע הים'...לא עם הים לבד, אלא עם כל מעשי בראשית' (ב"ר ה, ד),

וא"כ רבי אליעזר לשיטתו ב'מגרש אשתו חוץ מפלוני (גיטין פד) שמתירה להינשא לאחר שזהו ככל תנאי בעלמא ולא שיור, וכן י"ל בתנאי בבריאת הטבע, שהי' באופן מציאות ממש, שאינו נותן מקום להיפוכו, וא"כ הנס רק תנאי בדבר.

אבל לחכמים 'שייר בגט', וכן בנידון דידן הנס בניגוד לטבע, דבר והפוכו, נמצא שגם הנס חלק הבריאה כמציאות ממש.

ולפ"ז משנתינו באבות שרק י' דברים נבראו בין השמשות, שרק הם גדר בריאה, אבל שאר נסים לא נשתנה עצם הדבר זהו רק לשיטת ר"א, אבל לרבנן, כן גם בכל הניסים. שרק י' דברים אלו נעשו גדר 'בריאה' ממש, שכמעט כל דברים אלו, קשת, מן, שמיר, ולוחות היו בריאה ממש המתקיימים לדורות, או ע"פ למשך מ' שנה כהמטה ופי הבאר. (אבל צ"ע ש"פ האתון' שינוי לשעה? (ולחם שמים נדחק).

'מחמור בלעם נעשה חמורו של משיח' (צ"פ קום בלק'- במד' כג, יח), ופרד"י מהזהר שם המלאך שדיבר מהחמור, והוי כ'אילו של אברהם' שקרנו הימיני עתיד לבשר משיח.

ו'פי הארץ' מפורש 'אם בריאה יברא ה' (במדבר טז, ל) לא כהבל ש'פצתה הארץ פיה', ורב"ח ראה בלועי קרח (ב"ב).

אבל דוחק לפרש שסתם משנתינו באבות כרבי אליעזר 'שמות'. ועל כן נשתדל לפרש בענין אחר.

במכת דם לא נשתנה העצם

ובלק"ש (ח"ו ע' 88, ח"ח ע' 243) כ' רבינו בפשטות שלא נשתנה העצם במכת דם, שישראל ומצרי שתו יחד זה דם זה מים, ולא מצינו שהוצרכו להריק האגמים אחר המכה.

(ויש לעיין אילו יצוייר ששתה ישראל מדם הנשאר ביאור מהמכה, האם היה עובר כשותה דם ממש?) ואם זה שייך למרז"ל: 'אין דבר טמא יורד מן השמים' (סנהדרין סח:)?

אם המציאות נחשב לפי ראיית האדם, או כלפי שמיא גליא ולולי דמסתפינא י"ל, שגם לרבי עקיבא לא נתהפך עצם הטבעי בנס, אלא שכיון שנראה לו לאדם כן לעיניים, נחשב כאילו נשתנה גם העצם, שאין לדין אלא מה שענינו רואות.

שיטת רבי יהושע: לא בשמים היא'

ולפ"ז יש לפרש תשובת רבי יהושע, לשיטתו ש'אין משגיחין בבית קול מן השמים ש'תורה לא בשמים היא', לשאלת אנשי אלכסנדריא: 'אשתו של לוט מהו שתטמא, אמר להם, מת מטמא, ואין נציב מלח מטמא' (נדה ע:), כי אף שתרוד רקב מטמא, אבל כאן הרי נראה לעינים שהוא מלח.

אבל לר"א י"ל שכלפי שמיא גליא שלא נשתנה עצמיותו, ואף שר"א אומר: 'שה, ולא מקצת שה' (חולין עט:), אבל כאן, כח ההיולי עיקר הדבר, אף שאין נראה כך לעיני בשר.

ואף שאין אתנו יודע בסוד ענינים אלו, הרי התעסקו ר"א ור"ע בשינוי הטבעיים, והתאונן ר"א ששנה ג' אלפים הלכות בנטיעת קשואין (פרש"י בהל' כישוף) ולא היה אדם שואלני חוץ מעקיבא בן יוסף שאמר למדני נטיעתם, ונתמלא השדה קישואים, למדני עקירתם, ונתקבצו למקום א' (סנה' סח).

שאלות אנשי אלכסנדריא

לזכות את ישראל שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה למהדרין.

אבל מכות של מצרים, ואשתו של לוט, אינם נס לטובה, אלא לרעה, אבל בשר היורד מן השמים ודאי שאינו מכשול, וכעין מרז"ל: 'לא אמרה תורה שלח לתקלה' (קדושין נז:).

(אבל צ"ע באטמא שירדו משמים לכפירים השואגים לטרף, אולי לא היה מכוון לשמעון בן אלעזר לאכול?)

ומעשיות רבי חנינא בן דוסא יוכיחו שאמר: 'מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק' (תענית כה:)

ומיושב הקו' מ'למוד את כריו או' ברוך שנותן ברכה בכרי הזה' (ב"מ מב.), ה"ה מעשר מפטור תבואה נסי על החיוב?

ואולי אלו שרצו לטעום בשר במן, לא נחשב כבשר ממש שחייב שחיטה ומליחה (ולא שייך במן אסור בשר בחלב). שאף שעצם המן מציאותי ממש ולא כמעשה נסים, שלכן מותר לאכלו, אבל הטעמים בו לא נבראו כמציאות בשר או דגן ממש, לזכות את ישראל.

נסים יסודי ישרון: 'נעשו' שמרגילותם לא הרגישו. והנה נסים אלו רק מנעו היזק (גם 'משתחווים רווחים' מנע דוחק 'צפופים'). אבל לא חשב נסים חיוביים כ'אש כארי משמים', 'לחה' סלוקו כסדורו' (יומא כא.) 'נר מערבי ממנה מדליק ובה מסיים' (שבת כב:) ו'בריה התיכון' (שבת צח:)?

ו"ל שצריך מעשה אדם לקיים מצות מקדש וקרבן, ונס לא יועיל אלא מגרע, ש'אף שאש יורד מלמעלה, מצוה להביא מן ההדיוט'. ש'אין סומכין על הנס' לא מחוסר בטחון, אלא צריך מעשה אדם, כדלקמן 'לא נצחה הרוח'.

וצ"פ מחלק שבמשכן החיוב הפעולה, ובמקדש רק הנפצל.

וצ"ע 'תעשה המנורה, שנעשית מאליה? ואולי כבית שלישי משמים, שיש בו גם חלק אדם (לקו"ש ח"א ע' 185, ח"ל ע' 116). ובמנחות פח: נחלקו אי נרות מככר.

ובית הפרוה עשה מכשף? ואולי לכן נחלקו אי 'בריה התיכון בנס' (שבת צח:). ולרמב"ם (מ"נ ב פכ"ט) נס אינו מציאותי "ל שחושב רק ממש ולא נס.

אבל בגמרא (יומא כא:) לא תירצו כן, משמע שנס מציאות (מפנח צפונות ע' פד), ולקמן נבאר ש'עשרה דברים שנבראו' גדר בריאה, לא גדר נס. וצ"ע 'אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ' (שמות לד, י).

לאבותינו בבהמ"ק: הק' תי"ט שכאן פרטם ולא לעיל? ותי' שאינם בכתוב. אבל הרי בריאות בישמ"ש רובם בכתוב? ולא מנה נסיוני א"א שרובם לא בחומש ונחלקו המפרשים?

אלא כוונתו 'להודיע' בעבודת ה' כלעיל למד 'ארץ אפים' ו'חיבתו' מריבוי מספר י'. וכאן לא רק סיפור נסים, כרוכלא ליזיל וליחשב, אלא מילי חסידותא 'לאבותינו' - שהגשם לא כיבה, ורוח לא שינה התלהבות הקודש באהבה עזה למעלה.

בית המקדש: 'פתח במקדש וסיים בירושלים' (יומא כא:)? ומהו 'בית המקדש', הלא 'מקדש' פרש"י 'בית קדושה'? ולקמן 'בהמ"ק...שנ' 'מקדש ה'?' ומאירי גרס כאן 'מקדש',

ובנ"ך (חוץ דה"י) נקרא 'מקדש', לא 'בית המקדש? ו'אין מכניסין מי רגלים במקדש' ואולי 'בית' כולל גם וירושלים,

הותר לאדם לאכול בשר, ש'בשר' היורד משמים אינו בשר. (אבל לתוס' ד"ה בשר) בשר כזה מותר שלא המית בעל חי).

וכן מצינו שענה ר"י לאנשי אלכסנדריא באשת לוט שנעשית מלח בנס: 'מת מטמא, ואין נציב מלח מטמא' (נדה ע:)?

טעמי המן

ולריטב"א לא יצאו מצות מצה באכילת המן (קדושין לז:). והגר"ע דן בזה, ומביא מבנין אריאל תולדות על 'ואוכל מכל', ואולי תלוי במחלוקת (יומא עה:) אי טעם מן כממש. וזה שהתלוננו שחסר טעם קשואים ובצל, אולי טעם לבד מזיק למניקה. והחיד"א חקר (פתח עינים חולין קט:) אם חשב במן טעם חזיר?

שאף ש'אין דבר טמא יורד מן השמים' (סנה' נט:) הנה כאן יש מקום לומר כ'א לטמא פותחין לו', שהרשות נתונה בבחירת האדם, שהבא על הערועה מכריח ה' לברוא ממזר.

והנה יש לשאול ממה נפשך, שבספר צנצנת המן מקשה איך טעמו בשר במן (ילקוט יתרו רמז רסח שמות יח, ט, ומד"ר נשא ז, ד) בלי שחיטה ומליחה?

ולאידך, אי נס אינו מציאותי, למה נאסרו ישראל ללקט המן בשבת מצד הוצאה או תולש, הרי 'מוציא שלהבת פטור שאין בה ממש' (ביצה מ:)? ויש לעיין בסלמנדרא שנעשה בכישוף אם סך מדמה טמא (מפרשים סוף חגיגה).

כל הנותן, בעין יפה נותן

ולענ"ד יש לבאר שכל אחד מאלו על מקומו יבוא בשלום. שהנס נעשה לצורך זכות האדם, לא לחובה, שכל הנותן בעין יפה נותן, באופן הטוב להמקבל, ד'לא עביד קוב"ה נסא למגנא' (ברכ' נח.), שלכן 'אין דבר טמא יורד מן השמים'.

וכעין שנתירא מנוח: 'מות נמות כי אלקים ראינו' (שופטים יג, כב), וענתה לו אשתו: 'לו חפץ ה' להמיתנו...לא הראנו כל אלה ולא השמיענו כזאת'.

'הוא אשר נתן לכם ה' לאכלה'

וכן פי' חיד"א 'ויאמרו איש אל רעהו מן הוא כי לא ידעו מה הוא', שלא שאלו סתם מהו דבר מוזר זה, אלא שאלו להלכה שחששו ממעשה נסים (מ'מן' ר"ת 'מעשה נסים') ש'אין נהנים ממעשה נסים' (תענית).

וא"ל משה: 'הוא אשר נתן לכם ה' לאכלה', שמן בריאה חדשה שיאכלוהו ישראל, ולא נוצר בשינוי הטבע.

היד ה' תקצר?

וכמה דרכים למקום: שבבשר שצלו לאדם הראשון הרי טוב שיהיה הנס בדרך בלתי טבעי, שאם לא כן, היה אסור לו לאכול. וכן לא נברא האילן לתקלה לרשב"י, אלא להנאתו וטובתו, ולכן אותו הנס לא נעשה כמציאות ממש. (ולפ"ז לא בירך רשב"י על אותם החרובים בורא פרי העץ).

ולחודדי, מהי ברכה על שקדים מטה אהרן אם מישוהו אכלם? אבל באמת מעשה נסים אסור להנות מהם שלא נתנו לאכול ונגזזו אצל הארון. וגם תלוי אם 'המטה' שנברא ביהש"מ (אבות פ"ה) זהו מטה משה (רבינו יונה) או 'מטה אהרן שיפרח' (מאירי). אבל ערלה וטבל לא שייך במדבר).

לברכה ולא לקללה

ולענין נר חנוכה ושמן המשחה, אדרבא, עיקר הנס היה

כ'לירושלים בית מקדשך. ראה באה"ט סתקפ"ח ג, מבכ"י

לא הפילה אשה: בתפלת כה"ג 'לא תפיל אשה' לאחרונה, וכאן יצא ראשונה לפני נסי כל יום הנוגע לכל, ש'לא הפילה' רק למעבורות (מיעוטא יבמות לה:), רק אם חמדו הריח, ו'אשה בעזרה מנין' (קדושין מט.)?

ו"ל שצורך יהודי גשמי קודם לרוחנית אש מזבח וטהרת כ"ג כטענת 'חמורה טהרת כלים משפ"ד' (יומא כב.).

לא הסריח בשר הקודש מעולם: 'מעולם' מרבה גם שילה (תיר"ט). ואם נס שלא נזכר בו 'מעולם' לא היה בשילה? ואם 'לא נשך נחש בירושלים' ממעט שילה, מהו 'מעולם'?

ואולי 'עולם' אינו זמן כ'לעולם ועד' אלא 'עולם' גשמי, שלא נפסד גשמייתו, אבל אפשר שיפסד הבשר ממקדש כנותר ופגול, אבל שתי הלחם לא נפסד כלל.

וכן 'לא הזיק נחש ועקרב מעולם' שלא מתו ממזיק שבעולם אבל נדב ואביוהו, וכהן צדוקי, מתו במקדש, מחטא רוחני.

לא הסריח בשר הקדש מעולם: הקשו, מהו הנס, הרי קרבן נאכל רק ליום א' או ב', ובשר חולין לא יסריח בשתי ימים? וריטב"א תי' כשנשאר בשר בראש מזבח כמה ימים לא ירד. ודוחק, שלפי סדר עבודת בהמ"ק, אברים שלא נתעכלו היו נשרפים בלילה, שכנגדו תקנו תפלת מעריב (ברכות כו:)? ובפרד"י ויקרא ב, יג הקשה על אברבנאל שטעם ברית מלח הוא שלא יסריח הבשר, מקרבן מנחה שאינו מסריח.

לרבות בשר נותר

ושפ"א תי' שהנס הוא שלא הסריח גם אחר שנפסל בנותר. וק', למה לי נס לחנם, שנותר נשרף? ואין ליהרר לשמרו ש'נותר פגול וטמא נשרפין כאחד' (פסחים יז:)?

חפצא של בשר קודש

ולענ"ד ו"ל שאין הנס רק שלא סרח לאחר זמן (לא נס רק במסובב כ'לא הפילה אשה מריח בשר הקודש' שהריחה האשה, אבל בפועל לא הזיק ולד), אלא נס זה פעל בסיבה עצמה, שעצם תכונת בשר קודש נשתנה מבשר חולין, ואינו ראוי להתקלקל גם אם נשאר להרבה זמן, כעין לחם הפנים 'סידורו כסילוקו', טרי וחם כל השבוע. הגר"ח כ' שבשר קודש נבלע באיברים כמן

(צ"ע אי לא הסריח רק קדשי קדשים במקדש, או גם קדשים קלים שנאכל בכל העיר) וצ"ע ממחלו' ר"י ורבא (שבת קטז:)

דיוק הלשון

וא"כ אין דין נותר מקלקול וסרחון (כס' החנוך), אלא גזה"כ.

ו"ל שלכן גם נותר 'קודש הוא' (שמות כט, לד), אף שאינו ראוי, כפיגול וטמא, שקדושתה ותכונתה לא זזה ממנה, רק שאסור באכילה. וראה צפנת פענח (כללי התורה והמצוה סל"א) ואגרות משה (קדשים טו, סוף שו"ת או"ח).

ואולי יש לדייק ל' בשר הקודש', שהקודש זהו עצם הבשר, לא רק כתואר 'בשר קודש' כהכשר מצוה, אלא נשתנה טבעו לחפצא דקדושה השונה גם בגשמייתו מבשר חולין (כפסחים פ"ד, אבל מצינו 'בשר הקודש' (טבול יום פ"ב מ"ה)).

ויש לדייק גם 'הסריח' לשון הפעיל, שלכא"ו הרי אינו גורם לדבר אחר כ'לא הפילה אשה', ו'לא הזיק נחש בירושלים'?

ויאמר 'לא סרח בשר הקודש' כל' 'סרח' (כתו' מה:). 'הוא סרח' (יומא עה). 'סרח' מדינה' (מד"ת ו), אלא יש לפרש 'לא הסריח' לתחילת התהליך המביא לסרחון אח"כ. (ראה רש"י, רמב"ן ואוה"ח 'לא הבאיש ורמה לא היתה' (שמו' טז). ור"מ לבית מאיר פ"י שלא הסריח הבשר ידי הכהן (פס' נז). ועל 'מאין באת מטיפה סרוחה' (פ"ג) הקשו, הרי 'ש"ז זרע סרוחה אינה מזרעת' (שבת פו:)?

ואולי נקרא כן גם כשאינו סרוח ממש, רק קצת, כ'מסריח את הפה' (כתובות סא:). וטבע טיפה להסריח כשנוצר הולד: 'ביצה.. לכו מסרחא' (תמורה לא), כמבואר בהתהוות יש מיש ואין באמצע. וכן 'באה מטפה סרוחה' (ע"ז כ.).

ור"צ הכהן מקשרו ל'אף בשרי ישכון לבטח' שלא שלט בו רימה (ב"מ פג.).

'מחלל את הקדשים'

ולפ"ז יובן 'המחלל את הקדשים'...אין לו חלק לעוה"ב, למה אבד חלקו בעוה"ב, הרי מטמא ומפגל רק איסור לאו? ובכלל, אין זה שייך כלל למס' אבות, אלא לסדר קדשים?

שאלו זה רק מעשה פרטי, אלא כללות השקפתו החילונית שקדושה רק בגברא ומחשבת האדם, לא בחפצא של הבשר.

נותן טעם לפגם

ולפ"ז יתיישב קוש' ראשונים (ר"י הזקן, שיטת הקדמונים (בלוי) עבודה זרה ע' שסו) ואחרונים (ישועות יעקב י"ד צג) למה ציוותה תורה לשבר כלי חרס נותר ומוקדש ושוטף בכלי מתכות, הרי כשנעשה נותר כבר נפגם הטעם, לר"ת שנפגם בלינת לילה, רק ספק אי נפגם בתחלתו או סופו (טי"ד ק)?

ורא"ם (מובא בשפת"ח ויקרא ו, כא, ראה לקו"ש כז) תי' שהפגם ואיסור נותר באין כא' בעלות השחר, וכיון שחל עליו אז שבירה, שוב לא פקע דין שבירה. וריב"א (צו ו, כא) תי' מר"ת דבקדשים 'למשחה' גם טעם פגום אסור. (קשה לי, מה אם בישלו בו לפני' בשר חולין שאינו נותר?) ורמב"ן תי' כדי שלא יכשל בשהיית בליעת נותר גם במשהו. ובלקו"ש (כ"ז צו) לא איסור נותר, אלא לא אפשרות אוכל.

'משקי בי מטבחיא'

ולבאורנו מיושב, שאין שייך פגם בנותר, שלא הסריח בשר קודש מעולם. וב"ה כוונתי לס' לוי'ת חן (פרד"י צו, ו).

ויש לעיין ל' הצפע"נ (בשלח אות לג הע' עד): 'בלינה ונותר לא על הזמן הקפידה התורה, רק מה שהזמן פועל בדבר, שנעשה בו שינוי צורה כל אחד לפי גזו"כ כשבועות יא'.

ואולי זהו גם ענין 'משקי בי מטבחיא לא מכשיר ולא מטמא' (פסחים טו: רמב"ם פסולי המוקדשין פ"א הל"ו), שאף שלמדו כן מ'על הארץ תשפכנו כמים...דם בנשפך כמים', אבל מהו ההסבר, למה אינו מכשיר ומטמא?

אלא כנ"ל, שטבעו הגשמי של דם קודש אינו כשאר משקין.

דין קדימה בקרבנות

ואולי תלוי במחלוקת תנאים, ושיטות רש"י ותוס' בדברי ר"מ. שלרבי מאיר 'שלמים של אמש קודמים לחטאת של היום' (זבחים צ:), ופרש"י מפני 'זלזול להשהות',

אבל תוס' בגרסת רש"י כ' 'צורת הבשר מתקלקלת, ובחנם דחק, הרי שדחוק (גם לר"מ דחייש למעוטא) שצורת בשר קדש יתקלקל קצת. ותי"ט זבח' פ"י מ"ו דחה גרסת רש"י.

ובירושלמי תירץ שבבית שני לא היה נס.

ולפ"ז נטמא יוסף בן אלם בקרי (מפורש בקדמוניות יז פ"ד).

וי"ל שבבית ראשון לא העסיקו כ"ג כל הלילה שהנס שמרו רק בבית שני כש'שנות רשעים תקצרה' (יומא ה.) שלא שמר הנס כהני פלהדרין, ואחר יוסף בן אלם, תקנו זהירות.

(והרי מסלונים כ' שלא מנה נס הכרובים, שמונה רק נס גם כשאין עורצוש"מ. אבל בגמ' תירצו 'ניסי גואי לא חשיב')

ולריטב"א לחה"פ אופי אלכסנדריא התעפש (יומא לח.), 'בזמן שאין עושים רצוש"מ לא היה בו נס'. ואולי גם להבבלי שתי קו' עשן מערכה ועשן עצרת בענין אחר (יומא כא:) שהי' נס גם בבית שני, י"ל שזהו רק עד יוסף בן אלם.

וכן משמע באדר"נ (פל"ה, ה) 'חוץ מר"י בן קמחית שאירע בו פסול', שלשון 'חוץ' משמע שהיה (בחלק מימי) בית שני, וכן 'תרנגול שנסקל בירושלים', אף ש'לא הזיק נחש ועקרב'.

(ובעבודת ישראל פי' קרי' כ'אם תלכו עמי בקרי', שלא היתה עבודתו במקרה, אלא בכוונה).

לא נצחה הרוח עמוד העשן: עשן קרבנות במזבח החיצון, ששם הרוח (לא כספר ש"ה לבית אבות במזבח הפנימי).

אבל הרי 'לא עבד קב"ה נס למגנא', ששאר ניסי משנתינו להצלת נפש או טרדת זבובים, וגם 'משתחוים רווחים' הנה כשלא הוצרכו לנס עמדו צפופים? ו'לא נמצא פסול' רק בעומר ושתי הלחם, אבל לא בשאר קרבן שאפשר באחרים? ולתפא"י לא ירד עשן לעיני הכהנים. אבל ל' 'נצחה' דוחק.

וי"מ שכל השנה עלה העשן ישר, כדי שבעצרת יסתכלו היכן נוטה, למזג אויר בשנה הבאה (יומא כא:). אבל אם זהו עיקר הנס, לא היה לו לומר 'לא נצחה', אלא להדגיש, שבעצרת הטה הרוח העשן לכיוון מיוחד?

והיה לו לומר 'לא נשב' כ'לא כבו הגשמים' אש המערכה, כלעיל (סוף פ"ג) 'כל רוחות שבעולם נושבות בו אין מזזות'.

והרי עשן אינו מצוה, ובקטורת 'אין מועל בו אחר שתעלה תמרת' (פסחים כו.)?

ולמד"ש רמז שגם בצאתו מהקודש לא ינצחו רוח העולם לנטות ימין ושמאל.

לא נצחה הרוח: מהרש"א הק' מ'ג' מילין, עשן מערכה ועשן פסל מיכה מתערבין' (סנה' קג.). וי"ל: 'מצדד אצדוי' (ב"ב).

לא נצחה הרוח, נח האויר בעת הקרבה (רמב"ם). וק' מ'רוח מנושבת שם' (תמיד ל) ו'כל רוחות...אין יכולות להזיז עמוד העשן' (יומא כא:). 'אפי' רוח סערה שמצויה לנצח' (רשב"ץ), שאש שלמע' יש בו ממש (מהרש"א יומא כא.). וכן ל' 'נצחה' משמע שא' נוצח במאבק, כ'הלכה מכלל דפליג'. ודומיא ד'לא כיבו הגשמים אש', שהא הידיעה 'הגשמים' משמע שירד גשם ולא כיבה (וי"ג 'גשמים', וראה לחם שמים).

וליישב הרמב"ם י"ל כ'י' נסים נעשו, שהנס שלילי שלא יגרע חלק אדם במצוה.

לא נמצא פסול בעומר: כ' רע"ב שאם נפסלו א"א לאפות, שאין דוחה יו"ט, וקצירת עומר רק בלילה. (רשב"א ח"א נ"ב)

ולפועל, הלכה כחכמים, שחטאות היום קודמין לשלמים של אמש, ולא לחוש לשהיית הבשר (רמב"ם תמידים ומוספים סוף פ"ט, אבל להאור שמח, הטעם שאין לחוש לשהיית השלמים מפני ריבוי האוכלין).

שריפת קדשים: לא להשחית הבשר (שגם נותר בשר קודש בעינו כנ"ל) אלא להעלותו כעין אש ה' על המזבח ולכן שורף קדשים רק ביום (זבחים נו) כעבודה (ש"ר הירש), ושורפו בקודש (פסחים כד) י"א על המזבח (פיה"מ זבחים צב) ויוצא 'שורפו לפני הבירה מעצי המערכה' (פסחים מט.).

ולרמ"א שריפת חמץ ביום דילף מנותר (פסח' כז:), שאינו (כהגר"ח) השחתה, אלא העלאת תשובה רשפי' רשפי' אש. ש'דן ר"י דין אחר' לא להשחתה שלילית מחומר איסורו, אלא דרגת העלאה, שאינו רע בעצם אלא אחר זמנו.

ולכן אף ששתק ר"י (דספק גרע קדושת' לשורפו בקודש) פסקו תוס' וטור כר"י, ואף שהמשילוהו כניזק ג"פ, שתק, שלא הבינו חבריו מעלת שריפת חמץ (יצה"ר כביה רצון) ברשפי' אש שלהבת י"ה תשובה מאהבה, ו'מדויל ידיו משתלם' שהגיע לדרגת העלאה שזדונו נעשין לו כזכיות, להפוך מדת ההתנשאות וגאווה לויגבה לבו בדרכי ה'.

לא נראה זבוב: ומשנתינו ממשכה: 'לא נראה זבוב בבית המטבחים' ולכאורה היה לו לומר מטרת הנס: 'לא הטרד זבוב' לנוחיות הכהנים בעבודתם, ול"ל נס מופרז ש'לא נראה זבוב' שום זמן, גם בלילה,

והרי ב'משתחוים רווחים' פעל הנס רק כשהשתחוו, לא לפניו ולאחריו? ואין לומר שלא נראה זבוב מקדושת המקום, כיונתן בן עוזיאל ש'כל עוף שפרח עליו נשרף' (ב"ב קז.), שהוצרכו ל'כלי עורב' למנוע צפורים בגג בהמ"ק?

ואם מצד נקיות המקדש, הרי מצינו 'שרץ שנמצא במקדש' (סוף ערובין) ו'ריעה שנפל בה דרנא' (שבת עה.) ו'קרש שנפל בה דרנא' (שבת קב.)? אלא כנ"ל, שגשמיית דם קודש אינו כסתם דם רגיל שימשוך זבובים למצוץ.

ולהעיר מאלישע 'איש אלקים קדוש, שלא ראתה זבוב על שלחנו' (סנה' קז:) שהאוכל כראוי 'כאילו אכל משלחנו של מקום' (פ"ג). וכן 'צדיקים לא שלט רקב בגופן' (שבת קנב).

ומענין לענין, הנה הק' (ש"ת חדות יעקב מהדר"ת סי' כה נדפס בשו"ת אמרי אמת; ושו"ת מהר"א הלוי; מהר"ם מינצברג; ופרד"י בשלח טז כה; שפתי צדיק בשלח אות סג) למה נתחדש דין הגעלה רק לסוף מ' שנה בכלי מדין, הרי גם לפנ"ז מעשים בכל יום שהוצרכו להגעיל כליהם מבלעית נותר של המן שנצטוו 'אל יותירו ממנו עד בקר'?

ולענ"ד י"ל שכיון שזוהי ה' וירם תולעים ויבאש אינו רק היתר טעם לפגם, אלא סרוח מעיקרו, לא ראוי לאכילה כלל.

ע"ל ש'טעם' מן התלוי במחשבה, לא שייך גדר טעם כעיקר.

לא אירע קרי לכה"ג: הקשו (תשב"ץ ור"ץ חיות) מזה שפעלו שלא יישן כה"ג, ונזהרו ממאכלים מחממים (סוף פ"א)? ותרצו שאין סומכין על הנס. אבל א"כ, מנלן שהיה נס?

ויעב"ץ ומרכבת המשנה דחקו ש'הגדול מחבירו יצרו גדול' (סוכה נב). ויוסף בן אלם שנפסל (יומא יב:) כתבו שאינו קרי אלא פסול אחר, והגר"א הגיה.

מקום הארון: בגמ' (יומא כא.) שאלו למה לא נזכר נס 'מקום ארון אינו מן המדה' ב"י נסים בבית המקדש?

ותי' 'ניסי דבראי חשיב, ניסי דגוואי לא חשיב' (יומא כא.), שכיון שלא נראה הנס בחוץ (פרש"י 'ידועים לכל', והשפ"א כתב שאין מזה נפקותא לאדם) אינו גדר 'נעשו לאבותינו'.

לא עבד קוב"ה ניסא למגנא'

ולכאורה, 'נס' לשון גילוי ופרסום, 'כנשווא נס הרים תראו', 'נתת ליראך נס להתנוסס', ומהו גדר נס סודי וכמוס כזה שנעלם מעין כל חי בקדש הקדשים, והרי 'אין לומר דבר שלא יכול להראות ולהוכיח' (תוד"ה ואתא ברכות ג:)? (כעין שאלת הפילוסופים בקול ביער כשאין שומע).

ואף ש'עושה נפלאות גדולות לבדו' (תהלים קו), נסים נעלמים הגלויים רק לו ית', ו'אין בעל הנס מכיר בנסו' (נדה לא.), אבל הרי 'לא עבד קוב"ה ניסא למגנא', לשנות הטבע וסדרי בראשית בלי תועלת, רק להציל או לתקן, כשאר נסי משנתנו שנעשו ל(צורך) אבותינו, ובפרט נס כזה 'שגדול מקי"ס, שני הפכים בנושא אחד' (אוה"ת פ' נשא ע' רנז).

והרי 'אינו מן המדה' מנגד עיקר מס' 'מדות' (והרי אי תפיסת מקום נראה כמגרע שיעור 'אמתים וחצי ארכו')!

מהו המקור?

ומי נכנס שם ומדד מקום ארון לידע שאינו מן המדה? והרי נזהרו לא לראות כבלע את הקודש, ו'משלשלין אומנין בתיבות שלא יזונו עיניהם מבית קוה"ק' (פסחים כו:)? וודאי לא עסק כה"ג למדוד הרצפה כשנכנס ביו"כ.

'מסורת בידינו מאבותינו'

והנה מצינו לשון 'מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם' (סוטה לד.) אבל כאן אין לפרש 'מסורת בידינו מאבותינו' שהכוונה לבוני המקדש שבזמן שלמה, שראו אז את החדר המיועד לקדש הקדשים ומדדוהו לפני שנתקדש ונתחנך,

שהרי בחנוכת בית ראשון דבקו שערים זב"ז, ולא יכלו להכניס הארון עד שהתפלל שלמה ונענה כשאמר 'זכרה לחסדי דוד אבי' (שבת ל. מ"ק ט.), ואז מיד שכן הוא שם בערפל, ומסתמא לא הספיק אז הזמן למדידת מקום הארון?

(זולת שנאמר שראו הנס כשהניחו הארון באמצעיית החדר לפני 'בצאת הכהנים..והענן מלא את בית ה' (מלכים ח, י))

טעמי המפרשים

וכתבו המפרשים עיני מוסר והוראה מ'אינו מן המדה': בתורת העולה (רמ"א ח"א פכ"ט) כ' 'הטעם שמקום ארון אינו מן המדה, כמו שנפשו של אדם אינו מן המדה של הגוף, ובנס נקשר כח השכלי בכח החומרי, כן בארון'.

מרש"א: 'אינן גשם, לא יכילהו מדה ומקום מלא כה"א כבוד'.

חת"ס כ' שהנס מודיענו שתורה למעלה מזמן ומקום, ואינה נתפסת במקום מיוחד, ששייכת לכל מקום בעולם.

ובן יהוידע כ' 'לרמוז שכל מה שיוציא הוצאות ממונו לת"ת אינו נחסר מן הקצבה של המזונות הקצובים לו ברה"ה'.

ובלב שלום כ' שא"א לב' מלכים להשתמש בכתר כהונה ומלכות, אבל כל הרוצה כתר תורה יכול לזכות.

מונה פסולי עומר, ורמב"ם פיה"מ ריבה ומיעט מדתו פסול).

ואף ד'נקצר ביום כשר' (מנחות סו.) פסקו תוס' כסתם משנה: 'כל הכשר בלילה' (מגילה כא.) שפסול ביום. והרי סתם משנתנו באבות, שקצירת עומר בלילה. ונפקא מינה, אם יכול לספור בדיעבד ביום (או"ח תפט סכ"ד).

וא"א לאפות עוד רק לרבנן, שלר"ש בן הסגן (פסחים מז.) דוחה יו"ט, ונחלקו 'יש אומרים' (קבר משה כו') רק בסוף משנתנו, לא לפני זה?

ואולי רק עומר וב' הלחם שקדם הקדישן בקצירה-לטומאתו, אפשר לזהר, וסייע הנס שלא יפסל. משא"כ קרבן בע"ח, שאפשר שיפסל שקדם מום להקדש, ומצא אחר שחיטה מום פנים לפני שנקדש (אבל טריפת פנים בקרבן רק מ'הקריבהו נא לפחתך' (אסר"מ פ"ב ה"י)).

ושפ"א (מנחות סח) פי' הנס כדי שיאכלו הרחוקים מחצות שאין ב"ד מתעצלים.

עומדים צפופים ומשתחוים רוחים: בלי וא"ו, שטבעי לעמוד צפוף, ולמה בשאר נסים לא הקדים הטבע המצריך נס? ולחת"ס 'אגרא דכלא דחקא' (ברכות ז:).

ואולי גם 'עומדים צפופים' נס שהחזיק מועט המרובה (במדבר פ"ט) כנס חנוכת המשכן. ולולי ננעלה עזרה לחלק ג' כתות, נכנסו כל ישראל (פסחים סו.).

ופרש"י שלא ישמע ודוי חברו ביו"כ, אבל בגמ' ג' רגלים? וי"מ שעלו קודם רגל ביו"כ (וראה תשב"ץ ח"ג לז, ומרש"א).

והרי יש מעלה 'ואולך קוממיות בקומה זקופה'? ויש כ' להווריתו שיש משתחוה (בלב ודעתו) גם כשעומד זקוף. scientifically, as semiconductor

לא הזיק נחש ועקרב: רק לעתיד 'לא ישחיתו בכל הר קדשי' (ישעי' יא)? (ור"ע) ב' בבות אחרונות הטעימן מעין לעתיד).

ולרמב"ם (מלכים פ"א) רק משל ישראל באומות, לא כפשטן? גם קשה מ'תרנגול שנסקל בירושלים שהרג את הנפש' (עדיות פ"ו מ"א), שמסתמא נהרג שם שהרג שם (אף ש'אין מגדלין תרנגולים בירושלים' (ב"ק עט:)? ומאי שנא תרנגול שכוונתו להזיק מנחש ועקרב, שאין כוונתו להזיק פטור ממיתה? ואם שמר הנס מנחש ועקרב המועדים לכן, ישמור הנס מתרנגול, ש'מועד לשבר כלים' (ב"ק רפ"ב) אבל לא להרוג את האדם?

ומרש"א (יומא כא.) כ' 'לא מת צדיק בירושלים רק בעטיו של נחש'. וצ"ע וכי הגן רק על צדיק, ומהו ענין 'עקרב'? ולחת"ס 'נחש ועקרב' ערל וטמא כ'הוא ארמאה' (פסח ג:).

ולהירוש' הנסים רק בבית ראשון ולא בב"ש. ותפא"י כ' 'העידו לפני ב' זקנים מירושלים שגם עכשיו לא נשמע שניקז שם רק לעתים רחוקים'.

ו"ל כריטב"א (יומא לח) שנתעפש לחה"פ אופי אלכסנדראי 'בזמן שאין עושים רצו"מ לא היה נס בלחה"פ'. ואולי אז הרג התרנגול, או בשכיח הזיקא (פסחים ח:) אין נס מגין.

אלין בירושלים: קונטרס לינה

ויומתק מרז"ל 'פתח בבהמ"ק וסיים בירושלים' (יומא כא.), שאהבת ה' לישראל פעלה 'לאבותינו בבהמ"ק', ש'בתוכו לא נאמר אלא בתוכם' בתוך כל אחד מישראל, שמשם אורה יוצאת שלא הרגישו צפיפות, מגודל אהבתם לה'.

שני מקורות

ואולי מדרשות חלוקות במקור הנס: רבי לוי אמר 'מסורת אבותינו' (לא 'מסורת בידנו מאנכה"ג' לענין 'ויהי בימי') שאבותינו שספרו לנו הם המקור, שראו ומסרו לנו על נס זה, כל 'מסורת בידם מאבותיהם ששם נגזר הארון' (שקלים פ"ו א) ול' 'מסורת... מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו'.

אבל ברייתא 'תניא נמי הכי ארון...' מיוסדת על סתירת הכתובים 'עשרים אמה קומתו' ו'שלשים קומתו', אלא 'מה למעלה... אף למטה אינו משמש כלום'.

אורך ורוחב בריבוע

(וענף יוסף (מאמתחת בנימין) דקדק ל' 'עשרים אמה ארכו וכ' אמה רחבו', שאם רבוע, למה נק' זה 'ארכו' וזה 'רחבו'? אלא כיון שאורך הארון לרוחב הבית, כשאינו מן המדה, כולל גם ב' וחצי דארון, נמצא אורך קה"ק כב אמה וחצי.

אבל במחכ"ת, כבר מצינו כן במדות החושן: 'זרת ארכו וזרת רחבו רבוע' (שמות כח, טז), וכן מזבח הזהב 'אמה ארכו ואמה רחבו רבוע' (שמות ל, ב), וכן במזבח הנחשת: 'חמש אמה אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע' (שמות כ, א).

ונשאר בצ"ע, שאינו מן המדה, 'אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני'. ואולי נס זה עבד לגלוי לע"ל, כשלא יכנף מוריד לראות קה"ק (סה"ש תשנ"א ח"א ע' 215).

שם 'בית הבחירה'

בית המקדש: על הפסוק 'הארץ אשר אתה שוכב עליה' תביא רש"י תרז"ל, 'קיפל כל ארץ ישראל תחתיו' (חולין צא), והנה אף שלא היה קיפול זה מציאותי, רק בחלום, תמוה, שהרי קיפול כל א"י בד' אמות גדול פי כמה מ'פילא בקופא דמחטא' שאין אדם חולם (ברכות נה:)? ותנן: 'אל תאמר דבר שא"א לשמוע' ו'לא עבד קוב"ה ניסא למגנא'?

ואין לפרש שהקיפול מועיל לקנות שאר א"י בקנין חזקה, כק' תו"ת, שאדברא, א"צ קיפול לקנות, ש'החזיק בשדה א' קנה י' שדות ב' מדינות, סדנא דארעא חד הוא' (קדו' כו.)?

גם הרגצובי הקשה, שקיפל הוא כמצע מצעות לא קנה? (כמובן שאינו קנין ד' אמות דרבנן, ולכמה דעות (ברמב"ן) קונה רק במציאה, לא במכר ומתנה.)

מעלת 'בית הבחירה'

ויש להקדים בביאור 'המקום אשר יבחר ה' (ט"ו פעמים בפ' ראה דברים יב). שתיאור 'בחר' אינו רק בעבר לפני שכבשו וחלקו, אלא גם ג' אלפי שנה אחר שנבחרה ירושלים מזכירים בחירה זו, וכן בחר הרמב"ם שם 'הל' בית הבחירה'.

והעיר ע"ז רבינו (לקו"ש ח"ח ע' 470, וח"ט; חידו"ב על הרמב"ם ס"ג, וס"ו ע' לז) שבכלל, לשון רז"ל 'היכל' או 'מקדש', 'נסים בבית המקדש', ו'שיבנה בית המקדש', וגם הרמב"ם עצמו קוראם 'הלכות כלי המקדש' ו'ביאת מקדש'?

(מצינו רק 'ובנה את בית הבחירה' בהגש"פ, ו'ג' מצות נצטוו ישראל...לבנות בית הבחירה' (סנהדרין נז.) ובתפלת מוסף 'חובותינו בבית בחירתך', 'הבוחד בירושלים' (זכריה ג, ב).

ולהאוסטרובצי 'אינו מדה' בא ממתנדבים במח' בלי מעשה.

ו"מ שהתורה שבארון 'ארוכה מארץ מדה', כטעם אמות הארון שבורות (לא שלמות כאמות שלחן מנורה ומזבח), שאי אפשר לאדם להשיג שלימות התורה, ו'תכלית הידיעה שלא נדעך' ש'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותך מאד'.

מקום הארון במקום אחר?

אבל לטעמים אלו, הרי נס זה בא מצד התורה והלוחות שבארון, בכל מקום שיהיה, גם לפני שניתן בקה"ק בירושלים, במסעות שבמדבר, ולהבדיל בבית דגון, בעגלה ששלחו פלשתים, בקרית יערים, בית עובד אדום כו', ובחור שגנזו יאשיהו למטה, שאין שם איסור כניסה. ואולי היה מקום לומר שבאותם מקומות לפני ששכן אוא"ס יכלו לראות הנס, להוכיח שמקום הארון אינו מן המדה.

אבל ראה פרש"י על 'ארון שעשה שלמה': 'כשניתן בבית קה"ק שעשה שלמה? ויש לדחות שכוונת רש"י רק שפסוק מדות הדביר הוא בבית שבנה שלמה.

(ע"ל ש'אינו מן המדה' רמז למרז"ל 'כד רחימתא הוי עזיזא אפותיא דספסירא שכיב' (סנהדרין ז. ומהרש"א כתב שרחימתא עזיזא במשכן יותר ממקדש).

מקום ארון בפנים מן המדה

עוד קשה שאם נס 'אינו מן המדה' בא מצד התורה והלוחות שבארון, הרי אדברא, בפנים הארון כל דבר תופס מקום בדיוק, וסוגיית הגמ' (ב"ב יד.) עושה חשבון מדויק כל טפח וגם אצבע מקום הנחת הלוחות ס"ת, ושברי לוחות כו', עד שדייקו בעיגולה של ס"ת בתרי פושכי היכי יתב, ונדחקו לומר ש'לתחתלו נגלל', ובנוגע לפורתא 'כרכיה לעיל'?

וכלפי לייא, שבארון עצמו המחזיקה הלוחות וחכמתו אין סוף, היתה המדה מדויקת ביותר, ואילו ברצפה מחוץ ותחת לארון נעשה בו נס נפלא כל כך?

חיבור כח הגבול ובלי גבול

ויובן לפי ביאור רבינו (ספר המאמרים מלוקט ח"ד ד"ה גדול יהיה) ש'מקום ארון אינו מן המדה' זהו ענין יחוד הוי' ואלקים ששרתה בבית המקדש 'מה נורא המקום הזה', ואכן מתאים לענין נמנע הנמנעות, חיבור כח הבלי גבול בגבול. וכמבואר ענין 'נ' שערי בינה כולם נתנו למשה חוץ מאחד'.

ולפ"ז היה הנס רק כששרתה שכינתו ית' בקה"ק, לא מצד תורה ולוחות שבארון, אלא מצד כפורת וכוונת ש'נועדתי לך שם', כדיוק ל' רז"ל: 'מקום ארון וכוונת אינו מן המדה',

ולכן היה הנס דוקא חוץ לארון, ברצפת מקום קדש הקדשים. ואין מקור ידיעתנו מדידה גשמיית בקדש הקדשים, אלא מרוחנית הענינים למעלה.

לא אמר אדם לחבירו צר לי: הנס הוא שלא נדחקו, כ'משתחוים רווחים' בבהמ"ק, ומה נוגע 'אמר אדם? ומה מוסיף 'לחבירו'?

ו"ל ששלמה נתפעל מייחוד בלי גבול בגבול: 'הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה' (מלכים א' ח), שצמצם שכינתו בין בדי הארון שאהבה דוחקת הבשר.

ונמשך מ'לא אמר אדם העליון לחבירו (ישראל) 'צר לי המקום', 'כד רחימתא עזיזא אפותיא דסכינא שכיב' (סנה' ז:) שהצטופפנו על חוד סכין.

להלכה בדאורייתא אין ברירה

ולענ"ד ליישב, שמעלת הענין בשם 'בית הבחירה', וזה שלא גילה הקב"ה המקום מתחלה, הרי זה נוגע לא רק למקום המקדש עצמו, אלא נוגע לקדושתה של כל שאר א"י.

והוא לפי הכלל שכל דבר שמסופק ועומד להתברר אחר זמן, שקי"ל בדאורייתא אין ברירה, ולהלכה, האחים שחלקו הרי הם כלקוחות ומחזירין זה לזה ביובל, וכיון שלפני בחירתו של הקב"ה בירושלים, היתה אפשרות שיהיה מקום המקדש בכל מקום ומקום מארץ ישראל, הרי אפשרות קדושה זו לא זזה ממקומה, ועדיין נשאר בכל ארץ ישראל רושם הקדושה, כעין 'הוא ותמורתו יהיה קודש'.

ואף שמקום המקדש הוכן עוד לפני בריאת עולם 'כסא כבוד מרום מראשון' (פסחים ג, נה.), ורמב"ן (ורש"י ממדרש) פי' 'המקום אשר הכינותי' (שמות כג, כ) מקום מקדש, ובנוגע ללשון 'אשר יבחר', כן מצינו בקרח: 'אשר יבחר בו ה' הוא הקדוש' (במדבר טז, ה) וכבר נבחר אהרן לפני כן.

ואף שבנידון דידן, 'ברירה' בירושלים הוי גדר 'תולה בדעת עצמם' (שיש פוסקים שאז יש ברירה), וגם להסוברים שהטעם שבדאורייתא אין ברירה מטעם ספיקא לחומרא, והכא, מי איכא ספיקא קמי שמיא, וכיון שהקב"ה אומר שיבחר, ודאי עומד להתברר (שאז יש פוסקים שיש ברירה),

הנה אדרבא, כיון שהכל גלוי וידוע לפניו, יכול ה' לברר זה תחילה, ומ"מ צמצם עצמו כביכול, ולא רצה לברר המקום לפניו, רק בזמן דוד, לכן נחשב כאינו מבורר לפני כן.

יש זיקה

וכן קי"ל 'יש זיקה', שרק האפשרויות, שאולי יכניסנה היבם, ה"ז מחייב כמה דינים שיתחשב ככנוסה, להפרת נדרים, וליאסר בקרובותיה, 'שומרת יבם שמתה אסור באמה'.

(אבל אם לפועל כוונסה ומייבמה, כתב הריטב"א שמפקיע את הזיקה לאח זה גם למפרע, אבל ברשב"א והמאירי אין דבר זה ברור, ואולי מפקיע את הזיקה רק מכאן ולהבא).

ויתנבאו ולא יספו

וכן מצינו ב'וישאר שני אנשים במחנה ויתנבאו ולא יספו', שאלדד ומידד לא פסקו להנבא כיון שהיו פתקיהם בגורל עם שאר הזקנים, וכיון שהיו מוכנים ומזומנים שתנוח עליהם הרוח, נשארה בהם, אף שבפועל לא זכו בגורל.

ולהעיר מלק"ש (ח"ב ע' 135 מתניא פל"ד) שכשמפריש מממונו לצדקה או מעשר, הנה גם שאר הכסף שבידו, יש בו רושם קדושה, 'שהחומש מעלה עמו כל ד' הידות לה', ובקרבן כל החי עולה לה' ע"י בהמה א', וכל הצומח כו'.

'אשר יבחר ה' מכל שבטיכם'

ולולי דמסתפינא מרומז בלשון 'מכל שבטיכם' (דברים יב, ה) שלכאן יספיק לומר 'אשר יבחר ה', כשאר הפעמים, ולמה לי ב' מילות 'מכל שבטיכם'? וודאי קשה אם 'לא נתחלקה ירושלים לשבטים' (ב"ק פב:), וגם למ"ד נתחלקה לשבטים, אינו 'כל שבטיכם' שהמקדש היה רק אצל יהודה ובנימין?

ויובן לפי ביאורנו, שלא בא הכתוב להוציא אלא להכניס, לא ללמד על ירושלים עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו, להדגיש שה' יבחר המקום ההוא מתוך כל השבטים, היינו שלכל מקום ומקום בא"י יש שייכות וזיקה למקום המקדש,

אבל לפ"ז, מהו קושיית הספרי (הביאו רש"י) מסתירת 'באחד שבטיך' (דברים יב, יד) על 'מכל שבטיכם'? ואולי זה

מעלת 'בית עולמים'

ומבאר רבינו שתואר 'בית הבחירה' מדגיש חשיבות ומעלת בית עולמים בירושלים על משכן המדבר, שנסעה ממקום למקום, ולא היה בחירה במקום דוקא, רק בבית עצמו.

ומעלת 'בית הבחירה' זהו בניגוד גם לנוב וגבעון שעמדו שם רק נ"ז שנה, שהיו רק גדר במה גדולה, לא גדר בית הבחירה.

ואף שארז"ל 'המקום אשר יבחר ה' - זה שילה', לא היה שלימות בית הבחירה בשילה, שלא בחר במקום עצמו מצד מעלתו, רק מטעם שלילי, לאחדם שלא יעלו עולות בשאר מקום כמבואר שם. וראה משבצות זהב (שמואל א, ד ע' קה)

סוד הגלוי לכל

אבל למה הוצרך להמתין בבחירת ירושלים כאלף שנה אחר עקידת יצחק, אחר שהתפלל אברהם וקרא שם המקום 'ה' יראה', ואחר שנאמר בתורה: 'אשר יאמר היום בהר ה' יראה', וגם שמואל הנביא ודוד לא ידעו איה מקום כבודו, עד שניבא להם גד החוזה (ש"ב כד יט, דה"י א' כא, כח),

וכבר הודיענו הרמב"ם ש'מקום המקדש ומקום המזבח מכוון ביותר בהר המוריה', ששם עקד אברהם יצחק בנו, ומסורת בפי הכל עוד מימות נח ואדה"ר (ביה"ב ריש פ"א)?

והנה י"מ שכן מצינו באברהם, שלא גילה לו ה' מיד את המקום המיועד, רק סתם לו: 'לך לך אל הארץ אשר אראך', אבל שם פרש"י שזהו להקשות נסיונו של אברהם, שהקב"ה משהא הצדיקים שיקבלו יותר שכר. אבל בנוגע לבהמ"ק לא מצינו שהיה האיחור בבחירת מקום המקדש נסיון לישראל.

כ"ק דיבר לרבנים ראשיים (כ"ז אד"ש תשמ"ו) בזמן בחירת ירושלים, אי 'כחצות הלילה' דמצרים ה' לפי שעון ירושלם.

שלא ינהגו בזיון

וז"ל כלי יקר (דברים ב, ה) 'אשר יבחר ה', לא גילה המקום מיד, נתן הרב המורה ג' טעמים...ואומר אני שיש סוד בדבר, כי אפי' לאברהם לא גלה מיד 'על א' ההרים אשר אומר אליך, וקרא שמו ה' יראה'. שלא גילוהו שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון, כשידעו שלא זו הנחלה והמנוחה',

וכלי יקר פי' 'לשכנו תדרשו' שיחקרו שהיה שם עקדת יצחק. וכשהתחנן משה 'אעברה נא ואראה..ההר הטוב הזה' ארז"ל 'ההר זו ירושלים' (יומא לט) 'לבנון זה בהמ"ק' (ספרי), הרי שמקום המקדש ידוע למשה לפני שעברו הירדן.

על דרך הרמז וגימטריא

וז"ל הגאון מאוסטרווצא במאיר עיני חכמים (מהדורא ג' ע' קל): 'באמת פלא שלא נכתב בתורה איפה לבנות המקדש, שהוא מעיקרי התורה, וכתב רק: 'המקום אשר יבחר ה'? ונראה שגימטריא תיבת 'יבחר' במילוי (י)ר"ד, (ב)י"ת, (ח)י"ת, (ר)י"ש, עולה אלף ק"ל, בגמטריא 'שילה נוב גבעון ירושלים'.

אבל זהו ע"ד רמז, אבל למה לא נתגלה זה גם בדרך הפשט? (ולהעיר שלהמובא לעיל, אין נוב וגבעון גדר 'בית הבחירה').

'חס על ממונם של ישראל'

וס' תולדות יצחק (עב ט"ד) תי' שאם גילה ה' מיד, היה דוד מוכרח לשלם כסף הרבה לארונה היבוסית למקום יקר כזה. אבל הרי ארז"ל 'אין עניות מקום עשירות'?

ופרד"י חיי שרה (יא) כ' שנתעלם המקום 'שלא יקלקלו האומות מקום המקדש, כמו שאמרו במועד קטן'.

נכלל בתירוץ הספרי: 'גבה דוד כסף מכל השבטים'.

חולין על טהרת תרומה

ואולי זהו פנימיות ענין נט"י לחולין, שאף שעיקרה מחשש שלא יאכל מאכל אחר של תרומה בלי נטילה, הנה יתירה מזו, גם במאכל זה עצמו יש קצת ענין תרומה, שהטבל מעורב בו תרומה (כהחקירה בלק"ש לך ב הע' 38).

ויובן זהירות חברים בחולין על טהרת תרומה, נוסף לגזירה, שבכל מאכל חולין היה האפשרות שתיקדש כתרומה.

ויובן מד"ל על 'נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק (פ"ה): 'פתח בבהמ"ק וסיים בירושלים' (יומא כא). שגם שאר ירושלים בשרשו כמקדש, ו'עתידה ירושלים שתתפשט בכל א"י'.

בחירת הכהנים משאר ישראל

ויש לעיין אם י"ל כן בבחירת כהנים משאר ישראל, שהרי כל ישראל הם 'ממלכת כהנים', אלא שהכהנים שלוחי דידן. ויש לדייק בלשון הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ריש פ"ג): 'בג' כתרים נכתרו ישראל, ורק אחר כך לקח אהרן כתר כהונה.

ואולי יש ליישב קוש' הצ"צ (רמב"ם הל' תפלה פט"ו ה"ט), למה כהן מן המניין בברכת כהנים, שזה מברך, וזה מתברך, הרי אין אבל מן המניין (כתוב' ח: שזה מנחם, וזה מתנחם)?

ותי' שגם הכהנים בכלל ברכה, כרבי ישמעאל. ושוב הקשה, שרמב"ם פסק לא כרבי ישמעאל אלא כר"ע שלומד ברכת הכהנים מ'אברכה מברכיך? וי"ל כנ"ל, שכהנים וישראלים מין אחד, ומשרש אחד באו, מה שאין כן באבל.

בחירת ישראל מן האומות

ובנידון זה, יש לעיין אם ענין זה נוגע גם לבחירת הקב"ה בעם ישראל משאר כל האומות, שישאל הרי הם כתומה, שנאמר 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתו' (קדושין נג:).

ואולי לכן 'חביב אדם שנברא בצלם' (פ"ג) כולל נכרי כמ"ש. ולהעיר שרק אחר מ"ת נבדלו ישראל מבני נח 'אתם קרויים אדם' ולפנ"ז נקראו הכל אדם (תוס' יבמ' סא.).

וראה מהר"ל (תפא"י פ"ז) שהעולם נברא ב'ראשית, בשביל תורה וישראל, ומ"מ לא נתנה תורה לישראל עד כ"ו דורות. וראה בית האוצר ח"א ע' 43 טור ב'

'כאילו קבור תחת המזבח'

ולפ"ז יובן ענין 'כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח, שכל א"י ראויה למזבח' (אדר"נ כ"ו, וכן בסוף כתובות, וראה אוצר נחמד לספר הכוזרי מאמר שני (כב)),

שלכאור' תמוה מה ענין קבורה למזבח, אדרבא, הרי אסור לקבור מת בהר הבית, ובפרט תחת המזבח, שיטמא העזרה והקרבנות, וגם בכל ירושלים לא היו מלינים בה מת?

ומהו 'כל ארץ ישראל ראויה למזבח', הלא הוזהרנו: 'השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה?' ואם זהו רק כסימן למעלת קדושת א"י, למה מציין למזבח, העומד חוץ

להיכל, היה לו לומר 'כאילו קבור תחת המקדש'?

ולפי ביאורנו מובן, שרושם הקדושה נשאר בכל חלק של א"י מזמן האפשריות שתיבחר למקום המקדש, שמכוונת לפי מקום המזבח, לפני התגלות הבחירה רק בהר המוריה.

עוד פירושים

אבל יעב"ץ (אדר"נ) פי' 'כל ארץ ישראל ראויה היינו בשעת היתר הבמות'. ובמאורי אור כתב: 'שמא היה מזבח שם',

וקשה, הרי היתר הבמות לא היה רק בא"י, אלא גם בחו"ל, כלפני הקמת המשכן, הותרו במות במדבר (זבחים קיב:)?

ואהבת חסד פי' לענין 'מביאין עפר ואבנים לבנות המזבח', אבל מנלן שלא להביא עפר משאר ארצות לפני גזירת גושה.

וצפע"נ עה"ת (בא, יב, א) כ' שמשלשון המשנה (זבחים קיב:): משמע 'בערי ישראל' דוקא, וכן באדר"נ, אבל בהערות מביא ממלאכת שלמה ומרש"י קדושין לו שהותרו גם בחו"ל.

והרגצובי (גליון סנה' לח.) כ' 'עיי' כתובות קיא כאילו קבור תחת המזבח, ר"ל אחר דמבואר בירוש' נזיר פ"ז הובא ברמב"ם ביה"ב דתרווד עפר נטל הקב"ה ממקום המזבח'. וכנראה, שאין מפרש כקבור ממש תחת המזבח, אלא רמז שיש לו כפרה, שממקום כפרתו נברא. וכ"כ מהרש"א.

'מה נורא המקום הזה'

ולפ"ז יש ליתן טעם לשבח ב'קיפל כל ארץ ישראל תחתיו' בחלום יעקב, לבד 'שתהא נוחה לבניו ליכבש כד' אמות',

שהקשה הרא"ם מה הוסיפה הקיפול על הבטחת הקב"ה? ותי' שבקיפול זה יצאה הבטחת ה' מן הכח אל הפועל, כ'קום התהלך בארץ', 'ויאמר אלישע ירה ויורה' (מלכים ב, יג, יז). אבל קשה לתרץ זה כאן, שבחלום עדיין אינו בפועל?

והשפת אמת מבאר הרמז בקיפול זה, שעל האדם להחזיר בעבודתו קדושה לא רק במקום המקדש, אלא בכל מקום. אבל לפ"ז, למה קיפל רק ארץ ישראל, ולא שאר העולם?

אלא י"ל שמלבד כיבוש שטח א"י בכמות, נתוסף בה גם מעלה באיכותה וקדושתה, שכשפגע יעקב במקום ואמר 'מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים', נמשך חלק קדושה זו בכל א"י ע"י קיפולם יחד, ששטח זה היה יכול להיות תחתיו, וכיון שיש בו קדושה יתרה, תהא נוח ליכבש.

מעשה אבות

וי"ל שענין 'יבחר ה' מכל שבטים' מרומז במריבת אבני יעקב, כל א' אומרת עלי יניח צדיק ראשו, ולסוף נעשו כולם אבן א' ואמר יעקב 'אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי' שלא היה ידוע לו מקום המקדש, ומעשה אבות סימן לבנים.

ואולי יתאים לזוהר (קדושים דף לח:): 'וכי א"י דאיהי ת' פרסי על ת' פרסי אתעקרה מאתרא ויתבא מתחתיו? אלא ארץ אחרא עלאה קדישא אית להקב"ה וארץ ישראל אקרי'.

ה' י' דברים נבראו ע"ש בה"ש פי הארץ פי הבאר פי האתון הקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות. וי"א אף המזיקין, וקברו של משה ואילו של א"א. וי"א אף צבת בצבת עשויה.

ו"ל שאדם מצליח יותר בקו שלו, בתורה עבודה וגמ"ח. ומדת מרים חסד 'פועה- זו מרים' (סוטה יא:) וגם 'לשון הרע' שלה חסד לצפורה (רמב"ם סוף טומאת צרעת) שלכן אין שש זכירות לשון הרע). אהרן- 'עבודה', ו'זכרו תורת משה' ו'לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן', ופסק כשמתו.

אבל כשאין אנשים השתדל להיות איש' להשפיע גם מדת חברו. ומשה 'תליתאי' (שבת פז.) לא רק נולד שלישי אלא כולל שלשתם (לקו"ש ח"ב, חגה"ש).

הקשת: הקשו ראב"ע ורמב"ן מהו נס הקשת, זהו טבעי שחיבור אור ומים מראה צבעים? ורבו בזה הביאורים:

(א) לפני המבול היה האויר סמיך ועב, ולא נראו אז הצבעים, רק אחר המבול כשנתדבק האויר (רביה"ז מאמרי תקס"ה).

(ב) רק כשפסק גשם המבול אפשר לראות הקשת (- כי טוב). אבל אם החילוק רק לראיית אדם, איך אמר ה' 'וראית... וזכרתי', הרי 'אין לפני שכחה' (סוף פ"ד)?

(ג) מזוג גוונים סמל שלום המבטיח שלא יחרב עולם (רש"ר) אבל ק' (בית השואבה לר"ש שוואב) שקשת שבביה"ש ניסי?

(ה) של"ה מביא מרמ"א ש'דורות שלא נראה הקשת' (כתו' עד.) זכו למטר רק בלילה 'בעתם, לילי רביעית ולילי שבתות', ולכן לא ראו קשת ביום.

לרגצובי, לא המטיר לפני המבול, שהספיק לחלוחית הארץ.

הצ"צ (ס' הליקוטים, ע' קשת ע' רעב) מביא ה' דעות, ומק' איך מזכיר ברית?

יערות דבש (ח"א דרוש יב, זהר ח"א צח:) מחלק קשת טבעי מקשת תכלת.

ו"ל שאור משתנה לצבעי ה'פריזם' לפי דקות וזכות המקבל. ובתחלה היה אורו ית' זך וישר בלי עקמומית. אבל אחר המבול סובל ה' עקמומיות 'כי יצר האדם רע', ומתגלה לפי הכלי 'עם עקש תתפל' כאספקלריא שאינה מאירה.

פי הבאר: באר מרים התחיל כשנכנסו למדבר, ולמה חשבה אחר 'פי הארץ'? ומהו חידוש 'פי הבאר', הרי כל באר יש לה פה, ואינו חידוש כ'פי הארץ ופי האתון', והיה לו לומר 'פי הסלע' שזהו חידוש (כקושיית התפארת ישראל)? ובכתוב לא נזכר לשון 'פי הבאר' כ'פי הארץ' ו'פי האתון'?

ו"ל ש'חפרוה שרים' רבים, ובבאר הראשון היה רק משה, שאין השירה לבאר הא' אלא לחידוש באר הב' אחר שנסתם 'שפתחה פיה ואמרה 'עלי באר' (רע"ב ורב"י).

וב'עלי באר' לא נזכר שנהרגו האמוריים וניצלו ישראל, אלא עיקר הנס שהיכו במשענותם נגד הציווי (ו'אי עבד אסורא לא מתעבד ניסא' (ע"ז יח:)) אבל צדיק גוזר והקב"ה מקיים, שמה ואהרן 'שרים' כ'שרית עם א-ל..ותוכל'.

ומי מזכיר חטא 'על הסלע הך' לבקש בזכותם מים, הרי שופר פרה פסול שאין קטגור סניגור, ואין אומר מלכיות זכרונות ושופרות של פורעניות? (ומשאת כפי (הושע"ר) תי' שזה גדלות משה שנידון כחוט השערה, ש'נקדש במקדשו') אלא גדלה זכותם שהסכים ה' נגד רצונו, כ'אלמלא חוני אתה גוזרני עליך..שאתה מתחטא... ועושה רצונך' (תענית).

ערב שבת: נקרא 'ערב שבת' שמעורב בו כשמוסיף מחול על הקודש (מהרש"א תענית כה.). והרי יום ששי הראשון לפני קידוש השבת? ואולי רק שם המושאל כ'בין השמשות', של"ו שעה שמשה אורה? (וראה לקו"ש כח ע' 71) ע"ל לאידך גיסא, שאין קדושת שבת מעצמה אלא יונקת מחול לפנייה, כ'מהלך בדרך, מונה ו' ימים ומשמר יום א' כברייתו של עולם' (שבת סט:) וראה לקמן 'והמן', וראה צפע"נ (כללי התורה והמצוה שבת סל"ט) ש'לא שמרו ישראל שבת ראשונה' (שבת קיט.) שלא היה יום השביעי).

ופרשת דרכים ור"ע חקר איך שמרו אבות שבת, שכן נח ששבת חייב ור"מ שלפני 'אות ביני וביניכם' אין גדר חפצא דשבת. אבל משנתנו קורא גם אז 'ערב שבת' (ו"ל ע"ש העתיד. וראה לקו"ש ח"כ ע' 200).

והנה בזמן 'לא ישבותו' יום השבת' שם עצם ולא תואר, ל' זכר כ'יום ראשון' יום שני' זכר לבריאת עולם ששונה בכל.

אבל כשנעשה זכר ליציאת מצרים, 'מתנה טובה בבית גנזי' ונשמה יתרה, אז 'שבייתה ומנוחה' לשון נקבה.

ולכן יו"כ 'שבתון היא' לשון נקבה (ויקרא טז, לא), אבל באמור: 'הוא' לשון זכר, ש'שבייתה' לשון נקבה, אבל יו"כ שחל בשבת כבר שובת מצד שבת, 'שבתון' לשון זכר ע"ש היום, ונפקא מינה לקניבת ירק (שבת קיד: צפנת פענח). ואולי ב' הדרגות 'שתי שבתות' (שבת קיט.). (וסה"מ תרע"ח ע' רכד מחלק 'מעלי שבתא' ו'יומא שבתא' לנשמה וגוף).

ע"ש בשמ"ש: הפנים יפות, פרשת דרכים וחת"ס כ' שיום הולך אחר הלילה נתחדש ממ"ת, ולפני זה הלילה אחר היום.

אבל משנתנו משמע, שגם מבראשית התחיל שבת מהלילה. ופנים מסבירות כ' שזה אחר יום ולילה לא ישבותו' ואילך. **והמן:** ב' חלות שבת זכר ללח"מ, ומפה זכר לכסוי הטל. והרי בשבת לא ירד, והיה לחם משנה בשבת רק (ליל) ששי?

ו"ל שעצם מן שייך לשבת (אוה"ח מזהר), אבל 'מי שטרח בע"ש', והמן הראה ששבת יונק מהחול, אף שהוא הפכו.

וכן נוסח הקידוש 'יום הששי ויכולו השמים', וקשה, דפסקיה לקרא, ומאחד ב' פרשיות? אלא שהשבת מהחול.

נבראו ע"ש: מאי דהוה הוה, ומה נוגע לנו סדרי בראשית? ולמה לא כלל הנסים של סנה באש, קי"ס, שמש בגבעון כו'?

ועיון יעקב (פסחים) נראה לפרש כאן, שאין דורשין במע"ב. אבל הרי מו' ימי בראשית ואילך מותר לחקור (חגיגה יא:)?

ו"ל שרק אלו בריאה, ולא כשאר נס שאינו מציאות ממש.

המן: ויאמרו איש אל אחיו מן הוא' י"מ שאלה, ואבן עזרא הק' ש'מן' על אדם, ואר"י קפלן: ל' מצרי 'מנו', 'מנה אחת', 'וימן המלך', מתנה 'משלוח מנות', 'מן השמים'. כלי יקר: מאן הוא לאיזה משפחה, ל' מנין, מן- אותיות כפולות שנכפל בששי, 'מן' דרגא שלמעלה מהשגה

'מן בזכות משה, ענן בזכות אהרן, ומים בזכות מרים, וחזרו כולם בזכות משה' (תענית ט.).

ולמה לא הועיל זכות משה שלא יפסקו מתחילה (של"ה מסכת פסחים דף יב. אותיות שו שז שיד)? ולפלא, שתחלה הוצרכו ג' לפרנס מה שא' (משה) עשה בעצמו!

כה, טז), הרי גם לפי זה בטלה הוכחת רב יוסף, ומגלן ללמוד שזה שייך גם לת"ח ששכח?

ובפועל, תוס' דוחק למדוד למצוא מקום בארון לשברי הלוחות, וכשהשברים בארון, הרי לוחות שניות עוביים רק ג' טפחים, לא ו' טפחים.

חת"ס: עדיין נשאר הכח בשברים שכשיצאו למלחמה נצחו ע"י הארון שבו שברי הלוחות ובכלל קשה למה יהיו שברי לוחות בארון דוקא, עד ששאלו (ב"ב שם) 'לר"מ מנא ליה', משמע שזהו בהכרח?

מגלה עמוקות: אלול ר"ת ארון לוחות ושברי לוחות, הרי בכלל מאתים מנה, שבמקום בע"ת אין צ"ג יכול לעמוד?

וי"ל שאין זה רק לכבוד השברים, אלא מעלת לוחות שניות דוקא עם שברי לוחות, 'ישר כח ששברת', שזדונות נעשות זכויות, כתלמוד בבלי שעוסק בקושיות, לא כירושלמי שעיקרו התירוץ בלי קושיא, (ואכן יש דיעה בירושלמי, ששברי לוחות היו בארון אחר שיצא למלחמה).

אלא בכיה תקיעא בלבאי מסטרא דא, 'ניטא א גאנצערע זאך ווי א צובראכענע הארץ'. ויומתק תירוץ תוס' שלשון 'כמה לוחות אוכלות בארון' הכוונה לשניהם יחד. ונמצא שלימות מדותם, אמה על אמה על אמה, רק בצירוף הלוחות והשברי לוחות. והגר"א (ברכות ז:) כתב: 'ענינם...הם ב' חללים בלב שהוא הארון'

אבל רב יוסף עצמו, ענוותן (סוף סוטה), אמר 'בזיון' כנגד עצמו (עיון יעקב), ששכח תלמודו מחמת אונסו, והרגיש ככלי נשבר, לכן ביקש שעכ"פ לא יתבזה, וכן 'לב נשבר ונדכא לא תבזה', אף ש'את דכא ושפל רוח אנכי' 'אתי דכא'.

י"א אף המזיקין: הרי אם י"א מודה לקודמות הם יותר מעשרה? ולית בר נש דאמר אף ולא מודה בקמייתא' (תוס' זכור חגיגה ד. ותי"ט).

ושד"ח (א' כלל שצד, ובהאצ"ר לר"ע) דן אם 'אף' מודה בראשון מ'התנן ר"א אומר אף החדש? תני חדש' (קדושין לח ופסחים נד.).

מ"א חדא ומ"א חדא ולא פליגי' (תי"ט), ולא יתר מעשר, שנבראו בזמנים שונים, שנחלקו בזמן שקיעה (שבת לה.).

אבל למה נבראו בזמנים שונים? ואף שלתי"ט נדחה 'צבת' מקושיית 'אפשר יעשנה בדפוס', אבל בגמ' משמע שנחלקו בצבת (פסחים נד.).

ואולי מזיקין תלוי במח' רמב"ם-רמב"ן במציאות שדים 'הגויס אל מעוננים וקוסמים...ואתה לא כן' (דברים).

ואולי קבר משה תלוי אי דבר שלא נודע מעולם הוי בריאה, כדבר שאינו מסוים שאינו נקנה (הל' מכירה פ"א, ח"מ רט.).

אילו של אברהם: 'אחר' שנברא אחר כל המעשים (פרד"י יתרו במשך היובל מנדה לג:) ונחלקו אי איל נס כשר לקרבן (פרד"י וישב ד.) ע"ל 'אחר' לזמן אחרון לשופר משיח, (שלמה לי איל נס לקרבן, גם יש פסול אחר בן שנתו? וציץ אליעזר תי' שתוקעין באיל עולה, שהיה זקן, הוראת שעה),

ותלוי במחל' רמב"ם וראב"ד אי ימות המשיח נס או עולם כמנהגו. גם תלוי אי מצות לאו להנות, שלר"י אסור לתקוע

ובאר משה (ח"ו קלג ע' צח) מוכיח שממלא רצון צדיק גם לא כהוגן מעבד ינאי (סנה' יט) וכבו גשמים דליקה (שבת קכב.) וחרוב לכבוד ר"א (ב"מ נט.) אין ראי' שלמע' נצח ר"א.

להעיר מזוהר שמות דף יב: ע"ש ביה"ש אתברי פומא דיליה, והאי איהו באר דחמי יעקב ומשה'.

מן: בראשונה קראוהו 'מן' שלא ידעו מהו (שמות). אבל כשטעמו בו כל טעמים קראוהו 'מן' שאין שם מיוחד לתארו (וראה לקר"ש ל"א ע' 98) ששם תורה מבטא מהותו, כקריאת אדם שם החיות.

וי"ל שלכן פרש"י שגם תחלה לא קראוהו 'מן' מחוסר ידיעה, אלא 'מן' פירושו הכנת מזון (לא כרשב"ם 'מן' ל' תמיהה).

ורש"י וחז"ל (סוכה לט:) ציינו מקור 'וימן המלך' בדניאל,

והקשו (כפ"ת ור"ץ חיות) שמביא ממרחק לחמו מדניאל (שם פרש"י 'מן' הזמנה), ולא מלך למנה, 'משלוח מנות', 'מנה אחת אפים' בחנה?

וי"ל דתנן (ביצה יד:) 'אין משלחין ביר"ט אלא מנות', ופרש"י 'דבר מוכן לאותו יום' (כלשון: 'כין מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב' (ביצה טו:)).

וי"ל 'כדי מן שנו' (סוכה לט:) רק מזון אותו יום, מהמשך: 'וימן...המלך דבר יום ביומו' (חוץ ממן המדבר מע"ש לשבת). ולהעיר ג"כ 'מן' (תהלים זא) ציינו רש"י ורד"ק ליונה (ב) 'וימן ה' קקיון', והרי שם בן לילה היה ובין לילה אבד'.

ואולי צריך ראוי לאכול בו ביום למשלוח מנות. אבל הצפנת פענח (מגילה סי' לח) פירש 'כדי מן' באופן אחר. וראה וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה' ונחלקו אם 'אפיקומן' לשון 'מזונות' או 'כלים' (פסחים קיט:).

המכתב: רש"י (פסחים נד.) פי' כללות כתב ולשון, והר"ר מרגליות פי' 'המכתב' 'ויבא מכתב מאלהו' אבל פרש"י ורמב"ם 'הלוחות...המכתב מכתב אלקים' (שמות לב, טז).

ובשלמא יש תועלת בבאר ומן כו', אבל מה תועלת כתב ד' רוחות? וי"ל לחבר דבר ה' לגשמי מיניה וביה מכל צד, לא נפרד כדיו וניר (לקר"ת קדושים).

והלוחות: 'לוחות ושברי לוחות מונחים בארון' (מנחות צט. ב"ב יד.), ולמד מזה רב יוסף שלא נבזה תלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו.

אבל ק', שאף שאין לבזותם, אבל למה יגזו בקה"ק וכי הארון גניזת שמות, ואף שאינו 'כחוטא בל יקריב ויתנאה' (ר"ה כז.) הרי יש חשש 'קטיגור נעשה סניגור', ואף שיש תולים הדולר ראשון בעסקם על הקיר לסימן טוב, אבל הרי שברי הלוחות סימן רע לחטא חמור וצרה גדולה?

ועוד, שהכנסת השברי לוחות בארון הוי הורדת קדושה, נגד מעלין בקודש, ונוב"י אר"ח ט', מג"א סי' קנד, ובנין ציון צ"ז דנו אם להניח ס"ת פסול בארון, (שבת טו) 'היו מצניעים אוכלין דתרומה אצל ס"ת' ט"ז ורש"ל (קנד סק"ז אבל ב"ח חולק) וברכ"י צידד שתרומה קודש כס"ת).

ואם ששברי לוחות מעשה ה' (מהר"ל ח"י אגדה ב"ב יד.), הרי בטלה ראיית רב יוסף? ואם כהנוב"י, שאני לוחות שנצטוו 'אל הארון תתן את העדות' (וראה אבן עזרא שמות

בשופר עולה (כפות תמרים ר"ה כ"ח).

זו. וי"מ שזהו החידוש שצבת זה נברא בנס ממש).

ומי מנוחות כ' שצבת למחרישה רק אחר שנתקלה הארץ אבל א"כ יברא צבת מיד כשחטא, למה חיכה עד שקיעה?

ורבינו כ' ללמדך שלא יתעצל, ויעסוק עד רגע האחרון. ולחיד"א זמן מסוגל שעתיד ישראל להוסיף חול על הקודש. ובוזהר (משפטים קיג) ענין שלימות. ולגר"א 'ברא ה' לעשות'.

וק' שבריאית ביהש"מ ש' מנגד ל'מוסיף מחול על הקודש', שאינו רק גברא אלא גם חפצא, ששבת 'טורף' מלפניו ומלאחריו' (מכילתא, אחש"פ תשל"ח)? והעושה מלאכה בע"ש מחצות אינו רואה סימן ברכה לעולם' (פסחים נ:)?

וי"ל מקור מ'ויכל ביום השביעי' ש'ה' נכנס כחוט השערה, וכ' מהר"ל שלא יטעון העסוק במלאכתו שלא נשאר אז מה לעשות, אלא 'עסוק' גם אז, והפסיק לשבת (וכוונתי לאוה"ח בראשית). וראה שו"ת כתב סופר או"ח מה ביה"ש דמשנתנו

עשרה דברים נבראו ערב שבת בין השמשות: התנן 'על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון', וסדר זמני משנתנו מהופך: 'קשת' אחר 'פי הארץ' ואילו של אברהם אחר קבר משה, ו'לוחות' לפני ה'כתב והמכתב'? ומשנתנו שייכת לריש הפרק אחר מאמרות שנברא העולם (מהר"ל תי' מפני שנחלקו כאן?

וילה"ק, מנלן ש'איל אברהם' בריאה ניסי, בן אלפיים (שיש בו פסול זקן יתר בן שנה), אולי איל כפשוטו נאחז בסבך? ו'פי האתון' לא היה זקן מימי בראשית, אלא הנס שדיבר?

אלא אין משנתנו לשעבר כמשניות לפניה, שלכן נשנית אחרונה, שעיקרה להוה ולעתיד, לנס עד זמננו, ולא נסתלקו מיד כפי הארץ ופי האתון, או אחר מ' שנה בפי הבאר.

שעיקר נס איל זה שופר ימיני ב'תקע בשופר גדול' (פדר"א), ולכן שמיר אחר מטה אהרן (דאי מטה משה, ימנה אחר מן?) אף שכבר נצרך לבנין משכן שנה שני, ותוס' קדושין וסוטה דן אי שמיר בבית שני. ולכן לוחות ואיל לסוף שבריהא זו אחרונה עיקרה לע"ל.

לוחות: הראשונות, שברי לוחות שבארון, קיימים אחר כתב ומכתב שלהם פרח ובפרט היום שהננו אחר פלג המנחה בשית אלפי שנין דהוי עלמא (ומיושב קו' המפרשים, ש'המטה' כולל גם מכות מצרים וק"ס).

ואם נברא בנס יש לעיין אם יוכלו לקיים מצות שופר בשופרו של משיח. אבל בפרדס יוסף (בלק נח ויחבוש את אתונו), מביא שיהיה חמוד של משיח, מפיט יום ב' דר"ה אשרי מי עשה: 'הוא שעתיד עני לרכוב עליו בעת הגאולה'

ולרמב"ן (שמות יט, ג, ובחיי) גבל ה' אפר קרנו לשופר. ולפ"ז הרי 'דיבק שברי שופרות פסול' למצות שופר? והארץ ידידי הרא"ב גרליצקי שליט"א בספרו ימות המשיח בהלכה.

קברו של משה: 'שם חלקת מחוקק ספון' (רש"י). וכי אינו ידוע כ'שדה שאבד בה קבר' (פסחים ט) הוי נס, וגם גניזת הארון לא ידוע? וי"ל ששלחה מלכות, ולעילונים נדמה כו'

וכי יקבר שם אי לא חטא משה ונכנס לארץ? לכן לא לת"ק.

להעיר שאסור לחצוב קבר לפני מיתה, ומיום ללילה (רמ"א יר"ד שלט, שד"ח אבלות קסח), ומלמ"ל (אבלות פ"ה) מתיר. וכן הוכיח מ"ר הרה"ג הירשפרונג מ'חופרין כוכין' (מ"ק ח). ורש"י (ויחי) ב' פירושים: 'בקברי אשר כריתי לי' כפשוטו, או ל' קנין, וכרי. (ביצה ו' תוד"ה י"ט, מו"ק ח:): רגיל לחפור הרבה שיהיו מזומנים כשיבואו מתים' וראה ברכ"י או"ח תקמז). ויש לחלק: בא"י 'חצבת לך קבר' (שעמ"ב סנהד' כו. מז:; ומשה בחו"ל. גם מותר כשמכסה במחצלת.

ויש גרס 'קבורתו של משה', לא הקבר אלא האופן שנקבר, ש'לעילונים נראה למטה ולתחתונים למעלה' (סוטה יד).

'בת קול מהלך י"ב מיל' (סוטה יג). הרי נק' 'בת קול' שנמוך? (שד"ח כללים מע' בית 3136). והפסוק סותרו, 'וכי בכדי קברו קבריא' (ראה תו"ת) ורק יעקב לא מת, ו'אין זרעו בחיים' שגרשם בן משה עבד ע"ז? וכי חולק ר"א על בת קול? וכי גז"ש עוקר פסוק, פלא יותר מ'קום על שם אחיו' (יבמות כד)? וכל גז"ש ממה, וזה לא כתב משה (ב"ב טו.)?

ואוה"ח דייק 'וימת' שם' רק לאותו מקום מת. י"ל 'יש אומרים' רבי אליעזר (השמימי) שלמע' עומד ומשמש.

(לפלא שהספורנו (כי תשא) מציין לגמ' מגילה שמערת משה ואליהו נברא ע"ש בה"ש.

כותב בדמע ב"ב טו 'אפשר משה מת וכתב וימת משה? ...דברי ר"י, רש"א.. וכותב בדמע, והק' מהרש"א איך מתרץ הקושיא? ועוד קשה, שבפ' חוקת חמד משה למיתת אהרן והבטיחו הקב"ה בנשיקה, ולמה בכה משה (ריטב"א מצער)? וי"ל שכשכתב 'וימת משה' הוי כמות 'קלינקל' בלע"ז, ו'העומד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע' (שבת קב) ולא בכה משה שימות, אלא כקריעת ס"ת שבפטירתו נגמר תורה

צבת בצבת נס שייך לשבת למע' מטבע ימי בראשית (מהרל) וכי צבת נס, ה"ז טבעי? (ויעב"ץ מתאונן שאין מפרש משנה

ו ז' דברים בגולם זז' בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואו' על ראשון ראשון ועל אח' אחרון, ועל מה שלא שמע או' לא שמעתי, ומודה על האמת וחילופיהן בגולם.

ומהפך סדר 'ראשון ראשון', שמתחיל בגולם, ומונה החכם?

גולם: הרי 'אפי' בגנות בהמה טמאה עיקם 'אשר לא טהורה', פתח בגנות? וימנה 'דברים בחכם' ומכללם אתה שומע לא?

ו"ל לא רק סדר כרונולוגי אלא טפל ועיקר, 'ראשון' 'ראש' וחשיבות (עיון יעקב פס' ה.) 'שלשה ראשון' ש'החכם יקדים מה שראוי להקדים ויאהר מה שראוי לאחר' (רמב"ם).

על אחרון אחרון: לא אחרון ממש, אלא כ'מאי אחרון אמצעי' (נזיר כא:). וב'מסר לו סדרי חכמה' (כתובות קג:). ציין עיון יעקב למשנתו.

וראה 'אות האחרון' (שמות ד, ח) אבן עזרא ורמב"ן, רשב"א ח"ד קפז, ותי"ט דמאי פ"ז מ"ג. ובעה"ט: 'מות האיש האחרון' (דברים כד, ג) שנקרא אחרון שאין יכולה להנשא עוד, ששנים חזקה. אבל למה נקרא אחרון כשנתגרשה?

(בצחות, למסיים נאומו: 'לסוף הנני רוצה לומר רק... ומוסיף והולך, לא חש לטרחא דצבורא, שזה דברו האחרון).

אומר לא שמעתי: וכי 'מודה על האמת' ישקף? ו"ל 'שמעתי' לא שמיעה גשמית אלא הבנה ברורה, 'לא שמיע ל- כל' לא סבירא ל' ש'אם ברור לך כאחותך אמרה, ואם לאו אל תאמרה' (סנה' ז). 'ד"א או' לא שמעתי' (נגעים פ"ט, פ"א מ"ז), ו'דבר שא"א לשמוע' (פ"ב) 'לא תשמע לשונו' (דברים כח, מט רש"י) שכשחכם אינו מבין על בוריו אומר 'לא שמעתי', ד'רבנן משני במסכתא' (ב"מ כג:). ולכן אין 'הוא היה אומר' ב'הכל צפוי והרשות נתונה' (פ"ג) כמשנה לפני' ואחריה, שקשה להבין בחירה של'א מחשבותי מחשבותיכם' (רמב"ם יסוה"ת) ואין לייחס לו מימרא כזו.

ולכן חכם לא הוציא עצמו מן הכלל באמרו 'צוה ה"א אתכם', שמקדים חוק למשפט כנעשה לנשמע, ו'אתכם' כחכם האומר 'לא שמעתי' כשלא הבין.

ו'וישמע משה' פרש"י: 'הודה ולא בוש לומר לא שמעתי', ודייק לקו"ש (י"ז 109) לא כהגמרא (זב' קא), אלא משה לא בוש לפרסם שלא שמע מה'. ולכא' מה הבושה שלא שמע?

ופרש"י מתאים למשנתו (כציון הגר"א), שהרי אין החכם חייב לפרסם שלא שמע מה? אלא משה הודה 'לא שמע' שלא הבין חלוק קדשי שעה לדורות.

ו"ל שגולם זה אינו טפס, לא בשופטני עסקינן, אלא כ'גולמי כלים' (רמב"ם ורע"ב) חומר המתפתח לחכם. שבתחלה יפה לבהל להשיב, 'אל תגמגם...אלא אמור מיד' (קדושין ל). ו'נכנס לדברי חבירו' של'א הביישן למד' ש'תורה היא וללמוד אני צריך' (ברכות סב:), ומחריפותו 'שואל שלא כענין', ולא מודה 'לא שמעתי' אלא מצטדק להראות כחו בתורה. אבל התכלית הוא שיתעלה לחכם.

שואל כענין: אולי פסוק אחרון בפ' מועדות בפנחס ואמור 'ידבר משה את מועדי ה' אל בני' זהו מקור 'משה תיקן לישראל שואלין ודורשין בהלכות החג ל' יום' ו'קורין מענין החג בחג' (מגילה ל. וסיומו).

משיב כהלכה: 'הלכה' פסוקה (רע"ב), שכש'שואל כענין' ישיבו רבו כהלכה ש'כי קאי רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי דלמא משני לך שינוי דלאו שינויא' (שבת ג.). (ודחוק, שאין 'שואל' ו'משיב' שניהם בחכם עצמו).

ו"מ רק 'שואל כענין', אבל להלכה יענה גם שלא כענין. ויש לפרש 'כהלכה' 'כראוי', כ'בחור כהלכה' (הגש"פ), 'שלא נספד כהלכה' (יבמ' עז). שנספד, אבל לא כראוי למלך (עץ יוסף).

וכן 'מורים שלא כהלכה' (מ"ט לקמן) כ'משמאילים בה' (קיד' ל). שיש רמז דרוש וסוד שלא כהלכה, 'גמיר ש"ס ולא ידע אין מקרא יוצא מפשוטו' (שבת סג.).

אינו נכנס לתוך דברי חבירו: אם 'אינו נבהל להשיב' אחר דבריו, ודאי לא יכנס לתוך דבריו? וע"ד הצחות, לא יכנס לדייק בדברי חבירו להוציאן מפשטן, לדרוש על כל קוץ תילים של הבל ורעות רוח, אלא דנו לזכות, כפשוטו.

על ראשון ראשון: משיב כסדר השאלות, כרבה לאליעזר: (א) רבה בת בתואל, (ב) יש מקום ללון. אבל א"כ יאמר: 'משיב על ראשון', לא 'אומר' ויאמר: 'על שני שני', מהו 'אחרון' (ששני אינו תמיד האחרון)? ולפלא שמשנתו עצמה מהפכת הסדר מחכם לגולם 'אידי דסליק מיניה' (אבל יש שהשני קודם לראשון (תוד"ה יכנס פסחים ב.)).

ז' מיני פורעניות באין על ז' גופי עברה, מקצתן מעשרין, ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא, מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. גמרו שלא לעשר, רעב של מהומה ושל בצורת בא. שלא ליטול חלה, רעב של כליה בא. דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד, ועל פירות שביעית. חרב באה לעולם על עינוי הדין, ועל עיוות הדין, ועל המורים בתורה שלא כהלכה. חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא, ועל חלול השם. גלות באה לעולם על ע"ז, על ג"ע, ועל שפ"ד, ועל שמיטת הארץ.

מיני פורעניות: ג"ז מדת חסידות, לא רק מספר כפזמון 'אחד מי יודע', שלא מנה 'ח' שרצים' ט' חנויות' ועשרה יוחסין? דקמ"ל ששכר ועונש גם בגשם, לא רק ליחיד, גם בעולם.

גופי עבירה: לכאורה הם יותר מז' עבירות, שבכל אחד יש פרטי העבירות, ע"ז, גילוי עריות ושפ"ד? אלא כלשון 'גופו של גט' (גיטין פה:) כלומר שטופס אחד לכולם, ורק לשון

שבעה מיני פורעניות: הרי סיבה קודם למסובב, ו'לא מתחילין בפורענותא' (ב"ב יד:) ויאמר: 'ז' עבירה מביאים ז' פורעניות' על ראשון ראשון? ו"ל שמדגיש שפורענות אינו רק עונש לייסורו, אלא 'פרעון' וחסדו ית' לנקותו מדינה של גהנום, כבמד"ש. אבל באיוב אינו פרעון, שהרי לא חטא.

התורף משתנה, וכדלעיל סוף פ"ג: 'הן הן גופי תורה'.

חיה רעה: רוב גרסות מתחיל כאן משנה ט' (רשב"ץ מתחיל משנה חדשה ב'ד' פרקים' כסידרת ד' לקמן, אבל לא דומה להם). וצ"ע שמפסיק ב'ז' פורעניות, הרי 'אין מפסיקין בקלות' (מגילה לא).

ע"ז גלוי עריות ושפ"ד: עריות ושפ"ד ל' רבים, ש'מלאה זמה אח נושא אחותו' (קדושין יג), ו'דמו ודם זרעותיו' (סנה לז).

הדבר מתרבה: מה"ת, לא חסידות? ומעשר ברעב, לא דבר?

ו"ל שרק במעשר עני נענש, אף שמעשר ראשון אסור לאונן וטבלו במיתה (לא בטבל מעשר עני מכות חי:), אבל נפש העני תלוי בה יותר מהלוי, כנחום איש גם זו ששהה מתנת עני, ואמר 'ידי שלא חסו כו' כל גופי כו' (תענית כא).

וכדיוק מד"ש ב'גזל מתנות', שנק' 'גזל' אף שאין חלק העני מבורר בטבל מעשר עני (כלקט שכחה ופאה שניכר לעני) וטובת הנאה לבע"ב. ולכן 'ספק לקט לקט' (חולין קלד). 'גזילת העני בבתיכם' (ישעיה ג, יד), שבחזקת העני גם לפני שניתן. אבל מתנות כהונה 'המוציא מחבירו עליו הראיה' (ב"מ ו; וראה חת"ס יו"ד רמ, וחז"מ רה).

אבל בקובץ שעורים (ח"ב סי"ז אות ג' ד') כ' שאינו גזל, ומקשה מ'גזל את העניים'. וזה שב'מעשר עני המוציא מחבירו ע"ה' (יומא ט), וראה ר"ן נדרים ז. וחדושי הגר"ט (נדרים נ;), אולי יש לחלק 'אי קיץ להו' (ב"ק צג:).

גלות...על שמיטת הארץ: והתנן לעיל: 'דבר בא על פירות שביעית, וכן לקמן 'הדבר מתרבה, מפני פירות שביעית? ולמה משנה לשון מ'פירות שביעית' לשמיטת הארץ? ואדרבא, זהו שם המצוה, לא שם החטא כ'ע"ז גלוי עריות ושפ"ד? והרי ע"ז ג"ע ושפ"ד כבר נכללו ב'מיתות שלא

נמסרו לב"ד' (לרש"י פי' א', רע"ב, וגר"א), שעונשם 'חרב'?

ומה ענין שמיטה אצל ג' עבירות אלו? וילה"ג כ' שעל שאר עבירות ויתר ה', אבל לא יחד עם שמטת הארץ, היינו ת"ת. (וב'רשימות' רבינו חוב' ז- מבאר כ"ז ע"ד דא"ח, עיי"ש)

אבל כפל 'על' 'על' משמע שכל אחד חייב בעצמו?

והנה מנ"ח (פ"ד, קי"ב ושכ"ו, לקו"ש ח"ז ע' 682, חד"ב לש"ס ס"ג) חקר אי שמיטה חובת אדם או השדה? ונ"מ לשדה חש"ו, ונכרי עובד בשדה ישראל, ואי אשה הפטורה ממצשה"ג עוברת עשה דחרישה.

ואולי שניהם אמת: 'לא תקצור ולא תבצור' בפירות חובת גברא. אבל חורש 'ושבתה הארץ' גם חפצא. לא רק גברא כשבת, שאין מצווה על שביתת כליו (ואשה אסורה לאכול פרות שביעית מ'ליקט בשמיטה וקדש אשה' (קדושין נ)).

ולכן במשנתנו, האוכל 'פירות שביעית' עונשו דבר, אבל שמיטת הארץ חורש וזורע עונשם גלות שהארץ מקיאו.

ובמגן אבות: 'שמיטת הארץ, שהארץ תרצה שבתות' כל ימי השמה' שאין חורש ע' שנה שגלו נגד בטול ע' שמטות.

(ורבינו יונה פי' 'גלות' ערי מקלט להורג בשוגג. וקשה, ששוגג אינו בשבעה גופי עבירה? ואין גלות לעריות).

וכן ע"ז ג"ע ושפ"ד בא"י, לבד חובת גברא, מטמא גם חפצא דארץ. שבאלו נאמר 'ותקיא הארץ', 'ושבתה הארץ'. ועגלה ערופה רק בא"י, ויעקב לא נשא ב' אחיות בא"י, ואמר: 'הסירו אלהי הנכר' כשנכנס לארץ. (רמב"ן ויק' יח, כז)

ח בד' פרקים הדבר מתרבה: ברביעית, ובשביעית, ובמוצאי שביעית, ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה: ברביעית, מפני מעש"ע שבשלישית; בשביעית מפני מעש"ע שבששית; במוצאי שביעית מפני פרות שביעית; במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנ"ע.

כל שנה ושנה: 'אצטריך למכתב בכל שנה ושנה' (מגילה ז). ומ'היוצא שנה שנה' דרז"ל שאין מעשר משנה לחברתה. ראה תניא (אגה"ת פ"א) 'מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה'.

אבל 'בכל יום ויום מרדכי מתהלך' שגרת לשון? ו'ברוך ה' יום' כל יום תן לו מעין ברכותיו כ' הגר"א שאין לו הפסק.

ורע"ב פירש 'לקט שכחה ופאה ומעשר עני', בשנה פשוטה וגם בשנת שמיטה, שהפקר פטור ממעשר, מ"מ חייב בצדקה. ודיוק 'מוצאי החג' שצדקה שייך לחג: 'פן תשכח הגר והיתום והאלמנה', 'שלחו מנות לאין לו'. ורבינו הורה לספק לעני לסוכות כמעות חטים לפסח.

ט ד' מדות באדם: האומר שלי שלי, ושליך שלך, זו מדה בינונית; וי"א זו מדת סדום. שלי שלך, ושליך שלי, עם הארץ. שלי שלך, ושליך שלך, חסיד. שלי שלי, ושלי שלי, רשע.

ומאמר אדה"ז (סה"ש תש"ה) במשנה זו מעבודת נשמה וגוף.

שלי שלך ושלך שלי ע"ה: הא 'רבנן מחלפי סעודתייהו' במשלוח מנות (מגילה ז:)? וי"מ 'עם הארץ' זה לשבח, טוב ביישוב הארץ.

וי"ל שלע"ה בעלות רק שוויות, לא עצם החפץ ש'לא תחמוס לאינשי בלא דמי משמע' (ב"מ ה:)? ונ"מ אי אסוה"נ 'שלו'. ובא למכשול 'הנותן לחמותו ולפונדקית מעשר שנותן לה ושנותל..שחשודה מחלפת המתקלקל', שמ'תקנת בתה כו' מוריא..בר בי רב ליכול חמימא ואנא אכול קריא' (גטין סא:).

ו'מחזיר אבדה לת"ח בטביעות עין' (ב"מ כד.) ש'צדיק חביב ממונו שנזהר מגזל', ויעקב חזר על פכים קטנים (חולין צא.) לברר הניצוצות שלו (אור תורה להח"מ).

ומיושב קו' תוס' (גטין כז:)? מ'נסיב אתתא לדבר ע"ה בהדיה' (ב"ב קסח.)? שיש לע"ה טביעות עין באשה, שא"א אסור להחליפה, אבל מייקר כליו רק כשוה כסף, לא לעצם הכלי.

ונחלקו הפוסקים בטביעות עין ע"ה בכלי (חוץ מהשבת אבדה): ר"ת גיטין וב"מ יט., מרדכי גיטין סי' שנח. ונחלקו רמב"ן ור"ן גיטין כז ברש"י, וראה ב"מ אהע"ז סי' קנב יא.

מדה בינונית: סדום כחוט השערה בהיפך כמזרח ממערב, ש'צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו'. ותלוי במחלוקת ר"י ורבנן (סוף ב"מ) ב'זה נהנה וזה לא חסר'.

וי"ל מדה בינונית זהו לוט שלא חשש לאהול עד סדום לפני שגדלה רעתם, רק אמרו שלי שלי. ויש אומרים - אברהם הוא חכם רואה את הנולד שסופן להרשיע.

ארבע מדות: ד' כוסות מד' לשונות גאולה. ולאור החיים כד' רוחות, פרד"ס, שם ד' אותיות כו'.

וקשה, מה נוגע לגאולה, יתלו ד' כוסות ישר באותו טעם?

וי"ל שבכל דבר יש שני קצוות, כמו משעבוד לגאולה, יש שני נקודות, ו'שתי אבנים בונות שתי בתים' (ספר יצירה), ובגאולה המעולה 'לא במנוסה', אלא לברר כל פרט בין שתי הקצוות עד שלימות הגאולה, הרי ארבע נקודות.

מהו ענין המיוחד בכל א' מד' פרשיות תפילין, שלכאור' פ' קדש כעין פ' והיה כי יביאך? אלא א' בן תם ור' שאינו יודע לשאול. וי"ל פרשיות שמע חכם, והיה אם שמוע כנגד רשע.

ד' מדות באדם: 'באדם' ל' יחיד, לא כ'יושבים לפני חכמים' ו'מדות בתלמידים'? ואין 'ד' נותני' ו'ד' הולכי' שהא' איננו? וי"ל ש'העולם נתן בלבם' (קהלת), כל שבעולם יש באדם. שיש סוגי 'חסיד' ו'רשע' (כ'חלבנה' בקטרת) ושאר שבעיסה באדם עצמו 'בכל לבבך בשני יצריך' (ברכות), ו'מצוה בשונה לכוף את יצרו' (ב"מ לב:).

שלי שלי: למה לא נזהר מגזל לדייק בין שלו לשל חברו? ו'שלי שלך' מבזבז יותר מחומש (כתו' נ.)? ו'שלך שלי' גזלן? ולמה יאמר עם הארץ: 'שלי שלך ושלך שלי', שאם מדבר לעשיר, הוי גזלן, ואם מדבר לעני ממנו- הוא חסיד, ואם שוה לו, למה יחליף שוה בשוה?

וי"ל ש'שלי' אינו רק לבעלות, אלא להכרת הטוב על הצלחתו, שמכיר תודה לחבירו שעזרו ולא רק 'כחי ועוצם ידי עשה לי החיל', ש'התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים' (ברכות י:)? כר"ע: 'שלי ושלכם שלה' (נדרים נ.).

י ד' מדות בדעות: נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו; קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו; קשה לכעוס ונח לרצות חסיד, נח לכעוס וקשה לרצות רשע.

היא ד' מדות בתלמידים: מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו; קשה לשמוע, וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו; מהר לשמוע וקשה לאבד חכם; קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע. ה'יב ד' מדות בנותני צדקה: הרוצה שיתן, ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים; יתנו אחרים, והוא לא יתן עינו רעה בשלו; יתן ויתנו אחרים חסיד; לא יתן ולא יתנו אח' רשע. ה'יג ד' מדות בהולכי בהמ"ד: הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו; עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו; הולך, ועושה חסיד; לא הולך, ולא עושה רשע.

(וכוונתי לכת"ס (בחוקותי)).

בריש פרשת לך לך מצינו כארבע אופני הליכה אלו: תרח לא הלך ונשאר בחורן, 'לא הולך ולא עושה רשע', 'לוט ההולך את אברהם' 'הולך ולא עושה' שכר הליכה לו. הנפש שעשה אברהם בחורן לפני לך לך, 'לא הולך ועושה', ואחר לך לך 'וילך אברהם בארץ', בחי' 'הולך ועושה חסיד'.

הולכי בהמ"ד: הרי בהכ"נ מצוי יותר? ולבהמ"ד יאמר 'לומד', לא 'עושה'? ולמה ממשיך לילך בלי תועלת? ולמה הולך ועושה חסיד, הרי כן דרך כל יהודי?

וי"ל שמתעלים בבית המדרש ('לדרוש ה') ותלמוד מביא למעשה. ויש די לו לתלמוד בלי אסוקי שמעתתא להלכתא. ויש די לו מצות אנשים מלומדה, ואינו לומד להתעלות

גם גדר חפצא. ולכן הקהל במעמד כל העם יחד, לא כהצטרפות 'ג' כתות שהפסח נשחט.

וכן במנין לתפלה: (א) גברא, כל א' חייב בתפלה. (ב) חפצא, שמשלים המנין גם כשאנו מתפלל (לא כעשרה עוסקין בתורה) (פ"ג) כל א' לעצמו, עיקרו גברא.

וכן טף במעמד הקהל לא גברא רק חפצא. ואינו שומע לשמוע וקשה לאבד, אבל יש בו 'חפצא' כסף. (לדוגמא, בן ט' מקנין על ידו (רמב"ם הל' סוטה פ"א ה"ו) נגד תוס') שאינו חייב גברא, רק חפצא דאיסור (בית הלוי).

ו'לך לך' פרש"י להנאתך לטובתך, והרי אברהם עבד לשמה? והבעש"ט פ' 'לך לעצמותך', אבל קשה מ'שלח לך' לדעתך? וי"ל כ'התהלכתי לפניו', לא כנח רק את האלקים התהלך.

שכר הליכה: שאינו יכול לשמוע יכוין לבו לקריאת המלך (רמב"ם חגיגה). והרי 'חרש באזן אחת פטור מראיה', ופטור מראיה פטור מהקהל (לחם משנה שם)?

והק' כלי' וכי טף שכר למביאייהם' כמביא עצים ואבנים? ולמה מלך קורא, ילמד חכם ש'קודם למלך' (הוריות יג.)?

וי"ל שהקהל אינו לימוד להבנה המתאים לחכם, אלא המלך לב העם קורא לכלל האומה. והעם אינו גברא לשמוע, אלא

יד ד' מדות ביושבים לפני חכמים: ספוג ומשפך, משמרת ונפה: ספוג שהוא סופג את הכל; משפך שמכניס בזו, ומוציא בזו; משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים; ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת.

יושבים לפני חכמים: י"מ כתלמידים דלעיל ש'ספוג מהר לשמוע וקשה לאבד, אבל קשה, דכבר תנן לעיל? ולמה לא 'יושבים לפני חכם'? והרי בפועל, משמרת לתועלת היין?

וי"ל סתם משנה ר"מ שלמד גם מאחר: יושבים, תלמידים מבוגרים ללמוד וללמד, שאין 'מוציא' לבטלה, 'משפך' מכניס בזו ומוציא בזו, מלמד אחרים דברי הרב ממש. 'ספוג' נעשית תורתו, ומשמרת 'תוכו אכל וקליפתו זרק' קולט שמרים לעצמו ללמד אחרים רק יין טוב, ויש שקשה ללמד דרגת סולת ומניחו לעצמו, ומלמד אחרים רק דרגת קמח.

מוציא היין וקולט השמרים: תלמידים היושבים לפני חכמים' לא רק שוליא דנגרי (כח"ס ב"ב כא). אלא בתורה (או 'האומר חכמה אפי' באומות נק' חכם' (מגילה טז). 'חכמים' ל' רבים (לא כ'הולכי בהמ"ד' יחיד, לא 'מדרשות').

וכי יש בתורה 'טפל ושקר' (רע"ב), הרי 'האומר...שמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה' (ערובין סג). 'ושיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד שעלה לא יבול' (סוכה כא).? והאומר 'לא היה לו למשה לכתוב אחות לוטן תמנע זה אפיקורס'?

וי"ל שרק המשמרת מפרידה שיהיו שמרים ש'אין מערבין שמרים ביין, אבל נותן לו שמרי' (ב"מ ס). ש'אם רק הוא-מכס' (ירוש', רש"י וילך) כשמפרידם, נעשה פסולת המביא לתחתוניות (שבת פ). 'למשמאלים סמא דמותא' (תענית ז). כצדוק וביתוס 'תלמידים...אחריכם וישתנו' (פ"א).

ע"ל שאינו מסיק שמעתתא להלכה, כ'מוציא סובין' (גיטין סז). פרש"י 'שמועות שלא נראה הלכה כמותם'.

וקמח ראוי לאכילה, 'נפה' זו ליבון הלכתא, לברר ולדקדק במילי דחוכמתא, לא ח"ו כ'תוכו אכל וקליפתו זרק' (חגיגה טו). אלא מעלין בקודש.

מדות בתלמידים: כאן 'תלמידים', ולהלן 'יושבים לפני חכמים' מהו 'חלק' ולמה 'רע', הרי גם שוכח חייב ללמוד כתלמיד רבי פרידא (ערובין נד.)?

וי"ל שמדבר לרב התלמידים המתאונן שקשה לו ללמד דרגות שונות, שרק חלק רע, לא כולו, שיש גם חלק טוב.

ויש לפרש 'הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה' (שמות) בשלמא ישראל, יצא הפסד 'קשה לשמוע' בשכר 'קשה לאבד' לזכור יצ"מ. אבל פרעה 'קשה לשמוע ומהר לאבד' ששוכח מיד? וענהו ה' שפרעה 'חלק' רע ב'כיתה', שהמכות באו ללמד ישראל חלק הטוב (כנ"ל ב'י נסים').

ד' מדות בנותני צדקה: 'לא יתן' מנותני צדקה? ולמה 'יתן ולא יתן' ל' עתיד, והשאר בהוה: 'נוח לרצות' 'הולך ועושה'? ולמה אכפת לו שיתן אחר, ש'אין אדם חוטא ולא לו' (ב"מ ה:)? וי"ל שתלוי בשאלה אי צדקה לתועלת נותן או המקבל. 'לפי רוב המעשה' שריבוי פעמים שכופה עשיר ליתן עדיף מריבוי שהעני מקבל. אבל בשו"ת חת"ס משמע להיפך.

גם שאינו רוצה ליתן ולא אחרים, נותן בפועל, ש'הרוצה' דמשנתניו שייך לכולם (פרקי משה אלמושנינו) שחושב צדקה רק לטובת העני, והלואי יחדל אביון ולא יוצרך ליתן.

שבת ר"ח אדר: הלבנה דרגת 'יתן ולא יתן' אחרים' שאין ב' מלכים בכתר א'. המן 'לא יתן' שהכסף נתון לך 'ולא יתנו אחרים' שהקדימו שקליהם לשקליו=רשע, 'יתנו אחרים'=הנשיאים, מחצית השקל 'יתן ויתנו אחרים'=פ' שקלים **מכניס בזו ומוציא בזו:** מהו 'מכניס', הרי דיבור נכנס מאליו, וגם אברהם שלט בכל אבריו חוץ ה'? ו'בשמיעת האוזן' (פ"ו) נדייק 'אוזן' יחיד, להטות אוזן, לא כמלתא דלא רמיא עליה לאו אדעתיה, כחילוק 'הערן' ל'דערהערן'.

טו כל אהבה שתלויה בדבר, בטל דבר בטל אהבה; ושאונה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם. איזוהי אהבה שתלויה בדבר, זו אהבת אמנון ותמר; ושאונה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן.

וי"ל ש'תמר' מדגיש שזוהי 'אהבה' בל' סגי נהור' להמאסה עלינו, שאמנון 'אהבה' רק למלאות בה תאותו, לא מסירת רצונו לזולתו (צ"ע שלא חשש לכבוד דוד (מגילה כה:), ולמה לא זכר 'ויאהב הנערה' דשכם?

אינה בטלה לעולם: דוד ויהונתן מתו, אבל דבר שבתורה, כקנינת דוד על יונתן 'במותם לא נפרדו' (שמואל א, א) נצחי כשבועת 'ויאל משה' בתורה אין לה היתר לעולם (מפני צ"פ"ה ס"ב) וכ'בעל צפון' שבתורה אין לה בטול עולמית

אהבה התלויה בדבר: של"ה דייק 'ויאהב (ל' עבר) יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבה אוהבת (ל' הוה) יעקב' (ברא' כו). וראה בעה"ט 'ויאהבה' (חיי שרה)

וכי אמנון חלוק מדוד רק ב'תלויה בדבר' וכי אונס אחותו אוהבה? ומהו 'ותמר', הול"ל לתמר, ששנאתו? (ומלאכת שלמה גרס 'בתמר').

טז כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים. איזוהי מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת הלל ושמאי; ושאינה לש"ש זו מחלוקת קרח ועדתו. כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו; וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו שנא' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ירבעם חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלויה בו שנא' על חטאת ירבעם אשר חטא, ואשר החטיא את ישראל.

דוד גלי מסכתא נתקיימה'.

מחלוקת: לא זכר מחל' שלא לש"ש יוסף ואחיו מקנאה? ובלקו"ש (חכ"ה 252) פי' מחלוקתם לש"ש שאחיו התבודדו בגושן, אבל יוסף עמד בצדקתו כמשנה למלך בערות הארץ.

מזכה הרבים אין חטא בא: והרי כל מסכת הוריות בשגגות ב"ד, מלך וכה"ג שטעו בזדון כרת? (ופרד"י פירש 'לאשמת העם', שלא זיכה הרבים)

וכי נטלה מהם בחירה, הרי 'הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו'? וכי 'משה...אין חטא בא על ידו', הרי מת בחל' מחטא מי מריבה (קושיית חת"ס פ' חוקת)?

ולמה לא זכר זכות הרבים של אברהם: 'ידעתי למען אשר יצוה' 'בפרקי אבות באברהם שזכה וזיכה את הרבים כמ"ש הנפש אשר עשו בחרן' (מהרש"א ע"ז לה ד"ה ולא) ורק 'צדקת ה' עשה' בסוף זהו זכה משה, ולא כל התורה לפניו? (ולעיון יעקב וענף יוסף, ו"ל שמשנתינו מיוסד על ירבעם שסירב להקים עול תשובה למחטיא הרבים).

אלא כשעוסק בטובת הרבים חטא, מגלה קלונו ומתודה בפני כל, 'אשרי נשיא יחטא' כמשה במי מריבה. אבל למחטיא הרבים קשה להודות שטעה.

אין מספיקין: למה לא ירצה ה' להספיק תשובה? הרי אין לך דבר העומד מפני התשובה (רמב"ם מירושלמי פאה) והרי מצינו ש'אמר ה' לירבעם חזור בך' (סנהדרין קב).

וע"כ ש'מספיקין' לא כ'לא הספיק בצקת אבותינו להחמיץ', ו'לא הספיק לומר בפני נכתב' (גיטין ד:), בזמן, שהרי 'ללמוד וללמד' כבר יש לו פנאי ללמוד וללמד, ומאי מספיקין? אלא כ'סיפק צרכנו' בדיינו, נתינת כח (תניא אגה"ת פ"א).

מחלוקת לש"ש סופה להתקיים: המחלוקת מקיים דבריהם כשטר שיצא עליו ערעור ונתקיים. שמזכירים דברי היחיד שאם יערער 'אמרו לו כבר נחלקו בזה אבות העולם' (עדות פ"א ה). במחלוקת 'רבי פלוני אומר' ל' הוה, אבל בלי מחלוקת: 'אמר רבי פלוני' ל' עבר (שד"ח ח' דף מט מערכת א, שד"ח י', דרכי שלום כללי הש"ס אות א' 288).

ואנכה"ג הם אמרו' לא 'הם אומרים' כ'חכמים אומרים' יש אומרים, 'שאנכה"ג ושמעון הצדיק (פ"א) נחלקו רק ברמז.

סופה להתקיים: מבשר שימשך מחלוקת לעולם, הרי 'גדול השלום' ואלוהו בא להשוות המחלוקת? 'והב בסופה שלסוף אוהבים זה את זה' (קדושין ל:)?

וי"ל 'סופה להתקיים' לא רק מסובב, אלא אבן הבוחן ותנאי למחל' לש"ש, ש'אינו אומר קבלו דעתי' (פ"ד). ואדרבא, רוצה יריבו, 'מקדים דברי ב"ש לדבריו' (ערובין יד). משניהם יגדיל תורה, ש'אין אדם מתפלפל אלא מדברי חברו' (גדרים פא רש"י) ו'אהבה ורעות נהגו זב"ז' (יבמ' יד:). לא למרות שנחלקו אלא מחלוקת גורם אהבתם ושק"ט מאחדם, 'אטו אנא לא ידענא דשפיר קאמינא' (ב"מ) משא"כ לא לש"ש.

אבל משה לא נזכר במחלוקת קרח, שמשה חלק לש"ש, וקיימת בתורה מחלוקת קרח ומשה, אבל כוונת קרח בטלה.

מחלוקת: מה הדין במחל' שלא 'כקרח', ולא 'כהלל ושמאי'? וארז"ל 'מחזיק במחלוקת שנא' ולא יהיה כקרח ועדתו'?

מחלוקת: מחלוקת שאול דוד (תוס' חגיגה טז). אי דעתה אפרוטה או אמלוה ו"ל לשיטתייהו אי 'תלמוד גדול או מעשה גדול' (קדושין מ:). ששאל נחבא אל הכלים, וצנוע (מגילה יג:). 'דיזיף בצנעא', 'משכמו ומעלה גבוה מהעם'. אבל דוד ('הקטן', שמואל א) דעתו א'פרוטה', מפזז ומכרכר לפני הארון כקטן, ו'שאל שלא גלי מסכתא לא נתקיימה,

ורמב"ם (תשובה) כ' מונעין את התשובה וענף יוסף (יומא) כתב שאין הלשון מדוקדק, ותי' אין תשובה מספקת.

אלא כ' מספקין מים ומזון' (מגילה ג.) שנותנין לו כח ללמוד בדרגא נעלית ש'נעשים מוחו ולבו זכים אלף פעמים ככה' (תניא). ואולי זהו כפל לשון: 'דחק ועשה תשובה מספקין ומספיקין' (אגה"ת שם).

ולפ"ז יובן 'אין מספיקין בידו לעשות תשובה'. היתכן שינעלו שערי תשובה בלי בחירה חפשית כפרעה שהכבידו ה'?

אלא 'אין מספיקין' שלא יקבל כח מיוחד לשוב אבל דחק מעצמו מקובל. וכן 'אחטא ואשוב אין מספיקין, אין מחזקין' ידו (רמב"ם תשובה), אבל דחק ונכנס מקובל (תניא כ"ה).

שועל יוצא מבית קדש הקדשים

חטא הרבים תלוי בו: הרי 'לפני עור' מה"ת, לא חסידות? ואיך למד כל המחטיא מירבעם שהסית לע"ז, שאין טוענין למסית (סנה' כט.)?

וי"ל שחייב בדיני שמים (קדושין מג.) רק ברבים (תי"ט) לא ביחיד.

וקשה, מה ראייה מנחש הקדמוני ש'אין טוענין למסית, שהיה לו לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים' (סנהדרין ל. (לש"ך והגר"א זהו הטעם ששליח לדבר עבירה פטור המשלח, גם אם שכרו), והרי הקב"ה טוענו, ובדיני שמים חייב (קדושין מג., ש"ך ח"מ לב סק"ג)?

ותירץ פנ"י (עה"ת) שחווה לא אכלה בצווי הנחש שיתייחס לו החטא, אלא פיתה אותה שתאכל להנאת עצמה. והיה להפנ"י להזכיר שחווה כ'מתעסק בחלבים ועריות שלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב? ואולי זהו הסברא.

משה זכה וזיכה: הרי עיקר עניינו שזיכה אחרים, ומה נוגע זכות עצמו? וי"ל שמשוה זכה לעצמו, לא רק 'שלא יהא בגהנום ותלמידו בגן עדן' (יומא פז.) ולכן לא הזכיר משה (שם), וגם משה שאני, שצדקת כל ישראל ממנו.

וילקוט הגרשוני דייק זכה, שלא סגי רק לזכות אחרים, ד'אי לנפשיה לא זכי, לחבריה נמי לא זכי, ולא כמזכי הרבים, שאין עושים כלום לנפשם.

ומיושב קושית תוס' (יבמות קט:) איך יצא 'אחר' לרעה, שזיכה את ר"מ?

לאידך, הנשיאים זיכו הרבים לנדב למשכן אבל חסר 'זכה' של עצמם, שמגלגלין זכות רק ע"י זכאי (לק"ש ט"ז ויקהל).

זכות הרבים תלוי בו: פשיטא? ולא אמר כלעיל 'אין חטא בא על ידו'? ולא נקט אברהם שקדמו, שמפורש 'למען יצוה בניו ואת ביתו אחריו'? הרי משה זכה את ישראל באופן הכי נעלה, ואיך נלמד לכל אדם?

וכי צריך ראייה שמשוה זיכה מפסוק בסוף כל התורה, הרי משה קיבל תורה מסיני ומסרה, וכל התורה מלאה מה? ולמה משנתנו, שבהמשך 'לאהבת דוד ויהונתן' ו'מחלוקת הלל ושמאי', בבות שונות, אבל לא פרושי מפרש?

וי"ל שמשוה זכה הרבים אינו ענין מזכה הרבים שאין חטא בא ע"י, שאין כוונת משנתנו רק למשה כשקיבל תורה, אלא אח"כ כשהצילנו מ'הרף...ואשמידם' בחטא העגל. ול' 'תלוי בו' כל' 'אמר משה אין הדבר תלוי אלא בי' (ברכ' לב).

וגדול כחו באחרון יותר ממ"ת כששכינה מדברת מתוך גרונו, שבעגל אמר מדעת עצמו 'מחני נא' נגד ה. וסיום התורה 'לעיני כל ישראל' שבח משה ששיבר הלוחות.

ואין 'זכה' זה זוכה דבר חדש, אלא כ'זכאים בעיניך' שלא נענש.

ויש לפרש 'צדקת ה' עשה', לא שהשתבח משה בצדקתו, אלא שה' עשה צדקה עם ישראל ולא השחיתם, 'משפטיו עם ישראל', כששפט ישראל בעגל, ואמר 'מי לה' אלי, ויאספו אליו בני לוי, חרב איש באחיו, וישק את ישראל'.

וכן י"ל 'חטא הרבים תלוי בו', שירבעם העמיד עגלים בון,

וכשנסתכלים לדון את ישראל לכף זכות, הרי אינו חטא ישראל בעצמם, אלא החטא תלוי בירבעם מלכם שהכריחם לחטוא, שלא יעלו לירושלים.

צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל: לרש"י (פי' א') וראב"ע, דעת זקנים ואוה"ח, פסוק זה על שבט גד, לא על משה. וה"ז נגד משנתנו? והיתכן 'ענו מכל אדם' ישבח עצמו? י"ל שהספידו מלאכים משה (סו"ט יג.) אחר שאמרו משה על גד.

עץ פרי עושה פרי: מה מעלת טעם עצו ופריו שוה, והארץ מרדה שלא טעם עץ כפרי (בראש'), הרי עץ לאו בר אכילה, ורוב עצים להסקה, ול' רז"ל 'אידין אין ב"ט עץ הוא והתורה חייבה (חולין)?' ומה מועיל שעץ אתרוג טעמו כפרי?

ואיך יכלה הארץ למרוד, שאינה בעל בחירה בין טוב לרע? וארז"ל 'למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה'? וי"ל שאדם עץ השדה לא יהא רק נושא פרי כשבעצמו לא פגע ולא נגע, אלא 'זכה וזיכה', 'בצלמנו כדמותינו' שהנשמה והגוף קדש בלי קליפה (של"ה בראשית רסט).

שגם זבולון הקשה היוצא לסחור, בכיוון אחר מיששכר הרך הלומד, צריך טעם תורה כאתרוג עץ הדר ועצי הגן, אבל רוב עולם אינו כן, רק לעתיד 'ונתנה הארץ פריה' טעם עץ כפרי.

חטא הרבים תלוי בו: חוקרים אי 'לפני עור' לאו כללי, או חטא פרטי, כמשותף באותו חטא שגרם, ונפקא מינה, אם יהרג ואל יעבור בלפני עור, ואי הוי מומר בלפני עור בשבת וע"ז (צ"פ שמות מבוא ע' 14), ולתוס' (ב"מ י:) חטא פרטי, וישראל שקידש גרושה לכהן לא עבר. וטבח שהאכיל טריפה פסול לעדות כאוכל טריפה כס"מ עדות פ"ב ה"ט)

ומשנתנו משמע שרק כח הרבים פועל לתלות בו, לא יחיד. ומדגישה משנתנו פעמיים: 'חטא והחטיא', שלכאו' מה נוגע חטא ירבעם הפרטי? אלא 'חטא' אינו חטאו פרטי, אלא חטא כללי דלפני עור, שמשותף בחטאי ישראל. וכן גחזי 'חוטא ומחטיא' (ברכות י:), שחטאו היה שדחה רבנן.

הרבים: תי"ט ציין 'אל תתן חסידיך לראות שחת' (יומא פז.) (אף שקרי 'חסידיך' ל' יחיד, יתיר י"ד ללמדנו, שלא די יחיד, וצריך רבים. (וסמוכין (יומא לח:) ש'העולם מתקיים אפי' בשביל צדיק א' שנא' רגלי חסידיו ישמור', כתיב 'חסידיך', לא הקרי 'חסידיך').

וכן מחטיא הרבים, הפסוק בגמ' 'ולא יתמכו בו' ל' יחיד?

ותי"ט כ' שמדה טובה מרובה מפורענות, ולכן צריך רבים.

אבל רמב"ם (תשובה פ"ג ה"א) חושב יחיד המחטיא הרבים, (ב) והמטה חבירו מדרך טובה לדרך רעה. (ברמב"ם 'כמו מסית ומדיח', וצ"ע ש'מסית' יחיד ו'מדיח' רבים (סנה' סא:),

טעות בידיו, ש'גזל מרבים ואינו יודע מי גזל יעשה בהם צרכי רבים' (ב"ק צד:) שיגיע הנאה לנגזל, אבל איך יחזיר בתשובה כל מי שהחטיא?

(אבל צ"ע ב'מזכה הרבים', למה רק רבים, הלא גם מזכה היחיד? ואולי נדחוק כתי"ט, או אידי דבעי למיתני 'מחטיא הרבים' בספא, תני נמי רישא.

ולפמ"ג (תיבת גומא חקירה ה) 'מלבין חברו ברבים' (פ"ג) ג' כספק טומאה ברה"ר.

וארחות צדיקים עה"ת מאחדם: 'המטה הרבים או חבריו',

וישועות מלכו תי' שרבים חייב רק כשחוטאים ממש ד'רבים ממלכי' (סנ' סא:) אבל יחיד לא ממלך חייב גם בהסתה. **הרבים:** 'כמה רבים' (גיטין מו.) 'מיעוט רבים שנים', או שלשה, או עשרה? ולמה לי רבים, 'אפילו נפש א' כאילו קיים...איבד עולם מלא' (סנהדרין לו.)?

או"ל ש'רבים' נוגע ל'אין מספיקין בידו לעשות תשובה', שאינו זוכר מי החטיא לחזור להודיעו: 'דברים שאמרת לי

יז כל שיש בו ג' דברים הללו, ה"ז מתלמידיו של א"א וכל מי שאין בו ג' דברים הללו, ה"ז מתלמידיו של בלעם: תלמידיו של א"א עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה; אבל תלמידיו של בלעם עין רעה נפש רחבה ורוח גבוהה. מה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם: תלמידיו של בלעם יורדין לגהינם, ונוחלין באר שחת שנא' ואתה א' תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה. . . , אבל תלמידיו של א"א יורשין ג"ע שנא' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

ומונה רק "שבעה" ו'ארבע' והשמיט 'חמשה' 'שלשה' 'שנים' ו'אחד' כבפ"ג, ואדר"נ (ל"ז) מנה שמונה כו'?

ע"ד הצחות 'הפך והפך דכולה בה' רמז למספרים חסרים: ט' מאמר חוץ 'בראשית נמי מאמר', ורק ח' נסים במקדש, לא בירושלים (יומא כא.) וה' לאומרים 'שלי שלי...מדת סדום'. 'מחלוקת סופה להתקיים' שתיים, ו'אהבה (גמטריא 'אחד') שאינה תלויה' אחדות. ובלעם ואברהם ב' פעמים ג', שש.

בלעם מה חטאו שהכה 'ג' רגלים' הרי לא ראה המלאך? ופרש"י 'שלשה רגלים' רמז לג' אבות וימים טובים, ולמה מפרט רק יו"ט מתרי"ג? ולמה לא ר"ה ויו"כ החמור מיו"ט? וי"ל שבלעם חיפש חסרונות מכל צד, מימין חסד דאברהם, וכשלא מצא חיפש בשמאל גבורת יצחק. וכשלא מצא מזה ומזה, חיפש באמצע, מדת יעקב המבריק התיכון מהקצה אל הקצה, וגם שם לא מצא. וג' יו"ט נגד גוו אבות: פסח-זכרתי חסד נעוריק', מדת אברהם, שאמר 'לושי ועשי עוגות' מצות. שבועות, ירד שנאה בסיני, יצחק גבורה 'קול השופר חזק זה איליו של יצחק'. ויעקב נסע סכותה'.

תלמידיו של אברהם: 'בך חותמין ולא בהם' (רש"י לך) וכי יקנא אברהם ביצחק ויעקב, ש'מתקנא חוץ מבנו' ויעקב עדיף: 'לא כאברהם..אלא כיעקב שקראו בית' (פסח' פז.)?

וי"ל שיכול לטעות שאברהם הי' רק התחלה ודרגא ראשונה, אבל כשנתגדלו ישראל שוב אין צריכים לו ח"ו. לכן מדגיש שאין חותמין רק באחרונים, שגם אחד שנתנה תורה ונתחדשה הלכה, עדיין הננו תלמידי אברהם.

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו: וכי רק ג' מדות אלו הם כל ההבדל בין אברהם לבלעם הרשע? רק ג', והרי 'כל דמצית למדרש בבלעם דרוש' (סנה' קה:)? וכי רק ג' מדות אלו הם כל זכות אברהם שבשבילם ירש עוה"ב, ובמ"א תנן שירש אברהם 'עשרה הדורות שהיו מכעיסין ובאים' וכי אדם יורש גיהנום רק משום מדת עין רעה וגבהות הרוח?

(וחוץ מ'סופו יורש גיהנום', פ"א) הרי מדות חסידות שבמסכת אבות אינם בבשורת שכו' ג"ע והפחדת העונש,

תלמידיו של אברהם: ב'אמור מעט ועשה הרבה' (פ"א ו"א) לא ציין מקור ללמוד מ'יוקח נא מעט מים' באברהם? ובשלמה שנלמוד 'מתלמידיו של אהרן אוהב שלום' (פ"א) אבל כאן להיפך, גם שיש לו מדה זו מעצמו תלאו באברהם?

ו'מזלזל בברכות' 'חבר לאיש משחית' (ברכות לה.) לא קראו 'תלמידו'?

שרק משה זכה וזיכה הרבים, אבל מנלן שמדת כל א' בכל דור תלוי באברהם, וכי יקבל אברהם שכרו? והתקן עצמך.. שאינה ירושה לך' (פ"ב)? והרי בלעם נענש על עונות חמורים, וכי מדות אלו ראויים לגהנם ובאר שחת? ולעיל (פ"א) בטול תורה גורם שלסוף יתגלגל ו'יורש גהנום'.

וי"ל ש'תלמיד' אינו רק הלומד מרב, אלא כלשון: 'דברי הרב ודברי התלמיד מי שומעין', טפל ביחס לעיקר כ'אבות ותולדות', שעין רעה כו' סמפוטם וסימן לעומק הלב חסד אברהם, או לרש פרה ראש ולענה של בלעם.

תלמידי בלעם: רק ג', הרי: 'כל דמצית למדרש בבלעם דרוש' (סנה' קה:)? ומנלן שבלעם קמצן? (הגר"א ציין לרש"י: 'וישא בלעם עיניו להכניס בהם עין הרע'. והר"ם ציין ל'שני נעריו' באברהם ובלעם, נער ר"ת נפש, עין, רוח.) ולמה מדמה בלעם לאברהם ת"ק שנה לפניו, ולא למשה ש"ז אב לנביאים בישראל וזה באומות' (רשב"ץ)? ומשה עין טוב גדש יהושע בברכתו, ונתן תורה לישראל (נדרים), רוח נמוכה-ענו מכל אדם, נפש שפלה- 'חמור א' לא נשאת'.

וי"ל שהשקפותיהם חלוקים בתערובת טוב ורע: אברהם העלים עין מרשעי סדום לחפש מעט צדיקים. ובלעם חיפש מומין במעט רשעים בקצה העם.

ג' דברים אחרים: לא כ'חלופיהן בגולם', ושם לא: 'ז' דברים אחרים בגולם'?

פרק זה עיקרו מספרים (פרש"י) (תמורה טז ד"ה דקדוקי, סופרים שעשו התורה ספירות ספירות (ירושלמי שקלים פ"ה), ועזרא הסופר בדברי תורה ובדברי חכמים), שפרק מתחיל מעשרה ולמטה, ומסיים מעשירות למאה,

ותי"ט פי' גהנום בחייו כ'לא תרתו תרתי גהנום' (יומא עב:). אבל שם בלומדי תורה שלא נהנו מעוה"ז, אבל בלעם נהנה?

וי"ל שאין גהנום רק אחר מיתה, אלא גם בחייו 'בטן רשעים תחסר'. (כעוה"ב בחייו, ביארנו ב'כל ישראל יש להם חלק').

אנשי דמים ומרמה לא יחצו שייכות לבלעם כפרש"י (סנהד' קו:). שפנחס הרגו כשהיה לו שנה, אבל הקשה במחז"ו הרי לרבי חנינא היה בלעם מיועצי פרעה בגזירת כל הבן הילוד, כשנולד משה, נמצא שחי הרבה יותר מל' שנה?

מד"ש פי' 'לא יחצו ימיהם' 'יום זהו עוה"ב ועוה"ז לילה' (פסחים ג:). שאבדו חצי יום-עוה"ב. ולב אבות פי' שלא עשו 'חציו לה' וחציו לכם, רק כולו לכם'.

'ואברהם זקן בא בימים'

ולפי ביאורינו י"ל שאין כוונת 'לא יחצו' לכמות מספר שנים עד שימות, אלא לאיכות ימיו וסיפוק נפשו של אדם בעודו חי, שכל משנתיו המשך א', שתלמידי אברהם השמחים בחלקם, הם כאברהם שהעידה עליו תורה 'בא בימים', כל ימיו שלמים, שאוכל עוה"ז ונוחל מעין עוה"ב גם בעוה"ז,

אבל נפש רחבה 'לא יחצו', כמרז"ל 'אין אדם מת וחצי תאווה בידו' (קה"ר א לד). וימי שיש לו מנה רוצה מאתים' ואף שיש לשאול, שלפעמים 'אין בידו מיסורי הצדיקים ושלוות הרשעים'?

ומסיים 'אני אבטח בך', שה' דיין אמת, לא רק לסיים בטוב.

וכבר נזהרנו 'אל תהיו כעבדים המשמשים .. עמלק' פ'?

ומביא פסוק 'להנחיל אוהבי', הרומז לאברהם, והרי נקרא 'אוהבי' דוקא מפני שלא עבד אברהם לשם שכר, כמו שכתב הרמב"ם סוף הלכות תשובה?

ואולי יש לבאר משנתנו לפי 'צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר' (משלי יג, כה), וקמ"ל שלא יחוש הצדיק המסתפק במועט בעין טובה לאחרים שגרע חלקו לעומת רשע שדרכו צלחה, ועשיו יש לו רב, וכי ח"ו חוטא נשכר?

לכן קמ"ל שמדות אלו מעלים איכות חייהם, שתל' אברהם נהנים בעוה"ז, שהסתפקות נפש שפלה ועין יפה, מצילים מתחרות, דאגה, טרדות ובלבולי 'ראט רייס' בלע"ז המוציא מהעולם, והם עשירים גדולים, 'איזהו עשיר השמח בחלקו',

ובאותו זמן הרי הם גם נוחלים עוה"ב, עולמך תראה בחייו, ש"פה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי עוה"ב, ואדרבא, 'שלחן גדולה משולחנם'.

אבל הרשעים כים נגרש, השקט לא יוכל, בלי סיפוק ומנוחת הנפש בעוה"ז, לא יחצו ימיהם, שהטובה שמשלם לשונאיו זהו כ'אילן..נקצץ נופו (קדושין מ:).
יורשים גהנום, יורדים לבאר שחת: הרי להיפך, תחילה יורד לקבר, ואח"כ נידון לגהנום? ורמב"ם מהפך הסדר.

מרמה: תי"ט (מע"ש פ"ד מ"ד) מחלק בין 'מרמה' ל'ערמה', אבל ק' מ'איש כי יזיד להרגו בערמה' (משפטים)?

יח יהודה בן תימא או' הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי--לעשות רצון אביך שבשמים. הוא היה אומר, עז פנים לגיהנם, ובוש פנים לגן עדן. יהי רצון מלפניך ה' א' שיבנה בהמ"ק במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך.

קל כנשר: גר"א ציין ל'מנשרים קלו' (ש"ב, א, כג). והק' המאירי, שריצת הצבי נכלל בנשר המעופף פי שנים מאיל?

והטור ריש או"ח פי' 'קל כנשר להעצים עיניו מראות ברע'. אבל אדרבא, נשר רואה רחוק, ובעופות 'ראה, שעומד בבבל ורואה נבילה בא"י' (חולין סג:)?
וב' פירושים ב'קל': (א) 'מים קלים או אדם קל' (סוטה לד: מהרש"א) (מהר"ר לרוץ. ב) משקל 'חדקל מימיו קלים' לא כבד לשתייה, 'בזי יקלו' (פ"ג מ"א).

ואולי 'קל' כ'הוי קל לראש' שמדת 'קלות' בתשובת המשקל נגד עזות וגבורה, שלפעמים יניח התוקף, ויתנהג בקלות, כעין 'עת לבנות ועת להרוס' (קהלת), שאף שיש להחמיר 'זהיר במצוה קלה כבחמורה' ו'כל קולא צריך בדיקה' (מסילת ישרים פ"ו מדת הזרירות).

שיאה 'מיקל לאחרים ומחמיר לעצמו' (ברכות כג). 'הוי ערום ביראה- מענה רך משיב חמה' (סנהד' ק). ו'אמירה רכה לבית יעקב אלו הנשים', ו'חנוך לנער על פי דרכו', 'שמאל דוחה וימין מקרבת' (סוטה מ). ו'חנינוך' מקל אל הכבד'.

ומשנתנו מעוררנו ללמוד 'קלות' מנשר, 'כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף' (רש"י האזינו), שאף שהנשר גדול וחזק ו'מלך שבעופות' (ביצה כד:), אבל נוהג בקלות עם בניו, שלא

עז: גר"א וצל"ח (ברכות יז). פירשו כפל 'עזי פנים' ו'עזות פנים' בברכות השחר, ש'עז פנים' רבים ו'עזות פנים' יחיד. כ'כלבים עזי נפש' (ישעיה נז יא), 'כלבא בלא מאתיה לא מנבח' (ערובין סא:). ו'גוי עז פנים'. וראה גר"ש (שבת ל:).

וצ"ע ב'א"א מעיז פניו בבע"ח' אי שותפים לו יש לחוש שיעיזו, שמגו בי תרי אמרינן שלא יפסידו ממון, כתוד"ה אנו (כתובות כו:). ששנים או' נתגרשה ושנים או' לא נתגרשה, סר חזקת אין אשה מעיזה בבעלה.

והרי במשנתנו 'הוי עז' לשון יחיד?

בן יהוידע פי' 'עז' לממון ו'עזות' לעריות כמהרש"א (ברכות 'עזות פנים' שלא יחשב לממון).
ותר"ח (בראשית קנו) מחלק 'עז' כח גשמי, וגבור בנפש ורצון. והנה 'ג' עזין...עז' (ביצה כה:). משמע 'עז' לשון עזות, כ'עז העם' 'עז גבול בני עמון', 'מעז יצא מתוק'. אבל בצפ"נ (שמות א, יט) כ'העז מקנך' מאספן (ב"ב ח).

עז כנמר: לא מנה נמר ב'ג' עזין, כלב בחיות' (ביצה כה:)? ואולי זה דחקו לרע"ב שנולד מחזיר ולביאה (אף שאין עיבורן שוה (בכורות, ראה שד"ח סוף ח"ט סל"ד) ואין למנותו עם 'ישראל עזין' שלא דבק בבן זוגו (קדוש' ע).

להכביד עליהם, ש'מן הזהירות שלא להיזהר יותר מדאי'.

ואף שאין אלו מדות טובות, בפרט בחסידות דאבות, שעזות מוליך לגהנום וקלות ראש מרגיל לערוה, ורץ היפך 'הו מתונים' ולא בגבורת הסוס יחפץ, (ואף שנמשלו ישראל 'כי חיות הנה', הרי יששכר לחמור זהו בזיון, 'קרייך חברך חמרא' (ב"ק צב:) וכן נחש דן), אבל יש לנצל גם מדות אלו לאביך שבשמים. ותפא"י (בועז סוף ברכות) פי' כן משנתינו.

וי"מ כן 'ותן חלקנו בתורתך', שחלק עזות ינצל רק לתורה.

ע"ל 'כנשר' זהו כששט במעלות רוחניות בבחורות, דרך הנשר בשמים, אבל מעלת הצבי הוא שרץ בנבכי היער על הארץ, גם בקוצים ומכשולים

רץ כצבי: 'לרדוף אחר מצוות' (רע"ב) קשה, שצבי אינו ממנה לקראת הטוב, אלא כשבורח מסכנה בכיוון הפכי, רץ למצוה קלה, ובורח מן העבירה? ו'דומה דודי לצבי' (שה"ש ב, ט) פרש"י 'קלות מרוצתו שמהיר לבוא כצבי', אבל 'ברח דודי ודמה לך לצבי' היינו 'ברח מן האומות' או 'ברח מן הגלות' (מד"ר), 'נפתלי אילה שלוחה' כשבורחת ממצודה משולחת, שאז רצה ביותר' (דעת זקנים בראשית מט, כא).

ואולי הכוונה לרוץ למצוה במהירות צבי הבורח, היחיד במשנתנו שאינו טורף, ומתגונן רק בבריחה.

עז פנים לגהנום: פי' אבי ז"ל למעליותא, 'חוצפה כלפי שמיא מהני' (סנה' קה), שיהודי תקיף ביהדותו לא יתמוטט גם במצב קשה כ'גהנום'. אבל חלש וביישן, מתקיים רק בשלוות 'גן עדן', ולא יחזיק מעמד בנסיונות.

בשת פנים לג'ע: רמב"ם (ח' פרקים) הק' 'לא הביישן למד' (פ"ב) ומחלק 'בושת' הרבה חסרון, אבל 'בושת פנים' ממוצע טוב. אבל מצינו להיפך 'בושת פנים מאבותי' (ברכו' לב). לגריעותא ו'רחמנים בישנים' (יבמות עט.) למעליותא? ואולי חילוק הרמב"ם הוא רק בלשון המשנה.

שיבנה בהמ"ק נזכר סוף תענית, כי 'בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים' רק בזמן הבית, וי"כ כשראו במוחש שמתלבן החוט, שלא היו ימים טובים לישדאל ל' עבר

יהי רצון מלפניך... שיבנה בהמ"ק: מה מקום לתפלה זו? והגר"א משמיט ג' משניות, וזהו סיום מסכת אבות. גם קשה, למה מסיים בתפלה רק במס' אבות ולא בשאר מסכ'?

והנה בסוף סוטה (מט:) בא בהמשך ל'תחיית המתים ע"י אליהו זכור לטוב המקום יזכנו לראות בבניינו במהרה בימינו'. ומסיים כן שלא נסתפק ב'נשלמה פרים שפתינו' (שער הכולל, כתוד"ה כל (מגילה כ:) ב'יהי רצון' לספיה"ע).

והרי תפלה זו שייכת יותר לסיום קדשים, ואינה שם? (תמיד (פ"ז מ"ג) מסיימת בתפלה זו בלי השם, וסוף תענית שייך ליום שמחת לבו זה בנין בהמ"ק שיבנה ב"ב').

ורעק"א תי' שמעלת עזות ש'לא הביישן למד', ומתפלל שיבנה בהמ"ק לא יוצרך עזות שאז 'לא ילמדו איש רעהו, כי כולם ידעו אותו'.

...שלכאורה, קשיא רישא 'הוי עז כנמר', לסיפא 'עז פנים לגהנום'?

ופי' תפא"י ועוד, שעזות מאוסה, רק מוכרח בגלות, 'מיניה וביה אבא לשדי ביה נרגא' לנצל עזות פנים נגד עזות המלעיגים, 'חציפא אמרתא דרעיא בין ע' דובין' (ילקו"ש שופטים תתקל"ג). כ'אחיו אני ברמאות' לערמוניות לבן. 'בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי למעליותא לעמוד בנסיון (ר"צ הכהן). לכן התפלל כשיבנה בהמ"ק 'נמר עם גדי ירבץ' לא יצטרך עזות.

ותירוצים אלו שליליים דיעבד. ואע"ז להוסיף חיובי, שעזות 'חוצפה מלכותא בלא תנא' (מרש"א סנהד' קה), חלש בטבעו המטיל אימה על החזק, שנמר עצמו אינו 'מחוצף' שכן טבעו לדרוס, רק ישראל שטבעם 'ביישנים' (יבמ' עו:) הוי עזות כשמתאזר נגד טבעו, ש'ישראל עזין באומות' (ביצה כד:).

ודרשתנו שיבנה בהמ"ק במהרה 'אחישנה', לא עד 'בעתה' זהו 'עזות' ישראל טוב 'חוצפה כלפי שמיא מהני' (סנה' קה).

יט בן בג אומר, הפך בה והפך בה, דכולא בה, ובה תחזי, סיב ובלי בה; ומינה לא תזוז, שאין לך מדה טובה יותר ממנה. בן הא הא אומר, לפום צערא אגרא.

ומהר"ל (שם) דייק מהלל שגייר מאמין רק תושב"כ, שקראים אינן מין. אבל לרמב"ם (תשוב') הם מינים, וי"ן?

והנה רש"י פי' שהלל הבחין שרוצים באמת. אבל הרי אין לו לדין אלא מה שענינו רואות? ותוס' ביבמות מצריך שיתאמצו, שבאו אחר שנזפם שמאי. והלל הבחין ששאלו לש"ש לא לקנטר, וכוונתם:

(א) איך נקבל תשבע"פ ממסורת איש, הרי תורה מן השמים? (ב) רצה ללמוד על רגל א' שהתורה היא דבר אחד מה' אחד. (ג) התאמץ לשגשג ביהדות להגיע לדרגה עליונה ביותר.

ומצאתי לי סמוכין: 'אומר אני שהיתה תשוקת אותו גר להתלבש במדותיו של כהן גדול' (חת"ס שמות ע' קכו).

בן בג בג: גר מביא בכורים וקורא (רמב"ם בכורים פ"ד ה"ג). וק' סתם משנה (בכורים פ"א מ"ד) 'גר לא יאמר לאבותינו?' וי"ל מעשה רב, שבג בג ובן הא הא התייחסו לאברהם. והגר"א (או"ח סנ"ג סק"ט, אע"ז קכא ס"כ) ציין למשנתינו.

יש להבין, איך קבל הלל גרים שסרבו לקבל חלק המצות, ורק כשעומד על רגל א', בתנאי שיתלבש ככה"ג (שבת לא), הלא אין מקבלין גר חוץ מדבר א', ולא על תנאי (בכורות), כקו' תוס' (יבמ' קט:)? (ואדר"ב ספ"ו, לא גר אלא אדם א').

ולמה לא הזהירו הלל מיד 'הזור הקרב יומת', אולי 'פרוש?

ושו"ת בית יצחק (י"ד ק אות י) מוכיח מהלל שגירות חוץ מדבר א' כשר דיעבד, אבל אג"מ (אע"ז ח"ב ס"ג) פוסל?

ע"ל ש'הפך' הא' קושיא להיפך, כ'בקש איוב להפוך קדרה על פיה' (ב"ב יג:) ו'הפך' הב' מהפך הקושיא ליישבו על מכוננו כראשונה.

בלה בה: כ'בלו ימיהם בנעימים' (ברוך שאמר מאיוב כא) אבל 'בלוי' לגרועותא, סמרטוט שחוק 'אחרי בלות' (בראשית יח, יב, ת"א 'דסיבית') 'שמלתך לא בלתה' (דברים ח) 'בלאי מכנסי' (שבת כא.), 'בלאותיהן' (כתובות סה:). ויש לפרש כ'ספר שבלה...מצילים' (שבת קטו:), שהאותיות מצילים גם זקן בלוי.

ע"ד הצחות: 'בה' במשנה ה' פעמים, לעיין במעלת ה' 'בג'.

בספר נפתלי שבע רצון פי' ג' חלקי משנתינו כנגד ג' הגרים: הפך בה- אפיך ליה. דכולא בה-זוהי כל התורה ואידך פרושה, בה תחזי- ובלה=בלאות לא שיתלבש ככה"ג.

הפך בה והפך בה: תי"ט כ' שכופל ל' 'הפך' להתמדת הענין. אבל בכלל, 'הפך' 'היפך' האמת, שהקב"ה ברא האדם ישר?

ומנחה חדשה כ' שבן בג בג זהו הגר שטען להלל (שבת לא. וחבירו בן הי הי בזמן הלל (חגיגה ט:)): 'שבע"פ איני מאמין... אקרי ליה א'ב'ג'ד', למחר אפיך, ונתגייר, ב', 'בג' בג', אותיות כסדר לא להיפך. ואולי 'הפך' רמז להלל שהפך, וכופל: 'הפך בה והפך בה', כנגד תושב"כ ובע"פ.

כ הוא היה אומר: בן ה' שנים למקרא; בן י' למשנה; בן י"ג למצות; בן ט"ו לתלמוד; בן י"ח לחופה; בן כ' לרדוף; בן ל' לכח; בן מ' לבינה; בן נ' לעצה; בן ס' לזקנה; בן ע' לשיבה; בן פ' לגבורה; בן צ' לשוח; בן ק' כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

ר' לוי' כתב: ה' פעמים 'שנה' עולה 1775 כמנין כל אותיות אלף בית ומנצפ"ך, ואחר שיש לו כל האותיות 'בן חמש שנים למקרא',

והנה ה' שנה למקרא דוקא, ואמר רב 'פחות משית לא תקבל' (כתובות נ.), וכן פסק הרמב"ם. וכן בן י"ג הלמ"מ, ולמדוה מ'שמעון ולוי ויקחו איש חרבו'. ומקור בן עשר, טו לגמרא, למדו מחינוך הלויים ה' שנים.

וקשה שאין אנו נוהגים כן, אלא מתחילים משנה, והתחלת גמרא לפני עשר? גם קשה מהו ל' 'גמרא' במשנה לפני זמן הגמרא? וכן בימי רבי אמרו: 'גמרא אין לך מדה גדולה' (ב"מ לג.) (אבל ב"ח (ברכות כב.) מחק 'גמרא', וגרס 'מדרש').

להעיר, שמהר"ל הדגיש לימוד ברוחב ולא בעומק, ולחם נגד הפלפול, כמשנתינו.

וחת"ס הורה למעט מקרא ולרבות משנה נגד פירצת ההשכלה להבדילנו מנוצרים העוסקים מקרא. והאמת ליעקב כתב, שבזמנינו שניתן תושבע"פ ליכתב אפשר ללמוד גמרא גם לפני כל המשנה.

ויש להוסיף, שענין 'משנה' זהו 'בור סוד', ששונה בלי שינוי, וזה כולל גם הגמרא שלנו, אבל ענין 'גמרא' הוא לחדש מעצמו כמעין המתגבר, כמפורש ברמב"ם (הל' ת"ת פ"א ה"א) שענין ה'גמרא' אינו הגמרא המסודרת בספרים שלנו, אלא 'גמרא' הכוונה ללימוד עיוני ועצמאי ('גמרא' טעמי ודקדוקי המשנה בזמן ריב"ז (רש"י) (סוכה כח ולקמן פ"ו מח דברים 'תלמוד', וראה מהר"ץ חיות חגיגה ג.) כלומר לחדש ולהבין בעצמו דבר מתוך דבר, ואכן זה אינו שייך עד בן ט"ו.

מהרש"א (ע"ז יט) תי' סתירת משנתינו ל'שליש במקרא במשנה ותלמוד'.

י"ח לחופה: חתן וכלה יתענו ביום חופתם: (א) שלא ישתכרו, (ב) שעולים לגדולה ונמחלים אותו יום. ובספר הפלאה קונט"א, מצריך שני הטעמים. ולתשב"ץ התענו ישראל ביום חתונתו זה מתן תורה, ובאנציקל' תלמודית תמה למקור. ואולי י"כ יום חתונתו (סוף תענית) כשקבלו לוחות שניות (אבל שבועות רק

בן חמש שנה לא נזכר 'שנים' רק בחמש ועשר? ובזהר לך' הק' תשעים שנה ותשע שנים'?

והנה לתוס' (כתובות נ.) בן ה' וי' דוגמת 'בן יג למצות' סוף יג מלאים (ו'בר שית' שעד אז מגלגל אביו).

אבל לרמב"ם- תחילת שנת ה' (שועה"ר ת"ת, בקר"א; וב'רשימות' חוב' נה, שכ"ה דעת התנחומא [קדושים יד]), לא כ'י"ג למצות' לשיטתו (הל' אישות פט"ו ה"ב), 'בן יז לחופה', ו'בר שית' זהו שישלחו לחדר, לא בבית. (ועי' רשימות שם -וש"נ- בכללות שיי' הרמב"ם בכ"ז, והוכחות).

ואולי נקט 'שנה' רק ב'חמש' ו'עשר', ש'יום אחד בשנה חשוב שנה' כשנזכר 'שנה' בתורה (ריטב"א ר"ה י.) אבל 'בן' לשון בני אדם, מלא, ולא סגי 'יום א'.

י"ג למצות: 'מדות ושיעורים הלכה מסיני' לא מילי חסידותא? וי"ג לא רק למצות, אלא גם לקנין, קדושין וחופה (קדושין י.)?

והנה חקרו אי בר מצוה י"ג זהו טבעי, שנקרא איש, או כשיעורין הלכה למשה מסיני כרא"ש (תשובות כלל טז), וראה גליון הש"ס,

ונפקא מינה לגוי שאין בו שיעורין (וגזלו פחות מפרוטה) חייב בפחות מ"ג. אבל אי י"ג טבעי, גם בגוי חלוק גדול מקטן, וסמוך לאיש (נזיר סב.), ולרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"ב) בן נח קטן פטור (וראה לקו"ש ט"ו ע' 192).

ולתוס' (סנה' נט.) שדורות ראשונים גדלו לפני י"ג אין ראייה משמעון ולוי?

וי"ל דקמ"ל שבן י"ג טבעי כשאר הגילים: בן ה', י', יח, כ, ול.

וע"ד הצחות, י"ג למצות, שינצל גדלותו רק למצוות, לא לבזבזו בקנינים...

שכשיש אישות בעתיד, יש עכשיו זיקת אישות, ומזה נמשך אי תפיסת קדושין.

אבל רמב"ם (אישות פ"ז הט"ז) במקדש עובר (דא"כ, מצינו חמותו ממאנת, כקוש' נמוק'י ומלמ"ל) סבר שיש קנין אשה בלי איסור אישות. ולשיטתו קדושין תופסין ביבמה, אף דיש זיקה. וכן מקדש חצי שפחה וחצי בת חורין, כ' הטור שנחלקו רא"ש ורמב"ם (וע' אבנ"מ מד) ויש להאריך.

כ' לרדוף: י"מ ב"ד שלמעלה רודף להענישו. אבל ביארנו שלא נזכר בן ג' לחינוך שאינו עשיית האדם עצמו. וי"מ שרודף אחר מזונותיו.

מ' לבינה: ש'לא קאי אדעתיה דרביה עד ארבעים שני' (ע"ז ה. רש"י ורע"ב). וכתבו תוס' (סוטה כב:) לא משנולד, אלא מ' שנה משלמד, כישראל במדבר.

והרי משנתינו מלידה? (ראה מהרש"א ויעב"ץ סוטה, פרד"י במדבר ח, מב).

וי"ל לתוס', שבינה ודעת שונים (אם אין דעת אין בינה פ"ג כ"ג) ש'לב לדעת עד היום.. אדעתיה דרביה, חכמה פרטית צריך מ' שנה משלמד. אבל 'ארבעים לבינה', להבין דבר (שני) מתוך דבר (ראשון) זהו משנולד.

חמשים לעצה: הגר"א ציין ל'שר חמשים' (חגיגה). אבל וכי 'מתורגמן' עצה?

ורע"ב ציין ל'בן חמשים שנה ישוב... ושרת את אחיו', בעצה. וראה פרד"י (במדבר ח, סע"ד), אבל לרז"ל ורש"י חוזר לשירות לשמור (ולשיר). ולכאז', מנלן 'שירות', אולי חוזר רק לעצה, כמשנתינו?

וי"ל שהמזיע במלאכה לא ישמע ליושב ומיעצו בלי לעשות כלום... (ראה פרד"י בראשית פ' וישב ע' תשלט 'כל אשר היו עושים הוא היה עושה') אבל אינו עובד ממש, שצעירים גבורים אין צריכים זקן בן חמשים לעזור, ולכן חוזר ליעצם וגם להטות שכם, 'נושא בעול עם חבירו' (פ"ו מ"ו).

ששים לזקנה: הרי שמואל בן נב אמר 'אני זקנתי ושבתי?' וי"ל לכן ארז"ל 'מי סיב שמואל... זקנה קפצה' שנזדקן לפני זמנו (מהרש"א מ"ק כח).

לכאז' 'זקנה' שלילי 'אל תשליכנו לעת זקנה?' לא שגשוג תקופות לפניו, ולא כגבורות? Sigh or smile וי"א לתשובת 'שוב יום א' לפני כו', וי"א שנמלט מכרת ומיתה ביד"ש. וי"א reality slow down וי"א קנה חכמה. כ'הלומד מן הזקנים פ"ד (ומהו שיבה?) וי"א לכבדו

ס' לזקנה..ע' לשיבה: 'עד זקנה אני...ועד שיבה' (ישעיה) ופ"ו (מ"ח) מונה 'זקנה ושיבה' רק ז' מדות, שבכלל מאתים מנה. אבל 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן' אחד (קדושין לב:). והמנ"ח (רנז) חקר אי חיוב קימה בס' או ע'.

בן צ' לשוח: הגר"א דחק מקור, שכיון שק' כמת, מסתמא בצ' 'זועו שומרי החומותו (קהלת). והרי זקן בגבורות (בן צ') 'כיון דאיפלג איפלג' (גיטין כח.)?

ובס' יד איש ימיני ציין ל'קול שיר ושירות כשיחות' (שבת קנ). אבל מנלן צ' וע"ד הצחות י"ל כשאלת: 'שרה הבת תשעים תלד?' שיצחק 'לשוח בשדה' (לשוח' במשנתינו ש"ן שמאלית וכן במאירי), מעוררנו לילך מחיל אל חיל,

כארוסי חתן וכלה), שתענית י"כ, אינו רק כט' אב מעון ועונש, אלא גדלות שדומים למלאכים (לא רק עינוי כתענית נינוה גם הצאן והבקר אל יאכלו').

י"ח לחופה.. כ' לרדוף: חופה לפני פרנסה, וכן 'האב חייב להשיאו אשה וללמדו אומנות' (קדושין כט.), אבל רמב"ם (דעות פ"ה ה"א) פסק כסדר 'בנה בית, נטע כרם, ארס אשה' (סוטה מג.). ויש לחלק בין סמוך על שולחן אביו לאין לו אב, ועני. ובתורה תמימה (דברים כו, כתב להיפך.

לחופה: למה לא חייב פרו ורבו ב"ג ככל מצות? ולטור (אע"ז ס"א) י"ג מצוה מובחר, ולתוס' גם לפני י"ג (יבמ' סב:) אבל לרמב"ם (איסור' פ"ב כ"ה) כזנות, 'שפרו ורבו לא חל ב"ג, שעיקרה ישוב העולם, וחייב רק בהוייתו לאיש' (ק"ן אורה יבמות סב:) וגמטור 'והוא אשה בבתוליה יקח' (אמור), ולרע"ב כנגד י"ח 'אדם' בבראשית, ות"ט ט' הק', רק ט"ז?

(יש לעיין אם 'חופה' במשנתינו נשואין, או ארוסין, כפירוש ברכת 'על ידי חופה וקדושין' שמקדים חופה לקדושין).

ע"ל בהמשך ל'התיר לנו' שארוסין אינו מתיר אלא אדרבא נאסרת הכלה גם על החתן, ומתיר רק אחר החופה).

וי"ל כ'בן ה' מקרא י' משנה וטו גמרא, ה' שנה לסימן טוב בלימודו' (חולין כד, ת"ת במדבר ד, ג). ואין לימוד קטנותו 'ע"מ לעשות', לכן ה'נושא אשה לבנים' ללמדם דרך ה' ילמד ה' שנה אחר י"ג. לבנות ביתו על יסוד תומ"צ. וראה תורת אבות (ועיין יעקב (כתו' סב) חופה אחר תריסר שנה בי רב).

ואולי זהו טעם משיא בנו ט"ז (קדושין ל, פרש"י א') נגד משנתינו 'ח', כרבי יוסי (חולין כד). שג' שנה די לסימן יפה בלימוד, וט"ז ג' שנה אחר יג.

וכן י"ל לביאור הרי"ש נטנזון כמרז"ל (סוטה לד.) 'הכן בחוץ מלאכתך' שישא אשה אחר שלמד גמרא ג' שנים, לרבי יוסי.

חופה: יאמר 'לנשואין' כשאר משנתינו משך כל התקופה? ואולי רמז ל'חיבה כל שעה ככניסתה לחופה' (נדה לא:). ע"ל כרגצובי (הל' אישות פ"ז כב) שחופה פעולה נמשכת, ויכול לברך נשואין אחר חופה, לא כארוסין (שם פ"ג כג).

חופה: הקשה שועה"ר (ת"ת קו"א) מתוס' (כתובות ג.) מלאים כמו י"ג למצות, ולרמב"ם (שם פט"ו) בן י"ז?

ורש"ש תי' לשיטה (נדה) שחיוב מצות יב. אבל לרמב"ם ה' למקרא מלא: וי"ל שמקדש ב"ז, ונותן לה י"ב חדש לחופה.

סיבת אי תפיסת קדושין באיסור ערוה

חופה: איסור קורבה מתחיל מחופה (תוס' יבמות ג.). והק' שער המלך מ'מקדש ב' אחיות כאחת, אין קדושין תופסים' (קדושין נ.). והצ"צ (חדושים יבמות) הק' מ'לא מצינו חמותו ממאנת דבנים כסימנים' (יבמות יב:), ואי בעי חופה, הרי גם אם אין בנים כסימנים אינה ראוי לחופה עד ג' גם הק' מדלא תפסי קדושין באחות אשה מארוסין (יבמ' צד:).

וע"כ שאין קדושין תופסין גם לפני חלות איסור קורבה, שסיבת איסור קורבה מארוסין. שאי תפיסת קדושין לא מהאיסור בפועל, אלא מסיבתו (כק' שו"ת אחיעזר, דמשכחת חמותו ממאנת כשקדשה אחיו בנדתה דלא חל אשת אח).

וי"ל כחילוק ר"י ענגל (ציונים לתורה לט), שהיום את אשתו ומחר אין את אשתו לא מהני, אבל שדי מכורה היום מהני,

שגם 'אחרי בלותי היתה לי עדנה', כל המשנה לברכה.

כאילו מת: הקשה תי"ט, ש'צריך לסיים בתנחומים' (ברכות לא.)? ואל תעמוד ברע?

והגר"א ציין לברכת 'הנער בן מאה שנים ימות' לעתיד. אבל בפשטות, למה מאכזב זקן בן מאה לומר לו שכאילו מת, האם ראוי לקוברו בחייו ח"ו? והלא 'המעצים עיניו כאילו שופך דמים' (שבת קנב.)?

והכתיב 'והיו ימיו מאה ועשרים'? ומשה אהרן ומרים, ריב"ז ור"ע חיו יותר מק' (ספרי דברים לד, ז), וכן רבי מסדר המשנה, ועמא דבר מאחלים 'תחיה עד מאה ועשרים'? והרי 'תורה נותנת אחרית ותקוה בזקנותו... עוד ינובון בשיבה' קדו' פב)? ו'זקני ת"ח דעתם מתוספת' (קנים)?

וי"ל כשפרק 'מספרי' זה מגיע למאה שיא המספרים מזהירנו שאינו שלימות, אלא תמיד ישגשג שלא יהי' 'ימים שאין בהם חפץ', 'לא עבדו' עבר ובטל, אלא יגיע ל'שונה פרקו מאה וא' פעם, 'דלא מוסיף יסף', 'האם תמנו לגוע' (תפארת שלמה קרח) ל'סיים 'הדרן עלך', לא להפסיק, אלא ימשיך.

מנה לא תזוע: מה פירושו? ולמה לא בלה"ק כשאר המשנה?

וי"ל (לגירסת משנתינו אחר 'בן חמש'), שזהו סדר החיים לכתחילה בשנים כתיקונם, דבר בעתו. אבל, יש קונה עולמו בכמה שנים, אבל גר ובע"ת קונה עולמו בשעה א' (ע"ז יז): 'מנה לא תזוע', לא רק בשנים כסדרן, אלא כל זמן ילמוד.

פרקי אבות פרק ו

ו,א: שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם. רמ"א כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו. נקרא רע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנא' לי עצה ותושי' אני בינה לי גבורה. ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור הדין ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והוה צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

אלא פרט מהם, ו'כולו' בתרא לרבווי. וצ"ע מ'כל רוחות שבעולם' (פ"ג), שא"א שרוח מזרחית ומערבית ינשבו יחד?

ר"ע: חברותא כלפי שמיא, ר'עוהו למעוטי הקדש' (ב"ק לז.)? ו"ל ש"ה' שונה כנגדו, ש'נדברו יראי ה'..ויקשב ה' (פ"ג).

משמח המקום משמח הבריות: ש'עוסק' בתורה כשלו, משמח הבריות שרוצה קב שלו מט' של חברו. ומשמח המקום, שכש'תורה לא בשמים', 'חייך קב"ה ואמר נצחוני בני' (ב"מ נט:).

מלבשתו ענוה ויראה: תוד"ה מסוליים (יב' קג:) ענוה עטרה לחכמה, וכשזוכה לענוה, היראה רק 'לבוש' ומנעל העקב.

ומגלין לו רזי תורה: רש"י בא רק לפרש פשוטו של מקרא, ובקיצור, אבל דוקא רש"י הראשון מאריך ב'אין המקרא הזה ואמר אלא דרשוני, ואם באת לפרש כפשוטו

מעין המתגבר ונהר שאינו פוסק: הרי גם מעין ה'מכזב אינו מטהר'? ובמס' כלה (פ"ח) גרס 'מעין שאינו פוסק'. ומה מוסיף נהר, שמעין מעלת ותכלית הטהרה, גם לזב?

ו"ל שנהר גדול ממעין בשפע ורוחב כמעלת ראב"ה על ראב"ע (פ"ב), ורב כהנא אחר שלמד כל הש"ס, למד שאין מקרא יוצא מפשוטו' (שבת סד.). ורבינו האמצעי שמח לשמוע מגלת אסתר כפשוטה, לא רק סודותיה. ואמר הבעש"ט: 'נאך אלעמען, בין איך א נאר און גלויב' (אחר כל ההשגות שכליות, הנני מאמין בפשטות).

שנו חכמים בל"ן המשנה: הרי מחזי כשקרא שברייטא 'קנין תורה' (נקנית כש'מעמידו על האמת') מתחפשת כמשנה? ומד"ש מדגיש 'בהם', ששם החכם נזכר כמשנה. אבל הרי 'דבר בשם אומרו' בכל דברי תורה, לא רק במשנה? ואדרבא, רוב פרק זה בלי שם אומרו, רק ה' חכמים?

גם כ' מד"ש שברייטא זו כל' משנה בלה"ק, לא ארמית כגמרא. אבל ב' משניות סוף פ"ה (נשמט ברמב"ם) בארמית?

ו"ל שכל דור בונה על יסוד קודמו. ולנו, ברייתא כמשנה (תוס' ריש קדושין 'התורה נקנית', רשב"ם ב"ב קלח:), גמרא לגאונים, גאונים לראשונים, וראשונים לאחרונים..

בהם ובמשנתם: מקדים 'בהם', שנעשית 'תורתו' (קדו' לב:) 'מקדש ישראל והזמנים' 'ישראל קדשינהו לזמנים' (ביצ' יז.).

זוכה לדברים הרבה: זהו לומד לשמה? ו"ל ר"מ לשיטתו: 'הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה' (פ"ד מ"י), ו'מניח אני כל אומנות ואיני מלמד בני אלא תורה' (קדו' פב.) והרי ממעט בעסק חסר לו 'תורה עם ד"א' ו'גוררת עון' (ב מ"ב)? אבל תורה לשמה מרוממתו על המעשים שינצל מחטא.

כל העולם כולו: נוסח 'מלוך על כל העולם כולו' (ט"ז שפן, תקפב סק"ג, אבל שעה"כ כהלבוש) ובשע"ת: רגיל בש"ס 'כל העולם כולו' (נדה פ"ג, ידים פ"ג מ"ה) 'דורש כל היום כולו' (ביצה טו:), וראה ברוך שאמר.

ו"ל 'כל' איזה חלק שיהיה, לא כולם יחד, כ'אל תטמאו בכל אלה, בכולהו אין, בחדא לא? אלא באחת מכל אלה' (סנהד' פא.). וכן 'אל תהי בז לכל אדם' (פ"ד מ"ג) לא כל מין האדם,

ו, ב אריב"ל בכ"י ויום ב"ק יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף, שנא' נזם זהב

באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ואו' 'הלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת'. אל תקרא חרות אלא 'חירות', שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. וכל מי שעוסק בתורה ה"ז מתעלה, שנא' 'וממתנה נחליאל ומנחליאל במות'

ובספרי רש"י הירש החוקר שרש שמות ומפורסם בספר 'חורב', לא דן בחילוק שם 'חורב' ל'סיני'. תלוי בזמנים

וי"ל שאינו ערוב שמות, אלא סיני וחורב מדויקים בזמנים: 'אחר המדבר חורבה' (שמות) 'כשנבראו שמים וארץ נקרא 'חורב', ומשנגלה למשה בסנה נקרא 'סיני' (פדר"א פמ"א).

ורק לשעה ששרתה שם שכינה 'יורד ה' על ה"ס', 'ה' מסיני בא', אבל מיד אחר העגל 'ויתנצלו בני' עדים מהר חורב'. ואח"כ כשקיבל משה לוחות שניות, נקרא שוב 'הר סיני'.

אבל אח"כ: 'אחד עשר יום מחורב', 'ה"א דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה' (דברים א ו) 'ונסע מחורב', 'בחורב הקצפתם' (דברים), ואלהוה בא 'לחורב' (מ"א יט ל),

ובתה"ל: 'אלקים זה סיני' (סח) 'עגל בחורב' (קו) וכאן נק' 'חורב' ש'אוי לבריות', ברז"ל 'חורב' רק 'שחורה אני בחורב' (שה"ש א, לה), 'בחורב טענו ובחורב פרקו' (שבת פח.), 'חורב' ל' חורב שממה (ראב"ע) ויובש (חורב פני האדמה, ים לחרבה, 'חורבין' יבשים לעניים) בלי תורה שנמשל למים.

לשון תוכחה

ורד"ל (פדר"א שם, לב) כ' שנקרא 'חורב' בכל ס' דברים תוכחת משה ש'חורב' שלילי, ל' חרב וחורבן גמטריא גבוהה.

כוונת הבת קול ומקור הסרת עדי

אבל קשה מ'על הצור בחורב' (בשלח) ולמה 'חורב' באלהיו?

אלא כנ"ל שתלוי בזמן, שנקרא 'סיני' רק כששרתה שכינה, וחידוש משנתנו, ש'בת קול' יוצאת בכל יום ויום (גם במצב חורב, שכוונת הבת קול (כפרושינו) שאף שלפנים שרתה שם שכינה, עכשיו הוי רק 'חורב', שהכל חרב בלי תורה.

ואולי 'זם זהב באף חזיר' במשנתנו מיוסד על 'ויתנצלו בני' עדים' שלמדו 'בהר חורב' (אבל לרש"י חסר אות ש'),

הקדמת נעשה לנשמע בחורב

אבל לפ"ז, קשה זכירת 'יום אשר עמדת לפני ה'א בחורב'?

וי"ל שזהו קו' פדר"א: 'מנין שקבלו עליהם את התורה בהר חורב שנא' יום אשר עמדת', שזה לפני מ"ת כשאמר ה' למשה 'הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי', קמ"ל שבערב שבועות עדיין לא כפה עליהם הר כגיגית, ולכן אינו מודעה רבה לאורייתא כתוס', שהקדימו נעשה לנשמע מרצון בלי כפייה כשהיה ההר עדיין 'חורב', ותחלתו ברצון וסופו באונס.

אבל קשה קצת מ'צויתי אותו בחורב' (מלאכי ג, כב).

חורב: לא נקט 'סיני' כרגיל? ואף שריב"ל אמר 'הר חורב' (קד' ל), הרי כאן שנו בל' המשנה, 'משה קבל תורה מסיני'? ומה נוגע מאיפה הקול יוצא? והיכן בדיוק הר חורב? ולמה כפל 'בכל יום ויום' (וי'כל יום ויום מתפלל' (ברכות כח:) פי'

בת קול: 'בת קול' לאשמועא עבידא' (סוטה לג.) ומי שומעו? ולבעש"ט, הן הרהורי תשובה הנופלים לו. וכן י"ל 'בת קול..בת פלוני לפלוני, שדה פלונית לפלוני' (מ"ק יח:) שנופל במחשבתו לאשה ושדה זו. אבל מי שמע 'ב"ק' יוצאת...כל העולם ניזון' (תענית כד:)?

אריב"ל..בת קול: וכי אפשר דרי, רק ריב"ל אחרון התנאים שמע הבת קול ולא דורות לפניו? ולמה לי בת קול לזרז? ורק תורה נעלבת, הלא גם שבת עלובה כשמתחללת, וכן תפלין כו'? ולמה 'נזוף', הלא רוב בטול תורה מטרדה ועצלות, לא לבזותה?

וי"ל שריב"ל אמר: 'המלמד בן בנו כאילו קבלה מהר חורב' (קדושין ל), וריב"ל שדי דסנא ארישיה וממטי ינוקא לבי מדרשא, ולירושלמי רץ ריב"ל ללמד בן בנו (וס' המקנה מקשר בן בנו לסיני). ובריב"ל שכאילו קבל מסיני, האיר 'עולת תמיד בהר סיני', ומרא שמעתתא בסוגית מ"ת (שבת פז.) ורש"י דסנא ארישיה, שהתבזה לכבוד תורה, נגד 'עלבוה של תורה',

שלא התו' מתבזה אלא 'אוי לבריות' שזורקים אותה אחר גום כ'עלובה כלה מזנה תוך חופתה' (גיטין לו:) שהיא העלובה.

וקשה, איך למד ריב"ל מכאן גם טבילת בעל קרי, ואמרו: 'וחכמים מבעי להו לרדיב"ל המלמד' (ברכות כב:)?

אלא זהו תקנת עזרא, והפסוק אסמכתא (תוס' ב"ק פב.). וי"מ שריב"ל למד סמוכים (משנה תורה) אף שאינו מופנה (יבמות ד.).

'הלכה למשה מסיני'? זהו ענין זמן, שהלכה זו עוד מסיני, ולא נתחדש בתקופה מאוחרת, אבל מהו 'קבל מסיני'? וראה הקדמת עונג י"ט, ולאבן שושן 'היא קושיא של הבל'.

אוי לבריות: קשה, איזה נזם זהב יש לבריות שלא למדו? ומה אשםם וחטאם של בריות בעלמא שלא יודעים כלום?

ור"מ אלמשונינו פי' שמשנתנו כנגד משנה שלפניה במעלת עוסק (עם אחרים) שמשמח הבריות ונהנין ממנו עצה ותושיה, ומשנתנו מזהירה שיש לו נזם זהב, אבל מחזיק טובה לעצמו כחזיר, אז 'אוי לבריות' שאינו משפיע להם.

חורב: הרי 'שנו חכמים בלשון המשנה', ולמה שינה מל' 'קבל תורה מסיני' בראש המסכת לשם 'חורב', הרי שם 'סיני' רגיל יותר ברז"ל: 'הלכה למשה מסיני', 'סיני ועוקר הרים', 'דרשינהו כסיני', 'נאמרה בסיני ונשנית', 'ישראל שעמדו על הר סיני'?

ואף שנחלקו (שבת פט.) אם שם ההר 'סיני' או 'חורב', הרי ריב"ל עצמו משתמש בל' 'קבלה מהר סיני' (קדושין ל.).

חלק תושבע' פ תג, א), ומהרש"א כ' דהול"ל 'חקוק'. וכשדורש 'אל תקרי' מקדים תחלה הכלל, כ'ת"ח מרבים שלום...וכל בניך, אל תקרי? ומה היסוד לאסמכתות 'נקרא 'נזוף' ש..נזם זהב באף' ו'עוסק בתורה מתעלה מ'ממתנה נחליאל'? וכשיש מקור, ל"ל בת קול? ורק 'כל יום', לא כל שעה? הרי בת קול כ'אל תאמר דבר שא"א לשמוע' (פ"ב)?

וי"ל ו' זכירות מ"ת, ומעשה עגל כל יום כבת קול שנשאר מ'קול גדול ולא יסף'. ו'חרות על הלוחות' נאמר כשראם משה עובדים לעגל, ש'עזבו מקור מים חיים לחצוב בורות שלא יכילו המים'.

לוחות: 'לוחות ראשונות לא נאמר טוב' (ב"ק נה). הרי 'אין טוב אלא תורה' (מ"ג)? וכי מתחלה נועדו לישבר? ולמה לא נענש משה בשברו הלוחות כבסלע, ואדרבא 'ישר כחך ששברת'? וה'משבר בחמתו כע"ז' (שבת קה:), יגנום או יחזירם לה?

וי"ל שלוחות ראשונות לא חדרו בפנימיות ש'לא יגעתי ומצאתי אל תאמין', ו'אין אדם עומד על ד'ת אא"כ נכשל' (יבמו' מד). ור"ל שחזר בתשובה הכיר מעלת 'ישר ששברת'.

(שערים מ"ב) שגם בשבת היה ראוי להתפלל י"ח, ופטריו מטרחה. ורבי מאלכסנדר פ"י: בין יום טוב או רע).

ומה תועלת בבת קול שלא נשמע? ו'נזוף' לא ישמע מה? ומה שייכות 'חורין, לוחות, ומתעלה'? ו'נזם זהב' בלי לומד?

ופי' רבינו ששונה כל התורה לא יתקשט בזהב למודו אמש לומר 'אלמד שאר דברים' (ב"ק פג). אלא ימשיך כל יום. והר חורב עומד וצווח שאחר גילויי מ"ת, חרב ולא נודע מקומו.

מכרזת ואומרת: ור"ג מכריז ואומר' (ברכות כז.), מה מוסיף 'מכריז', הרי די' בת קול יוצאת ואומרת' (תענית כד:)?

צריך שניהם, לוחות ראשונות בקול, ושניות בחשאי, 'מכריז' בפומבי כ'הכרזת ב'ד' ו'הכרזת אבדה'. ו'אומר' בלחש כ'אומר דבר לחבירו ה"ה בבל יאמר'.

חזיר: ד"א מסנקן' (פסח ג:), פסול, אבל חזיר מטעה בטלפיו.

ואומר והלוחות: מאי ואומר? ומהו נזם זהב באף חזיר? ומהו הכרח 'אל תקרי', ש'כל מקום שאמרו אל תקרי שיש איזה קושיא המורה כן שלא לקרי כך אל כך' (של"ה כללים

ו, ג הלומד מחברו פ"א או הלכה א' או פסוק א' או דבור א' או אפי' אות א' צריך לנהוג בו כבוד. שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו שנא' 'ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעתי'. והלא דברים ק"ו, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחברו פ"א או הלכה א' או פסוק א' או דיבור א' ואפי' אות א', עאכו"כ שצריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנא' כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב. ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.

וכ"כ רמ"א שזהו רק חומרא, ומתאים למעשה רב (ב"מ לג): 'רב סחורה דאסברא זוהמא לסטרון', שמואל קרע מאניה. ושד"ח אות צ, ה דן אם 'צריך' רק לכתחלה, או לעיכובא

דוד מלך ישראל: אם אינו חיוב, רק הידור, איך כיבד דוד המלך את אחתופל, הרי 'מלך שמחל אין כבודו מחול' ושאל נענש כשמחל על כבודו ויהי כמחריש, כ"ש לעשות מעשה?

והגמ' מתירה כשמחל למצוה, לחלוק, או לעמוד מס"ת, ומקושיא זו הכריח תפא"י חיוב ממש, לא רק הידור כרמ"א.

ו'דוד מפזז ומכרכר לפני ה'. וענה למיכל שהתלוננה: 'ונקליתי עוד מזאת ושפל בעיני' (רמב"ם סוף הל' לולב) פי' תוס' (סוטה מא:), שזהו רק כשמכבד ס"ת עצמה, לא אדם, כקושיות הגמ' איך קם יהושפט לפני ת"ח, ואיך עבר אגריפס מלפני הכלה?

וביהושפט תי' הגמ' שכיבד ת"ח בצנעא (כתו' קג, רמב"ם מלכים פ"ה ה"ב), אבל הרי דברי דוד בתהלים בפרהסיא?

ויש לדחוק ש'אתה אנוש כערכי אלופי ומידעתי' שסיפר הנהגתו בצנעא, כדוד שאמר 'מפיבושת רבי' (ברכות ד.).

קראו רבו: בזמן דוד לא השתמשו בתואר 'רבי' עד ר' גמליאל? ו'רבי רבי' (כתו' קב) ביהושפט, הרי 'מר' ל' ארמי, ע"ש העתיד. וחוה שקראה לאדם 'רבי' (אדר"ג פ"א מ"ו) פי' במאורי אור 'אדוני'. ובהוצאת ראם גרס 'עשאו'.

וצ"ע מ'תחלה קראו רבו..חברו, ולסוף תלמידו' (סנה' קו:)

כבוד אלא תורה: 'פסוק' זה צירוף ב' פסוקים? וכי תורה תחליף לכבוד?

וי"ל שלא יטעה שמלמד משנתינו לכבוד עצמו דורש, שאין כבוד ת"ח לעצמו, אלא לתורה, ש'אין כבוד אלא תורה'. ורבי שתורה וגדולה (סנה' לד.) לא נהנה גם באצבע קטנה.

'הלומד מחבירו...אפי' דיבור אחד צריך לנהוג בו כבוד' לכאורה זה כרבי יוסי ש'אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבי' (ב"מ לג.) להשיב אבידתו, אבל הלכה כר"י שרק 'רבו מובהק שרוב חכמתו הימנו', דייק המד"ש ל' 'צריך לנהוג בו כבוד', לא חיוב ממש, רק מדת חסידות דאבות.

ומסייע לרמב"ם ו'ש"ע (י"ד רמב"ס"קל) שפסקו כרבי יהודה, נגד ר"ח וראב"ה כרבי יוסי, שבכלל, הלכה כרבי יוסי,

והבעש"ט תי' שאחיתופל למד באופן 'בלבד', כדואג חבירו (סוטה כא. חגיגה טו:) ש'תורת משפה ולחון' (סנהדרין קו:) שבלי קדושה הוי אות א' לבד. אבל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ומגלים לו רזי תורה.

ואולי נפקא מינה להלכה, שיוצא כתיבת תורה גם באות א' (מנחות ל.) אבל לחלל שבת צריך ב' אותיות (שבת קג:) שהמקדש ס"ת כל אות אצלו עולם מלא, אבל לא מחלל. וביר"ד נברא עוה"ב, ייר"ד קרת קחזינא הכא' (קדושין כ)

למה לא קיצר: 'הלומד אפילו אות אחת', כקו' הגמרא: 'וכי מאחר דאפילו אחד, שנים למה לי' (ברכות ו.)? (וכן הקשו בכלה פ"ח, והתירושן צ"ע).

מאיר עיניו

ו"ל ש'האיר עיניו זהו רבו' (ב"מ לג.) לא רק לרווחא דמלתא כ'מאברין-מעברין', 'מעמצין-מאמצין', 'אוממות או עוממות' (תוס' ע"ז ב., לקו"ש חל"ב ע' 260) אבל כן במס' כלה.

אלא שמאיר עיניו אחר שהיה ממשמש באפלה, כ'הלולים' 'חלולים' (ברכות לה.) 'און גליון עוון גליון' (שבת קטז:), 'אלו תנן או ואלו תנן' (שבת יג) שאות א' כ'פרק אחד' ו'דבור אחד' דבר שלם הכרחי, כ'הגיה אות א' (שבת קד.) שהשלים ספר.

ושערי הומנה"ג (יר"ד ע' קכג) ציין שבת עז. שבת קד קיד' ל.

ושנות אליהו ריש פאה כ' שמקיים מ"ע בכל תיבה שלומד.

וצ"ע אי חייב ברה"ת לפני אמירת אותיות אלף בית. וראה צ"פ פקודי ל"ה שלב"ש גם אות א' (ירו' פ"ב ה"ג) וכפסק רמב"ם. (וא"ש ק"ו, שהדורש אות א' להבין דבר מתוך דבר הרי שתיים.) ובעוגת אליהו בשם הירושלמי

ולהוסיף ש'אות אחת' לא רק תיבה, אלא גם נקודה אחת, שכן מצינו בדוד שלמד מיואב כשטעה בניקוד 'זכר עמלק', וגם יש חילוק בין זכר בצירי או בסגול, שבפ' בשלח 'מחה אמחה' זה הקב"ה, בבהמ"ק השלישי, אבל 'תמחה' בידי אדם ב' מקדשות (שבח המועדים, קצוה"ש).

קראו רבי: שם אבותי

מעשה רב

וצ"ע קימת רבינו נשיא דורנו בפרהסיא מפני מלמדו בחדר? ו"ל רבו שאני מת"ח, שגרסת ינקותא הכינתו לגדולה ולכן אין כבודו סותר למלך, אלא אדרבא בנין המלכות, וזהו כבודו. (כעיון יעקב (ע"ז י) באנטנינוס שימש רבי שלימדו).

וכן בכא"א, ששלמה המלך קם והשתחוה לאמו (מלכים א' ה, יט) כנ"ל, שבלעדה לא נולד ולא היה מלך, וזהו כבודו. (אבל שערים המצויינים בהלכה (סוטה) פ' התוס' שכיון שישנו במחילה, כעין 'אי אמרה לא בעינא ליתא למצוה' (כתובות), אבל הרי גם באחיתופל ישנו במחילה, שרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולמה כיבדו דוד?)

ולכן כיבד דוד רבותיו אחיתופל ומפיבושת. אבל יהושפט שקם מפני ת"ח שאינו רבו, צריכה הגמרא תירושן אחר.

בן שהוא רבו

ואף שלא פשטו אי בן שהוא רבו קם מפני אביו (קדושין לג:) להלכה קם (הל' ממרים פ"ו ה"ד) ומתאים לביאורינו. אבל יש לחלק, שבלי אמו לא נולד כלל, משא"כ רבו.

(וכס"מ ציין מקור (מר"ן) שרבי טרפון התבזה לכבוד אמו. אבל קשה, אולי היה בצנעא? ואם דין רבו כדין חכם, יכול להביא מכמה חכמים שכיבדו אביהם, ושלמה קם מפני אמו, ולמה 'אשרי מי שלא חמאן'? ומהר"ם רוטנבורג נמנע מלראות אביו, ור' ברוך אבי אדה"ז נדד שלא יכבדו).

אפילו אות אחת: הקשו, איך נלמוד 'אות אחת מ'שני דברים', הרי 'דיו לבא מן הדין כנדון'? וסדור בירנבוים מחבר מילות 'שנידברים', אבל הרי ידוע שלמד ב' דברים?

ו"מ שלמד מאחיתופל ב' דיני 'לבד', ואהל יעקב פי' 'בל בד'. (שבאמת למד ג' דברים (תהום סוכה גג.) ללמוד עם חבר לא ביחיד, ולילך לבהכ"נ יחד, לא יחיד).

אבל לכאור' הרי יפה עצת אחיתופל, ללמוד ולהתפלל יחד? ו"ל שאחיתופל חטא שלא הוסיף 'שאפי' א'..שכינה שרויה עמו' (פ"ג), שלא החשיב ענין אות א' ו'אדם א'.

על אחת - כמה וכמה'

ד כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תח' ובתו' אתה עמל. א"א עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב

ב"מ קז: רק בלי יין. ומרש"א ציין לכאן קתון מים דוקא. **על הארץ תישן:** הרי 'שכב חוץ מן הקרקע' (בר' סב. מרש"א, שע"ת אר"ח תקנב ו, ותקנב ב?)

ומתנת אבות כ' שישים דבר מראשותיו, כיעקב. ולביאורנו, לא יצטער ממש, אלא אילו יתנסה, לא ימנע למודו. ונט"ג (ט"ב פ"ד ס"ט) מחלק חו"ל שגושה טמא, לא"י ש'עפרה יחוננו' (כתו' קיא.) ואם מרוצף (רבבות אפרים ה ס"ד).

אם אתה עושה: 'משני רבנן (לא יצטער) במסכתא (בתורה עמל) בפורי' (על הארץ תישן) ובאושפיזא' (פת במלח) (עיון יעקב ב"מ כג:). ש'אם אתה עושה כן' תנאי כ'מעשין על צדקה', שלא יצטער אם ממעט למודו, ש'בן תורה נענש

חיי צער: מי סנו לצדיקי אי ירתי תרתי עלמא' (הוריות י:)? ו'נזיר חוטא, וק"ו המצער עצמו מכל דבר' (נדרים ו.)? ומהו 'אשריך בעוה"ז' כשמצטער? וכופל 'אם אתה עושה כן'? ומשנה מעתיד להווה: 'בתורה אתה עמל'? וכי יצמצם במים, שאינו תענוג בלי טעם, ש'הנודר ממזון מותר במים' (וראה שנות אליהו השמטות סוף מס' שביעית) (ו"מ שאין לעני כלי מיוחד ושותה במדת משורה, ולנוב"י, יצטער רק בתחילת הדרך ואח"כ ינהג בהרחבה) ו'היות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' (דעות פ"א), ובעש"ט נגד לסיגופים? ולרש"י עני ילמוד גם בדחקו. ו"מ שהעשיר יפרוש מרכושו, ויש לשלבם, שהעשיר יצייר במח' שילמוד גם אילו יעני ח"ו, וזהו 'אם אתה (מוכן להיות) עושה כן', כ'הא לחמא עניא' שזוכר העוני גם כשעריך לפניו. ולרש"י 'קתון מים' (ב"ק צב,

כפלים כשנחלש מתענית לא יוכל ללמוד כראוי' (אגה"ת ג).

מצטער פטור מסוכה, בשאר מצות שד"ח מ' כלל רק 1128.

ה אל תבקש גדולה לעצמך, ואל תחמוד כבוד. יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחן מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הבעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

שלחן מלכים: כבר אמר 'אל תבקש גדולה?' ומהו 'לעצמך'? ומי יתאוה למלך, שבן המלך יורשו ('ג' שרים'), ואיכר לא יצפה לבת המלך? וכי יתאוה לאכול טמא? ולמה רק בשלחן מלכים מסביר 'ששלחנך גדול', לא לפני זה?

ו"ל ש'עולה בשלחן מלכים' בבישול עכו"ם לא מה שהמלך עצמו אוכל, אלא 'סטייט דינר' שמזמין אורחיו להראות יקר מלכותו, למעוטי 'טשיפס' וסרדינים.

ו"ל לא רוצה למלך, אלא שיזמינוהו, כנהנו מסעודת אותו רשע. ו'אל תבקש', שאין מה להתאוות, ששלחנם לא עליה, אלא ירידה. כ'גיוור לשלחן מלכים' (יבמות עו.) גר פסול למלך, ולא למרוד במלכות דוד.

אבל יש מדייק (רמב"ם מאכ"א פ"ז ט"ו) שכשלא עולה בשלחן מלכים לא יזמין חברו, וא"כ למה תולה במלך, יתלה באדם?

ו גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בל' מעלות והכהונה בכ"ד, והתורה נקנית במ"ח דברים, ואלו הן: בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בבינת הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה בטהרה, בשמוש חכמים בדבוק חברים, בפלפול התלמידים, בישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארך אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המכיר את מקומו, והשמח בחלקו, והעושה סיג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב, אוהב את המקום אוהב את הבריות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות, מתרחק מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעול עם חברו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב שומע ומוסיף, הלומד ע"מ ללמד והלומד ע"מ לעשות, המחכים את רבו והמכון את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו. הא למדת כל האו' דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי.

גדולה תורה מן הכהונה והמלכות: 'תורה מכהונה ומלכות' ו'זו אף זו', ולמה מקדים מלכות לכהונה במספר מעלות?

כהונה נקנית: 'יהבי דינרי לאוקמיה בכהני' (יומא יח.) ו"ל שכ"ד מתנות לא צדקה לתמיכת כהן, אלא הישראל קונה חלק בעבודתו, שלוחי דידן, ומ"מ תורה גדול מחלק כהונה.

ומוצל מאש (נ"ד) מביא מרשב"ץ (מצוה נו) שתרומה לכהן 'חלף עבודתו', ולכן 'מכר פרתו ע"מ שתתן לי תרומה' לא כלום, ש'חלף עבודתו ולא פרתו'. וגם שאינו כהן או מיהודה קשרו לו כתר כהונה ומלכות (מהרש"א שבת פז).

וצ"צ הקשה (מרמב"ם הל' תפלה פט"ו ה"ט) למה כהן, שזה מברך וזה מתברך, מן המניין בדוכן, ו'אין אבל מן המניין' (כתובות ח:) שזה מנחם, וזה מתנחם? ואין לתרץ שכהן בכלל ברכה כר"י, דהרמב"ם פסק כר"ע מ'אברכה מברכין'?

ולפ"ז ו"ל שהישראל שותף בברכת הכהן, ולכן כהן במנין.

ל' מעלות: בעה"ט שופטים 'לבלתי רום לבבו' 'שום תשים'. צ"ע למה בתורה שגדולה, נקט 'דברים' ולא 'מעלות'?

תלמוד פשיטא, איך תורה בלי למוד? קונטרס הרהורי תורה

ואולי 'פלפול' זה אינו מסובך ומפולתל, אלא חריף כזרע פלפל, חריף ומקשה שלא הביישן למד, ש'תלמידים מחדדים...להרב' (ר'ן נדרים פא). שהרב מתון ומסיק ו'טבא פלפלא חריפתא' (מגילה ז, ולרש"י ורש"א זהו תלמיד יותר מכולם). ומרש"א דייק 'פלפלת בחכמה' (שבת ל, 'בחכמה, לא פלפול הב' 'פלפולא בעלמא' (נדרים לח) וצ"ע 'מהדנא מפלפול' (ב"מ פה:) 'פתלתל' (דברים לב,ה) 'מתיבות הכפולות כירקרק אדמדם סחרחר סגלגל' (רש"י), כפולות המתחילות באות א'.

ושמתי כדכד שמשותך (ישעיה נד) 'פליגי בה...ח"א שוהם וח"א ישפה, א"ל הקב"ה ליהוי כדין וכדין' (ב"ב עה).

ואלו כפולות מצאתי: 'אספסוף' (במדבר, בזבז, 'אבעבועות' (שמות), בצבץ, 'ברבור' (מלכים א' ה, ג), גלגל, גמגום, 'געגועים' (שבת), 'גרגרן' (ביצה כה:) 'מגרגרן בזית' (מנחות), גרגרת, 'גרגר חול', 'גרגרן' (ביצה כה:) (ישעיה יז,ו), 'קוץ ודרדר', 'אבר מדולדל' (חולין, בכורות פ"ז מ"ז) 'דלדלה' (סוטה ט:) 'מדומי חמה' (ברכות) דקדוק, 'דכדוכה של נפש', 'בהב' (הושע ח, ג), 'הדהד, הרהור, 'הפכפך' (מגילה), זלזל, זזזז, 'זרזיר' (ישעיה ל, לא), חרחר, חלחלה אחזתני, 'ותתחלחל' (אסתר), 'חלקלקות' (תהלים לה, ו), 'ארץ חתחתים', טלטל, טמטום, טפטף, טשטוש, 'דיד', 'פיפית' כפול, שהוכפלו ביופי' (מהרש"א מגילה טו, 'עגלה יפה פיה' ב' תיבות), 'כדכד' (ישעיה נד, יב), 'אכלכל', כסכס, מכרכר, 'בכרכרות' (ישעיה) לגלג, לכלוך, לבלוב, 'משמש' (ב"מ כא:), לשלשת (שבת קמב). מתמרמר, 'מתהמה', מלמל, 'מנפנף בסודר' (סוכה), נמנם, נענע בלולב, נדנד ספק, סכסכתי מצרים' (ישעיה יט, כ), 'סכסכה אבניו' (ב"ק) מסלסל, סלסל ל' סל (ירמיה ו), 'אחזה בסנסניו' (שה"ש ז, ט) 'סחרחר' 'סרסור' 'עירי' (בראשית טו ב, רש"י), 'ערער בערבה', 'עמעם' (תו"ת במדבר ה, יג) 'עפעפי', 'חרב פיפיות', 'פטפט ביצור' (סוטה), 'פלפול' התלמידים (אבות) 'פספס', 'פרפרת' (ברכות פ"ו), 'פטפט' (סוטה מג), פשפש, 'מפרפר' (יומא כב), 'ויפרפני, אחז בערפי 'צפצפני' (איוב טז, יב), 'פקפק' (ברכות יט, ט), 'פתלתול', צאצאניו, מאי ציצי דקא שמענא' (ברכות), 'ציציית', צפצף, צלצלי תרועה, 'יירשנו הצלצל' (דברים) צלצל קטן, 'צחצוח חרבות' (סוטה), 'השביע בצחצחות', 'אפשר לצמצם', צרצור יין, צנצנת, קומקום, קדקד, קנקן, 'קלוקל' (במדבר), קלול, כתובת קעקע, לקשקש, קשקשת, מקרקר, 'קרקר' (במדבר כ, יז), 'דגים ררבי', 'דברבנותיה' (פסחים קה:) 'שגשג' (ישעיה יז, יא), 'שחרחרת' (שה"ש א, ו) שכשך, 'שרשרות' (תצוה), שלשל, שעשע' (ישעיה י) 'שפשף', 'שרפרף', 'תלתלים' (שה"ש), 'מתלהלה' (משלי כו, יח), 'תעתע' (בראשית כו, יב). בקבוק, דודאים, 'פרטורט' (רש"י תענית ל: מירושלמי)

'ירקרק או אדמדם' פרש"י 'ירוק שבירוקין ואדום שבאדומים'. ראה ראב"ע ומצי'צ 'שחרחרות' (שה"ש א, ו). וראה תו"ת (ויקרא כז יג) ופרד"י (תזריע, ו) 'דוגמאות.

להעיר מ'הרה נסו' 'הררם שעיר', 'הררי קדם', range ואלו אות א' כפולה: 'ידדון' 'מזיז', 'מגבגב דברים' 'מצץ' 'הלל' 'פלל' 'מלל', חלל, 'צרר', 'בן סרר', 'חפף' 'חקק', 'שש' 'שרר' (אסתר א) 'בזז', 'גזז' להסס, קלל, רנן, 'עזוז', 'בדד' 'מי מדד' (ישעיה) 'סבב' 'לפף' 'קצץ'. 'שטט' 'לקק' 'בשש משה' 'בשש רכבו' 'ערבב השטן', 'קוממיות' ב' קומות (ב"ב עה).

התוכחות: 'בערבה מול סוף' (דברים א, א) רמז למקומות שחטאו מפני כבודם. והקשו (אלשיך ואוה"ת) הרי הוכיחם בגלוי: 'ממרים הייתם'?

ותירצו, שלא פתח הספר בגנות. וקשה, לשתוק, גם לא ברמז? וי"ל שיועיל רק כשמפרט החטא, אבל כשמקדים ברמז בכבודם, רואה ש'נאמנות פצעי אוהב', כהקדמת

המכיר מקומו: סגנון חצי משנתינו שונה, ויש מחלקם לשני משניות: 'שמיעת האזן' 'עריכת השפתיים' כו' ל' מקור, אבל סוף משנתינו תואר אדם: 'המכיר מקומו' 'שמח בחלקו'?

ואבן שלמה פי' אם כולם יחד, או גם מספיק א' א' לבד. ולחם שמים פי' שהאחרונים תוצאת הראשונים. 'ראשונה מונה כלי השימוש...וכ"ד אחרונים אחר שקנה תורה שתתקיים בו' 'תורתו' (קד' לב:) שמתעצמת בו (אלמשינו).

וכעין נוסח ברכות, שהעושה מצוה לאחר מברך 'על מצות', ולעצמו 'לעשות' (ברכות פ"א ה"ג). ובתי"ט (שבת פ"ז מ"ב) 'אבות מלאכות...הזורע', לא אמר 'הזורעה' כרמב"ם, ש'הזורע' גברא, לא חפצא (אתון דאורייתא י).

וע"ד צחות, אדם הקונה תורה כ'קרב לו ד' אמות שלו, קרב לה.. שלה' (יבמות ל:) וד' אמות ב'אמה בת ו' = כד טפחים. ובתחלה קרב לנותן התורה, ולסוף למקבל.

ומ"ח של תורה כפול מכ"ד של כהונה, כ'מעיקרא מתרץ י"ב פירוק, ולסוף כ"ד פרוקי' (שבת לג:).

ובן איש חי ציין ל'כדכד שמשותך, כדין וכדין' (ב"ב עה). ובירושלמי (שבת פ"ו ה"ב) 'דברי חכמים כדרבנות וכמסמרות נטועים'. (ובמשך חכמה (במדבר חי, ט) כ"ד מעלות כהן הדיוט וכ"ד כה"ג, ומ"ח מעלות תורה 'יקרה מפנינים, מכה"ג שלפני ולפנים').

שמיעת האזן: למה לא 'ראיית העין', ש'יושבים עגולה שיהו רואין זה את זה' (סנהדרין לו:) ו'אילו חזיתיה מקמיה מחדדנא טפי' (ערובין יג:), ו'כי יתביתו קמי רבכון חזו לפומיה שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך' (הוריות יב:)?

ראה לעיל פ"ב אין רואנק, אבל כאן 'שפתיים' ל' רבים, ולמה 'אזן' ל' יחיד? ואיך ילמד תושבע"פ בלי 'שמיעת אזן' כשאסור לכתוב?

ורוח חיים פי' שלא די לקרות בספר, אלא ישמע מרב (ש"אין דומה שמיעה לראיה) -הקדמת תניא). אבל הקשה תפא"י, שהיה לו לקצר ולומר 'בשמיעה'?

וי"מ שמדגיש שישמע לאזניו (כמו בברכות טו). וקשה, ש'עריכת שפתיים' פחותה משמיעת אזן, שלא יצא ק"ש בהרהור (סב ס"ג) אבל א"צ להשמיע לאזנו (וציין הגר"א לתוס' ברכות כ:).

וי"ל 'אהרן מרכין אזנו' (מכ"י בא א) שמתרכז לשמוע סותם אזן ב' שלא יטרד בקול אחר, 'כניס בזו ויוציא בזו' כמשפך.

'ה' גלה אזן שמואל' (שמואל א, ח) 'אטה למשל אזני' (תה"ל מט,ה) 'הטו אזנכם' (תה"ל עח, א) 'הטה אזנך' (פח, ג), 'עיר לי אזן לשמוע', 'מצלי אודני' (חגיגה יא:) 'עשה אזנך כאפרכסת' (חגיגה ג:) ו'אזן ששמעה לי בני' נרצע רק באזן ימנית (קיד' כב:), ולרופאים אזן ימני חזק משמאלי.

אבל 'חרש באזן א' פטור מ'באזניהם' (חגי' ג). שהקהל אינו עיון קננין תורה, אלא קריאת מלך שנשמע יותר בב' אזנים.

פלפול התלמידים: 'לומד מקטנים' (פ"ד?) די 'פלפול' סתם או 'פלפול חברים' כלעיל, 'שמתפלפל מדברי חבירו' (רש"י נדר' פא:)? פלפול היפך 'אוהב מישרים', מהר"ל כו' נגד פלפול?

אהבה להוכיח תוכיח (קדושים), שאינו רק מחפש מומין.

תוכחות: 'אל יוציא דבר מגונה מפיו, ומקשה: 'ובתורה לא כתיב טמא? ותירץ: 'לעולם ילמד אדם לשון קצרה' (פסח' ג). לא שמעלת הקיצור דוחה לשון נקייה, אלא שההכרח להוכיח לא יגונה (אבל עקמה תורה פעם א' ללמדנו (רש"י), שדור מבול המגונה לא שינה לשון תורה), 'טמא' גנאי רק כשיש אפשרות, כ'גדי מסנק', 'תבחר לשון ערומים'.

מיעוט שיחה: תוס' מגילה ה: ממעטין 'לא ששים כלל', ובדק הבית (ב' יו"ד שפ, מתוס' מו"ק כז: 'עשה עסק, רק ימעט' (מהרש"ם לג). אבל 'מיעוט שינה', מלמד שלא ישן 'עושה' מלאכת ה' רמיה'.

סיג לדבריו: 'סיג' שלילי למעט דבור רע. אבל לעיל: 'עשו סיג לתורה' 'מסורת סיג לתורה', 'סיג לחכמה שתיקה' אדרבא 'סיג' שומר שלא ימעט? וי"ל שלמעט דבור זהו 'מעוט שיחה', וכאן מוסיף, שייקר מעט הדיבור 'שלא יעשה דבורו חולין', כ'הוקר רגלך' (משלי), 'מלה בסלע משתקוּתא בתרין' (מגילה יח).

דבר בשם אומרו: למה כופל סוף משנתינו? והרי במדרכי, לא ה' תוקף הנס הגאולה, אלא שרכב מדרכי ברחוב העיר?

וי"ל שלכאור' קשה למה נחזיק טובה לאומרו, התנן 'אינו מחזיק טובה לעצמו', וכל שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר נאמר למשה מסיני?

אלא פורים מלמדנו, שדבר ה' 'כפה כגיגית. מודעה לאוריתא', וקיימו למעלה מה שקבלו למטה רק כשקבלו בימי אחשוורוש' שנוגע 'שם אומרו' למטה.

וכן כשחל פורים מוקפות בשבת, הסעודה ביום א', ש'לעשות אותם ימי משתה' ובירושלמי שסעודת פורים רק בחול, 'לעשות ע"י קדוש ב"ד ולא בשבת דמקדשא וקיימא', שקיימו מלמעלה מה שקבלו מלמטה.

אבל הק' אחרונ' איך יוצא מצות סעודת יו"ט בשבת? וי"ל ששמחת יו"ט הסיבה לסעודה (וגם אפשר ללמוד), ולכן יו"ט קובעת מעשר, אבל פורים להיפך: הסעודה סיבה לשמחה.

בשם אומרו: וכי זה רק מדת חסידות דאבות ומעלת קנין תורה? הרי מגונה להתפאר בטלית שאינו שלו, וגם נחשב כגזל, כל 'גנבא גנובי למה לך' (ב"ב קלג). ולכמה שיטות (שד"ח) עובר על גזל? (זולת לענין 'אתניי' אפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא' (פסחים כז). אבל בסוגיא לא תירצה גמרא כן). ועוד, שזהו מעלה בגאולה, לא בקנין תורה? (ומשנה הלכות כ' שזהו סיג ל'מכין שמועתו').

ומהר"ל כ' שמשח יעב הגאולה אם לא ייחס כחו לה'. והרי"ף (עין יעקב) מקשה על ראיית משנתינו, הרי אסתר לא הגידה ד', אלא הצלת המלך מבגתן ותרש, ולהצלת בנ"י הוכרח שהמלך יכיר טובה למדרכי, ואין זה שייך לד'ת? ואין זה 'גאולה לעולם', ד'אכתי עבדי אחשוורוש אנן? והרי קי"ל 'הלכה כסתם משנה' שטוב לסתום מלפרש? ואם רק קפידת בעל המאמר, למה 'התורה נקנית בה'?

והרי די להזכיר שם אומרו רק בראשי תיבות, כרחב דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרא, אבל לא ידע אי רבי יהודה התנא או רב יהודה האמורא (פסחים יג). ולא רק ל'נפקא מינה למרמא ידיה אדידיה' (פסחים קט), אלא מסייע לנו להבנת המאמר, שאין המאמר נפרד ממנו, אלא חלק תכונת נפש אומרו. וכשמייחסו לו, גואל המאמר (ל' 'גאל ממכר

אחי' (בהר כה, כה), לברר בעל הדבר ומעמידו בחזקתו) מבדידותו, ומייחסו לאומרו להבנת הענין, ש'נאין הדברים כשיוצאין מפי עושיהם' (תוספתא יבמות פ"ח), שגדול יותר מ'נאה דורש ואין נאה מקיים' (חגיגה יד:)-חסרון בבעל המאמר. אבל בתוספתא, מוסיף ביופי הדברים עצמם.

וי"ל שמשנתינו גם כשאנו 'גזל', שמודה שאינו חידושו (כתפא"י שאם רק שלא יתפאר בטלית שאינו שלו, פשיטא?)

אבל רש"י ד"ה ר"י בר אבין אמרה (תענית כד). ש'גאולה לעולם' שייך גם באינו אומרה בשם עצמו, רק ששכח ממי שמעה, או מודה שאינה שלו, רק חושב שאין תועלת לדייק ממי שמעה, מ"מ יציין בעל המאמר שזהו מסביר הענין, שתועלת אומרו אינו לבעל המאמר או לאומרו, אלא לשומע שייבן יותר שהמאמר מבטא אופי ותכונת נפש אומרו. ומיושב קו' המפר' למה שאלו בגמ' למה הקפיד רבי יוחנן שלא אמר ר"א בשמו (יבמות צו:), וברב ששת (בכורות לח), והרי מפורש באבות לומר דבר בשם אומרו?

וי"ל כנ"ל שאין שם אומרו לתועלת בעל המאמר, שהרי הוא עצמו יודע למה חושב כן, ושפיר שאלו למה הקפיד בעל מאמר עצמו, הרי התועלת לשאר העולם ('גאולה לעולם').

ותי' ש'שפתותיו מדובבות בקבר' נוגע דוקא לבעל המאמר.

וזה מתאים לרמב"ם בסוף הקדמתו לשמונה פרקים: 'שמע האמת ממי שאמר', וממשיך, שאינו מאריך לומר דברים בשם אומרו, שהוא ללא תועלת והעיקר שיתקבלו הדברים. ולכאורה, זהו נגד משנתינו 'דבר בשם אומרו'?

אלא כנ"ל, אין החסרון גניבת דברים, אלא שנבין המאמר על בוריו. ושם, אדרבא, לא רצה הרמב"ם שנלמד מאמר זה במקום אחר, שלא ימשך אחר ספרי המינים ועכו"ם.

ובס' עלי באר מביא מרב דסלר: 'כשאנו מפרט שם אומרו לא ידעו השומעים מקור אחר חוץ ממנו, ויכירו לו טובה לא למחבר האמיתי, אבל המפרט שם אומרו יכניע הפניה הדקה ההיא אז יפנו השומעים למקור האמיתי, ולגאולה שהיא גילוי האמת צריך להקדים האמת הגמורה בכל דקותה'.

ולהוציא מלב מי שכתב: 'ליזהר מסוג המייחסים מימרות לחכמינו לפי תכונותיהם'. אדרבא חובה לקשר מאמר לבעל המאמר, שחכמים לשיטתיהו בהלכה, ק"ו במדות ותכונות נפשיים, כעין 'כל אחד בעצמו שיער' (סוטה ג:), ור"ע לחסידותיה שרגיל לזכות (סנהד''), ו'כהנא מסייע כהנא'.

'ראוי זה המאמר לר"ע' (רמב"ם אבות פ"ג מ"ד) 'כל א' לפי מדותיו ומעשיו מזהיר ואומר' (רשב"ם אבות פ"א מ"ב). וז"ל הגר"ח שמולביץ (ס' זכרון) 'לכ"א מחכמי התנ' בכל דור ה' צורת חשיבה יחודית שהקנה לתלמידיו. לומדי תנ' ובני ישיבה יודעים להבחין שחדר'ת אלה בהתאם לשיטת מי בלימוד...אך מיהו שיוכל לו' אם חדושים אלו תואמים דרכו של התנא האלקי ר"ע, ואלה תואמים דרך הלימוד של התנא האלקי ר"ט?...רמב"ם שהי' קרוב לגאונים ונתעלה ונתקדש בתו' בדרגא הנועלית יותר יכול להרגיש בכך'.

וכן פי' ל' חכמים 'הוא היה אומר', -מפני שהיה- לכן אומר.

שם אומרו: הק' רי"ף (עין יעקב) הרי אחשוורוש הוצרך לידע מי לשלם, ולא שייך בלימוד? וכי אשה בת קנין תורה?

ולפלא (כהקדמת הגדת הלב) שענין זה לא נזכר כאן בשם אומרו, ומצינוהו בגמרא ר' אלעזר א"ר חנינא (מגילה טו.)?

ו"ל ש'בשם אומרו' במ"ח מעלות רק בד"ת להבנת המאמר, ואח"כ מוסיף לא רק ד"ת, אלא גם 'דבר' כ'מפליג לכל דבר' (פ"ד) בשם אומרו, וצ"ן מקור מאסתר שיהא 'בשם אומרו'.

ומהרש"א שם כתב שלא ידע הברייתא שלנו ובשערי הלכה מביא מ'מרדכי' צוה עליה אשר לא תגיד'. ולמה רק אחרון צריך פסוק, לא שאר מ"ז דברים? ומה מוסיף 'הא למדת' יקצר 'בשם אומרו שנא' ותאמר אסתר?

ז גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב שנ' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. ואו' עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר. ואו' כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך. ואו' תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך. ואומר: כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד. ואומר: כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

לרפא? 'רשות' מתיר ליקח שכר, אף שחייב, ש'אסיא במגן שו"א' (פנים יפות מב"ק פח, ט"ז י"ד שלו). 'רשות' גימט' תתק"ו ר"ת 'שועתינו קבל ושמע צעקתינו יודע תעלומות', יכוין שם זה ויקבל עליו מלכות (נק' רשות) שמים ויתפלל שיצליח' (מגיד תעלומה ברכות - בני ישכר). עי"ל שכחו לרפא מה', ש'טוב ברופאים לגהנום' (קדוש' פב).

תורה: 'עץ חיים' כשצומח, וגם כשנקצץ 'תורה' כעץ קטן מדליק הגדול' (תענית ז). ש'רוב עצים להסקה' (נדרים סב).

חן לראשך וענקים לגרגרתיך: תכשיטי 'ראש' ו'ענק' בדין הוצאת תכשיט (שבת פ"ו) שמצניעות לא תסיר תכשיט הראש להראות, אבל 'ענקים לגרגרתיך' 'שלפא ומחויא', ש'במקום שאין מכירין, מותר לאודועי' (נדרים סב).

יוסיפו: ל' רבים, הרי ה' אמר 'מיך אמלא' ו'נותנין שכר'?

נתיבותיה: 'נתיבותי זו אהלך בה' (תהל' קמב) נקבה. נתיב לא ידעו' (איוב כח, ז) זכר? ואולי 'נתיב' זו"נ כ'דרך' (קדו' ב).

תורה...חיים: למה יגרע כהן ממצות לוי וקבורה 'שאין להם שיעור' (פאה פ"א מ"א), ו'נושאי המטה פטורים מתפלה ומתפלין' (ברכות)? ו"ל שתורת חיים, לא כפולחן מצרים שכומריהם דרשו למתים, שתורה חל רק אחר מיתה, בקדיש ויארציט 'אחרי מות-קדושים', ש'דבקים בה' חיים', ו'לא המתים יהללו'.

תורה נותנת חיים: מאי 'ואומר' ח' פעמים? והרי מפורש 'למען ירבו ימיכם', 'אתם הדבקים בה"א חיים' ולמה מביא מנ"ך? ולמה כופל 'נאה' ב' פעמים? וכי 'כח' נאה, הרי 'אל' יתהלל..בגבורתו, כי אם בזאת יתהלל השכל וידוע אותי'?

ו"ל ששמונה פסוקים כנגד 'הנוי הכח העושר כו', ו'תני והדר מפרש'. ושני אופני 'נאה': לעולם בגשמיות, ולצדיק אין עוז אלא תורה, ורק ברבי היה גם בגשמיות.

מרפא: רק 'רשות לרפוא' (ב"ק פ). הרי חייב 'נשמרתם לנפשותיכם' (רמב"ן בחקותי)? ואם רק מותר, יאמר 'יכול

ח רשב"י משום רשב"י או' הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנא' עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. ואו' עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם. ואו' תפארת בחורים כוחם והדר זקנים שיבה ואו' וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה"צ בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד.

ו"ל ל'הניח בן כמותו' (ב"ב קטז). אחר זקנה, 'נטיעותיך כמותך' (תענית ה). שימשך ה'נוי וכח' מדור לדור.

תפארת בנים אבותם: בפסוק רק 'עטרת זקנים בני בנים, ותפארת בנים אבותם', אבל העיקר חסר 'תפארת בנים לאבות' להוכיח נוי לצדיק 'נחת' אב מבניו?

ו"ל כרש"י 'יצחק בן אברהם, אברהם הוליד יצחק':

עטרת תפארת: והתנן 'אל תעשה עטרה להתגדל'? שלא ירגיש העטרה לעצמו רק לזולת כ'משה לא ידע כי קרן פניו', שכפשוטו, פשיטא שאין אדם רואה עצמו?

בנים: לא רק רבי זכה לבנים, ה"ז טבעי, ומצוה ראשונה 'פרו ורבו' שוה בכל? ולתפא"י, 'פרש' רבוי בנים, 'כעושר' לא רק 'כסף'? ולמה 'בנים' אחר זקנה ואחר 'נוי ועושר' כ'בני גד הקדימו צאן לטף, א"ל משה לא, עשו עיקר עיקר והטפל טפל' (במדבר לב, טז)?

(ב) ואם לא מצא כזאת בישראל, הרי חסד לאומים מעורר כטרוג על ישראל? (ב"ב י:), שמפני זה ברח יונה תרשישה?

(ג) יש בזה צד 'לא תחנם', שלא יחבב שום דבר מדבריהם?

(ד) כבר נשאל ר"א שאלת 'עד היכן כיבוד אב', וענה בקצרה: 'עד כדי שיזרוק כיס לים' (קדושין לא:),

(ה) הרי לא סבל הפסד ממש כשלא הקיץ אביו למכור האבן טוב, רק נמנע הריח, ומנולן שחייב גם כשיש חסרון כיס?

(ו) יביא מעשה דמא בן נתינה (ירושלמי פאה פ"א) שהפסיד כסף ונתבייש כש"שב בין גדולי רומי בסרקון זהב ובאה אמו וקרעתו וטפחה לו על ראשו ולא הכלימה?

שכר פרה אדומה

(ז) וכי מדגיש ר"א גודל שכרו הרי 'אל תהיו כעבדים המשמשים לקבל פרס', ורב עולא סיפרו בלי שכר הפרה?

(ח) הרי 'לא עביד קוב"ה נס למגנא', ולמה לא הזמין לו ה' שכרו במציאת אוצר דינרי זהב (וראה דברי שאול מבעל קצוה"ח), שלידת פרה אדומה נדיר ביותר, והיו רק ט'?

(ט) אין לגוי שויות ממש בפרה אדומה, ולר"א אינה נקנית מגוי (ע"ז כד). רק אם משמרין, או מפני שדמיה יקרים?

השוה כבודם לכבוד למקום

ו"ל ששאלו 'עד היכן' לא רק לדוגמא, אלא זוהי שאלה יסודית כחקירת המנ"ח (ל"ג) אי כאר"א 'משפט' בין אדם לחברו או בין אדם למקום? ונ"מ אם לבקש מחילה מאביו לפני י"כ או די תשובה בינו לבין קונו. ולקו"ש (חל"ו יתרו) דן בזה מאב שמחל על כבודו, ו'אמר ר"י 'איקום מקמי שכינה', וראה שו"ת רעק"א ח"א סח) 'ולכן מצות כאר"א בה' דברות ראשונות וזכר בו ה' אלקיך' (כלי יקר יתרו) ש"ג שותפין באדם וכאילו דרתי ביניהם וכבדוני'.

ור"א ציין לפרה אדומה, שר"א מרא דשמעתא בפרה אדומה ואמר הרבה הלכות במס' פרה, וכשעלה משה למרום שמע ר"א אומר פרה בת שתיים' אמר י"ה' שיצא זה מחלציי, ושיטתו הדגשת שמים על הארץ, כהגש"פ 'רבי אליעזר'.

ומציין לשכר פרה אדומה, שאף שכאר"א נמוסי ושכליי שגם נכרי נהג כן, אבל משכרה נדע מהותה, שפרה אדומה 'חוקה חקת' בין אדם למקום, לא רק שכללי להרהר אחריה.

ושכר פרה אדומה מודיענו שיש בה שוויות לנכרי רק בזכות ישראל, שמצות כאר"א 'חוק' בינו למקום. ואולי זהו שאמרו לר"ט 'כלום הגעת לחצי כיבוד' (ועיון יעקב כ' אם בלי אב).

מקושש זה צלפחד מנולן שלש"ש נתכוין (מהרש"א שבת צו:), והרי על קרובי הרוגי ב"ד לבוא לומר 'דין אמת דנתם?' והרי נראה כהעזת בנותיו לומר 'בחטאו מת', והרי שתיקה יפה מדיבורך, ו'דצליב צליבא בדיוסקיה לא נימא צליב בניתא', ולא נתביישו, ואדברא התפארו ב'חטאו'.

והנה אם רק רצו חלק בארץ, הרי אם היה לו בן, היו שמחים בחלק אחיהם, ולמה לא שמחו בחלק אחי האב, כשבט לוי שחיבבו הארץ, בלי נחלת עצמם?

וכן לריב"ב שמקושש ממעילים, השתוקקו לגאולה וטענו: 'אבינו מת במדבר' שלא נתמלא מבוקשו, וכשירש זרעו-הוא בחיים וברא מזכה אבא לעילוי נשמתו. ואמרו 'למה יגרע שם אבינו' לכבודו, לא לעצמם. (וזהו רק לשיטת ליוצאי

(א) בן מתפאר שקיבל מאביו 'מהרוני בשביל אבא' (קיד' לב:). (ב) אב מתפאר שבנו נשפע ממנו.

אבל בן לא גאה בהישג אביו, רק ביחוסו, וזקן לא גאה במעשה בן בנו, שלא טרח בו, רק מקבל נחת. אבל אב גאה בהישג בנו ש'עמלנו-אלו הבנים'. שאף ש'תפארת בחורים כחם', הרי גם 'פה כח הבן' (עדות ב) מכח האב. ובן נוי האב ק"ו מתפארת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, וגם נעלה מהם יותר.

תפא' בנים אבותם אמרי אינשי 'אב א' יכול לפרנס י' בנים אבל י' בנים לא יכולים לפרנס אב א' (של"ה שער האותיות)

וכן כשהתחנן יהודה ליוסף, שיעקב ימות בלי בנימין ש'נפשו קשורה בנפשו' לא עורר רחמים על עשרת בני בנימין? וכן דין בא במחתרת: 'רחמי אב על הבן מרובים מרחמי הבן על האב' (פסחים ב:). וארז"ל: 'רחמי דאבא אבני, רחמי דבני אבני' (סוטה מט.) וראה שו"ת צ"צ חו"מ סי' נ.

והרגש זה נמשך מהרגש אדה"ר שהיו לו בנים ולא אב. וזהו חידוש מצות כאר"א להשתדל לעשות מצוה נגד טבע האדם.

ולכן 'ויפול יוסף על צוארי אביו, אבל יעקב קרא שמע' (ברא' מו, כט) שיעקב התאמץ לכוון רגשותיו לה', אבל יוסף לא נתרגש כ"כ לאביו שיצטרך לק"ש.

'ראויה פרשת נחלות ליכתב ע"י משה, וזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן'. בשלמא בפסח שני, טמא ורוחק לא שכיח, אבל הרי מצוי שיש רק בנות? ואיך 'ראתה עינם מה שלא ראה משה' אב הנביאים?

ו"ל שרצו להצדיק אביהם מטענת 'אלמלי שמרו ב' שבתות נגאלו, ובא זה וקלקלה'. וזכו, שבאמת לשם שמים נתכוין, אבל משה, אין לדין אלא מה שענינו רואות.

זקניו כבוד: למה לי להוכיח שכבוד נאה לצדיק, כשמפורש 'והדרת פני זקן?' ומספיק 'זקניו כבוד', למה לי חמה ולבנה? (ילקוט שמעוני, ויש מחקו).

ועם לועז' פירש שתורה למעלה מהזמן. ותפא"י פירש 'חפרה לבנה' זהו זקנה, כש'חשכו הרואות' (קהלת), אבל נגד 'הנוי והכח לצדיקים?' ומה הקשר ל'כי מלך ה' בירושלים'? ולחם שמים האריך בזקנים שבכו בפני משה ופני יהושע.

ויש לפרש 'נאה לעולם' בזמן, כ'לעולם ועד', גם כש'חפרה הלבנה' מריבוי אור ו'שרגא בטהרא מאי אהני', עדיין 'גהה אור צדיקים לעתיד' (פסחים ב:).

ומהרש"א (ב"ב י:). מקשרו לעטרת זקנים בני בנים, 'נגד זקניו' הילדות נגד זקנה, ש'לדותינו לא ביישה זקנותינו', - שלא ביישוהו נכדיו כ'בושה החמה'.

חפרה הלבנה: 'ירח' לשון זכר ה'מאור הקטן' (תוד"ה אמרה הירח חולין ס:). ות"ט ('כמה היה גבוה' ר"ה פ"ב מ"ו) הקשה למה ברכת הלבנה ל' נקבה? ויש סדר למשנה מחלק בין ל' תורה לל' משנה. אבל כאן 'לבנה' נקבה?

תפארת בנים אבותם: 'עד היכן כיבוד אב ואם'

(א) למה הביא רבי אליעזר ממרחק לחמו, מנכרי באשקלון, ולא מצא דוגמת כבוד אב בכל ישראל?

מצרים נתחלקה הארץ, וירשו חלק צלפחד).

הנוי..נאה לצדיקים: התנן 'חיי צער תחיה' ואל תתאוה לשלחן מלכים? ו'יאה עניותא לישראל' (חגיגה י.), ו'תורה מתקיימת בפחות שבכלים' (תענית ז.) ורבי ובניו יחידי סגולה אבל ריב"ק סירב עושר, ולרחב"ד די קב חרובין? ו'א"א יודע צערן של ת"ח במה מתפרנסין' (ברכות כז:)?

ורשב"י עצמו אמר בצער 'אשריך שראיתני בכך' (שבת לג:)? וכי ישאף לנוי כח ועושר, הרי 'איזהו גבור עשיר..מכובד' (רפ"ד)? ובשלמא לתוס', נוי מועיל כששונאו: 'אי סנו, טפי הוו גמירי' (תענית ז:).

וקול אליהו ב'רחל יפת תואר' כתב, ששקר החן והבל היופי יפה עם יראת ה'. אבל לרש"י שהיופי ממעט חכמתו, איך 'נוי נאה לצדיקים'?

ו'ל שקשה לרשב"י, שחי בצער, ולא שבע נחת מנכדו (ב"מ פו.). אולי נחשוד שצדיק וטוב לו - רשע, להרהר 'שמא קבל רבי עולמו' (סנהד' קא.)? ומתרץ שכשהצדיק מצליח, דבריו נשמעים, ולרשב"י 'שם טוב עולה על גביהן'.

הכח: מכריזים 'חזק חזק ונתחזק' (אינו הפסק מברכה אלא חלק הקריאה) בסוף כל חומש (רמ"א אר"ח קלט.) ויש מציין ל'תורה צריכה חיזוק' (ברכות), אבל למה רק בסיום חומש, לא כל פרשה? ולמה משנה ל' יחיד 'חזק' לרבים 'נתחזק', וצווי ('חזק') להתפעל ('נתחזק')? ומצד חזקת ג"פ, צריך כולם בחד גוונא 'חזק חזק חזק'? ו'ל ששני דרכים בחיזוק: הרבים מחזקים היחיד, כ'נתתי לך גדולה בשביל ישראל', וש"ץ מתחזק בכח הרבים לסדר תפלתו לפני שאומרה בקול (ר"ה לד:)

ואח"כ מוסיף: 'חזק ונתחזק', שהרבים מתחזקים מהיחיד, כמשה ששקול ככל ישראל (כמרז"ל 'דור לפי הפרנס, ופרנס לפי הדור', והציבור מוציא החזן באמן (ירושלמי), וכן הקורא בתורה בשליחות הציבור, חוזר ומעוררם.

ובמצד"ד (ש"ב, י) 'חזק ונתחזק, חזק אתה, ועי"ז נתחזק אנחנו'. וכן חתן תורה ובראשית בשמח"ת: שמחת העבר, חזק לעתיד. וכן: 'כשנפטר יעקב נסתמו עיניהם ולבם מצרת השעבוד. ד"א בקש לגלות הקץ ונסתם ממנו' (רש"י יח.). הרי שעבוד מפרך כל הגוף, לא רק עינים ולב? ולמה הפך רש"י סדר 'על ראשון ראשון', הרי יעקב מת לפני השעבוד? אלא גילוי המשפיע תלוי במקבל, ונסתם הקץ מיעקב כשנסתם לבם מצפיה לגאולה.

ט ר"ש בן מנסיא או' אלו ז' מדות שמנו חכמים לצדיקים, כולם נתקיימו ברבי ובבניו.

ז' מדות: הרי ח' ושנינו נוסחאות כ': 'נוי אינו מדה, שכולם פרטי נוי'

ו'ל שלא יסיי 'זקן' בן ס' (קדו' לב:), אבל לחכמים שיבה בן ע', ו'זקן שקנה חכמה', וכבר מנה 'חכמה'.

נתקיימו ברבי ובניו: ב'הלל אומר' (פ"ב מ"ב) לתי"ט דחק רבי חותם המשנה דברי בנו ובן בנו במשנה, לקיים זרע זרעו. אבל כאן הגיעו בני רבי לשיבה בזמן ברייתא (שבשלשון המשנה). ועטרת אבות פירש 'בנים אלו התלמידים'.

ובירושלמי (סנהדרין פ"ט ה"ב) מקצתן ברבי ומקצתן בבניו, ולר"י כולן ברבי עצמו. וגרסתינו: 'ובבניו, וירושלמי 'ובניו'.

י אמר ריב"ק פ"א הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם א' ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום א"ל רבי מאיזה מקום אתה א"ל מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני א"ל רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דנרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. א"ל א"א נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. וכן כתוב בס' תהלים ע"י דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ולא עוד, אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעש"ט בלבד. שנא' בהתהלך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. בהתהלך תנחה אותך בעוה"ז בשכבך תשמור עליך, בקבר; והקיצות היא תשיחך, לעוה"ב ואו' לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות.

עיר גדולה: וכי ריב"ק שתורה חשוב מכל יתפאר שדר בעיר גדולה כמגדל בבל, ונינוה 'עיר גדולה' (יונה)? ו'שיבת

כרכים קשה' (כתובות קי:) וכמה תנאים התייחסו בכפר (פ"ג ופ"ד)?

אבל הרי 'טוב לי תורת פ'ך מאלפי זהב וכסף' דבר מסוים ששייך לחמוד? ולרא"ם ושב"ח, היה לבלעם לומר 'אפילו יהרגני', ואמר 'כסף וזהב' שחמדם.

אבל הרי ריב"ק ורב שמואל ב"ז שנו דבורם בפקוח נפש: 'טב רמו לי' (גיטין יד:). ובכנסת ישראל תירץ שבלעם אמר בדוחק 'לא אוכל' בע"כ, משא"כ ריב"ק בחר מרצונו. ואמת ליעקב כתב שבלעם שלל רק 'מלא ביתו', ור"י שלל 'כל כסף שבעולם'.

ויש תי' שריב"ק אמר כן בחיוב להשוות תורה לעסק ש"קרה היא מפנינים, ואין מלווין, אבל בלעם באופן שלילי.

וי"ל שרק בלעם שתבע שכרו הוכיח סופו על תחלתו כרשב"ג (ב"ב קלח) ורבנן נחלקו רק בשכ"מ אבל בריא מקבל מתנה (כריב"ק) הוכיח סופו (דרישה וסמ"ע חו"מ רמה, רמ"א חולק, וט"ז).

נתן לי שלום: הנותן שלום לרבו גורם לשכינה שתסתלק (ברכות כז:), והק' תוס' מ'תוכ"ד כדי שאילת תלמיד לרב?

שאלת שלום

ויש לחלק 'שאלת שלום' מ'נתינת שלום': 'וישאלו איש לרעהו לשלום' (שמות יז ח), ששאלו משה ויתרו אם מרגיש טוב, 'וישאל להם לשלום' ויאמר השלום לאביכם הזקן העודנו חי? (בראשית מג, כז).

וכן רגיל בש"ס: 'שואל מפני הכבוד' (ברכות פ"ב), 'המלך שואל בשלומי' (פ"ה), 'שואל שלום חברו' (פ"ט) 'שואלים בשלומם' (קדושין לג). 'שאלת שלום' (שבת י. אבל שם ע"ב 'אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ', כמו שנבאר לקמן), ו'אבל אסור בשאלת שלום' (מו"ק כא:). שבאלו, שואל חבירו מה שלומו, בה"א השאלה.

נתינת שלום

אבל 'נתינת שלום' אינו שאלה אלא עדוד ונתינת כח, כדבר ה'ניתן מיד ליד' (ב"ק פב) שמושיט יד לחזקו ולברכו. ונכון שתלמיד ידאג לשלום רבו, אבל לא כגדול המשפיע לו, וכן באדיש נק' שאלת 'נעמען שלום', לא 'געבן שלום'.

וכן משמע ל' הרמב"ם (ת"ת פ"ה ה"ה): 'לא יתן שלום לרבו...אלא אומר לו ביראה וכבוד שלום עליך רבי ומורי'. ולמה סתם הרמב"ם בתחילה 'לא יתן', אם מותר ביראה וכבוד? הרי, שלא 'יתן שלום' לרבו בכל אופן, ובאמירה יזהר דרך כבוד, היינו בדרך שאלה או איחול, ולא בדרך ברכה וחיוזוק.

וכוונתי למרש"א 'כלום עבד נותן שלום לרבו' (שבת פט). שמחלק שאלה מנתינה (אבל גהש"ס ציין לתוס' (ב"ק עג:).

שואל שלום חבירו בשם

והנה תנן: 'התקינו... שואל שלום חבירו בשם שנא' והנה בועז... ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' (ברכות נד:), שאף שבתחילה היה באופן שאלה כנ"ל, התקינו שיהא אמירת 'שלום' כברכה בשם ה' ששמו שלום (פי' שני ברש"י מכות כג:), רמב"ם פיה"מ, וראה שפ"א שבת י., אבל בפנ"י שם משמע שבקושי התיירו).

ואף שכבר מצינו כן לפני בועז, ביעקב: 'ויאמר השלום לו ויאמרו שלום' (בראשית כט, ו) ובשונמית: 'השלום לאישך, השלום לילד ותאמר שלום' (מ"ב ד, כו), הנה בועז (ו"א אכנה"ג) תיקן שכוונת שלום לא רק כפשוטו, אלא לברכת ה'. ו"מ שתיקנו שיהא 'שלום' שמו של הקב"ה.

וי"ל 'איזו עיר גדולה' בטלנים' (מגילה ה) זהו גדלות העיר. **בספר תהלים:** לעיל 'בהתהלכך' לא ציין לספר משלי ע"י שלמה מלך ישראל?

וי"ל שאמר לו ריב"ק נלמוד בספר, שבכתובים רק תהלים נקרא 'ספר' (ב"ב י:). ששייך גם לפשוט, וחשוב כנגעים ואהלות (ב"מ נט.). ע"ל שלריב"ק עמוד תורה גדול מעבודה כו', שגם תהלים, קו התפלה, מדגיש מעלת תורה.

ע"י דוד: הרי ה' (לא דוד) אמר 'פ'ך' (שבת ל:)? וי"ל שהשתמש ה' בדברי דוד (גר"א).

טוב לי תורת פ'ך מאלפי זהב וכסף: לא שלל ריב"ק כסף וזהב גשמי, כנ"ל, אלא מדגיש מעלת לימוד על מצות, שבאותה עיר קיימו מצוות, כנ"ל, אבל 'טוב יום בחצריך מאלף-מאלפי עולות' שעתיד שלמה להקריב' (שבת ל:). מעלת תורה על מצוות באהבה ויראה 'זהב וכסף' (דא"ח).

כסף וזהב: ריב"ק מנה זהב אחר כסף. ובפסוק 'כסף וזהב'?

וי"ל ששקולין (כ'משה ואהרן, ו'אהרן ומשה' (רש"י וזר"א), ש'דהבא חשיב, וכספא חריף' (ב"מ מד:), שיש בזה שאין בזה. וראה מעם לועז תהלים קיט, עב). ואהל דוד כ' שזהב משובח נקרא 'כסף' שמכסיף אחרים (שמ"ר פל"ה).

כסף זהב ומרגליות: זו אף זו קתני, גם זהב החשוב מכסף ואפי' מרגליות. וקשה מ'מרגלית' בסיס לאבן טבא' (ע"ז ח:), שאינו 'דימנט' אלא 'פערל' בים (גיטין לא:). כראית תוס' מ'צללת במים' (ב"מ יז:). ב"ק צא:). ו'מרגליות' לא מקבל טומאה 'שבים טהור' (שו"ת מהרי"א, כלים יב מ"ח). ואולי תלוי בזמן, או סוג.

ועוד, מה מוסיף 'אבנים טובות' על דינרי זהב? ולמה מזכיר ריב"ק 'כסף' שלא הוזכר כלל לפני זה? ובפסוק 'טוב לי תורת פ'ך' לא נזכר כלל אבנים טובות ומרגליות, ומנלן שתורה עדיפה, וה' לו להביא מלעיל 'ענקים לגרורותיך' או 'יקרה היא מפנינים'?

וי"ל ש'כסף' היינו דינרי זהב, כשני אופני המשנה ב"מ פ"ד ולפעמים מקדים זה או זה, ואבנים טובות ומרגליות וודאי פירא לקיים אצלו, משא"כ כסף להוצאה.

פסירתו של אדם: לא 'מיתתו של אדם' כ'עד יום מותך' 'שוב יום א' לפני מיתתך', ואם זהו לשון נקיה, יאמר שם: 'פסירתך'? ואולי 'פסירה' ל' מעלה שמלווה במצות, כ'עבדים נפטרים לביתם בשמחה' שעולה מ'פרוזדור לטרכלין'.

אפי' אתה נותן לי: הרי למדנו שבלעם מעדיף 'נפש רחבה' מ'יתן לי מלא ביתו זהב' וחת"ס ותו"ת מחלק, שבלק הציע לו כבוד אבל בלעם פתח בכסף, וכאן הציע לו כסף.

אבל ק' מ'אמר רב שמואל ב"ז, אפי' נותנין לי חללו של עולם לא אשנה דיבורי' (ב"מ מט:). ושם לא דברו על כסף?

ו'אמר דמא בן נתינה 'אפילו אני מבקש מכם כל כסף וזהב שבעולם אתם נותנים לי' (קדושין ל:)?

ויש מתרץ, שאין שייך לחמוד 'כל כסף שבעולם' שאינו מסוים, אבל בלעם אמר 'מלא ביתו', כ'חצי ביתך' (מלכים א, יג, ח), 'עד חצי המלכות' (אסתר).

מפעליו מאז, שמים וארץ מנין,
 דכתיב: השמים כסאי והארץ הדם
 רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי
 זה מקום מנוחתי. ואומר: מה רבו
 מעשיך ה' כלם בחכמה עשית
 מלאה הארץ קנינך. אברהם מנין,
 דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם
 לאל עליון קונה שמים וארץ. ישראל
 מנין, דכתיב: עד יעבר עמך ה' עד
 יעבור עם זו קנית. ואומר: לקדושים
 אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי
 בם, בהמ"ק מנין, דכתיב: מכון
 לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו
 ידיך. ואומר: ויביאם אל גבול קדשו
 הר זה קנתה ימינו.

וכענין שמותר לומר 'צפרא דמרא טב' לפני התפלה, אף
 ש'אסור ליתן שלום לחבירו לפני שיתפלל' (או"ח פט ס"ג).

ואולי 'אסור ליתן שלום בבית המרחץ', 'יתן' דוקא, אבל
 לשאול 'מה שלום מר?' אין קפידא, שמותר לקרות מי
 ששמו שלום (שועה"ר ספ"ד). וכן י"ל ב'לא יתן אדם שלום
 לחבירו בלילה חיישינן שמא שד' (מגילה ג). ואולי תלמיד
 יכתוב 'אחדשה"ט' כבשר'ת, לא 'שלום וברכה'.

'נתן לי שלום והחזרתי לו שלום'
 ואולי במשנתינו דייק ר"י בן קסמא שהאיש שפגע בו 'נתן
 לי שלום', שהתנהגות זו מוכיחה עליו שהיה עם הארץ,
 ולא ידע שצריך לשאול, ולא ליתן. או אדרבא לטוב, שהיה
 איש זה טוב עין לברכו ולהזמינו באלף אלפים, כדלקמן

יא ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו;
 ואלו הן: תורה קנין א', שמים וארץ
 קנין א', אברהם קנין א', ישראל קנין
 א', בהמ"ק קנין א'. תורה מנין,
 דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם

והקשה הגר"א ש"א-ל עליון קונה שמים וארץ? אינו קנין אברהם? וגרס 'ארבעה קנינים' (כפסחים פז:). ואר"ל: 'יום ראשון על שם שקנה והקנה' (ר"ה לא)

והצ"צ (ס' הלקוטים ערך 'קנין') מתווך המכילתא ומשנתיו, שאברהם בכלל ישראל.

והרי 'קנין' כמכחיש קדמותו ית', וכי קנאם מאחר? ורמב"ן מסייע לרש"י מקנין מציאה, שאין דעת אחרת. וקנה פרקליט' (לעיל פ"ד).

ורש"י (בראשית יד, יט) כתב 'בעשייתם קנאם' (כ'קניתי איש). אבל וכי רק אלו עשה? והגר"א פי' ש'קנין' מיוחד בלי שיתוף, וק' מקין: 'קניתי איש' ויאמר 'ה' דברים (לא קנינים) קנה בעולמו' (פרקי משה)? (ובתנ"א משפטים ד"ה כי תקנה דן ב'קונה הכל' בתפלה) ולא הביא 'אביך קנ' (דברים לב, ו, כבתנחומא) כפרש"י ל' קן צפור. ובזמירות מוצאי שבת שני הלשונות יחד: 'בורא עולם בקנין'.

וי"ל שאין קנין זה 'חפץ, ש"לה' הארץ ומלוואה? אלא 'קנין' שם הפועל, שמכיר בעלותו ע"י קנינים אלו כ'הקנהו אברהם להקב"ה בעולם' (סוטה ה, שפ"א לך).

ואלו הקנינים: תחלה מכיר בעלות ה' ב'דפתראות ופנקסאות של עולם' (מדרש) שאותיות וקלף התורה כקנין שטר. וקנין אגב קרקע בהסתכלות נפלאות ש"א כמזמור ברכי נפשי. קנין כסף אברהם אוהבי ש'הקריא שמו בפי הבניות ואמר 'ברכו למי שאכלתם משלו', הנפש אשר עשו בחרן'. וקונה ע"י ישראל שהם עדות לה' (כוזרי) ו'משכני אחרך נרוצה' כקנין משיכה 'קורא לה והיא באה'. ובהמ"ק קנין חזקה, שבנה בה פלטין (ב"ב) דסדנא דארעא חד הוא.

לחתונה: האשה נקנית (ישראל לה' ישיש עליך כמשוש חתן על כלה, שיר השירים) **בכסף** (ישראל איש כופר נפשו כסף לגלגולת), **בשטר** (תורה שבכתב) **ובביאה** (הביאני המלך חדיו בהמ"ק), שמים וארץ - **חופה** קונה לרב הונא, אברהם **קנין 'תנאים'** 'כמה אתה נותן לבנך ועמדו וקדשו הן הן דברים הנקנים באמירה (קדושין ט:).

שנא. קונה שמים וארץ גר"א השמיטו. והצ"צ בס' הליקוטים מיישב ג' וד' של המכילתא והספרי. ותו"ת דחק כסוטה ד:.

והרי בברכת מעין ז' 'קונה שמים וארץ' זהו ה', לא אברהם?

ולענ"ד, הם שני פסוקים (יד, יט; כב): משנתנו מביאה פסוק ראשון 'ויברכהו' של מלכי צדק לאברהם במעלת אברהם קנין א' ש'הקנהו להקב"ה בשמים וארץ'.

אבל בפסוק 'ויאמר אברהם אל מלך סדום', לא התפאר אברהם (כעפר ואפר) במעלתו, ו'קונה שמים וארץ' מעלת ה' ש'בעשייתו קנאם להיות שלו' (רש"י). (ומיושב קו' מהרש"א (נדרים לב): איפה הוכיח אברהם את שם? שאברהם היפך דברי שם להקב"ה, ולא לעצמו).

זהו שהגמ' מביאה פסוק ב' שאמר אברהם 'הרימותי ידי? כבר כתבו תוס' שאין הגמרא מדייקת בפסוק.

ואו' הר זה קנתה ימינו: מאי 'ואומר'? והרי 'גדולים מעשה צדיקים משמים וארץ', שמקדש בשני ימים שנא' 'כונונו ידך' (כתו' ה), ולמה 'קנתה' (רק) 'ימינו'? ובסוף הפרק: 'יבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה'. (ו"מ יד ימין' הכולל טבע,

ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו: למה ברייתא ש'שנו חכמים בלשון המשנה' מאריכה למנותם אחד אחד, ולא קיצר כ'על ג' דברים העולם עומד', לא 'תורה עמוד אחד, עבודה עמוד אחד', ו'ה' תלמידים לריב"ז', לא אמר 'רבי אליעזר תלמיד אחד כו' ו'אחד' אינו מספר המנוי, וצריך לומר 'קנין ראשון', 'שני' 'שלישי', כחכם אומר 'על ראשון ראשון?

ויש גרסאות הכופלים כל שאלות משנתנו: 'תורה קנין אחד מנין...אברהם קנין אחד מנין? ומד"ש פי' שכל אחד די בעצמו. אבל הרי ה' קנינים קנה? ואין לומר כ'כבש האחד-המיוחד', שאין כל א' מיוחד בחמשה?

והלא במאמר אחד

ויש להקדים במשנת 'הלא במאמר א' יכול להבראות-מנלן שאפשר כך, שנשאל? ואם שה' 'כל יכול' וכלי-גבול, יש לשאול עוד למה נצרך בכלל למאמר ולא הסתפק במחשבה?

ולמה לא נכללו עשרת הדברות בדבור אחד, שכלולים בדבור ראשון (רס"ג ורש"י שמות כד, יב)?

ומהו תירוץ 'להפרע', וכי ירצה ה' ש'לא אחפון במות רשע' להפרע? ותנן 'בטוב העולם נידון' (פ"ג), וכוונת הבריה להיטיב לברואיו? ו'אתחולי בפורענותא לא מתחלינן' (ב"ב י:). וכאן מתחיל 'להפרע מרשעים' ואח"כ 'שכר לצדיקים'?

גם להלכה צ"ע, איך יפרע מרשע עולם של עשרה מאמרות, שהמוסר לחבירו כסף ומתנה שאם יאבד יפרע של זהב, דין זה לא פשוט כו' (חרע"א ח"מ רצא, כז). ומשנה למלך (מעשה הקרבנות פט"ז ה"ז) מוכיח שהמזיק אתרוג מהודר יכול לשלם פשוט מגנב שור עולה שמשלם כבש (ב"ק עח:), והחכ"צ (סי' קכ) דוחה הראיה, ולמה לא הוכיחו ממשנתנו?

'אחד' לא רק מספר כמות, אלא תואר איכות

וי"ל (ראה מד"ש) שמספר עשר רומז להתחלקות הכי גדולה, כ'עד דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם'. (ונתיבות שלום כ' שעשר מספר קדוש, שאין דבר שבקדושה פחות מ', אבל קשה מ'עשרה נסיונות') ו'אחד' זה אינו מספר כמות, אלא תואר איכות, שההבדל בו גדול יותר בין א' לשנים מבין שנים לאלף, ש'הוא אחד ואין שני להמשיל לו', כביארנו במד"ל 'אני אעשה אתכם חטיבה אחת' (חגיגה ג),

והרי שאלת המשנה טענה חזקה: הרי ריבוי היפך אחדות, ו'נברא אדם יחידי שלא יאמרו כמה רשויות בשמים' (סנהד' לו). ואם נברא העולם במאמר אחד, כ'יום אחד שהקב"ה יחידי בעולמו' (רש"י) היה עולמנו כולו אחדות, בלי פירוד?

ויובן 'בראשית נמי מאמר' (ר"ה לב). שלכאן, למה נשתנה מאמר ראשון שנזכר רק ברמז? אלא מאמר אחד זהו בריאה רוחנית יותר, שאינה בגלוי ובפירוט כשאר המאמרות.

ומתרץ שמעלת ריבוי כ'נעשה אדם' ל' רבים 'הרוצה לטעות יטעה', שבחירה שייך רק כשיש מקום לפירוד והתחלקות, ורק אז נראה כח הצדיק, שמתחזק במקום הרשע.

וזהו 'קנין אחד', שה' אופנים אלו רוחנים קונים שיראה אחדות ה' בעולם, שגם הריבוי יתאחד, והיה ה' א' ושמו א'.

ה' קנינים: הרי הכל נכלל כבר בשמים וארץ, 'מלאה הארץ קניניך'? ואלו הן למעוטי מאי, מה' קונה הכל? והיה לו לומר: 'חמשה דברים קנה? ולמה כופל 'קנין אחד' (וראה אור התורה שבועות). ורש"י כתב שהלשון מגומגם.

שבכלל מאתים ק'. אבל זהו נגד רז"ל 'מיני טפחה שמים'?)

וי"ל שקניני שמים וארץ, אברהם, תורה וישראל קיימים, אבל קנין מקדש חרב? לכן מוכיח שהמקדש נצח, ולא זה ממקומה גם כשההר (יד אחת) בלי בנין. (כנוטה ידו לצדוקי (מהרש"א חגיגה ה) ש'קדושתן גם כששוממים' (מגילה כח). (ומהרש"א (תענית כט). ולקו"ש חט"ז פקודי). **מקדש קנין א':** שנים? 'בט' באב חרב הבית הראשונה ובשניה' (תענית) מגילת איכה על ב"ר ופרק הנזקין על ב"ש.

ויהי לחקור אם השני ממלא מקום הראשון, והשלישי ימלא מקום השני, או כל אחד עומד לעצמו? (כעין שאלת פסח שני- תשלומין דראשון או חיוב עצמי, ו'קרבתות החג תשלומים דראשון, או זה לזה' (חגיגה ט).

והנה ארז"ל: 'בכה תבכה על שתי מקדשות' (סנהדרין קד), 'דמוע תדמע על מקדש ראשון ושני' (חגיגה ה:), 'על צוארי בנימין' (בראשית) על שתי מקדשות ו'פקודי המשכן משכן העדות', 'לקתה בכפלים ונחמה בכפלים', ולמה נבכה שנים, כשחסר לנו רק מקדש אחד? (ואולי על צער חורבן פעמיים).

והנה אם השני רק ממלא מקום הראשון, כ'בונה בית על מכונו אינו חוזר' (סוטה מג. שלא חידש להוסיף- רש"י). ואם בית ראשון גדול יותר, נבכה רק עליו. ואם השני גדול יותר, נקונן רק עליו, שבכלל מאתים מנה?

והוכיח רבינו שאם בית ראשון עדיף, עבר ה' בחורבן על 'לא תעשון כן', שנותן אבן מזבח חייב (לקו"ש כ"ט ע' 13), אלא כ'סותר לבנות יותר טוב', ש'גדול כבוד האחרון בבנין ושנים' (ב"ב ד:). אבל 'בשני חסרו חמשה' (יומא כא:).

ולא ראי זה כראי זה, שהראשון בשכינה מלמעלה ונשאלין בחושן. ומעלת השני התעוררות אדם למטה בתושבע"פ. ו'בנה ביתך כבתחלה...מקדשך על מכונו' יכלול שניהם.

שנא' מקדש ה' כונו דידך: בפסוק זה לא נזכר 'קנין', רק בפסוק שני? ואם מחפש פסוק לבנין בית (לא רק 'הר'), יביא מ'נוה קדשך' ו'ועשו לי מקדש'?

ולביאורנו י"ל ש'מכונו' בסיס כ'כיור וכו', שאין המקדש קדוש רק לעצמו, אלא 'סוד' ובסיס לדבר אחר.

ואף שהמקדש עיקר, ש'באתי לגני אחותי כלה', 'הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך' (כקו' גו"א על רא"ם (בשלח)? אלא בהמ"ק יסוד לשכינתו ית' בכל העולם.

אבל לרש"י (בשלח) 'מקדש למטה מכונו' נגד מקדש למעלה'.

ואולי גם זה לשון מכונו ובסיס, ואולי גם ל' 'הכנה': 'טבוח טבח והכן', 'והכינו את המנחה', 'והכינו את אשר יביאו' (שמות), וכן הכיור הכנה לעבודה. (ונדחקו תרגומי אנגלית בסדור וחומש, אם 'מכונו' 'מקום', 'יסוד', או 'נכונות', וראה רש"י: 'המקום אשר הכינותי' (שמות כג, ב), וצ"ע המקור).

ואיך נפרש 'סוד' ב'כונו' מקדשך על מכונו' (נוסח תפלת מוסף), הלא חרב 'ערו עד היסוד'?

וי"ל כרבינו, שהבית למטה שנגזז שם הארון יסוד ג' בתי מקדש. וכן בישמח משה: 'תטעמו בהר נחלתך', הר רמז לחרבן, וא"ת מה התועלת כשסופו לחרב? - שזהו 'מכונו' לשבתך בית שלישי.

ו, יב כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא בראו אלא לכבודו שנא' כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ואומר: ה' ימלוך לעולם ועד.

והנה פסוק ראשון בעבר, ופסוק ב' לעתיד, שמתרץ 'ה' ימלוך', שנראה כבודו לעתיד, כשעסק כל העולם לדעת ה' כתפלת ר"ה 'ובכן תן כבוד ה' לעמך... 'ימלוך ה' לעולם'

ע"ל שקשה, איך יתכבד הקב"ה מ'מה אנוש כי תזכרנו' (תהלים ת, ה)? כפיוט: 'אשר אימתן כו' ואביתה תהלה מקרוצי חומר' (ימים נוראים)? ומתרץ: 'ה' ימלוך לעולם', שגדלותו דוקא ב'עולם', 'אזי מלך שמו נקרא', ובמקום גדולתו ענותנותו, שאין מלך בלי עם.

ה' ימלוך: מסיים 'גראנד פאנאלי' בלע"ז) כסיום שירת הים, לפרש"י, ו'כי בא פרעה' נמשך ל'ותצא מרים'. אבל לראב"ע אינו סיום. ובסידורינו כופלו כסיום, משמע כשניהם.

ועד: פרש"י (בשלח) 'לשון עולמית', וראב"ע: לשון 'מעולם עד עולם', וראה תוס' אנשי שם (ברכות סוף פ"ט). ובקבלה: 'ועד זהו אחד בחילופי אתון. 'סדר מלכות, 'לעדי עד ימלוך' שוכן עד' ad infinitum

כל..שברא...לכבודו: פרק זה פותח שתורה גדלה מכל שבעולם ואין מלוין לאדם לא כסף ו'שלחנך גדול משולחנם', ומסיים שכל הבריאה, לא רק תורה, לכבודו?

וי"ל שאין 'כבודו' פועל אלא תואר, ש'אין כבוד אלא תורה' (בלפ"א) שהבריאה לכבוד תורה, מעין פתיחת 'כל העולם כדאי לו'.

ואומר ה' ימלוך: מהי שייכות משנתנו לפרק קנין תורה? ומה ראייה בפסוק זה שהכל ברא לכבודו? ולמה מרבה בשלילה 'לא בראו אלא'? וכבר הוכיח זה בפסוק ראשון, מאי 'ואומר'? ומביא פסוק מישעיה לפני פסוק של תורה? וי"מ לכבוד סיום המסכת. וה"ז רק ברייתא ששנו חכמים?

וי"ל שמשנה זו באה לתרץ משנה הקודמת: 'ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו', והלא כל כבודו וקניניו חרבים ומוטלים בבזיון: ישראל בגלות, בהמ"ק חרב, וכל יום בת קול יוצאת 'אוי לבריות מעלבונה של תורה' (מ"ב לעיל), ואיה כבודו?

רחב"ע או' רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תומ"צ, שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

מצווה משאינו מצווה. וקשה 'מריש אמינא גדול שאינו מצווה ועושה, השתא דשמעי לדר"ח' (קדושין' ל.) הרי כבר חידש רחב"ע 'גדול מצווה' במשנתנו, לא רבי חנינא? ואולי יפרש רב יוסף שמהרבה מצות יקיים קצת כראוי (רמב"ם).

ואין רחב"ע שייך ל'חזק בלתי אכול הדם', רק סיום טוב.
ו**יאדיר** חולין סו. פי' רבינו סנפיר= 'שטייגן', קשקשת= יר"ש.

לזכות את ישראל: וכי ריבוי זכות ל'פועלים עצלים'? ורק גר קטן מטבילין, אבל גדול 'אין חבין שלא בפניו' (כתוב' יא.).? (אבל לתוד"ה בהפקרא, רק לגוי ניחא, אבל לעבד זכות שמשתחרר. וכן ישראל זכות מעבדות פרעה).

וי"ל שבא לתרץ שאלת בן עזאי (סוף מכות) למה צריך לאסור דם ושקצים שנפשנו קצה בהן? ומוסיף רחב"ע, שאף שפורש מחמת מיאוס, נצטוינו לזכות את ישראל, שגדול

